

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ'NİN 1950-1960 YILLARI ARASINDA UYGULADIĞI
SİYASİ POLİTİKALARIN
TÜRK DEMOKRASİSİNE YANSIMALARI

Tezi Hazırlayan: İdris TETİK

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT

İZMİR - 2015

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Demokrat Parti'nin 1950-1960 yılları arasında uyguladığı Siyasi Politikalarının Türk Demokrasisine Yansımaları**” adlı çalışmamın, tarafımdan akademik etik ve kurallara aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../../..

İmza

İdris TETİK

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkması sürecinde yol göstericiliğinden her zaman yararlandığım değerli Enstitü müdürü Prof. Dr. Kemal ARI; her türlü sorumu sabır ve öz veriyle yanıtlayan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit'e; emeklerini bizden esirgemeyen derslerimize giren değerli hocalarıma ve Enstitüsü çalışanlarına; birlikte çalışarak ve akıl yürüterek birlikte öğrendiğim yüksek lisans arkadaşlarıma ve elbette sevgili Anneme, eşime ve aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“Demokrat Parti’nin 1950-1960 Yılları Arasında Uyguladığı Siyasi Politikalarının
Türk Demokrasisine Yansımaları”

İdris TETİK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Ülkemizde çok partili hayata geçişin sembol ismi olan Demokrat Parti’nin (DP) 1950-1960 yılları arasında uyguladığı siyasi politikaların, Türk demokrasisine yansımalarını değerlendirmek olan bu araştırma kapsamında ilk olarak DP kuruluş dönemi (1946-1950) ele alınmıştır.

Söz konusu dönemde DP’nin kurulmasıyla birlikte Türkiye’de çok partili yaşama geçilmiş, henüz çok partili hayatın acemisi olan iktidar ve muhalefet partileri hem kendileri hem de Türk milleti açısından tüm siyasi ve toplumsal alanlarda acı tecrübeler yaşayarak demokrasi ile tanışmışlardır.

Özellikle 1950 yılında somutlaşan bu tanışmanın ilk şokunu atlatmak, yaklaşık 30 yıldır ülkeyi yöneten CHP açısından beş yıl sürmüştür. Türkiye’de yeni kurulan demokratik siyasette muhalefet partisi görevine bir süre sonra alışan CHP, 1955’den sonra yapıcı değil yıkıcı bir anlayışla DP iktidarına tam anlamıyla muhalefet etmeye başlamıştır.

1957’den itibaren ülkede şiddetlenen ekonomik daralma, her gün artan enflasyon oranı ve hükümet tarafından mecbur kalındığı için yapılan zamlar karşısında gittikçe bunalan Türk halkı DP hükümetinin bu dönemde daha fazla arttırdığı dini söylemeleriyle artık karnın doymadığını fark etmeye başlamıştır. Özellikle 1958 yılından sonra basından, ordudan, aydınlardan, üniversitelerden ve kamu bürokrasisindeki eski kadrolarından gelen destekle kendine güveni gelen CHP’nin yeniden iktidara gelme ihtimali arttıkça Menderes ve ekibi ülkeyi daha sert ve antidemokratik uygulamalarla yönetmeye başlamıştır.

Böylece ülke kısır bir döngünün içine girmiş, DP'nin ilk iktidar yıllarında halkımıza sunduğu demokratik kazanımlar birer birer geri alınmaya başlanmış, bununla yetinmeyen Menderes ve ekibi gittikçe daha sert tedbirlere müracaat ederek, antidemokratik nitelikteki baskıcı uygulamalarla tüm ülkede derin acılar ve korkular yaşanmasına neden olmuştur.

Araştırma sonucunda görülmüştür ki, 1946-1960 yıllarında Türk siyasetinde gerek muhalefet gerekse iktidar partilerinin demokrasi söylemlerini pragmatist ve popülist çerçevede şekillendirdikleri; özellikle DP'nin dini alandaki liberalizasyonu önceleyen politikalarını oldukça başarılı bir şekilde siyasete malzeme yapmayı başardığı; buna karşılık gerek DP'nin gerekse CHP'nin demokratik açıdan ortaya koydukları performansın vasatın altında kaldığını ve devrim niteliğinde olmadığını söylemek mümkündür.

Araştırma sonucunda, 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de yaşanan olaylarda henüz demokrasiyi tam anlamıyla içine sindirememiş olan iktidar partisi DP'nin ve nasıl muhalefet yapılması gerektiği konusunda oldukça acemi olan başta CHP'nin büyük eksikliklerinin ve hatalarının olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak 1946 yılında DP'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de yeşeren çok partili hayatın ilk demokrasi tomurcuklarının üstüne 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte çığ düşmüş; DP'nin tepesine inen ve Cumhuriyet döneminin bu ilk askeri darbesi ile Türkiye'nin demokrasi tarihine kara bir leke sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İktidar ve Muhalefet İlişkisi, Türkiye'de Demokrasinin Gelişimi, Askeri Darbe

ABSTRACT

Master's Thesis

“The Reflections of Policies Democratic Party Initiated Between the Years 1950-1960 On Turkish Democracy”

İdris TETİK

Dokuz Eylül University

Principles of Atatürk and Revolution History Institute

In this study which aims to assess the reflections of policies between 1950-1960 on Turkish democracy initiated by the Democratic Party (DP) which is the symbol of transition to the multi-party system, first the establishment period of DP was discussed.

In that period, with the establishment of DP, transition to the multi-party system took place in Turkey. The ruling party and the opposition parties as being unfamiliar with the multi-party system met with the democracy by having painful experiences of their own and Turkish people in all political and social areas.

Especially to overcome the first shock of this acquaintance which became visible in 1950 lasted for five years for People's Republican Party (CHP), ruling party for 30 years. After a while CHP oriented itself to the duty of being an opposition party in the newly established democratic politics in Turkey and from 1955 onwards, it began to oppose to DP in a destructive manner rather a constructive one.

From 1957, Turkish people who suffered from rigorous economic recession, increasing inflation rate and surcharges compelled to be made by the government began to realise that religious discourse of DP not enough to be full. After 1958 particularly as the self-confident CHP's possibility of accession to power increased with the support of the press, army, intellectuals, universities and old staff in public

bureaucracy, Menderes and his team began to rule the country with tough and anti-democratic policies.

In that way the country got into a vicious cycle, democratic acquisitions introduced by DP in its first ruling years started to be taken away one by one, Menderes and his team created a fearful environment in the country and caused deep painful experiences by resorting to harsh, anti-democratic and repressive measures.

As a result of the research, it can be said that between 1946-1960 in Turkish politics both opposition and the ruling parties shaped their statements of democracy in a pragmatic and populist way, especially DP succeeded to make its policies which prioritised religious liberalisation politics piece. On the other hand, it is possible to tell that the performances of both DP and CHP were below average in terms of democracy and not have any revolutionary character.

Furthermore, at end of the research it is seen that between 1950-1960, DP which did not fully interiorised democracy and CHP which was quite inexperienced about how to oppose had huge drawbacks and mistakes.

In conclusion, with the establishment of DP, first democracy seeds of multi-party system grew in Turkey; but with 1960 military coup, democracy received a nasty blow. This first military coup of the Republican period walked all over DP and is a smutch in the history of Turkish democracy.

Key Words: Democratic Party (DP), People's Republican Party (CHP), Government-Opposition Relation, Development of Democracy in Turkey, Military Coup.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ.....	3
ÖZET.....	4
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	8
KISALTMALAR	12
GİRİŞ	13

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DEMOKRAT PARTİ'NİN (DP) KURULUŞU ve MUHALEFET DÖNEMİ

1.1. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜREÇLERİ.....	17
1.1.1. Türkiye'nin Çok Partili Sistem Deneyimleri	18
1.1.2. II. Dünya Savaş Sonrası Türkiye'de Siyasal Hayat: Devri Sabık.....	22
1.1.3. Çok Partili Hayata Geçmeye Neden Olan Dış Gelişmeler	23
1.1.4. Çok Partili Hayata Geçmeye Neden Olan İç Gelişmeler.....	27
1.1.4.1. CHP'de Muhalefetin Doğuşu: Dörtlü Taktik (11 Haziran 1945).....	29
1.1.4.2. Demokrat Partinin Kuruluşu ve Çok Partili Hayatın Başlaması.....	31
1.1.4.3. Çok Partili Yaşamın İlk Seçimleri (21 Temmuz 1946)	34
1.2. DP'NİN PARTİ YAPISI ve SİYASET ANLAYIŞI.....	37
1.2.1. DP'nin Parti Tüzüğü ve Parti Programı	38
1.2.3. DP'nin Birinci Büyük Kongresi (7-12 Ocak 1947).....	43
1.2.4. Demokrasi Açısından DP ile CHP Arasındaki Farklılıklar	46
1.3. MUHALEFET YILLARINDA DP ve DEMOKRASİ	49
1.3.1. 1946 Genel Seçimleri Sonrası İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişki.....	50
1.3.1.1. Recep Peker Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti.....	52

1.3.1.2. 12 Temmuz Bildirisi ve Sonuçları	55
1.3.1.3. I. ve II. Hasan Saka Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti	58
1.3.1.4. Şemsettin Günaltay Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti	60
1.3.2. DP Muhalefeti Karşısında CHP'nin Değişen Politikaları.....	61
1.3.3. DP'nin II. Büyük Kongresi (20–25 Haziran 1949).....	65
1.3.4. DP'nin Muhalefet Döneminde Parti İçi Demokrasinin Durumu	67
1.3.5. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Seçim Faaliyetleri (8 Mayıs 1950).....	70
1.3.6. Seçim Meydanlarında DP'nin Söylev ve Demeçleri	73
1.3.7. Muhalefetten İktidara Giden Yolda DP'nin 1950 Seçim Zaferi.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

DP'NİN İKTİDAR DÖNEMLERİNDE

HÜKÜMET POLİTİKALARI ve SİYASİ FAALİYETLERİ (1950-1960)

2.1. İLK SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP İKTİDARI (1950-54).....	79
2.1.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinin Siyasi Sonuçları	80
2.1.2. Cumhurbaşkanı ve Başbakanın Seçilmesi	84
2.1.3. Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri	86
2.1.4. DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi ve Sonuçları	89
2.1.5. Ülkede Yaşanan Önemli Siyasal Olay ve Gelişmeler(1950-1954)	91
2.1.5.1. 1950 Yerel (Belediye, Muhtarlık ve Üye) Seçimleri	91
2.1.5.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması ve İslami Akımlarla ilişkiler	92
2.1.5.3. CHP ile İlişkiler ve Halkevlerinin Kapatılması Olayı	95
2.1.5.4. Kamu Bürokrasi ve Orduyla İlişkiler	96
2.1.5.5. Ekonomide ve Dış Politikada Yaşanan Gelişmeler	97
2.1.5.6. Millet Partisinin Kapatılması	98
2.1.5.6. DP'nin Basınla İlişkileri ve Sansür Uygulamaları	101
2.2. İKİNCİ SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP İKTİDARI (1954-1957) 103	
2.2.1. DP İktidarında İlk Genel Seçimleri (2 Mayıs 1954 Seçimi).....	103
2.2.2. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerinin Sonuçları	106
2.2.3. Üçüncü Menderes Hükümetinin Kurulması	108
2.2.4. DP'nin Dördüncü Büyük Kongresi ve Sonuçları	109

2.2.5. Dördüncü Menderes Hükümetinin Kurulması.....	111
2.2.6. Ülkede Yaşanan Diğer Önemli Siyasal Olay ve Gelişmeler	112
2.3. ÜÇÜNCÜ SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP'İKTİDARI (1957-1960)	115
	115
2.3.1. 1957 Genel Seçim Propaganda ve Çalışmaları.....	115
2.3.2. 27 Ekim 1957 Genel Seçimlerinin Sonuçları	116
2.3.3. Darbeye Giden Yolda Önemli Olay ve Siyasal Gelişmeler.....	117
2.3.3.1. Ekonomide Yaşanan Gelişmeler	118
2.3.3.2. Dış Politika Yaşanan Gelişmeler	119
2.2.3.2. DP'nin CHP ile İlişkileri.....	121
2.2.3.3. Vatan Cephesinin ve Güç Birliği Hareketinin Oluşumu.....	123
2.3.3.4. İnönü'nün Yurtiçi Gezileri ve Meydana Gelen Olaylar.....	124
2.2.3.5. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Basına Sansür	125
2.3.3.6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASİ POLİTİKALARININ TÜRK DEMOKRASİSİNE YANSIMALARI

3.1. DP İKTİDARINDA SİYASİ FAALİYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	132
3.1.1. DP Döneminde Yasama Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi.....	133
3.1.2. DP Döneminde Seçim Sistemlerinin Demokratik Açından Değerlendirilmesi.....	138
3.1.2.1. DP'nin Muhalefet Döneminde Seçim Sisteminde Yaşanan Değişiklikler.....	139
3.1.2.2. DP'nin İktidar Döneminde Seçim Sisteminde Yaşanan Değişimler	143
3.1.2.3. Çoğunlukçu Seçim Sistemin Demokratik Açından Değerlendirilmesi	146
3.1.3. DP Döneminde Cumhurbaşkanlarının Rollerinin Değerlendirilmesi.....	148
3.1.4. DP İktidarında Parti İçi Demokrasinin Değerlendirilmesi	152
3.2. DP İKTİDARINDA MUHALEFETLE İLİŞKİLER.....	160

3.2.1. 1950-1954 Arası Dönemde DP İle Muhalefet İlişkileri.....	161
3.2.2. 1954-1957 Arası Dönemde DP ve Muhalefet İlişkileri	163
3.2.3. 1957-1960 Yılları Arasında DP ile Muhalefet İlişkileri	165
3.2.4. İhtilal Öncesi İktidar ile Muhalefetin Son Durumu	169
3.3. DP’NİN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE YÖNELİK	
POLİTİKALARI	173
3.3.1. DP İktidarında Basın ve İfade Özgürlüğü.....	174
3.3.2. DP İktidarında Sivil Toplum Faaliyetleri	178
3.3.3. DP İktidarında Laiklik, Din ve Siyaset İlişkisi	181
3.3.4. DP İktidarında Kamu Bürokrasindeki Tasfiyeler	187
3.3.5. DP İktidarının Akademisyenlere Yönelik Uygulamaları	190
3.3.6. DP İktidarında Askerî Otorite ile İlişkiler	192
SONUÇ.....	198
KAYNAKLAR	Ошибка! Закладка не определена.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	: Aktaran
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
Bkz./bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
ed.	: Editör
HP	: Hürriyet Partisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Defterleri
TCF.	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşından yorgun çıkan Avrupa ve ABD, bir yandan bu savaşın neden olduğu yıkım ve yaraları sarmaya çalışırken, diğer yandan faşizmin yıkımına uğrayan bu ülkelerde “demokrasi” söylev ve demeçleri her geçen gün artmaya başlamışlardır.

Batılı medeniyetlerdeki siyaseti yeniden şekillendiren demokrasi akımı, bu ülkelerdeki devlet yöneticilerinin siyasi tutum ve davranışlarını etkilediği gibi, savaş yorgunu halkın istek ve arzularını da yansıtmaya nedeniyle çok kısa sürede popülist bir politika haline gelmiştir. Böylece tüm dünyada halkına daha fazla demokrasi vaat eden siyasi partiler iktidara emin adımlarla yürümeye başlamıştır.

Dünyanın genelinde yaşanan bu değişimler Türkiye’de de karşılığını bulmuş, böylece uzun yıllardır süren tek parti iktidarından hoşnutsuz olan tüm toplumsal ve politik kesimler Demokrat Parti çatısında 1946 yılında toplanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) ayrılan bir grup milletvekili tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti’nin (DP), siyasi söyleminin merkezini “Türkiye’ye demokrasi getirmek” iddiası oluşturmuştur.

Gerçekten de DP kurulduğu ilk yıllardan itibaren iktidara gelene kadar geçen yaklaşık dört yıl süren başarılı muhalefet döneminde, bir yandan halka demokrasi vaat ederken diğer yandan da iktidara geldiğinde tek parti rejiminin tüm mağdurlarını memnun edecek çizgide siyaset yapacağına halkı ikna etmeye çalışmıştır.

Söz konusu muhalefet döneminde DP; askeri ve sivil devlet kademelerinde güçlü hâkimiyeti olan CHP’yi “bürokratların, subayların ve memurların partisi” olarak yaftalamıştır. Ayrıca DP muhalefet partisi olarak girdiği ilk seçimlerde iktidara gelememesini ise 1946’daki çok partili dönemin CHP’nin yönettiği bu ilk seçimde uygulanan antidemokratik (Açık Oy-Gizli Sayım) seçim usulünden kaynaklandığını ve bu yüzden CHP tarafından nasıl mağdur edildiğini halka çok yoğun bir şekilde seçim meydanlarında anlatmıştır.

DP’nin bu etkili muhalefeti netice vermiş, DP’nin talepleri, baskısı ve desteği doğrultusunda iktidar Partisi olan CHP 1950 yılında seçim sistemini değiştirerek seçimlere ilk defa yargı güvencesi ile demokratik (Gizli Oy-Açık Sayım) oy

kullanma usulünü getiren yeni seçim yasasını muhalefetin de oylarıyla birlikte çıkmasına olanak sağlamıştır.

Yeni seçim yasasıyla seçim propagandalarına başlayan DP lideri Celal Bayar, Adnan Menderes ve arkadaşları yurdun her yerini gezerek, CHP'nin bir nedenle dışladığı herkesi, **“Yeter! Artık Söz Millet!”** sloganıyla seçim meydanlarında ikna etmeyi başarmış ve böylece 14 Mayıs 1950 seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazanarak Türkiye’de tek partili siyaset sistemine somut bir şekilde son vermiştir.

Nitekim DP'nin ilk seçim zaferi basında ve kamuoyunda **“kansız bir ihtilal”** olarak nitelenmiş ve DP Türkiye Cumhuriyeti’nde bugüne kadar bile hiçbir siyasi partiye nasip olmayan milletvekili sayısı ile iktidara gelmiştir. Ayrıca DP Türkiye’deki çok partili yaşamın yargı güvencesi altındaki ilk genel seçiminde iktidara gelerek, CHP'nin 27 yıllık tek parti yönetimine son vermiş ve böylece Türk siyasetine **“Milli İradeye Saygı”** kavramını yerleştiren ilk merkez sağ parti unvanının sahibi olmuştur.

İktidarın ilk birkaç yılında muktedir ve demokrat olmaya çabalayan DP'nin bünyesine, 1953 yılından itibaren “güç zehirlenmesi” hastalığının virüsü girmiş, 1954 seçimlerinden yine galibiyet almayı başaran DP, iktidara gelmeden önceki muhalefet yıllarında halka vaat ettiği tüm demokratik atılımların aksine hareket etmeye ve demokrasiye ters düşen politikalar takip etmeye başlamıştır.

DP'nin özellikle 1954 yılındaki ikinci seçim zaferinden sonra gittikçe şiddetlenen anti-demokratik uygulamaları, ülkedeki muhalefete, muhalif basına ve aydınlara yönelik baskıları daha fazla demokrasi beklentilerini boşa çıkartmıştır. DP 1957 yılı erken seçimlerinde oyları azalmasına rağmen uygulanan çoğunlukçu seçim sistemi sayesinde üçüncü defa iktidara gelse de muhalif kesimlerle arasındaki uzlaşma zemini artık yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.

Böylece DP iktidarına muhalif olan tüm kesimlere yönelik baskıcı uygulamaların dozajını iyicene arttırmış, özellikle yasama organındaki siyasal çoğunluğunu kullanarak çıkarttığı antidemokratik yasalar ve yetkiler sayesinde daha baskıcı bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Bu tür antidemokratik uygulamalar ve baskılar ülkedeki farklı kesimlerden tepkiyle karşılanmış başta CHP olmak üzere DP iktidarının antidemokratik, otoriter ve baskıcı siyasetinden rahatsız olan tüm kesimler bu dönemde muhalifler çatısı altında toplanmaya başlamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclis’inde temsil hakkı bulamayan partileri destekçileri ile dönemin muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisinin üyelerini etrafında toplanan DP muhaliflerinin protesto ve sokak eylemleri, kısa sürede ülkede kargaşa ortamını tetiklemiş ve bu kötü gidişat daha ağır travmalara kapı aralamıştır. 27 Mayıs 1960’a gelindiğinde ise Türk Silahlı Kuvvetleri’nin askeri darbesi gerçekleşmiş, böylece ülkemizde çok partili hayata geçişle filizlenen Türk Demokrasisi daha ilk tomurcuklarını bile açmadan karanlık bir odaya hapsedilmiştir..

Bu tez araştırmasının temel amacı; ülkemizde çok partili hayata geçişin sembol ismi olan Demokrat Parti’nin 1946-1960 yılları arasındaki politika ve uygulamalarının, Türk demokrasisine yansımalarını ve katkılarını değerlendirmektir.

Bu kapsamda **araştırmanın ilk bölümünde**, öncelikle Türkiye’de çok partili hayata geçiş döneminde muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatına katılan DP’nin muhalefet dönemindeki demokrasi söylemleri mercek altına alınacaktır. Bu kapsamda DP’nin iktidara gelirken halkımıza söz verdiği ve vaat ettiği demokratik uygulamaların neler olduğunu, o yıllarda bu vaatlerin halkın beklentileriyle ne derece uyduğu ve özellikle 1950 seçimleri öncesinde DP’nin CHP’ye yönelttiği antidemokratik, otoriter ve despot uygulama eleştirilerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın **ikinci bölümünde**, 1950-1960 yılları arasında geçen on yıllık DP iktidarının hükümet programları, Parti Kongreleri, yasama faaliyetleri ve yürütme uygulamaları “demokrasiye uygunluk” kriterine göre incelenerek, dönemin önemli siyasi olay ve politikaları anlatılacaktır. Böylece 1950, 1954 ve 1957 yıllarında yapılan her üç seçimden sonra iktidara yeniden seçilen DP’nin bu iktidar dönemlerinde yaşanan olaylar objektif bir bakış açısıyla anlatılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, Öncelikle DP’nin iktidarda kaldığı 10 yıllık dönemde yaşanan olaylar, çıkartılan yasalar ve yürütülen siyasi politikalar demokratik teamüllere uygunluk yönünden değerlendirilecektir. Özellikle güçler ayrılığı kapsamında Anayasal devlet organlarındaki uygulama ve politikaları, temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemeleri, iktidar ve muhalefet süresince hem parti içi demokrasinin hem de muhalefetle ilişkiler konusundaki demokrasi hassasiyetleri objektif bir şekilde yorumlanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DEMOKRAT PARTİ’NİN MUHALEFET DÖNEMİ (1946-1950)

Türkiye’de demokrasinin gelişim süreçleri oldukça önemli halk hareketleriyle olgunlaşmamış, aksine demokratik düzlemdeki gelişmeler çeşitli siyasi partilerin politika ve uygulamalarıyla farklı siyasi maksatlarla söylem düzeyinde kalmıştır.¹

Özellikle demokrasi kavramını parti adı olarak Türk siyasi hayatında ilk defa kullanan Demokrat Parti (DP) iktidara gelmeden önce halka vaat ettiği demokratik uygulamalar ile iktidara geldikten sonra uyguladığı politikalar arasında yüz seksen derecelik farklılıklar bulunduğu görülmektedir.²

Oysa kansız devrim olarak adlandırılan DP yılları Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) antidemokratik uygulamalarından bunalan Türk halkının demokratikleşme talep ve eğilimlerinin sonucu olarak iktidara geldiğinde devlet yönetiminin derinden dönüşmesi ve tüm siyasi süreçlerin daha baskın bir şekilde demokratik standartlarda gelişmesi beklenmekteydi.³

Dolayısıyla muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatına katılan DP’nin demokrasi söylemleri mercek altına alındığında, DP’nin iktidara gelirken Türk halkına vaat ettiği demokratik uygulamalar detaylı bir şekilde incelenerek, 1950 seçimi sonrasında karşılaştırılarak demokrasi konusunda bu partinin Türk siyasetine getirdiği yenilik ve gelişmeleri daha iyi anlamak mümkün olabilecektir.

Bu kapsamda araştırmanın ilk bölümünde, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de başlayan çok partili siyasi hayat denemeleri, ülkede demokrasinin gelişim evreleri, DP’nin kuruluşunu hazırlayan ve anlamlı kılan siyasal gelişmeler, kurulan bu partinin ve liderlerinin muhalefet dönemindeyken CHP’ye yönelttiği antidemokratik uygulama eleştirileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

¹ Bezci, B. ve Miş, N. “İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak”, **Sakarya Üniversitesi Bilgi Dergisi**, Cilt 24, 2012, s.1-3.

² Bölükbaşı, M., “Milli Görüş’ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye’de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı, 2, 2012, s.167.

³.Demir, Ş. (2009), **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.19.

Böylece, araştırmanın ilk bölümünde DP örneğinden hareketle Türkiye’de özellikle 1946-1950 yılları arasında yaşanan siyasal gelişmeler incelenerek, iktidara gelmeden önce DP’nin muhalefet dönemi demokrasi taleplerinin neler olduğu ve bu taleplerinde ne derece ısrarlı ve samimi olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

1.1. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜREÇLERİ

Cumhuriyetin İlanı ile birlikte Batılı medeniyetler seviyesine yükselerek kalkınmak isteyen Türkiye’de siyasal yaşam uzun yıllar Ulu Önder Atatürk’ün devrim ve inkılâplarına göre şekillenmiştir.⁴

Atatürk döneminde iki defa çok partili dolayısıyla daha demokratik siyasi alan kurulmaya çalışıldıysa da, henüz ülkenin saltanata ve hilafete dayanan, ittihat ve Terakkicilerin skolâstik ve darbeci siyaset anlayışına göre kemikleşmiş siyasi atmosferi bu dönüşüme imkân tanımayarak başarısız olmasına neden olmuştur.⁵

Atatürk’ün ölümünden sonra ise İnönü hem Ulu Önderin mirasına sahip çıkmak, hem de ikinci adamlıktan kurtulmak ve ülkeyi kendi siyasi anlayışına göre yönetmek için, ülkedeki siyasi atmosferi demokratik yönden geliştirmek yerine daha baskıcı bir rejimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶

Ülkede demokrasinin gelişimi genel olarak bu süreçlerden olumsuz yönde etkilenirken İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşta aktif bir şekilde yer almayan, ancak savaş biterken galip devletler lehine mağlup olacağı kesinleşen devletlere savaş ilan eden Türkiye’de savaş sonrasında tek partili siyasi hayat ciddi bunalımlarla karşı karşıya kalmıştır.⁷

Özellikle savaş sonrası kurulan yenedünya düzeninde yer edinmek isteyen Türkiye’de dünyada gelişen uluslararası eğilimler doğrultusunda daha fazla demokrasi ve kalkınma söylemleri tartışılmaya başlanmış, devrimlerin takipçisi ve uygulayıcısı olan CHP’nin uzun yıllardır devam eden baskıcı ve tekelci politikaları karşısında bunalan halkın beklentileri bu gelişmelerden etkilenmiştir.

⁴ Doğanay, Ü., “AKP’nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2009, s.13.

⁵ Eşli, F., *Türk Demokrasinin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2010, s.11.

⁶ Eroğul, C., *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971, Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der: İrvin C. Schick, E. Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 2008, s.12.

⁷ Makal, A., “Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963”, *Osmanlı Bankası Arşivi*, 18 Ekim 2008, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html, (12.11.2014).

Böylece hem dış politik arenada hem de ülke içi siyasi düzlemde CHP karşısında geniş bir siyasi mutabakat ortaya çıkmıştır. Muhalefet şeklinde politik alanlarda kendini gösteren CHP karşıtlığı, Türk halkı nezdinde tek siyasi partinin tahakküm ve zulmünden kurtuluşun yegâne yolunun CHP iktidarına son vermekten geçtiği konusunda rejimden memnuniyetsiz olan tüm kesimler hem fikir olmuş ve artık CHP'yi istemeyen toplumsal muhalefet DP çatısı altında bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır.⁸

Sonuç olarak 1946-1950 yılları arasında yaşanan bu gelişmeler ışığında DP'nin nasıl kurulduğu, kuruluşunda etkili olan siyasal etmenlerin neler olduğunu ve her şeyden önemlisi Türkiye'de demokrasinin nasıl doğduğunu anlamak mümkündür.

Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de çok partili siyasi hayatın ortaya çıkmasında etkili olan gelişmeler, DP'nin kuruluşu ve muhalefet partisi olarak sürdürdüğü siyasi faaliyetler kısaca kronolojik çizgide aşağıdaki başlıklar altında anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Türkiye'nin Çok Partili Sistem Deneyimleri

Türkiye'de henüz Cumhuriyet kurulmadan önce TBMM kurulmuş, bundan bir sene sonra 1921 Anayasası kabul edilerek, ülkedeki siyasi rejim Cumhuriyet'e dönüşecek çizgide değişmeye başlamıştır.⁹

Özellikle 9 Eylül 1923 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin "Halk Fırkası" adıyla Mustafa Kemal tarafından kurulması, başlangıçta Cumhuriyete dönüşme yolunda atılan ilk adımken, ilerleyen yıllarda demokrasinin gelişmesinin yolunu aralayacak bir çekirdeğin Türk siyaset tarlasına ekilmesi yolunda atılan ilk adım olmuştur¹⁰.

10 Kasım 1924 yılında "Cumhuriyet Halk Fırkası" (CHF) adını alan, Halk Fırkası Türk siyasi hayatında kuruluşundan itibaren tam 23 yıl süresince "tek parti" olarak iktidarda kalmıştır. 1950 yılına kadar ülkede alternatif pek çok siyasi parti ve

⁸ Özküçük, A., **Türk Basımında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012, s.11.

⁹ Timur, T. **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.19.

¹⁰ Yurtsever Ateş, N., **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.107.

hareket oluşmuş, kurulan her partiyle birlikte çok partili siyaset yapılması yolunda ümitler yeşermiştir. Ancak ülkede 1946 yılına kadar kurulan her iktidar alternatifi olan siyasi partilerin bir şekilde önü kesilmiş ve gerçek bir demokrasinin varlığı için kaçınılmaz olan çok partili siyasi yaşama geçmek mümkün olmamıştır¹¹.

Siyasi tarihe bakıldığında, Türkiye’de çok partili hayata geçiş denemelerinin ilk defa Ulu Önder Atatürk döneminde büyük umutlarla yapıldığı, ancak bizzat Ulu Önderin katkı ve yönlendirmesiyle ortaya çıkan siyasi partilerin bir süre sonra ülkede yeni filizlenen siyasi rejimi tehdit edecek çizgiye doğru evirildiği gözlenmektedir.¹²

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkede 1923 yılında yapılan seçimlerle oluşan 2. Meclis’te, aynı zamanda İstiklal Savaşı kahramanı olan başta Rauf Orbay olmak üzere çeşitli milletvekillerinden muhalif sesler yükselmeye başlamıştır.¹³ İşte istiklal savaşını veren ilk Mecliste asker olarak yer alan, savaştan sonra Atatürk’ün siyasi kararlarını sorgulayan ve liderliğine karşı çıkan muhalif kesimler¹⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını (TPCF) kurarak Türkiye’de çok partili hayata ilk geçiş denemesini yapmışlardır.¹⁵

17 Kasım 1924’te Türkiye’nin 2.Büyük Millet Meclisinde, “*Kurtuluş Savaşı’nın liberal ve muhafazakâr liderleri*” olarak nitelenen, Kazım Karabekir, Hüseyin Rauf Orbay, Cafer Tayyar ve Ali Fuat Cebesoy Halk Fırkasından istifa ederek TPCF’yi muhalefet partisini olarak kurmuşlardır.¹⁶

Türkiye’nin bu ilk muhalefet partisinin CHF’de farklı olan en önemli özelliği ise, kurucularının hilafetin kaldırılması konusunda Atatürk’le aynı fikirde olmamaları¹⁷ ve maziden devrimlerle uzaklaşmanın ülkeyi felakete sürüklediği

¹¹ Ateş, T., **Demokrasi**, Nesa Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.177.

¹² Küçükıylmaz, M., **Türkiye’de Siyasal Katılım: Tek Parti’den Ak Parti’ye Siyasal İslam ve Demokrasi Tartışmaları**, Birey Yayınları, İstanbul, 2009, s.38.

¹³ Albayrak, M., **Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.8.

¹⁴ Aslında CHF gibi laik ve milliyetçi politikalardan yanaydı. Ancak CHF’nin radikal, merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkıyordu. Bkz. Zürcher, E. J., **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev: Saner, E., 26. Baskı, İletişim Yayınları, 2011, s.246.

¹⁵ Çavdar, T., **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.293.

¹⁶ TPCF’nin ilk Genel Başkan Kazım Karabekir, Genel Başkan Yardımcıları Adnan Adıvar ve Rauf Orbay’dı. Genel Sekreter Ali Fuat Cebesoy, Yönetim Kurulu üyeleri Muhtar Bey, İsmail Canpolat, Halis Turgut, Ahmet Şükrü, Necati Bey, Faik Bey ve Rüştü Paşa’dan oluşmaktaydı. Fırkanın Meclis Grubu ise 29 kişiydi. Bkz. Çavdar, s. 296.

¹⁷ Her ne kadar Mustafa Kemal, The Times muhabeirine verdiği 21 Kasım 1924 tarihli beyanatta CHF ile TCF arasındaki siyasal farklılıkların, ihmal edilebilecek kadar küçük olduğunu ve bölünmenin yalnızca kişisel düşmanlıklardan kaynaklandığını belirtmiş olsa da sonraki gelişmeler pek öyle olmadığını net bir şekilde göstermiştir. Bkz. Çaylak, A. ve Nişancı, Ş., “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?”, **Türkiye’nin**

konusunda hem fikir olmalarıdır.¹⁸ Ayrıca TPCF'nin Parti programının ikinci maddesinde partinin liberalizme¹⁹ ve halkın egemenliğine (parantez içinde 'demokrasi' yazıyordu) bağlı olduğu belirtilerek, partinin "dini düşünce ve inançlara" saygı göstereceğine dair sözler bulunuyordu.²⁰

Doğu Anadolu'da büyük ilgi gören TPCF ilk şubelerini Urfa'da açmıştır.²¹ Ancak bu rağbet çok fazla sürmeyecek ve Şeyh Sait isyanının çıkmasıyla beraber Fethi Okyar hükümetinin yerine İnönü hükümetinin gelmesi ile sertlik politikaları uygulanarak, TPCF'nin önüne kesecek dolayısıyla Türk siyasal yaşamında demokrasinin gelişimi engellenecekti.²²

Nitekim İnönü Hükümeti, Meclisten 23 ret oyuna karşılık 154 oy alarak göreve başlamış, hemen akabinde İngilizler Musul sorunu ile ilgili diplomatik düzeyde kriz başlamış, bunu fırsat bilen saltanat ve hilafet yanlılarının desteğiyle Şeyh Sait isyanının çıkması üzerine 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükun kanunu kabul edilmiştir. Bu gelişmeler hem ülkede demokrasinin gelişmesini engellemiş hem de partinin sonunu getirmiştir.²³

Sonuç olarak TPCF'nin temsil ettiği bu siyasi hareket, ülkede devrimlerin henüz oturmamış olmasını fırsat bilen gerici çevrelerce ülkede siyasi gerilimin doğmasına neden olmuş, takrir-i sükun kanunu ve İstiklal Mahkemelerin kurulmasıyla birlikte bu siyasi parti kapatılmıştır.²⁴

Cumhuriyet döneminin ikinci muhalif parti denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), CHF'den istifa etmiş 15 milletvekilinin Fethi Okyar'ın liderliğinde bir araya gelmesiyle 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Aslında SCF de tıpkı TPCF gibi

Politik Tarihi: İç ve Dış Politika İçinde, (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu). Savaş Yayınevi, 2009, s.45.

¹⁸ Çolak, Y., "1923-1929 Dönemi Türkiye'de İç Politika", **Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika İçinde**, (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 225.

¹⁹ Yeni parti beyannamesini ve programını yayınladığında Batı Avrupa'ya has liberal nitelikte bir parti izlenimi veriyordu. Bkz.Tanör, B., **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY Yayınları, İstanbul, 1999, s.314.

²⁰ Ahmad, F., **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, 4. Basım, İstanbul, Kaynak Yay, s.75.

²¹ Çolak, s.225.

²² Çolak, s. 226.

²³ Ahmad, s.77.

²⁴ Özküçük, s.19.

bizzat Ulu Önder Atatürk'ün talimatlarıyla²⁵ kurulmuştur. Özellikle ülkedeki siyasal iktidar, 1929 dünya ekonomik bunalımının oldukça olumsuz yönde etkilediği Türkiye'yi siyasi açıdan bir muhalefet partisi kurulmasıyla rahatlatmayı düşünüyordu.²⁶

Özellikle 1930'lara gelindiğinde ülkede artan ekonomik ve siyasal sorunlar ile bu sorunlara bağlı olarak yükselen toplumsal muhalefet siyasi rejimi bunalıma sürüklemiş ve bu bunalımdan çıkma düşüncesiyle SCF kurulmasına salık verilmiştir.²⁷ Parti kurulduktan sonra yapılan seçimlerde Fethi Okyar, Gümüşhane'den mebus seçilmiş, aynı yıl Ekim ayındaki belediye seçimlerinde ise SCF bazı merkezlerin yanı sıra Samsun belediye reisliğini de elde etmiştir.²⁸

Ancak SCF'nin kuruluşundan sonra kısa bir sürede kendisine öngörülenden çok daha fazla yoğunlukta taraftar toplaması, henüz demokratik siyasi temsile hazır olamayan, devrimlerin her daim karşısında yer alan kesimler bu siyasi pencereden ülkeyi yeniden kaosa sürüklemeye başlamasının yolunu açmıştır. Özellikle SCF'nin hükümete ve Cumhuriyet Halk Fırkasına yönelttiği sert eleştiriler nedeniyle ülkedeki siyasal ortamın gerginleşmesine ve ülkede kanlı olayların yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Partinin yöneticileri Kasım 1930'da partiyi kapatma kararı almıştır.²⁹ Nitekim SCF'nin kapatılmasını takip eden ayda, 23 Aralık 1930'da yaşanan Menemen Olayları, ülkedeki gerici zihniyeti ve rejime duyulan yabancılığı gözler önüne sermiştir.³⁰

Sonuç olarak ise SCF'nin de kapatılmasıyla Türkiye'de çok partili siyasi hayata dönüşümün ülkeye yarardan çok zarar vereceği düşüncesinin yerleşmesine

²⁵ Nitekim firkanın önde gelen kurucuları arasında Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'nden en yakın arkadaşı, bir ara İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğinde bulunmuş, Atatürk'le Sofya'da görev yapmış ve son olarak da Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi Bey (Okyar) ile yine Mustafa Kemal'in çocukluk arkadaşı Nuri Bey (Conker) de vardı. Bunun yanı sıra Ahmet Bey (Ağaoğlu), Tahsin Bey (Uzer) gibi isimler de firkanın kurucuları arasında yer almıştır. Bkz. Akşin, S. **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Beşinci Baskı, Kırılmaç Yayınları, Ankara, 2004, s.190-191.

²⁶ Nitekim Ulu Önder Atatürk'e göre CHF karşısında resmi bir siyasi partinin varlığı hem Türkiye'nin batı kamuoyundaki saygınlığını arttıracak, hem de ülkede muhalefetsizlikten kaynaklanan toplumsal gerilimi bir ölçüde azaltacaktı. Bkz. Delipınar, M., **Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Ve Demokrat Parti Döneminde İstanbul**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.19.

²⁷ Ateş, s.274.

²⁸ Çolak, s.227.

²⁹ Akşin, s.194.

³⁰ Delipınar, s.22.

neden olmuştur. Bu anlayış çeyrek asır kadar bir süre CHP karşısında muhalif bir parti kurulmasına izin verilmemesine dolayısıyla ülkede 1946 yılına kadar çok partili siyasal yaşama geçilememesine neden olmuştur.

1.1.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Siyasal Hayat: Devri Sabık

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’nin çok partili siyasal yaşama geçişinde hem içsel dinamikler, hem de dışsal dinamikler etkili olmuştur. Dış dinamikler açısından konuya bakıldığında savaş sonrası yeni kurulan dünya düzenin artık tek partili bir Türkiye’yi kabul etmemesinden; iç dinamikler açısından ise artık ülkedeki siyasi rejime muhalefetsiz devam edilemeyeceğinden bahsetmek mümkündür.

Bu genel değerlendirmenin temel çerçevesini, dünyadaki dengelerin değişmesi, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskılarının artması, ABD gibi savaşın galibi Batılı uygarlıkların tek partili siyasi rejimleri içine kabul etmemesi ve iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) toplumun demokrasi taleplerini dışlayan politikalar izlemesi şeklinde özetlemek mümkündür.³¹

Savaş yılları boyunca her ne kadar Türkiye savaşa girmese bile, çeşitli ekonomik ve siyasi tedbirler almak zorunda kalmış, zaten yeni kurulan sanayi işletmeleri tamamen durma noktasına gelmiş ülke ekonomisi ve sanayisi toplumsal huzursuzluklara gebe olmaya başlamıştır.³²

Özellikle savaş yıllarında ve sonrasında ülkede ekonomik anlamda kıtlık yaşanmaması için İnönü bazı iktisat tedbirleri almak adına Ocak 1940’da olağanüstü şartlarda, hükümete geniş yetki veren “Milli Korunma Kanunu” yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla birlikte artan müdahaleci ve devletçi uygulamaları, yağın, ekmeğin ve şekerin karneye bağlanması, halktan daha fazla vergi alınması, özel varlıklara kamu adına kolayca el konulması gibi uygulamalar ülke genelinde tüm halkı derinden sarsmıştır.³³

Öte yandan bu gelişmeler toplumsal hayatta ekonomik ve siyasi huzursuzlukların artmasına, çok geçmeden CHP içerisindeki muhalif seslerin de açığa çıkmasına neden olmuştur. İşte kısaca anlatılan bu gelişmeler birlikte

³¹Kazgan, G., **Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.93-96.

³²Baytal, Y., **Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)**. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:40, Sayı:10, 2007, ss.545-567.

³³Altaş, S., **Çarıklı Demokrasi**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2006, ss.16-17.

değerlendirildiğinde, Türkiye’de tek parti rejiminin sonlandırılarak çok partili siyasi rejime geçilmesinde, CHP iktidarının neden olduğu siyasi politikalarda popülist yaklaşımlardan çok Cumhuriyeti kuran parti unvanıyla sahip olduğu siyasi güce çok fazla güvenmesi olduğunu söylemek mümkündür.³⁴

CHP’nin, İkinci Dünya Savaşı ile artan ve 1950 yılına kadar süren çeşitli dönemlerde artan baskıcı, despot ve günümüzdeki popüler ifadesiyle güç zehirlenmesinin bir ürünü olan devletçi anlayışının ürünü olan siyasi politikaları, ülkede çok partili yaşamın ortaya çıkmasının en önemli hazırlayıcısı olmuştur.³⁵

Hatta sabit gelirli çalışan devlet memurlarının bile ülkede yaşanan fiyat artışları karşısında satın alma güçleri düştükçe, yaşanan daralmadan dolayı CHP’yi sorumlu tutmaya başlamışlardır. İşte ekonomik alanda yaşanan bu krize, tek parti dönemindeki baskıcı uygulamalar da eklenince, halkın tek parti yönetimine karşı memnuniyetsizliğinde artış görülmüştür.³⁶

Sonuç olarak DP’nin 1946 yılında kurulması, 1950 yılında güçlü bir şekilde iktidara gelmesi kesinlikle tesadüf değildir. Bu kansız devrimi daha iyi anlamak, DP’nin kuruluş döneminde ülkedeki siyasi konjonktürü anlamak açısından oldukça önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çok partili yaşama geçiş ve DP’nin kuruluşuna zemin hazırlayan etkenleri iç ve dış dinamikler olarak aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür.

1.1.3. Çok Partili Hayata Geçmeye Neden Olan Dış Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce ve başladıktan sonra hem Almanya hem de İngiltere Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa katılmasını talep ederken, ülkenin ekonomik ve askeri şartlarının bu savaşın yükünü kaldırabilecek kadar iyi olmadığını düşünen İnönü tarafından savaştan uzak durulması kararı benimsenmiştir.³⁷

³⁴Köymen, O., **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.132.

³⁵Köymen, s.132.

³⁶Kırkpınar, L., “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, 2002, s.86.

³⁷Baytal, s.555.

Türkiye'yi yanına çekmek isteyen İngiltere, 12 adaya sahip olmamızı teklif ederken, Almanya ise Rusya'da Türkiye'ye bağlı Türk Cumhuriyetleri kurulmasını önermişti.³⁸ Tabii bu öneriler kendi içinde tezatlar içermekle birlikte, misakı milli sınırlarını korumaya kararlı olan ve İstiklal Savaşından sonra yeni kurulan Cumhuriyeti devrimlerle geliştirme çabasında olan Atatürk'ün yurttan sulh cihanda sulh ilkesi temel dış politika anlayışını bu dönemde yansıtmıştır.³⁹

Böyle 1940 yılından sonra Türkiye için yeni bir dönem başlamış, Türkiye'nin tutumu müttefikler tarafından fazlasıyla eleştirilmiş, hatta İngiliz Büyükelçisi Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na "Yakın bir gelecekte Türkiye'nin; savaşa girme ya da savaştan sonra yalnız kalma alternatifleri arasında bir seçim yapma zorunda kalacağı..." şeklinde üstü kapalı bir şekilde tehdit edilmiştir.⁴⁰

Savaş sırasında ise Almanya, savaş sanayisinin en önemli cevheri olan Krom cevherini Türkiye'den satın almaya devam etmiş, bu durum İngiltere ve ABD'yi çok rahatsız etmiştir. Nitekim ABD Büyükelçisi Steinhardt, Cumhurbaşkanı İnönü'ye birisi Roosevelt diğeri de Churchill'den olmak üzere iki mektup getirerek, Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerden ülkesinin duyduğu derin rahatsızlığı dile getirmiştir.⁴¹

Bu sert açıklamalar üzerine İnönü kabinede değişiklik yapılması konusunda direktifler vermiş, dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu yerini, Lozan'da ki üç beş delegeden biri olan Hasan Saka'ya devretmesiyle birlikte Nisan 1944 itibarıyla Almanya ile olan tüm ticari ilişkiler kesilmiştir.⁴² Bu karar alınırken de barış konferansında tam bir müttefik işlemi göreceğinin sözünü İngiltere ve Amerika'dan almıştı.⁴³

Ancak savaşın sonlarına doğru yapılan bu hamle Müttefik devletleri yeterince memnun etmemiş, İnönü liderliğindeki CHP'ye yönelik olumsuz tavrı değiştirememiştir. Bunun üzerine Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.⁴⁴

³⁸ Albayrak, ss.36-37.

³⁹ Toker, M., **Tek Partiden Çok Partiye: 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.26.

⁴⁰ Albayrak, s.37.

⁴¹ Albayrak, s.37.

⁴² Ertuğrul, N. İ., **Cumhuriyet Tarihi**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2008, s.72.

⁴³ Sertkaya, İ., **Demokrasi Şehidi**, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s.46.

⁴⁴ Yetkin, Ç., **Karşı Devrim: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**, İstanbul, 2007, s.145.

Milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan Dünya Savaşı sonunda, Amerika ve SSCB ganimet paylaşımına başlamıştır. Bu paylaşım Avrupa kıtası üzerinde fiilen görülürken, Orta Doğu'da, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da ise emperyalist hegemonya tesisi yada nüfuz mücadelesi olarak görülmekteydi.⁴⁵ Nitekim Mayıs ayında SSCB desteğiyle Suriye, Fransa'ya başkaldırmış; Ekimde Mısır ve Cava İngiltere ve Hollanda'ya isyan etmiş ve SSCB desteğiyle Mao'nun ülkesi olan komünist Çin artık yavaş yavaş dünya sahnesine çıkmaya başlamıştır.⁴⁶

Bu kapsamda SSCB'nin Türkiye üzerinden dünyaya açılma, Orta Doğuya ulaşma talepleri şiddetlenmiştir. Aslında Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında Atatürk ile Lenin arasında temelleri atılan Türk-Sovyet ilişkileri, 17 Aralık 1925 yılında imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması" ile sağlamlaştırılmıştır. Bu anlaşma 7 Kasım 1935 yılında 10 yıl süre ile uzatılmış, 1945 yılında ise yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Sovyet yönetiminin ülkenin bağımsızlığı açısından asla kabul edemeyeceği ölçüde olan talepleri üzerine imzalanamamıştır.⁴⁷

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında ABD, İngiltere ve SSCB devlet başkanlarının bir araya gelmesiyle Yalta Konferansı yapılmıştır. Bu konferansta Stalin boğazların kontrolünde söz sahibi olmaları gerektiğini savunsa da, Amerika ve İngiltere boğazlar üzerinde ki Türkiye bağımsızlığının kesinlikle devamından yana tavrı baskın çıkmıştır.⁴⁸

İşte bunun üzerine harekete geçen SSCB, 19 Mart 1945'de Sovyet yönetimi Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk anlaşmasını fesih ettiğini açıklamış, 7 Haziran 1945 tarihli bir nota ile Doğu sınırımızda kendi lehlerine bazı değişiklikler (Kars, Ardahan, Artvin alma arzuları), Boğazlarda üst verilmesi ve Montreux Sözleşmesinin ikili bir anlaşma ile değiştirilmesi Türkiye'den talep edilmiştir.⁴⁹

Türkiye'nin büyük tepkisini toplayan SSCB'nin emperyalist talepleri Batılı devletleri de harekete geçirmiştir. Amerika ve İngiltere Sovyet yayılmasını önlemek, Türkiye'nin yıllardan beri süre gelen Batılaştırma çabalarını desteklemek ve Türkiye'nin Orta-Doğu'da Batı ile bütünleşmeye hazır tek laik devlet olmasını tüm Orta Doğudaki İslam devletlerine özendirmek amacıyla SSCB karşısında Türkiye

⁴⁵ Eroğul, C., **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara, s.2003, s.16.

⁴⁶ Eroğul, s.17.

⁴⁷ Albayrak, s.37.

⁴⁸ Sertkaya, s.46.

⁴⁹ Yetkin, s.149.

devletini desteklemişlerdir. Bununla birlikte CHP ve İnönü iktidarından savaş süresince zaten memnun olamayan Batılı devletler, kendi menfaatleri açısından çok zor durumda kalan Türkiye’de tek partili siyasal rejimin değişmesi konusunda ısrarlarını da belirtmişlerdir.⁵⁰

Nitekim savaşın, Faşist Rejimlerin yıkılması ve Hürriyet Rejimlerinin zaferi ile bitmesi, Türkiye’nin demokrasiye geçişini sağlayan temel sebeplerden biri olduğunu söylemek bu yüzden mümkündür. Zira artan SSCB tehdidi karşısında Türkiye’de tercihini yapmış, Batı Blok’un yanında yer almak için ülkesindeki siyasal rejimi değiştirmeye, çok partili sisteme ve dolayısıyla demokratikleşmeye hazır olduğunu beyan etmeye başlamıştır.⁵¹

Öte yandan, savaş sonrasında Batılı ülkelerin tek parti yönetimleriyle dayanışma içine girmekten kaçınmalarının en önemli sebebi söz konusu savaş tek partili siyasi rejimlerin ortaya çıkartmış olması nedeniyledir. Nitekim İkinci Dünya savaşının yegâne sorumlusu olarak gösterilen Almanya ve İtalya’daki tek parti iktidarlarının savaşla birlikte yıkılması, savaş sonrasında tek parti yönetimlere kesinlikle son verilmesi gerektiği konusunda uluslararası eğilimlerin güçlenmesinin yolunu açmıştır.⁵²

Oysa İnönü o dönemde Türkiye’nin de bulunduğu iç ve dış meseleleri iyi değerlendirememiş, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve toplumsal şartlar aynı zamanda Sovyetlerin tehdit oluşturması demokrasiyi gerekli kıldığını iyi okuyamamıştır.⁵³

SSCB tehdidi karşısında Türkiye’nin ümit bağladığı ABD Marshall yardımının gündemde olması ve Türkiye’de ki basın özgürlüğünün Amerikan senatosunda çok ağır bir dille eleştirilmiş olması çok partili yaşama geçilmesi konusunda eğilimlerin en önemli artış nedeni olmuştur.⁵⁴

Böylece Dünya Savaşı’nı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere liderliğindeki demokrasi cephesinin kazanması sonrasında Türkiye’nin kendi siyasal

⁵⁰ Yetkin, s.259.

⁵¹ Apuhan, R.Ş., **Menderes**, Timaş Yayınlar, İstanbul, 2007, s.67.

⁵² Demir, V., **Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi**, Beta Basım, İstanbul, 2010, s.84.

⁵³ Karpat, s.145.

⁵⁴ Birand, M.A., DüNDAR, C. ve Çaplı, B., **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, 14.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.25, 32.

rejimini bu ülkelerinkine uydurma zorunluluğu, Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçişi hızlandırmıştır.⁵⁵

Aslında CHP dış dünyada yaşanan bu gelişmeleri iyi okuyamamış, uluslararası düzende artan demokrasi ve çok partili yaşam eğilimlerinin ülkede harekete geçmesinin olağan bir gelişme olduğunu düşünerek, bu yönde yeterince popülist ve demokratik tavır geliştirmemiştir. Bu çerçevede Batılı ülkelerin olmazsa olmazı haline gelen demokratik ve birden fazla partili siyasal yaşam da Türkiye’nin gündemine oturmuştur.⁵⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesi gerektiğini 1 Kasım 1945’te TBMM’nin açılış nutkunda belirtmiştir (Karpata, 2008: 241). Bu nutuktan sonra ise İnönü gerek parti içi demokrasi konusunda gerekse Dış politikada demokratik taleplere gerçek anlamda kulak tıkayarak ülkede çok partili yaşama geçişin sembolik düzeyde yapılacak birkaç hamleyle geçiştirtebileceği düşüncesiyle siyaset yapmayı tercih etmiştir.⁵⁷

Oysa İnönü en azından parti içindeki muhalefetin sesini partiden uzaklaştırarak kesmeyi denemek yerine bu seslere kulak vererek halkı ve uluslararası camiayı biraz daha fazla memnun edecek bir siyasi dil kullanması durumunda çok partili hayata geçiş aşamasında bu denli ağır bir bedel ödemek zorunda kalmayacağını söylemek mümkündür.⁵⁸

1.1.4. Çok Partili Hayata Geçmeye Neden Olan İç Gelişmeler

Atatürk’ün ölümüyle “parti devleti yönetimi” yeni bir döneme girmiş, CHP’nin 26 Aralık 1938’de toplanan olağanüstü kurultayında yapılan tüzük değişikliğiyle İsmet İnönü “Milli Şef” ve “Değişmez Genel Başkan” olmuştur.⁵⁹

Bu dönemde para ve pullardan Atatürk’ün resimleri yerine İnönü portrelerin asılması, Ulu Önderin hem ülkedeki hem de CHP’deki hâkimiyeti yerine kendi iktidarını kuvvetlendirmeye yönelik uygulamalarını artmasıyla birlikte CHP içinde Atatürkçü ve Laik çizgide bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Böylece

⁵⁵ Bağcı, H., **Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar**, Üçüncü Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2007, s.3.

⁵⁶ Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, (Cilt: 1, 1919-1980), 14.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.11.

⁵⁷ Baytal, s.558.

⁵⁸ Dodanlı, B., **Demokrasiyi Nasıl Astık**, Grafiker Yayınlar, Ankara, 2007, s.12.

⁵⁹ Yetkin, s.159.

CHP’de ve Türk bürokrasisinde Atatürk taraftarları ile İnönü taraftarları şeklinde bir ayırım belirmiş, 26 Mart 1939’daki seçimlerde Atatürk’e yakınlığı ile bilenen adaylar liste dışında kalmış ve Atatürk’e muhalif olan adaylar milletvekili seçilmiştir.⁶⁰

Bu gelişmeler zaten ülkede Atatürk devrimlerine dini ve ekonomik hassasiyetlerle karşı çıkan, gücü ve inisiyatifi elinden alınarak İstiklal Mahkemeleri tarafından liderleri asılan yâda sürgün edilen “irtica” yanlılarıyla Atatürkçü kesimin İnönü iktidarındaki CHP karşısında birleşmesinin siyasi zeminin oluşturmuştur.⁶¹

Bu anlamda ilk olarak 18 Temmuz 1945’te Milli Kalkınma Partisi kurulmuş, ancak bu siyasi parti varlık göstermeden siyasi haytan silinip gitmiştir. Ancak bu dönemde CHP içinde muhalif sesler çıkartan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan dördlüsünün CHP’den uzaklaştırılması ve sonrasında Dörtlü Takrir olayının yaşanması önemli bir gelişmedir. Çünkü CHP böylece kendi iktidarını devirecek siyasi oluşuma bir anlamda zemin hazırlamış ve sonrasında ise (01.12.1945 tarihinde) C. Bayar önderliğinde DP’nin sayılan eski CHP’liler tarafından resmen kurulması gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye’deki tek parti iktidarına karşı resmi olarak muhalefet edecek örgütlü bir ikinci siyasi hareket ortaya çıkmıştır.⁶²

Sonuç olarak Türkiye’de çok partili rejime geçiş tam anlamıyla 1950’li seçimlerinden sonra DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte fiilen başlamış olmakla birlikte, bu tarihe kadar kurulan siyasi partilerin varlığıyla birlikte siyasetin çok aktörlü hale gelmeye başladığını söylemek mümkündür.⁶³

Özellikle Demokrat Parti kurulmasıyla birlikte Türkiye’de gerçek muhalefetin ve gerçek demokrasi mücadelesi başlamış oluyordu. Bu çerçevede Türkiye’de çok partili siyasete geçişi hazırlayan iç dinamikleri, aşağıdaki başlıklar altında inceleyerek anlamak mümkündür.

⁶⁰ Eraslan, C., **Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, s.519, 632.

⁶¹ Dodanlı, s.72.

⁶² Ahmad, Feroz, **Cumhuriyet Türkiye’sinde Siyaset ve Siyasi Partiler**, R. Kasaba içinde, Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye (Z.Bilgin, Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.69.

⁶³ Bakan, S. ve Özdemir, H., **Sosyal Politika Açısından CHP ile AKP’nin Karşılaştırılması**, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 3. Sayı:1-3, 2013, s.378.

1.1.4.1. CHP'de Muhalefetin Doğuşu: Dörtlü Takrir (11 Haziran 1945)

Savaş sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan demokrasi ortamından cesaret alan İnönü 19 Mayıs 1945 Gençlik ve Spor Bayrımı mesajında Türkiye'de çok partili yaşama geçiş konusunda olumlu yönde tavrının olduğunu deklare etmiştir.

Altı ay sonra ise, İnönü'nün iktidar partisinin karşısında denetim görevi görecek bir muhalefet partisinin gerekliliğine vurgu yaptığı 1 Kasım 1945 tarihli Meclis açılış konuşması, çok partili hayata geçişte ve DP'nin kuruluş sürecinde son derece etkili olmuştur.⁶⁴

Çok partili yaşama İnönü her ne kadar yeşil ışık yakacağını ima etse de muhalif kesimlerin kendi içinde diğer bir ifadeyle CHP içinden çıkmasını değil, bilakis Atatürk dönemindeki SCF'de olduğu gibi dışarıdan gösterilen ve ismi üzerinde kendisinin mutabık kaldığı siyasilerden oluşmasını istiyordu. Oysa 1945 yılındaki mecliste görüşülen toprak reformu kanuna ve dönemin bütçe kanuna Adnan Menderes ve Celal Bayar gibi CHP içindeki muhalif kanattan yüksek sesle eleştiriler gelmiştir.⁶⁵

Bu anlamda ilk olarak 14 Mayıs 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Yasası görüşülürken, dönemin CHP Milletvekili Adnan Menderes ile dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu bir hayli sert şekilde tartışmış; Emin Sazak ve Refik Koraltan da bu yasayı şiddetle eleştirmişlerdir. Yasanın kabul edilmesi sırasında ise, bütçeye olumsuz oy veren yedi milletvekili⁶⁶ bu yasa için Mecliste oy kullanmayarak tepkilerini göstermişlerdir.⁶⁷

Sonrasında ise resmi olarak halen CHP'li olan bu muhalif milletvekillerinden dört tanesinin eliyle, Birleşmiş Milletlerin o tarihlerde teorik olarak onayladığı hak ve hürriyetleri Türkiye içinde teminat altına alacak çok sayıda kanuni reform teklifi yapılmıştır.⁶⁸

İşte bu gelişmeler Meclis'te mevcut CHP'den memnun olmayan, o zamana kadar dağınık bir şekilde faaliyet gösteren muhalefetin birleşmesine, muhalif eleştiri

⁶⁴ Demir, s.84.

⁶⁵Şeyhanlıoğlu, H., **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, s.271.

⁶⁶ Yasaya ret oyu kullanan CHP milletvekillerinden dördünü sonradan Demokrat Parti'yi kurmuş olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü vermişlerdir. Geri kalan üç oyu kullananlar ise, hükümeti eskiden beri eleştiren Hikmet Bayur, iktisadi politikayı beğenmeyen Recep Peker ve zengin toprak ağası olan Emin Sazak'tır. Bkz.: Karpaz, s.249.

⁶⁷ Bakan ve Özdemir, s.379.

⁶⁸ Taşyürek, M., **Adnan Menderes**, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.32.

ve siyasi taleplerin ortak hedefler çerçevesinde örgütlü ve sistematik bir şekilde savunulmasına, dolayısıyla muhalif bir siyasi partinin kurulmasına duyulan ihtiyacı ortaya çıkartmıştır.⁶⁹ Ancak o dönemde ülkedeki siyasi sistem CHP dışında bir parti kurulmasına imkan vermediği için, dört isim etrafında örgütlenen muhalefet, siyasal görüşlerine göre bir araya gelmeye konuşmaya ve anlaşmaya çalışmıştır.⁷⁰

Öte yandan CHP içindeki muhaliflerin BM standartlarına göre şekillenen yeni kanun tekliflerinin Mecliste görüşülmesi esnasında, hem iç hem de dış kamuoyunun dikkatleri dört vekilden oluşan bu siyasi söyleme kulak kesilmesine; Türkiye’de Batıda olduğu gibi demokrasinin gelişebilmesi için bir tavrın verilmesine zemin hazırlamıştır.⁷¹

7 Haziran 1945’te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın “Dörtlü Tavrın” olarak adlandırılan önergeyi CHP meclis grubuna vermeleri önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁷² Bu bildiri özetle; tüm dünyada İkinci Dünya Savaşından sonra demokratik teamüllerin gelişmesine rağmen, Türkiye’de CHP’nin ısrarla bunlara engel olmaya devam ettiği, bu yüzden ülkenin dünyadan koparak gelişemediği ve halkın demokrasiye geçme konusunda geniş ve güçlü beklentisine CHP ve İnönü tarafından daha fazla engel olunmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁷³

Söz konusu önergede yasalarda ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin ayıklanması, birden fazla partinin kurulmasına izin verilmesi ve CHP program ve tüzüğünde düzenlemeye gidilmesi gibi bir anlamda parti içi demokrasi talepleri de yer almaktadır.⁷⁴

Tavrın yayınlanması CHP’de adeta fırtınalar koparmış, Çankaya’da İnönü’nün başkanlığında yapılan toplantılarda, tavrın reddedilmesine karar verilmiştir. Böylece tavrı Meclise sunan imza sahibi dört milletvekili haricinde, bütün milletvekilleri tavrın reddi yönünde oy kullanmıştır. Tavrın reddinden sonra tavrı imza atan vekillerin Parti içindeki durumu kötüleşmiştir.⁷⁵

⁶⁹ Demir, s.62.

⁷⁰ Özçelik, s.166.

⁷¹ Demir, s. 64.

⁷² Eraslan, s. 532.

⁷³ Altaş, s.30.

⁷⁴ Ertunç, A., **Cumhuriyetin Tarihi**, Beta Basım, İstanbul, 2004, s.362.

⁷⁵ Bayar, ss. 44-45.

Bardağı son taşırın damlalar ise, Bayar'ın Basın Kanunu'nda değişiklik yapılması ile ilgili hazırlamış olduğu yasa tasarısını Meclise taşımasıyla olmuştur. Ayrıca Menderes ve Köprülü'nün uluslararası dergilerde de yayımlanan makaleleri ve başta basın yayın olmak üzere, halk nezdinde gittikçe Tahrircilerin daha fazla ilgi görmeye başlamasıyla birlikte CHP yönetiminin Tahrircilerle ilgili somut bir tavır takınmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁶ Bunun sonucunda ise İnönü'nün talimatıyla muhalif milletvekilleri CHP'den ihraç edilmiş, böylece DP'nin kurulmasının bir anlamda yolu aralanmıştır.⁷⁷

Türkiye'de 1923'ten 1945'e kadar bütün reformlara ve siyasi hareketlere CHP önyak olmuş, kendisini bütün milletin tek temsilcisi sayan bu parti eliyle ülkenin siyasal rejiminde "Parti, hükümet ve devlet" kavramları öylesine iç içe girmişti ki bunları bir birinden ayırmak mümkün olmamıştır.⁷⁸

Aslında hem ülkede hem de partisinde muhalefet kazanının kaynaması nedeniyle İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM açılışında, ülkenin emniyet ve serbestlik içinde demokrasiye doğru yol aldığını belirtmiş ve tek eksiklerinin ise mecliste bir muhalefet partisi olmaması olduğunu belirtmiştir.⁷⁹

Sonuç olarak Türkiye'de çok partili yaşama geçişi ve DP'nin kuruluşuna CHP izin vermiş gibi gözükse de ülkedeki iç dinamikler bunun böyle basit bir kararla olmadığını ilerleyen yıllarda çok açık bir şekilde göstermiştir.

1.1.4.2. Demokrat Partinin Kuruluşu ve Çok Partili Hayatın Başlaması

Daha öncede belirtildiği üzere İnönü 1 Kasım 1945'te TBMM'yi açış söylevinde ülkenin bir muhalefet partisine gereksinimi bulunmaktaydı. Oysa bu demeciden beş ay önce Müteahhit Nuri Demirağ tarafından Millî Kalkınma Partisi kurulmuş, söz konusu demec verildiği dönemde CHP karşısında resmi olarak bir başka parti bulunmaktaydı.⁸⁰

İnönü Millet Partisini görmezlikten geldiği gibi, ülkeyi yöneten Devrimci ve laik kesimlerle köylüler tarafından da bu parti yoğun rağbet görmemişti. Buna

⁷⁶ Karpaz, H.K., Osmanlı'dan Günümüze Orta Sınıflar, Siyaset ve Demokrasi, **Zaman Gazetesi**, 13-17 Mart 2010, Yazı Dizisi, s. 23-24.

⁷⁷ Altaş, s.31.

⁷⁸ Zürcher, s.324.

⁷⁹ Bakan ve Özdemir, s.378.

⁸⁰ Taşyürek, s.36.

karşılık CHP'den ihraç eden Milletvekilleri gittikleri her yerde halktan büyük itibar ve rağbet görerak, yeni bir parti kurmaları halinde halktan büyük bir destek görecekları hususunda ikna olmuşlardı.

Ayrıca CHP'den ihraç öncesinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan gazetesinde demokratikleşmeyi savunan muhalif yazılar yazmaya başlamış bu yazıları kısa zamanda geniş kitleler tarafından beğenilmeye başlamıştır. Ancak CHP bu davranışı parti disiplinine aykırı bularak bu ikisini üyelikten çıkartmıştır.

Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden ihraç edilmeleri üzerine Celal Bayar da meclisteki milletvekilliği görevinden istifa etmiş ve CHP'den bir süre sonra ihraç edilmeden kendi isteğiyle ayrılmıştır.⁸¹

Aslında Bayar ve arkadaşlarının CHP'den ayrılmaya hevesleri olmadığı gibi onlar esas istediklerinin CHP'de kalıp ona egemen olmaya çalışmak olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Atatürk'ün verdiği onca güvenceye rağmen Serbest Fırkanın başına gelenler, ayrı bir parti kurma durumunda Bayar, Fethi Okyar gibi ülkeden ayrılmak zorunda kalabilirdi. CHP yeni kurulan muhalefet partisının sembolik bir muhalefet olarak siyasi hayatına devam edeceği düşünceyle hareket eden İnönü, bu yüzden Bayar'ı muhalefetin başına geçmeye zorlamış ve teşvik etmiştir. Çünkü İnönü olası bir muhalefet partisi kurulursa, CHP'ye halktan gelen düşmanca duyguların böylece giderilerek, halk ayaklanmasını engelleyecek bir emniyet vanasının kendi kontrolünde olacağına inanmıştır.⁸²

Nitekim başlıca hedeflerinin demokrasiyi geliştirmek olduğunu, halkçılığı ve halkın egemenliğini vurgulayan DP'nin kuruluşu, bu nedenlerle CHP ve İnönü tarafından kısmen olağan ve iyi bir gelişme olarak görülmüştür.⁸³

Ayrıca DP'nin ilk kuruluş aşamasında İnönü'nün de desteğinin alınmasıyla Demokrat Parti'nin altyapısı tamamlanmış ve 4 Ocak 1946'da kuruluş dilekçesi Refik Koraltan tarafından verilmesinden kısa bir süre sonra da kuruluş izni alınmıştır. Böylece 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kuruluşu resmen ilan edilmiş, fiilen Türkiye'de tek partili dönem resmen sona ermiştir.⁸⁴

⁸¹ Ertunç, 2004: 370)

⁸² Kongar, E., **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.192.

⁸³ Ahmad, s.128.

⁸⁴ Bakan ve Özdemir, s.373.

Aslında yeni kurulan bu muhalefet partinin ismi kurulmadan önce kamuoyunda ve basın yayın kuruluşlarında oldukça fazla yer bulmuştur. Dönemin gazeteleri ve dergileri Basın yeni partinin adı için; “Demokrat Halk Partisi”, “Kemalist Demokrat Parti”, “Köylü ve Çiftçi Partisi”, “Milli Demokrat Parti” ve “Demokrat Parti” gibi isimler üzerinde durulduğunu yazmıştır. Yalman da, 3 Aralık 1945 tarihli Vatan’daki “Yeni Bir Parti Kurulurken” başlıklı yazısında, Amerika’da 1825 yılında liberal görüşlü yanlıların kurdukları Demokrat Parti’den ilham alınarak, yeni partinin adının “Demokrat Parti” olmasını önermiş ve Bayar’la bu konu hakkında konuştuklarını bildirmiştir.⁸⁵

Öncelikle yeni kurulacak muhalefet partisine, basında bu kadar çok içinde demokrat kelimesi geçen isim yakıştırılması, ülkede demokrasiye duyulan özlemi yansıtmaktaydı. Yeni kurulacak partinin kurmayları da bu beklentiyi görmezden gelmemiş, tek partili CHP hükümeti sırasında arzulanan demokrasi ortamını kendilerinin sunabileceğini göstermek adına da güzel bir isim olarak Demokrat Parti ismini kullanarak bu durumu kanıtlamak istemişlerdir.⁸⁶

Öte yandan o dönemde halk arasında demokrat kelimesi pek bilinen bir kelime değildir. Demokrasi rejimi gibi demokrat kelimesi de halka yabancıydı. Halk, kısa zamanda bunu kendi diline çevirmiş, köy kahvelerinde demokrat yerine Demirkırat denmeye başlanmış ve Demokrat Parti’den söz edilirken Demirkırat Partisi denilmiştir.⁸⁷

Sonuç olarak TPCF ve SCF gibi Demokrat Parti de doğrudan doğruya Millet Meclisi’nin içinden koparak meydana gelmiştir. Ancak CHP içinden çıkmış bir grup olmasına rağmen halk, DP’ye çok büyük ilgi duymuş ve bu partiye “Demirkırat” ismini demokrasi kelimesini henüz tanımayan halk kesimleri partiye bu adı takmıştır.⁸⁸

⁸⁵ Albayrak, s.60-61.

⁸⁶ Birand, vd., s. 23-24.

⁸⁷ Birand, vd., s.25.

⁸⁸ Karpat, H. K., **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s. 256.

1.1.4.3. Çok Partili Yaşamın İlk Seçimleri (21 Temmuz 1946)

Cumhuriyetin ilanından itibaren yapılan tüm seçimlerde karşısında rakip başka siyasi bir parti bulunmayan CHP, bu sayede bir siyasi partiden çok adeta bir hükümet organı gibi hareket etme imkânına sahipti.⁸⁹

CHP'de Atatürk'ün vefatından sonra yapılan kurultayda, parti tüzüğüne İnönü'nün ismi, "parti'nin değişmez genel başkanı" olarak işlenmiştir. Genel başkanın ancak "ölümü, görev yapmasını engelleyecek bir hastalık ve istifa" durumlarında değişebileceği kabul edilmiştir. Bu yüzden ülkede Cumhurbaşkanı olarak tek adam olan İnönü, CHP'de bu sayede tek adam özelliğini korumaktaydı. Nitekim 1946 seçimlerinde de liderlerin kişilikleri büyük rol oynamış, hem CHP'nin hem de DP'nin siyasi fikirlerinin de önüne geçmişti.⁹⁰

DP'nin kuruluşuyla başlayan muhalefet eleştirileri doğrultusunda CHP iktidarı önce bazı demokratik düzenlemelerle halkı memnun etmeye çalışmıştır. Bu anlamda gazete kapatma yetkisini hükümetten alarak mahkemelere verilmiş, üniversitelere kısmen de olsa özerklik verilmiş, köylü ve işçinin desteğini kazanmak için Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırılarak Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kanunları çıkarılmıştır.⁹¹

Ayrıca İnönü'nün "değişmez genel başkan" sıfatına son verilerek, ülkede çeşitli sınıflara mensup kişilerin de parti ve sendika kurulabileceği kabul edilmiştir. Ancak CHP'nin asıl hamlesi Türkiye tarihinde ilk kez tek dereceli seçim sistemi öngören bir seçim kanunu kabul etmesi ve akabinde 1947 yılında yapılması gereken genel seçimleri bir yıl öne alarak erken seçim kararı almasıyla yaşanmıştır.⁹²

Öncelikle belirtmelidir ki, DP'nin kuruluşuyla ülkede çok partili yaşama geçilmesi üzerine harekete geçen CHP, henüz parti teşkilatlanmasını bile tamamlamamış olan DP'nin hem önünü kesmek, hem de seçime hazırlıksız yakalanmasını sağlamak düşüncesiyle 1946 yılında 4918 sayılı yasayla yeni seçim kanunu çıkartmıştır. CHP'nin yeni kabul ettiği seçim kanuna demokratik temsile ne

⁸⁹ Olgun, K. **Çanakkale'de 14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimleri**. Ed. M. DEMİR. Çanakkale Savaşları Tarihi içinde. İstanbul: Değişim Yayınları, 3497- 3483 (Olgun, 2008: 190)

⁹⁰ Çelik, A. "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:42. 2010, s.32.

⁹¹ Birand ve arkadaşları, s. 28.

⁹² Atayakul, F.A., **Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950, 1954 ve 1957)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 20-22.

ölçüde izin verdiği açısından bakıldığında ise bu seçimin tamamen CHP lehine hükümler içerdiğini söylemek mümkündür.⁹³

Nitekim 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimde yargı denetiminin olmaması, oyların açıkta verilmesi ve buna karşılık oyların gizli sayılması söz konusu yasada öngörülmekteydi. ⁹⁴Bu kanuna göre 1946 seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanacak, seçim çevresi sayılan illerde, bir parti tek oy farkla önde olsa bile, bütün o ilin milletvekillikleri oyu yüksek olan parti tarafından belirlenen adaylar arasından seçilecekti. Ayrıca bu yasaya göre, oyların sayımından sonra seçmen pusulaları yakılarak imha edilmesi kuralı düzenlenmiştir.⁹⁵

Zaten o yıllarda devlet bürokrasisinin CHP'ye göbekten bağlı olduğu göz önünde tutulduğunda, 1946 seçimlerini CHP'nin kazanması kimseye sürpriz olmamıştır. Bununla birlikte uzun yıllardır muhalefetsiz bir seçime alışkın olan İnönü, DP'nin kurulmasıyla ortaya çıkan bu yeni durum karşısında strateji değiştirip seçim meydanlarına inmiş, aktif propaganda ve miting çalışmalarına başlamıştır. DP ise ilk önemli girişim olarak, Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından ve uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Mareşal Fevzi Çakmak'ı parti listesinden bağımsız olarak aday göstermiştir. ⁹⁶

Öte yandan seçim kampanyasına DP hızlı başlamıştır. Halkın ilk kez CHP dışında da seçeneklerinin olduğu bu seçimlerde eski seçimlerin durgun ve sessiz havasına alışmış olan halk, birdenbire büyük meydan mitinglerinde, ayağına kadar gelen politikacıları görmeye başlamıştır. Doğal olarak bu durum seçim tarihine kadar DP ile CHP arasında gergin bir hava yaratmıştır.⁹⁷

Ayrıca seçim mitinglerinde DP'lilerin CHP'nin kusurlarını açıkça tenkit etmesi ve bunları halkoyu önünde tartışma cesaretini göstermesi halk tarafından önemli bir adım olarak görülmüş, CHP'ye karşı ilk defa hoşnutsuzluğunu ifade etme fırsatını bulan halk ise muhalif partiye oy vererek iktidarı cezalandırmak istemiştir.⁹⁸

⁹³ Tuncer, E., **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**. TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s.12.

⁹⁴ Ateş, A.E., **Demokrat Partinin Muhalefetleşmesinde Recep Peker Başkanlığının Önemi: Türkiye'de Siyasal Muhalefet**, Bengi Yayınevi, İstanbul, 2008, s.148.

⁹⁵ Taşyürek, s. 40.

⁹⁶ Kırkpınar, ss. 94-95.

⁹⁷ Çelik, s.21.

⁹⁸ Karpat, s.148.

Ancak seçime oldukça hazırlıksız yakalanan DP 21 Temmuz 1946 Milletvekili Seçimlerinde Meclisi oluşturacak toplam 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebilmiştir.

Nihayet seçimler, 21 Temmuz 1946 günü gerçekleştirilmiş, cumhuriyet tarihinin ilk çok partili ve tek dereceli bu seçimini bariz bir farkla beklediği üzere CHP kazanmıştır. 1946 genel seçimleri milletvekili dağılım oranlarına bakıldığında ise, CHP'nin % 85 oranla 393 milletvekili çıkarttığı, DP'nin ise % 12,7 oranla 65 milletvekili çıkarttığı ve son olarak bağımsızların % 1,2 oranla 7 milletvekili ile Meclise girdiği görülmektedir.⁹⁹

Ancak yeni kurulan bir parti olarak DP, mecliste 95 sandalye elde ederek 1950'deki başarısının zeminini hazırlamıştır. Ayrıca seçim sonuçları birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Yurdun dört bir yanından seçimlerde CHP tarafından hile yapıldığı haberleri gelmiş ve DP'nin öndeyken kaybettirildiği iddiaları yayılmıştır. Bu nedenle 1946 seçimlerinin baskı ve korku ortamında gerçekleştirildiği konusunda ülkede genel bir kanaat oluşmuştur.¹⁰⁰

Bu kapsamda DP tarafından 1946 seçimlerine itiraz edilmiştir. Yapılan itirazlarla iktidarla muhalefet arasındaki ilk siyasi mücadele başlamış, CHP Hükümetinin seçimlerin adil koşullarda yapıldığını iddia etmesine karşın, DP'li milletvekilleri Hükümeti seçimlere hile katmakla itham etmiş ve seçimlerin iptalini istemiştir.¹⁰¹ DP'li milletvekilleri, yapılan bu itirazlardan sonuç alınamaması durumunda istifa ederek sine-i millete dönmekle CHP ve Hükümeti tehdit etmiştir. Ancak devreye İnönü'nün girmesiyle DP'lilerin Meclise girmesi sağlanmıştır.¹⁰²

Seçimlere yapılan itirazların doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlamak, benimsenen açık oy-gizli sayım ve sayım sonunda oy pusulalarının yakılması yöntemini benimseyen 4918 sayılı yasadan dolayı oldukça zordur. Ayrıca seçimlerin iptali için, meclise genel görüşme talebinde bulunanlardan Kütahya milletvekili Adnan Menderes, gerçekleştiğini iddia ettiği hileleri somut örneklerle ispatlamaya çalışmış, fakat bu konuşmalar CHP'liler için bir anlam ifade etmemiştir.¹⁰³ Nitekim

⁹⁹ Kalaycıoğlu, E., **Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands**, VA, Palgrave Macmillan, Gordonsville, USA, 2005, s.75.

¹⁰⁰ Ahmad, s. 131.

¹⁰¹ Atağöglü, E., **Adnan Menderes**, Nokta Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.63.

¹⁰² Demir, ss. 113-115.

¹⁰³ Dodanlı, s.69.

yeni kurulan Mecliste DP tarafından yapılan şikâyetler belirlenen komisyonca görüşülmüş ve CHP oylarıyla reddedilmiştir.¹⁰⁴

Demokrat Parti, İnönü'ye, seçime hile karıştırıldığını ve türlü baskılar yapıldığını belirten bir mektup gönderdi.¹⁰⁵ Bu istek ciddiye alınmayınca Demokratlar, protesto mitingleri düzenledi ve basın yoluyla yaşadıkları haksızlıkları dile getirdiler. CHP ise DP'yi iftira etmekle suçladı ve muhalefeti destekleyen basın cezalandırdı. Celal Bayar'ın protesto yazısını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatıldı. Ancak CHP'ye yakınlığıyla bilinen ve aynı beyanata sayfalarında yer veren hükümet taraftarı Tanin gazetesine böyle bir muamele uygulanmamıştır.¹⁰⁶

İtirazlar kısmen de olsa yatıştıktan sonra, Meclisin açılış günü, tüm milletvekilleri içlerinde Celal Bayar ve Menderes olmak üzere, Ulus Meydanındaki Atatürk heykelinin önüne çelenk bıraktı ve meclise geçtiler.¹⁰⁷ Meclisin ilk gündemi Cumhurbaşkanı seçimiydi. Bu amaçla 5 Ağustos 1946 yılında CHP Cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, meclis başkanlığına ise Kazım Karabekir'i aday gösterdiler. Kazım Karabekir'in Fevzi Çakmak'ın ağırlığına karşı çıkarıldığı üzerine harekete geçen DP, Cumhurbaşkanlığı için Fevzi Çakmak'ı, meclis başkanlığı için Yusuf Kemal Tengirşenk' i aday göstermiştir.¹⁰⁸

Cumhurbaşkanlığı seçimini 388 oyla İsmet İnönü kazanırken, Mareşal Fevzi Çakmak sadece 59 oy almıştır.¹⁰⁹ 1946 yılında yapılan seçimlerin aksine Cumhurbaşkanlığının demokratik bir şekilde seçilmiş olduğunu, hem CHP hem de DP milletvekillerinin bazılarının kendi partilerinin adaylarına oy vermedikleri bu seçimler sonucunda görülmüştür.

1.2. DP'NİN PARTİ YAPISI ve SİYASET ANLAYIŞI

Her ne kadar 1946 seçimlerini CHP ezici bir üstünlükle kazanmış olsa da, artık yeni oluşan Mecliste çıkartmak istediği yasalara sistemli bir şekilde muhalefet edecek, iktidara aday bir siyasi parti bulunmaktaydı.

¹⁰⁴ Buran, s.105.

¹⁰⁵ Karpat, s.269.

¹⁰⁶ Sertkaya, s.65.

¹⁰⁷ Ataoğlu, ss.63-64.

¹⁰⁸ Karpat, s.276.

¹⁰⁹ Ataoğlu, s.64.

Nitekim DP'nin 1946-1950 yılları arasında süren muhalefet döneminde, CHP kendini yeniden gözden geçirerek, Parti Tüzüğüne ve yönetim anlayışında önemli değişikliklere gitmiştir. Söz konusu durum ülkede demokrasinin yerleşmesi ve muhalefet partilerinin hükümetleri daha doğru kararlara yönlendirmesi açısından hem büyük bir deneyim hem de daha demokratik kazanımlara neden olmuştur.¹¹⁰

Bu dönemde, Türk siyasetinde öncü parti olan CHP ile çok partili hayata geçişi anlamlı kılan DP arasındaki ilişkiler incelendiğinde; günümüzde bile siyasal hayatta görülen birçok aksaklığın temellerinin bu dönemde atıldığı görülmektedir. Çünkü ilk kez meclise giren DP hemen hemen her konuda CHP düzenlemelerini yerden yere vurmuş, demokratik kazanım olarak önemli ve olumlu bir düzenleme bile CHP eliyle ülkeye geldiğinde bunun böyle olmadığı konusunda halka yalan söylemeye bile başlamıştır.¹¹¹

Ayrıca bu dönemde iktidar ve muhalefet arasında yaşananlar, DP'nin muhalefet partisi olarak istediği düzenlemeler ve iktidara getirdiği eleştiriler bir anlamda turnusol kâğıdı hükmündedir. Zira bu eleştiriler ve demokratik vaatlerle 1950 yılında iktidara gelen DP'nin iktidar dönemindeyken ne ölçüde hayata geçirdiğini bu tez çalışmasında tartışılacak en önemli konudur.

Bu tartışmaya geçmeden önce DP'nin parti yapısında, kuruluş tüzüğüne ve büyük kongrelerinde demokratik teamüllere uygun düşen özellikler aşağıdaki başlıklar altında anlatılmaya çalışılmıştır.

1.2.1. DP'nin Parti Tüzüğü ve Parti Programı

DP ilk kurulduğunda CHP'den ayrılan yâda uzaklaştırılan vekillerin kurduğu bir siyasi parti olarak örgütlenmiştir. Meclise CHP'li milletvekilleri olarak giren vekiller tarafından kurulan DP'nin gerek parti programı gerekse ülkedeki rejimle ilgili düşünceleri CHP'den çok bariz şekilde farklı idealler içermemektedir

Bu nedenle DP tıpkı selefi muhalefet partileri olarak kurulan TPCF ve SCF kuruluş özellikleriyle benzer idealler doğrultusunda kurulmuştur. Nitekim DP

¹¹⁰ AÇICI, E., **1950-1960 Dönemi Türk Siyasi Hayatında Yaşanan Değişim Süreci Ve Demokrasi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, ss.84-85.

¹¹¹ Gaytancıoğlu, S., **Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2011, s.16.

kurulur kurulmaz laiklik ilkesi dâhil olmak üzere Atatürk ilkelerinin tümünü aynen kabul etmişti. Zaten kuruluş aşamasında Bayar'la İnönü'nün görüşmesi, her iki partinin de bu ilkeler üzerinde anlaşığına dair yorumlara neden olmuştur.¹¹²

Bununla birlikte Demokrat Partinin kurucuları, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946 günü parti genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek, kurdukları partinin amaçları ve programı hakkında bilgi vermişlerdir.¹¹³

Toplantıda Bayar'a herkesin merak ettiği soruyu bir gazeteci yöneltti; “Serbest Fıkra hatırlarda olduğuna göre, DP'nin bir danışıklı dövüş mahsulü olmadığını temin edebilir misiniz?” şeklinde ki sorusuna yanıtı; “*Zihinlerde müphem suallerin yaşandığını bizde biliyoruz. Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi, memleketin muvazaalı işlere de teamülü yoktur... Biz partiyi kendiliğimizden kurduk. En büyük kuvveti de Türk Milletinin siyasi olgunluğunda bulduk*” şeklinde olmuştur.¹¹⁴

Aynı basın toplantısında bir gazeteci Bayar'a “Halk partisinin sağında mı solunda mısınız?” Sorusunu yöneltmiş, ancak Bayar bu soruya politik ve net olmayan bir cevap vermiştir. Menderes ise bu soruya daha açık bir şekilde cevap vererek, “*Belki de Halk Partisi'nden iki parmak daha fazla soldayız, bazı hallerde ise iki parmak daha sağdayız.*” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁵

Bu basın toplantısında ilan edilen DP'nin ilk parti programının umumi esaslar başlıklı maddesinde partinin niçin kurulduğu şöyle açıklanmıştır: “*Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.*”¹¹⁶

Parti programının 19. maddesi ise mevcut hükümetin merkezîyetçi-devletçi tutumuna karşı kamuoyunu ön plana alan bir tavır sergilenmiştir. Bu tutum programda şöyle ifade edilmiştir: “*İç işlerimizde, hükümeti ve teşkilatı, halkın*

¹¹² Eraslan, 2007, s. 536.

¹¹³ Gaytancıoğlu, s.19.

¹¹⁴ Akt. Albayrak, s.63.

¹¹⁵ Akt. Albayrak, s.63.

¹¹⁶ Kaya, Ö.P., “Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt:65, Sayı:3, 2010, s.170.

*dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı olarak saymak, esaslı bir prensibimizdir.”.*¹¹⁷

DP Parti programında demokrasi taleplerini düzenleyen bazı maddeleri ise şöyledir:

Madde 3. - Partimiz, demokrasiyi, millî menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasî olgunluğuna inanır.

Madde 4. - Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde millî iradeyi ve halkın menfaatini hâkim kılmak, yurttaşın ferdî ve içtimaî bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadî menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

Madde 9. - Millî iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasî partilerin eşit haklara sahip bulunmasına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, millî hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.

Madde 10. - Milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, seçim kanunumuzda, bu esasa göre ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 19. - İçişlerimizde, hükümeti ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazifesi ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün muamele ve münasebetlerinde, yurttaşın tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanunî salâhiyetlerin, idarî otorite temini bahanesiyle, keyfî olarak kullanılması temayülleri önlemeyi vazife edineceğiz.

*Madde 23. - Memurların, her şeyden evvel, halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır.*¹¹⁸

¹¹⁷ Kaya, s.171.

¹¹⁸ Demokrat Parti Programı 1946 için Bkz.: Çeviker, s.223.

Özellikle parti programının 19. maddesinde dile getirilen “iç işlerimizde, hükümeti ve teşkilatı, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı olarak saymak, esaslı bir prensibimizdir” anlayışı, DP’nin demokrasi anlayışının çekirdeğinde “devletin halka yakınlaştırılması” olduğunu göstermektedir.¹¹⁹

Sonuç olarak DP’nin parti programı ve tüzüğü demokrasi ve seçim adaletini ön plana çıkartan, milletin gerçekten temsilcilerinin yönettiği devletin asıl olduğunu savunan, bu yüksek ideallere ulaşma konusunda partinin canla ve başla çalışması gerektiğini vurgulayan bir program özelliği taşımaktadır.

1.2.2. DP’nin Örgütlenmesi ve Teşkilat Yapısı

1946 yılında daha ilk kuruluş aşamasında seçime girmek zorunda kalan DP, ülke genelinde hızla teşkilatlanmaya başlamıştır.¹²⁰

Üstelik birçok köyde ise halk parti ilçe veya köy örgütlerinin kendiliğinden Demokratlara katılması ve katılım sebebiyle birçok yerde CHP levhasının “Demokrat Parti” olarak değiştirilmesiyle DP örgütün kurulmuştur.¹²¹

Demokrat Parti, İlk zamanlarda teşkilatlanmaya, Batı Anadolu ve İstanbul’dan başlanmıştır. İlk il teşkilatı 12 Şubat 1946’da İzmir’de kurulmuştur.¹²² Batı Anadolu’da ve ülkenin nispeten gelişmiş il merkezlerinde yörenin tanınmış, saygın isimleri partiye katılmıştır. Bu kişiler arasında, avukat, doktor, tüccar, toprak sahipleri vardır. Yörenin bu seçkinlerinin, halkın tabiri ile akli erenlerinin bu partiye dâhil olması, Demokrat Partiye katılanların baskıya uğramayacaklarının göstergesiydi.¹²³

Öte yandan CHP sahip olduğu iktidar gücünü kullanarak, DP’nin doğu bölgelerinde, sınır vilayetlerinde ve buraların köylerinde parti şubesi açmasına müsaade etmeyerek DP örgütlenmesini batı illeri ile sınırlı tutmaya çalışmıştır.¹²⁴ Bununla birlikte seçim öncesi daha DP merkez teşkilatının haberi olmadan ülkenin pek çok yerinde Demokrat Parti şubesinin açılması ve bunların sonradan merkeze

¹¹⁹ Karpat, 2010, s.283.

¹²⁰ Apuhan, s.69.

¹²¹ Karpat, s. 488, 494.

¹²² Ataoğlu, s.40.

¹²³ Aykan, C., **Demokratik Süreç ve Anılar**, Grafiker Yayıncı, Ankara, 2007, s.141.

¹²⁴ Karpat, 2008, s.257.

bildirildiği görülmüştür.¹²⁵ Dolayısıyla ülke genelinde hızla DP şubeleri açılmış, köylerde yaşayanlar şehirlerde yaşayan akrabaları aracılığıyla DP örgütlenmesine dahil edilmiştir.

Fakat bu gelişmelerden rahatsız olan CHP baskılarına daha ilk günlerde başlamış, bazı yerlerde kurulmuş olan DP şubeleri ve yöneticileri teşkilattan zorla istif ettirilerek, DP parti merkezleri bazı bölgelerde kapatılmıştır.

DP'nin teşkilat yapısı Parti Tüzüğü'ne göre oluşturulmuştur. Bu tüzüğe göre partiye üye olabilmek için, ulusal bütünlüğü bozmayı hedef tutan veya demokratik ilkelere aykırı bulunan ideolojilere saplanmamış olmak, ağır hapis yada onur kırıcı bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkum olmamak, veya ağır hapisle mahkum olup da haklar geri verilmemiş olmak ve halkça kötü tanınmamış olmak; Türk kültürünü ve partinin ilkelerini kabul etmek; daha önce bir partiden çıkarılmamış ve yasal siyasi derneklere girmek hakkına sahip yaşta bulunmak gerekiyordu. Bu niteliklere sahip olan kadın ve erkek her Türk yurttaşının DP'ye üye olması kabul edilmiştir.¹²⁶

DP Örgütünde yer alan organlar ise Tüzüğün 8.Maddesinde, Genel İdare Kurulu; (Merkez İdare Kurulu), Yüksek Haysiyet Divanı, Merkez Haysiyet Divanı ve İl Haysiyet Divanları, Parti Meclis Grubu, İl, İlçe, Bucak ve Ocak İdare Kurulları olarak belirlenmiştir. Genel İdare Kurulu; Büyük Kongreden sonra partinin en büyük organı olup, görevi; partinin bütün örgütünü yönetmek, gerekli görülen yerlerde örgütler kurmak vb. gibi üst düzeyde parti yönetimi kararlarını almakla görevliydi.¹²⁷

Parti Meclis Grubu ise partinin bütün üyelerinden oluşuyor ve üyelerinin mutlak çoğunluğu ile toplanıyordu (Md. 67-68). Parti Başkan milletvekili olduğu taktirde, bu kişi grubunda tabi başkanıydı. Ancak meclis grubunun ayrıca birinci başkan, ikinci başkan ve yedi üyeden oluşan idare kurulu vardı. Bu kişiler meclisin her toplanma devresi basında gizli oyla seçilirler ve görevleri, gelecek toplanma devresine kadar sürerdi.¹²⁸

Grup İdare Kurulu'nun, Meclis toplantıları devam ettiği sürece, haftada en az bir defa toplanması (Md. 73) ve hesap durumları hakkında da üç ayda bir gruba

¹²⁵ Karpat, 2010, s.488.

¹²⁶ Horasan, C., **Türk Basınına Göre Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.24.

¹²⁷ Horasan, s.26.

¹²⁸ Horasan, s.28.

açıklama yapması gerekiyordu. (Md. 74). İl, İlçe, Bucak ve Ocak Kongreleri, yılda bir defa toplanacak, gerektiğinde olağanüstü toplantılar da yapabilecekti. (Md. 35-36). Üyeler geçerli özürleri olmadığı sürece bu toplantılara katılmakla yükümlüydüler.¹²⁹

Sonuç olarak DP pek çok açıdan CHP'yi taklit ederek, mevcut siyasi partiler yasasının izin verdiği ölçülerde Anayasaya uygun bir şekilde hızla yurt genelinde örgütlenmiş ve siyaset yapmaya başlamıştır.

1.2.3. DP'nin Birinci Büyük Kongresi (7-12 Ocak 1947)

Çok partili yaşamın ilk genel seçimleri olan 1946 seçimlerine giren DP siyaset yaşamında daha bir yılını tamamlamadan ve yurt genelinde henüz tam anlamıyla örgütlenmeden birinci büyük kongresini yapmak durumunda kalmıştır.¹³⁰

Kongrenin bu kadar erken toplanmasının en önemli nedeni ise DP'nin oldukça şaibeli yapılan seçimlere olan itirazının CHP tarafından görmemezlikten gelinmesidir. Ayrıca seçimlere hile karıştırıldığını düşünen Bayar ve Menderes seçilmiş milletvekillerini istifa ederek milletin sinesine dönme konusunda kararlılığını göstermek istemesi de önemli bir etken olmuştur.¹³¹

DP'nin parti tüzüğünde Partinin Büyük Kongrelerinin iki yılda bir, Genel İdare Kurul'un belirleyeceği yer ve zamanda toplanması kararlaştırılmıştı. Ancak gerekli görüldüğü hallerde, kongre altı ay gecikmeli toplanabileceği kabul edilmişti. Dolayısıyla sineyi millete dönmek gibi böylesine önemli bir kararı almak, seçim sonuçlarını tartışmak ve DP'nin demokrasi konusunda hükümeti adım atmaya zorlamak adına partinin büyük kongresini toplamak oldukça olağan bir siyasi hamle olarak görülmekteydi.¹³²

Nitekim 1946 yılı bütçe görüşmelerinde Menderes bizzat Meclis'teki hakaretlere muhatap olduğu halde, iki hafta sonra toplanacak olan DP Birinci Kongresi'nden önce Meclise dönülmesi gerektiğini ifade etmiştir. 14 günlük bir boykotun sonunda 28 Aralık'ta DP'li milletvekilleri Meclis'e geri dönerek yapılacak olan Parti Kongresine odaklanmıştır.

¹²⁹ Horasan, s.29, 35.

¹³⁰ Eroğul, 2003, s.43.

¹³¹ Albayrak, s.72.

¹³² Yücel, S., Menderes Dönemi (1950-1960). **Türkler Ansiklopedisi İçinde**, Cilt.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s.55.

Öte yandan CHP Hükümeti DP Kongre'sinin yapılmaması için büyük çaba harcamaya başlamıştır. Bunun somut göstergesi olarak Ankara'da kongre yapılacak yer bulma konusunda DP'nin yaşadığı sıkıntıları dile getirmek mümkündür. Çünkü iktidar her türlü baskı ile otelleri rezerve ederek delegelere barınacak yer bırakmıyor, Ankara'daki tüm salon sahipleri CHP ve hükümetin gazabından korkarak salonlarını kiralamaya yanaşmıyor ve otellerde yapılan rezervasyonlar da çeşitli bahanelerle iptal edilmiştir.¹³³

Nitekim hükümetin bu baskı ve engellemeleri Mecliste'de görülmüş, son CHP kurultayı TBMM'de toplanmasına rağmen aynı izin DP'ye verilmemişti. DP'nin Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi konferans salonu talebi de geri çevrilmişti.¹³⁴ Sonunda Ankara'daki Demokratların gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeye karar vermesi üzerine çabaları boşa çıkan Hükümet bu baskıyı kaldırmış, oteller rezervasyon için DP'ye müracaat etmiş ve 7 Ocak 1947'de Ankara Ulus Sinemasında 906 delege ile Kongre yapılmıştır.¹³⁵

Hemen belirtmelidir ki, Başta İnönü ve hükümetin kongreyi engelleme konusunda çıkardığı bu tarz problemlere rağmen DP aynı tavrı Cumhurbaşkanı göstermemiştir. Nitekim Kongre salonun baş köşesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için bir loca ayrılmış, İnönü'n gelmeyeceği kesinleşmesine rağmen beş gün süren kongre sonuna kadar o yer boş bırakılmıştır.¹³⁶

Nihayet DP'nin Birinci Kongresi 7 Ocak 1947'de Celal Bayar'ın konuşması ile başlamıştır. Birinci Büyük Kongrede, DP'nin hükümetten beklediği taleplerin dile getirildiği bir bildiri yayınlamış ve adına da "Misak-ı Hürriyet" adı verilmiştir. DP bu bildiriye üç önemli talepte bulunmuştur: "Antidemokratik yasaların kaldırılması, vatandaşın oyunun güvence altına alınması ve devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması..."¹³⁷

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı görevinin Parti Genel Başkanlığı görevinden ayrılması DP'nin diğer temel politikaları arasına eklenmiştir.¹³⁸ Ayrıca bu ilk kongrede ülke siyasetinin sadece temel sorunları tespit edilmemiş, buna ek olarak

¹³³ Sertkaya, s.71.

¹³⁴ Toker, s.229.

¹³⁵ Bayar, s. 94.

¹³⁶ Toker, s.230.

¹³⁷ Karpat, 2008, s.287.

¹³⁸ Tanör, s.341.

adına “Ana Davalar Komisyonu” adı verilen ve gelişmeleri takip edecek bir heyet oluşturulmuştur. Kongrede Hükümet ve CHP şiddetle eleştirilmiştir.

DP’nin CHP’ye yönelttiği eleştirilerin başında ise hükümetin uyguladığı antidemokratik politikalar gelmiştir. Bu sorunların çözümlenmesi için DP, ülkedeki köylülerin yoksulluğunun giderilmesine yönelik politikaların bir an önce hayata geçirilmesi, okullara din dersinin konulması, devlet ticari kuruluşlarının kaldırılması, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve köy enstitülerinin programının yeniden düzenlenmesi gibi bir dizi talepte bulunulmuştur.

Misak, bu şartları meclise bildirmesi için Parti Merkez Komitesi’ne talimat verilmiş, bu talepler kabul edilmediği takdirde Merkez Komitesi’ne milletvekillerini meclisten çekilmeye (Sine-i Millete dönme) davet etme kararı alma yetkisi verilmiştir.¹³⁹ Partinin bu tavrı ise, iktidar yanlısı basında misakın “Entrika ve İhtilal Hürriyeti”, DP’lilerin ise “Kana Susamış Hürriyet Kahramanları” şeklinde sözlerle eleştirilmesine sebep olmuştur (Karpat, 2010: 273- 274).

Kongrede yapılan konuşmalara bakıldığında ise, Adnan Menderes’in, bu kongrede CHP’yi “*devlet kılıcı kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadro*” olarak nitelendirdiği görölmektedir. DP’li Sadık Aldoğan ise yapılması gerekenin “anayasayı değiştirmek değil, anayasaya aykırı yasa yapan CHP’yi yaptığı yasalarıyla beraber süpürüp atmaktır” şeklinde ifadeler sarf etmiştir (Turan, 1999: 238-240).

Yine Kongrenin ikinci gününde kürsüye gelen, Samet Ağaoğlu, “*Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı topladı*” sözleri ile o dönemdeki demokrasi anlayışının tamamen CHP tahakkümünden kurtulmayı hedefleyen bir hürriyet anlayışından kaynaklandığını ifade etmiştir.¹⁴⁰

Hatta Kongrede, Konya delegesesi Himmet Ölçmen konuşurken Başkan kendisini fazla uzatmaması için ihtar edince, delegelerden bazıları “*İstediğin gibi konuş, şimdiye kadar söyleyemeyen milyonların namına konuş. İstersen sabaha kadar konuş!*” diye bağırdıkları dönemin basınına manşet olmuştur.¹⁴¹ Nitekim Parti sözcüsü konumundaki Faik Fenik ise bu kongreyi Erzurum ve Sivas kongrelerine

¹³⁹ Karpat, 2010, s.268, 272.

¹⁴⁰ Eroğul, 2003, s.47.

¹⁴¹ Birand, ve arkadaşları, s.32.

benzetmiş “*demokrasi fikrinin zaferi*” olarak nitelemiştir.¹⁴² Ona göre DP ile Türk halkı yeni bir İstiklal Savaşı vermekteydi ve bu seferki milletin karşısındaki düşmanlar işgalci dış güçler değil ilerideki onun uzantısı olan despot hükümet yanlılarıydı.¹⁴³

Kongre sonunda yapılan seçimlere göre; DP Genel Başkanlığına yeniden Celal Bayar seçilmiştir. DP Genel İdare Kuruluna ise oy sırasına göre, Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, F. Lütfü Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu, Hasan Dinçer seçilmiştir (Kongar, 2006: 147).

Sonuç olarak DP'nin bu ilk kongresi çok partili yaşamın ilk kurultayı olması açısından Türk siyasal yaşamında¹⁴⁴ önemli bir yer işgal etmiştir. Ayrıca DP'nin kongrede aldığı kararlar ve hükümetten istediği talepler nesnel ve demokratik bir açılım sağlamayı hedeflemektedir. Böylece o güne kadar gelen 27 yıllık tek parti iktidarının ardından bir siyasal partinin böyle bir kurultay toplayabilmesi bile Türk siyasal yaşamı açısından büyük önem arz etmektedir.

1.2.4. Demokrasi Açısından DP ile CHP Arasındaki Farklılıklar

Kurulduğu ilk günden itibaren halkın yoğun ilgi ve talebiyle karşı karşıya kalan DP, halk arasında “Demir Kırat” olarak adlandırılarak, kısa sürede Türk siyasetinde “46 ruhu” olarak bilinen demokrasi mücadelesinin simgesi haline gelmiştir.¹⁴⁵

Bu kapsamda DP tüm muhalefet yıllarında iktidara gelmek üzere kurulu bulan siyasi ideolojisini ve varlık sebebini esas olarak demokrasiye dayandırmaya çalışmıştır. Özellikle DP ülkedeki siyasi gücü halktan almak, kişi hak ve

¹⁴² Karpat, 2010, s. 272.

¹⁴³ Eroğul, 2003, s.47.

¹⁴⁴ Örneğin kongreyi yorumlayan bir kaynağa göre, “*Cumhuriyet kurulalı beri Türkiye’de, ilk defa başarılı bir muhalefet partisi, baştan sona hürriyetçi bir kongre topluyor ve iktidara açıkça kafa tutarak, aldığı kararların uygulanmaması halinde onu milletin yargısına terk edeceğini gür bir sesle ilan ediyordu..*”, Bkz.: Birand ve arkadaşları, s.34.

¹⁴⁵ Yıldız, N., Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:51, Sayı:1, 1997, s. 482.

özgürlüklerini genişletmek fikri ile yola çıktığını her zeminde deklare etmeye başlamıştır.¹⁴⁶

Dolayısıyla, DP söylev ve demeçlerinde meşruiyetin demokrasi üzerinde inşa edilmeye çalışılması, demokrasinin de büyük ölçüde millet iradesiyle, millet egemenliğiyle ve hür seçimlerle özdeşleştirilmesi şeklinde taleplere göre şekillenmiştir. Bu bağlamda DP CHP'den farklı olarak daha çok köylü kesimlerin ve düşük gelirli vatandaşların hak ve hürriyetlerinin ön plana çıkartmış, bu anlayışa dayalı siyasette DP'ye CHP'ye karşı yürüttüğü siyasal iktidar mücadelesinde kullanabileceği önemli ideolojik araçlar sağlamıştır.¹⁴⁷

Gerçekten de DP, Halk Partisi'nin aşırılıklarına ve aşırı devletçi felsefesine karşı bir tepki olarak meydana çıkmıştır. Bu yüzden DP, CHP'nin halkı aşağı gören, "seçkin bakış" açısına karşı, o dönemde köylülerden oluşan halkı daha fazla ön plana koyan parti programı ve siyasi propaganda ilkeleri benimseyerek tavır geliştirmiştir. Nitekim seçim çalışmalarında siyasi propagandasını "Yeter! Söz Milletin!" sloganı üzerine kuran DP'nin parti tüzüğündeki "demokrasi" tanımı aynı zamanda Türkiye'de ilk defa, bu parti tarafından yapılmıştır.¹⁴⁸

Ancak bu siyasetle DP büyüdükçe ilk başlarda rakibini küçümseyen Halk Partililerin dost tavırlarının da süratle değişmeye başlamış, DP'nin iktidar alternatifi olan bir parti konumuna geçtikçe agresifleşen CHP, bu partiyi bazı baskıcı uygulamalarla etkisiz hale sokmanın çabası içine girmeye başlamıştır.¹⁴⁹ Bu çabaları en yoğun şekilde 1946 seçimleri öncesinde kendini göstermiştir.

Seçim öncesinde CHP öncelikle DP'nin demokrasi konusundaki söylev ve demeçlerini birer "Demokrasi süsü" olarak eleştirmiş ve devlet yönetme konusunda oldukça tecrübesiz olan DP'lileri ise "tecrübesiz bebekler" olarak niteleyerek, Türkiye'de DP'nin iktidar olabileceğine ihtimal vermediğini sürekli vurgulamaya başlamıştır.¹⁵⁰

Bununla birlikte 1946 seçimleri öncesi DP'nin kısa süre içinde gerek basında gerek toplumsal kesimlerde CHP'nin öngördüğünden daha fazla rağbet görmesi içten

¹⁴⁶ Ahmad, 2011, ss.28-29.

¹⁴⁷ Kılçık, H., **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri (Ocak 1946 – Aralık 1958)**, Gazi Yayınları, Ankara, 1992, s. 147.

¹⁴⁸ Karpat, 2010, s.402.

¹⁴⁹ Ataoğlu, s.43.

¹⁵⁰ Karpat, 2010, s.240.

içe CHP'yi daha fazla rahatsız etmeye başlamıştır. CHP bu gidişattan rahatsız olmuş ve 25 Nisan'da İsmet İnönü CHP'yi olağanüstü toplantıya çağırmıştır. CHP Kurultayı 10-11 Mayıs 1946 tarihinde toplandı ve Demokrat Parti'nin liberal çıkışlarına karşılık, Halk Partisi' de çeşitli önlemlere ilişkin kararları bu kurultayda almıştır. Örneğin tek dereceli seçimi, sınıf esası üzerine parti kurulabilmesini ve değişmez parti başkanlığının seçime bağlı başkanlık haline getirilmesi kabul edildi. Ayrıca yeni bir tüzükle dernek ve birlik kurmada öğrenciler serbest bırakılıyordu.

Ayrıca 13 Haziran 1946'da üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni Üniversiteler Kanunu kabul edildi. Gazete kapatma hakkı veren ünlü Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi değiştirildi ve hükümetteki kapatma yetkisi, mahkemelere verildi. 23 Ocak 1946'da toprak mahsulleri vergisi kaldırıldı. Yine Ocak ayında Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanunu kabul edildi.¹⁵¹

Bu hamleleri yapan Halk Partisi'nin amacı Demokrat Parti'nin elini güçsüzleştirmektir. Liberalizmi yalnızca onlara bırakmak istemiyorlar ve demokrasiyi en az onlar kadar istediklerini göstermeye çalışıyorlardı. Ancak ne yaparlarsa yapsınlar diktatörlükle suçlanan bir Halk Partisi vardı. Savaşın başından beri süregelen sıkıyönetim hala kaldırılmamıştı. Nitekim muhalefetin bundan faydalanmasını istemeyen CHP tek dereceli seçim öngören yasayı kabul ettikten 10 gün sonra genel seçimler bir yıl önceye almıştı (Eroğul, 2003:34).

Her iki parti arasındaki temel farklılıklara parti tüzüğü ve programlarında tanımlanan din ve laiklik konularındaki düşüncülerine göre değerlendirmek de mümkündür. Özellikle DP kurucularının CHP kökenli olması, DP programının CHP programı ile çok benzer olması ve her iki partinin de Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olması nedeniyle çok önemli benzerliklere sahiptir. Ancak bu iki partiyi birbirinde farklı kılan, özellikle devletçilik ve laiklik ilkelerini yorumlama şekilleridir.¹⁵²

Örneğin her iki partinin de programında, devlet yönetiminde din ve vicdan özgürlüğü esas kabul edilmektedir. Ancak CHP'nin laiklik anlayışı Kemalist zihniyetle şekillendiği için, vatandaşların tüm düşünce ve fikirlerin dinin esaretinden

¹⁵¹ Eroğul, 2003, s.33.

¹⁵² Horasan, s.37.

arındırılması gerektiğine inanıyorlardı.¹⁵³ DP ise, din eğitiminin verilmesi ve din adamlarının yetişmesi için eğitim kurumlarının açılmasını öngörüyordu. Demokratlara göre, din doğru anlatıldığında zararsızdı ve bu nedenle dini eğitimin devlet eliyle verilerek, kontrolünün sağlatılabileceğini düşünüyorlardı. Çok ilginç olmakla birlikte, bir süre sonra bu uygulama CHP tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴

Sonuç olarak DP Laiklik ve Kemalizm açısından CHP ile farklı bir ideoloji içinde olmamakla birlikte, DP adını oluşturan demokrasi konusunda, devlet kademelerindeki yöneticilerden ve memurlardan çok halkı kucaklayan, iktidara küskün kesimlerin siyaset yapabilmesine imkân tanıyan bir çizgide siyaset yaptığını söylemek mümkündür.

1.3. MUHALEFET YILLARINDA DP ve DEMOKRASİ

Muhalefet yıllarında (1946-1950) DP'nin elinde tuttuğu, tüm siyasi söylevlerini dayandığı ve parti politikalarını yapılandırdığı demokrasi silahının en temel hedefi, CHP'nin bir an önce iktidardan indirilmesini sağlamak üzerine kurulmuştur.¹⁵⁵

Muhalefet dönemindeyken DP, "Millî Şef" döneminin eleştirisini temel politik eksen olarak belirlemiş ve kısa zamanda yönetimden hoşnut olmayan ve CHP karşıtı olan neredeyse tüm toplum kesimlerinden destek almıştır. Özellikle bu dönemde DP, Tek Parti yönetiminin milli iradeyi yok sayan ve halkın siyasi olgunluğuna güvenmeyen politikaları eleştirmeye dayanan bir muhalefet partisi görevi üstlenmiştir.

Nitekim muhalefette geçen dört yıl sonucunda elde edilen seçim zaferine bakıldığında, DP'nin bu eleştirilerinin bir ölçüde realiteyle uyduğu, Demokrat Parti'nin Tek Parti idaresinden hoşnutsuz olan halkın özlemlerine böylece cevap

¹⁵³ Demokrat Parti'nin din konusunda üzerine basarak durduğu konu Laikliğin dinsizlik olmadığıydı. DP'nin CHP'den ne gibi farkları olduğunu soran Amerikalı bir gazeteciye Bayar şöyle cevap vermiştir; “ *Farklarımız iki partinin nizamnamelerinde ve işleyiş tarzlarında kendini gösterir. Adli, mali ve iktisadi prensiplerimizde umumiyetle tatbikat şekillerinde ayrılıklar vardır. Bunlar her iki partinin programı ve nizamnamelerini yan yana koyup gözden geçirdikleri zaman açıkça anlaşılır. Bizimkiler daha demokratik esaslara dayanmaktadır. Bizce Amme menfaati içinde hususi teşebbüs ve sermaye esas diye kabul edilmiştir*”. Bkz.: Albayrak, s.71.

¹⁵⁴ Ataoğlu, s.47.

¹⁵⁵ Teksoy, B.Y., **Demokrat Parti'de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,, 2010, s.18.

verdiği ve Türk halkı nezdinde muhalefet dönemindeyken milli iradenin tek temsilcisi olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür.¹⁵⁶

Bu çerçevede muhalefet partisi DP'nin, şaibeli de olsa resmi seçim sonuçlarına göre seçmenlerin %85 oyunu alan CHP iktidarı arasında geçen olaylar ve tartışmalar Türkiye'de demokrasinin gelişimi açısından aşağıdaki başlıklar altında kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

1.3.1. 1946 Genel Seçimleri Sonrası İktidar ile Muhalefet Arasındaki İlişki

1946 Seçimlerinden sonra DP'nin en önemli söylevi, seçimlere CHP tarafından hile karıştırıldığı bahanesiyle, milletin gerçek temsilcisi olan DP'nin iktidara gelemediğine halkı ikna etmeye çalışması üzerine bina edilmiştir.

Özellikle DP kurulduktan bir süre sonra, kamuoyunda DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağı ve etkin bir muhalefet yürüteceği yönündeki yorumlar yaygınlaşmış ve DP'nin örgütlenme çabaları da beklenin üzerinde bir seyir izlemiştir.¹⁵⁷

Nitekim DP'ye halkın gösterdiği yoğun ilgiden ve gösterdiği büyümeden kuşkulanan CHP, yeni stratejiler benimsemeye başlamıştır.¹⁵⁸ Böylece DP'nin kuruluşunun üstünden dört ay geçmeden ülke önce yerel seçimlere, ardından da genel seçimlere sürüklenmiştir. İşte CHP iktidarının seçimleri öne alması iktidar ve muhalefet arasında ilk ciddi tatsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵⁹

CHP'nin bu tavrına tepki gösteren DP kurullar daha demokratik hale getirilene kadar seçimlere katılmamayı karar vermeleri üzerine CHP Hükümeti bazı yasaları düzeltmek ve Demokratları yarı yolda karşılamak durumunda kalmıştır. Böylece Seçim Yasası, seçmen kurulları aracılığıyla iki basamaklı seçimler yerine doğrudan seçimlere izin verecek biçimde değiştirildi; üniversitelere idari özerklik tanındı ve Basın Yasasının serbestleştirilmesine karar verildi. Aynı zamanda CHP

¹⁵⁶ Tokmak, M., **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s.17.

¹⁵⁷ Kırkpınar, s.90.

¹⁵⁸ Açııcı, s.18.

¹⁵⁹ Demir, s. 93.

Hükümeti, yeni yasalar uyarınca seçimlere katılmayı reddetmesi halinde muhalefet partisi olan DP'yi kapatma tehdidinde bulunmuştur.¹⁶⁰

Bu zeminde gerçekleşen 1946 seçimleri ülkede şekilsel demokrasinin şartlarına riayet edilerek yapılsaydı, DP'nin resmen aldığı sonuçlardan daha ileri sonuçlar elde edeceğinden şüphe edilmemektedir. Seçimlerde uygulanan 4918 sayılı yasaya göre, seçimlerde bölgenin mülki ve idari amirleri CHP'nin dışında oy verecek kesime yönelik ciddi yaptırımlar uygulamış, jandarma baskısını onların üstüne göndermiş, hatta seçimde CHP sandıkları kaçırmıştır.¹⁶¹

Nitekim 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde ilk anda gelen haberler DP için büyük heyecan yaratmış, şehirlerde büyük oranda DP kazanmıştı. Ancak köylerden gelen ezici oyla CHP'nin kazandığı anlaşılmıştır.¹⁶² Ancak DP'ye göre köylerde baskı ve hile ihtimali oyların CHP lehinde olmasını sağlamıştır.¹⁶³ İstanbul seçimleri ise başlı başına muammaydı. Seçimlerin üzerinden 3 gün geçmesine rağmen sonuçlar ilan edilmemişti. Bunun üzerine DP milletvekili adayı Fevzi Çakmak valiyi ziyaret etmiş ve seçimlere saygı gösterilmesini rica etmişti. Sonuçlar ancak bundan sonra açıklanmıştır.¹⁶⁴

Bu yüzden DP liderleri ve DP yanlısı basın, 1946 seçimlerinin kesinlikle demokratik olmadığını, seçim sonuçlarının da kesinlikle gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Ancak seçimlere hile karışmasaydı DP'nin kazanacağı yönündeki iddiaları da abartı olarak görür. Çünkü DP o dönemde özellikle Doğu illerinde teşkilatlanmasını tamamlayamamıştır.¹⁶⁵

Nitekim Toker, 1946 seçimlerinin serbestçe yapılmadığı için DP'nin demokrasi söylemlerinin halkta bu kadar yankı bulduğunu ve mecliste adeta tek parti haline dönüştüğünü belirtecektir. DP'yi iktidara taşıyan asıl unsurun 1946 seçimlerinin halkta yarattığı etki olduğu kanaatindedir.¹⁶⁶

Öte yandan 1946 seçimleri sonrasında ilk kez kendisine ciddi muhalif olabilecek bir partiyle karşılaşan CHP, demokrasi ve özgürlük söylemleri sonrasında

¹⁶⁰ Ahmad, 2011, s. 130.

¹⁶¹ Kahraman, H.B., **AKP ve Türk Sağı**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s. 3.

¹⁶² Eraslan, 2007, s. 538.

¹⁶³ Akandere, O., "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar-2", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:26, Sayı:76, 2010, s.107.

¹⁶⁴ Karpat, 2010, s. 250.

¹⁶⁵ Karpat, 2010, s. 488-489.

¹⁶⁶ Akis, (21 Eylül 1957), "C.M.P. Fevkalade Kongresi". Sene 4, Cilt: 11, Sayı: 176, 1957, s.5.

birçok kişinin kayıt olduğu ve desteklediği DP ile rekabet edebilmek için, sosyal alanda anti demokratik nitelikli yasaları kaldırmış, işçilere sendikalaşma hakkı tanımıştır. CHP bu dönemde cemiyet ve dernek kurulmasına izin vermiş, Basın Yayın Kanunu'nda değişiklik yaparak sansürü kaldırmış, sıkıyönetim uygulamasına son vermiş ve sıkıyönetim mahkemelerindeki dosyaları da bağımsız mahkemelere aktarmıştır.¹⁶⁷

Ayrıca Polis Salahiyet Kanunu'nda değişiklik yaparak halkın sebepsiz yere karakola götürülmesi uygulamasına son vermiş, siyasal partilere propaganda izni vermiş ve en önemlisi İstiklal Mahkemeleri'ni kaldırmıştır. Ekonomi alanında da Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi ve İhracat Vergisi'ni kaldırmıştır ve Toprak Reformu Yasası'nda bazı değişiklikler yapmıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, DP aslında 1946 seçimlerinde iktidara gelmesi için muhalefet döneminde kullanacağı çok önemli kozları hem de halkın gözü önünde yaşanan somut olaylara dayanarak toplamayı başarmıştır. Özellikle 27 yıllık tek parti iktidarının devletle bütünleşen CHP'li bürokratları ve siyasileri, ilk defa yaşadıkları çok partili seçimlerde ona bu fırsatı vermişlerdir. CHP'nin seçimlerde hile yapmaları halkın gözünde ise DP'yi mağdur ve mazlum konuma düşürerek, ezilen Türk milletinin temsilcisi unvanını kazanmasına neden olacaktır. Üstüne üstlük bu mağdur edebiyatını DP muhalefette geçen dört yıl boyunca köpürterek halka anlatacak ve CHP ne yaparsa yapsın halkı ikna edemeyecekti.

Bu kapsamda CHP-DP ilişkilerini kronolojik sıralama içinde kurulan CHP hükümetlerine göre aşağıdaki başlıklar altında incelemek yerinde olacaktır.

1.3.1.1. Recep Peker Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti

Yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilen İnönü, yeni kabineyi kurmak için, Kurtuluş Savaşı'nın başından beri Atatürk'ün yanında olmuş bir siyasi şahsiyet olan Recep Peker'i görevlendirmiştir.¹⁶⁸

Kurulduğu günden itibaren CHP'de önemli görevler almış olan Peker, Atatürk tarafından İtalyan faşizmine ve Alman nasyonal sosyalizmine gittikçe yaklaşması nedeniyle CHP Genel Sekreterliğinden uzaklaştırılmıştır.¹⁶⁹ Dolayısıyla

¹⁶⁷ Tokmak, s.19.

¹⁶⁸ Bakan ve Özdemir, s.3.

¹⁶⁹ Yetkin, s.298.

tek partili ve mutlak iktidar anlayışı ile tanınan Recep Peker'in seçilmesi Halk Partisinin niyetleri hakkında endişe yaratmıştır. Çünkü Recep Peker, tek parti savunucusu bir CHP'li olarak çok partili düzene ayak uyduracak siyasi bir anlayışa sahip değildi.¹⁷⁰

Bunun aksini savunanlara göre ise Peker iki nedenle seçilmiştir: Birincisi, sertliği ile gerçekten DP' muhalefetini engellemek ve ikincisi ise, oluşacak muhalefetin uç noktalara gitmesine engel olmaktı. Böylelikle DP'yi Peker'in sertliği, İnönü'nün de hakemliği ile normal çizgide tutulabileceği öne sürülmekteydi.¹⁷¹

Öte yandan iki görüş birlikte değerlendirildiğinde İnönü ülkede gerçekten demokrasiyi yaşatmayı arzu etmiş olsaydı, Recep Peker yerine daha ılımlı birini başbakan olarak seçmesi mümkündür. Ayrıca Recep Peker'in otoriter, eleştiri kabul etmeyen ve sert devlet yanlısı disiplin anlayışı herkes tarafından bilinmesini rağmen İnönü bu ismi tercih ederek, Atatürk'ün üzerini çizdiği bir ismi Başbakanlıkla ödüllendirmiştir.¹⁷²

Nihayet Recep Peker, 6 Ağustos 1946 gecesi yeni kabineyi kurmuş ve kabine aynı gün Cumhurbaşkanı İnönü tarafından onaylanmıştır. Peker, kabinenin programını 14 Ağustos 1946 tarihinde T.B.M.M. okurken, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes programı incelemek için iki gün süre istemiş, ancak Peker bunu ret etmiştir. Bunun üzerine DP üyeleri Meclis Güven oyu oturumu terk etmişlerdir.¹⁷³

İlerleyen oturumlarda sadece CHP muhalefetin varlığına alışmamış, aynı zamanda DP liderleri de nasıl muhalefet yapılacağı konusunda demokratik tavır geliştirme konusunda sıkıntılar yaşamışlardır.¹⁷⁴ Recep Peker Hükümeti'nin yaptığı ilk işlerden biri 7 Eylül devalüasyon kararıydı. 7 Eylül kararları DP tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmiş, Genel Başkan Bayar, Ticaret Bakanı ve İzmir milletvekili Atıf İnan'ın, üzüm, tütün ve pamuk ihracatçılarının zorlanması sonucu, böyle bir yola gittiğini iddia etmişti.¹⁷⁵ Hatta bazılarının göre, bu kişiler önceden uyarılmış, mal

¹⁷⁰ Karpat, H. K., **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, 2. Baskı, (Çev: Güneş Ayaş), Timaş Yay İstanbul, 2009, s.276.

¹⁷¹ Ateş, s.141.

¹⁷² Demir, ss. 126-127.

¹⁷³ Albayrak, s.94.

¹⁷⁴ Karpat, 2009, s.279.

¹⁷⁵ Sertkaya, s.66.

stoku yapmaları sağlanmış ve bu kişiler fiyat artışlarından büyük paralar kazanmışlardı.¹⁷⁶

DP'nin Meclis Sözcüsü olan Menderes, 1946'da Matbuat (Basın) Kanununda değişiklik yapılması konusunda CHP'lilerce getirilen yasa tasarısının keyfi bir yönetime neden olacağı ve hükümetin muhalif gördüğü her gazeteyi kolayca kapatabileceği sert bir üslupla vurgulanmıştır. Ayrıca bunun yasal sınırlarının gayet iyi ve net çizilmesi gerektiğini vurgulayarak, bu yasa tasarısına muhalefet etmiş ve tasarı yasalaşırken de yine Meclisi terk etmişlerdir.¹⁷⁷

Hükümet, 18 Aralık 1946'da Bütçeyi T.B.M.M.'ne sundu. Arkasından DP adına konuşan Adnan Menderes ise bütçeyi çok sert bir şekilde eleştirdi. Bütçedeki bazı harcamaların kısılması gerektiğinden bahsetti, memleketin iktisadi durumuna göre lüks sayılabilecek kadar devlet memuru kadrosunun olduğunu ve tarımın gerektiği gibi desteklenmediğini savundu. Menderes'in çizdiği kötümser tablo karşısında çok kızan Peker kürsüye gelerek Menderes'in ifadelerini "psikopatın ifadeleri" olarak nitelendirmiştir.¹⁷⁸

Bu konuşmanın üzerine, DP lideri Celal Bayar, partilileri salonu terk etmeye çağırmış, Demokratlar meclisten çıkarak günlerce meclis toplantılarına katılmamışlardır. Fuat Köprülü, başbakanı, söylediklerinden kendisi de pişman ise özür dilemeye, değilse de söz ettiği gibi Demokratların anarşist niyetler beslediklerine inanıyorsa Demokrat Parti'yi kapatmaya davet etmiştir.¹⁷⁹

Meclisi terk eden DP'liler dokuz gün meclis toplantılarına katılmamışlardır. İsmet İnönü devreye girerek, Meclisin normal çalışmasının teminini rica etmiş, bunun üzerine DP'liler meclise geri dönmüştür.¹⁸⁰

Görüldüğü üzere DP ne denli sert muhalefet yaparsa Recep Peker de aynı sertlik ve hırçınlıkla karşılık veriyor, muhalefetin Meclisi terk etme tehdidini Peker hükümeti ise "komünist taktiği" şeklinde niteliyordu. Bu bağlamda muhalefet konusunda hem iktidar partisi hem de muhalefet partisi çok tecrübesizdi, ve ilk tepkileri birbirleri hakaret ederek Meclisi boykot etmek şeklinde oluyordu. İşte muhalefetin bu davranışı o günlerden bugüne kadar Türk siyasi hayatına adeta

¹⁷⁶ Albayrak, s.95.

¹⁷⁷ Özçelik, s. 171.

¹⁷⁸ Karpat, 2009, s.281; Kırkpınar, s.96.

¹⁷⁹ Karpat, 2009, s.282.

¹⁸⁰ Aykan, s.146.

yerleşmiş ve bu tarihten sonra her hoşnutsuzluk karşısında meclis muhalefet tarafından terk edilir hale gelmiştir.¹⁸¹

Hükümet ile DP arasındaki gerilimin bitmeyeceğini, bu nedenle ülkede kaosun gittikçe derinleşeceğini düşünen İnönü hakem rolünü üstlenerek Bayar'ı ve Peker'i bir kaç kez dinledikten sonra, iki tarafı uzlaştırmaya çalışan 12 Temmuz Beyannamesini yayımlamıştır. Bu beyanname iktidar muhalefet ilişkileri hayli yumuşatmakla birlikte, Peker'in istifasına neden olacak bir sürecin aynı zamanda habercisi olduğunu belirtmek mümkündür. Bu yüzden denilebilir ki, 9 Eylül 1947'de Hasan Saka başbakanlığa atanıp hükümeti kurana kadar geçen sürede, DP ve Peker hiç iyi ilişkiler kuramamış ve DP muhalefetin en sancılı günlerini Peker'in başbakanlığı döneminde geçmiştir.¹⁸²

Sonuç olarak seçimlerin yapıldığı 21 Temmuz 1946 tarihi ile İnönü'nün demecinin yayımlandığı 12 Temmuz 1947 tarihler arasında geçen yaklaşık bir yıllık süreç, Türkiye' de yanlış doğrusu ile çok partili sistemin yerleştiği en önemli devredir. Bu devrede Türk siyasi hayatı değişmeyecek alışkanlıklar edinmiştir. Kürsüden hakaretler edilmesi, meclisin terk edilmesi vb gibi. Demokrasiye hiçte uygun olmayan siyasi tavır ve davranışlar bu dönemde kemikleşerek Türk siyasilerinin en belirgin alışkanlıkları haline gelmiştir.¹⁸³

1.3.1.2. 12 Temmuz Bildirisi ve Sonuçları

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere DP ve Başbakan Recep Peker arasındaki demokratik özgürlükler ekseninde alevlenen tartışmalar ve iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin tırmanması üzerine İnönü bir uzlaşma metni hazırlamıştır.

Ayrıca CHP'nin tüm reformlarına rağmen muhalefetin ve DP'nin sonu bir türlü gelemeyen taleplerinin ve şikâyetlerinin önü bir türlü kesilmek bilmiyordu. Oysa İnönü, muhalefetle uzlaşmak istiyordu ve iktidar ve muhalefet arasında karşılıklı tehditkâr ifadelerle varan gerginliğin, çok partili hayatın geleceği açısından

¹⁸¹ Bakan ve Özdemir, s.7.

¹⁸² Yetkin, s.313.

¹⁸³ Bakan ve Özdemir, s.5.

büyük tehlike oluşturduğunun farkına varan İnönü, siyasete ağırlığını koymaya karar vermiştir.¹⁸⁴

İnönü 7 Haziran'da Bayar'la görüşmüş, Çankaya Köşkünde yapılan bu görüşmede İnönü, Cumhurbaşkanı olarak Hükümetle DP'nin arasını bulmak istediğini belirtmiştir. Yapılan görüşmede Bayar, şikâyetlerini bir kez daha dile getirerek, Peker Hükümetinin politikalarını değiştirmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁵

İnönü daha sonra, Peker'le de görüşür. İnönü, İktidar ve muhalefetle yaptığı görüşmeler neticesinde siyaseti normalleştirme adına bir müdahale için gerekli girişimlere başlamıştır. Bu sebeple Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar ve Başbakan Recep Peker'in bir araya gelmesini sağlayarak ülkede yaşanan gergin havanın yumuşaması için birlikte hareket edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Uzun görüşmeler olmuş, ancak Peker, Bayar'ın tekliflerini bir türlü kabul etmeyince, Bayar da DP isteklerinden taviz vermemiştir.¹⁸⁶

Bunun üzerine Nihat Erim'le birlikte DP'nin varlığının ve Hükümetin baskılarının kabul edilerek, CHP ile DP'nin eşit statüde kabul görmesinde son derece etkili bir gelişme olan “**12 Temmuz Beyannamesini**” hazırlayarak, bu bildiriye her iki partinin yöneticilerine vermiştir.

İnönü bu beyannamede her iki tarafı da uzun uzun dinlediğini her iki tarafın da mübalağaları olmakla birlikte haklı tarafları olduğunu, ancak kimin haklı olduğundan ziyade çözümün önemli olduğunu vurgulamıştır. Kendisinin devlet başkanı olarak tüm partilere eşit mesafede olduğunu belirten İnönü, beyannamenin özünü veren şu sözleri nakletmiştir:

Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih olacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir.).¹⁸⁷

Ayrıca 12 Temmuz Beyannamesi ile muhalefet partileri hem hareket alanlarını genişletmişler hem de CHP ile eşit konuma gelmişlerdir. İnönü tarafından muhalefetle uzlaşma yolu seçilmiştir. Bu yakınlaşma, Demokrat Parti'nin iktisadi

¹⁸⁴ Demir, s. 159.

¹⁸⁵ Bayar, s. 110.

¹⁸⁶ Albayrak, ss.118-119.

¹⁸⁷ Karpat, 2010, ss. 278-281.

politikalarında izdüşümlerini gösterdiği gibi, özellikle ABD'nin 'hür dünya'nın¹⁸⁸ önderliğine soyunması ve Demokrat Parti'nin de buna paralel olarak demokrasinin temel hak ve hürriyetlerin savunuculuğunu üstlenmesine ivme kazandırmış ve CHP hükümetinin de bu konuda bir açılıma gitmesini koşullandırmıştır.¹⁸⁹

Ancak 12 Temmuz Beyannamesi ile iktidar ve DP arasındaki buzlar büyük ölçüde erimiştir. Ancak Peker bu beyannameye tepkiliydi. İnönü'nün partilere özellikle de iktidara emir verme hakkının olmadığını düşünüyordu. Peker, İnönü'nün hem parti başkanı hem devlet başkanı olmasının önüne geçmek için Başbakan'ın "Parti Genel Başkan Vekili" olarak partiyi yönetmesini bile teklif etmişti. Amacı tüm kuvvetleri kendi elinde toplamaktı. Sonuçta beyannamenin anayasaya aykırı olduğunu belirten Peker bir süre direktse de istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁰

Karpat (2010)'a göre bu beyanname muhaliflerin işine yaramış gibi gözükmesine rağmen; partilerin varlık sebebi olan muhalefetin kırılmasına neden olmuştur. DP propaganda silahını kaybetmiş bulunuyordu. Çünkü artık DP, CHP'nin ve İnönü'nün baskıcı veya diktatör olduğunu iddia edemeyecektir. Zira önünde özgürlükler adına atılmış o döneme kadar görülmeyen bir beyanname imzalanmıştı. Üstelik beyanname ile İnönü, kendi partisinin özgürlükler konusunda pek de farklı olmadığını kanıtlamış oluyordu. Bunun yanında DP'nin şiddet politikası yaptığı da kabullenmiş olunuyordu. Nitekim Beyannamenin etkisiyle kamuoyunun yumuşaması ve CHP lehine dönmeye başlaması bunun göstergesidir. Ayrıca beyanname Türk demokrasi tarihinde önemli adımların atılmasına zemin hazırlayan bir belge niteliğindedir ve bu yönüyle ülkede demokrasinin gelişimi açısından İnönü'nün başardığı en önemli işlerden biridir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Bazı araştırmacılara göre bu beyanname aynı zamanda İnönü ile CHP'nin başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin desteğini alma yolunda atılan önemli bir adım özelliğini taşımaktaydı. Şüphesiz Truman Doktrininin sonucu olan ilk Türk-Amerikan askeri işbirliği antlaşmasının da 12 Temmuz 1947'de yani 12 Temmuz Beyannamesi ile aynı günde imzalanması tesadüf değildir. Fakat CHP ve İnönü'nün siyasal devletçilik politikasından bütünüyle vazgeçmemesi, üstelik bu doğrultuda ulusal sanayinin geliştirilmesi misyonundan da bir türlü feragat etmemesi, ABD'nin çıkarları ile CHP'nin çıkarlarının birleşmemesine yol açmıştır. Bu yüzden de CHP hükümeti tarafından ABD'den talep edilen kredi başvurularının başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla beyanname CHP ile ABD'yi değil bilakis ABD ile DP'nin yaklaşmasına hız kazandırmıştır. Bkz.: Boratav, Korkut, **DP Döneminde Ekonomi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 352-353.

¹⁸⁹ Eroğul, 2003, s.277.

¹⁹⁰ Bakan ve Özdemir, s.16.

¹⁹¹ Karpat, 2010, s. 284, 293.

Öte yandan 12 Temmuz Beyannamesi, aynı zamanda Türk seçmenin bilinçlenmesi ve kamuoyunun siyasete yön vermeye başladığının da göstergesidir. Zira bu tarihten sonra kamuoyu siyasetçiler tarafından oldukça önemsenmeye başlanmıştır.¹⁹²

Örneğin siyasilerin seyahatlerde kullandıkları özel trenler kaldırılmış bakanlar şehir otobüslerinde görülür olmuştur. Oysa İnönü 1946'dan önce “yarı ilah” gibiydi. Vatandaş, basın ve partiler onu putlaştırmıştı. Cumhurbaşkanı eleştirmek şiddetle cezalandırılıyordu, şimdi ise İnönü, herkesin eleştirebildiği hatta hakkında ileri geri konuşulan “sıradan vatandaş” haline gelmiştir. Nal’a göre CHP 14 Mayıs seçimleri öncesi Temmuz beyannamesi ile “militan laiklik” anlayışını bırakmıştır.¹⁹³

Sonuç olarak bu bildiri o dönemde siyasi hayata bomba gibi düşmüş, özellikle Peker tarafından İnönü’nün kendisini gözden çıkarttığı şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim Bildiriden sonra Peker istifa etmiş buna karşılık DP içinde de çatışmalar başlamıştır. Bunun üzerine Hasan Saka Hükümeti kurulmuştur.

1.3.1.3. I. ve II. Hasan Saka Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti

Hasan Saka, Recep Peker gibi sertlik yanlısı değildi. Ama DP'nin uğrunda savaşım verdiği demokratikleşmeyi gerçekleştirecek iradede de yoksundu. Bu yüzden 12 Temmuz beyannamesiyle yumuşayan siyasi hava ekonomide işler çığırından çıkmasıyla birlikte yeni bir gerginlik ortamı doğmuştur.¹⁹⁴

Menderes, I. Saka Hükümeti'nin programını eleştirirken, ülkenin içine düştüğü mali sorunların temel nedeninin II. Dünya Savaşından çok, CHP'nin kötü yönetimi olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵ Bunun üzerine ekonomideki mali sorunların ve hayat pahalılığının önüne geçilememesi gibi açmazları gerekçe gösteren Hasan Saka onurlu davranarak istifasını İnönü ye sunmuş, ancak Cumhurbaşkanı yeniden hükümeti kurma görevini Hasan Saka'ya vermiştir.

Öte yandan CHP'ye karşı, DP'nin sıkı muhalefeti, bu partinin Atatürk devrimlerini geliştirme yönündeki atılımlarını durdurma sürecine sokmuş ve CHP'yi din ve halk

¹⁹² Bakan ve Özdemir, s.8.

¹⁹³ Nal, S., Demokrat Parti'nin 1950–1954 Dönemi Din Siyaseti, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:60, Sayı:3, 2005, s. 168.

¹⁹⁴ Makal, s.11.

¹⁹⁵ Demir, s. 166, 179.

önceliği alanında önemli değişikliklere gitmek zorunda bırakmıştır. Örneğin 1947’de dini eğitim veren özel okulların açılması yönünde bir yasa hazırlanarak, dersanelerde dini eğitim vermenin yolu açılmıştır.¹⁹⁶

CHP’nin 1947’deki III. Kurultayında Partinin program ve ideolojisi de değiştirilmiştir. Sosyal meselelerde Kurultay Ortanın Sağında bir konum almış, ayrıca Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin çalışma düzenleri değiştirilmiştir. Parti Tüzüğünde laiklik ve din konusunda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁷

Ayrıca II. Saka Hükümeti 13 Ocak 1948’de, “gizli oy ve açık tasnif” ve “sandık başında seçime katılan parti adına müşahit bulundurulması” kuralını getiren yeni bir seçim yasası teklifini CHP Meclis Grubu’na sunmuştur. Bu teklif CHP içinde muhalefetle karşılaşmış, Peker’in öncülüğünü yaptığı bir grup tarafından şiddetle eleştirilmiş, hazırlanmakta olan yasa teklifini DP’ye verilen bir taviz olarak niteleyen Peker, bu yasaı engellemek için çok çaba harcamış, ancak yasa 33 muhalife karşı 167 oyla kabul edilmiştir.¹⁹⁸

Aynı şekilde DP’de bu seçim yasasını eleştirmiş ve meclisi terk ederek veto etmiştir. DP özellikle yeni seçim yasasının yargı denetimini içerdiği için eleştirmesi ve sonrasında bu seçim kanuna göre yapılan ara ve yerel seçimleri boykot etmesi demokrasi açısından oldukça dikkat çekici bulunmuştur. Çünkü gerçek demokrasilerde seçimler yargı denetimine tabi olması aslında muhalefet adına önemli bir güvencedir. Ancak DP’lilere göre CHP zihniyetli yargıçlar tarafından seçimlerde yapacakları itirazlar ve kendilerine yapılan haksızlıklar aklanacaktı.¹⁹⁹

Demokrasinin ülkemizde gelişimi açısından diğer önemli bir olayda Hasan Saka hükümetinin hazırladığı Sendika ve Grev kanunuyla ilgili düzenlemelerde DP’nin gösterdiği tavırdır. Bu kanunla işçilere Sendika hakkı verilmesine, patronlara

¹⁹⁶ Akdoğan, P., **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Radyo Ve İktidar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s.15.

¹⁹⁷ Şeyhanhoğlu, ss.187-188.

¹⁹⁸ Akdoğan, 2013, s.16.

¹⁹⁹ Akçakaya, İ.B., **Kemalizm Ve Demokrat Parti Yüksek Lisans Tezi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.15.

Lokavt hakkı verilmesine rağmen işçileri açısından oldukça önemli olan grev hakkı verilmemiştir.²⁰⁰

Oysa Meclisteki görüşmelerde DP işçilerin grev hakkının hiçbir şekilde ön plana çıkarmamıştır. Örneğin Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli mecliste yapmış olduğu konuşmasında, partisinin hiçbir zaman grev hakkını mutlak bir hürriyet olarak tanımadığını, bu hakkın tesis edilirse, bunun tahkimin de tahkiminin gerekeceğini belirtmiştir.²⁰¹

Ayrıca sendikalar yasa tasarısının mecliste müzakeresinde, bu tasarının sadece grevi yasaklamakla kalmayıp, aynı zamanda pek çok hükmüyle çeşitli yasaklar ve sınırlamalar barındırmasına rağmen, ancak bunlar hakkında hem iktidar partisi olan CHP hem de muhalefet partisi olarak DP tarafından desteklendiğini ve hiçbir şekilde tartışma konusu yapılmamıştır.²⁰²

Bu da göstermektedir ki, CHP zihniyeti ile DP zihniyeti arasında demokratik açıdan özellikle işçilerin ve yoksulların hakları açısından çok farklı bir bakış açısı o dönemde bulunmamaktaydı. Sonuç olarak 15 Ocak 1949 tarihinde Hasan Saka ikinci defa istifa etti ve bu sefer İnönü yaklaşan 1950 seçimleri öncesi hükümet kurma görevini Şemsettin Günaltay'a vermiştir.

1.3.1.4. Şemsettin Günaltay Hükümeti Döneminde DP'nin Muhalefeti

14 Ocak 1949'da II. Saka Hükümeti'nin istifasından sonra Şemsettin Günaltay Hükümeti kurulmuştur.²⁰³

Şemsettin Günaltay II. Meşrutiyette İslamcı akımın içinde yer almış bir tarihçiydi. Mecliste kurduğu kabine güvenoyu alırken yaptığı ilk konuşmada sağlam bir demokrasi kurma vaadinde bulunmuştur. Nitekim Günaltay Hükümeti döneminde daha demokratik nitelikli bir seçim yasası çıkarılmıştır. 16 Şubat 1950'de gizli oy-açık tasnif usulünün yanı sıra, seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma olanağını veren 5545 Sayılı Milletvekili

²⁰⁰ Makal, s.13.

²⁰¹ Buğra, A., **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 161.

²⁰² Buğra, s. 163.

²⁰³ Demir, ss. 180-181.

Seçimi Kanunu kabul edilmiştir²⁰⁴. Böylece DP'nin eşit şartlarda seçime katılmasının önündeki büyük bir engel kalkmıştır.²⁰⁵

Bununla birlikte CHP'deki makas değişikliği, Günaltay Hükümeti döneminde de kendini göstermiştir. Nitekim hükümet olur olmaz başlattığı ilk uygulamaları din alanında olmuş ve CHP grubunun daha önce almış olduğu bir karar doğrultusunda ilkokullara seçimlik din dersi koymuştur. Yine bu dönemde CHP ilahiyat fakültelerinin açılması için 30 Şubat 1949'da bir yasa hazırlamış ve aynı yıl Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.²⁰⁶

Ayrıca tarih ve din büyüklerinin türbelerinin ziyarete açılması, ibadet ve ayinlerin serbestçe yapılması, seçmeli din derslerinin müfredata konması, yeniden İmam-Hatip okulları ile bir ilahiyat fakültesinin açılması yönünde kararlar alınmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 189).

Çoğu dini konularda yapılan bu yatırımlar şüphesiz DP'nin din konusunda demokrasi başlığı altında halkı sömürmesinin önüne geçmek amacıyla yapılmaktaydı. Buna karşılık Günaltay Hükümeti de Menderes'in eleştirilerinden nasibini fazlasıyla almıştır (Makal, 2008:13).

1.3.2. DP Muhalefeti Karşısında CHP'nin Değişen Politikaları

27 yıllık tek parti iktidarı sonrasında DP'nin muhalefetiyle yeni döneme giren CHP, tek partili dönemin uygulamalarından ve devrimlerden yavaş yavaş taviz vermeye, tıpkı DP gibi popülist politikalar (özellikle din ve laiklik ekseninde) geliştirmeye başlamıştır.²⁰⁷

CHP'nin DP muhalefeti karşısında ilk tavizi "Milli Korunma Kanunu" yürürlükten kaldırmak şeklinde kendini göstermiştir. Çünkü bu kanun çıkarılarak köylünün ürünleri alabildiğine ucuza alınmış ve kanuna göre vergilerde indirim yapılmadığı halde, köylü elindeki tohumluk ve geçim ihtiyaçları dışında kalan kısmı önceden belirlenen fiyatla (piyasanın altında bir fiyatla) TMO'ya vermekle mükellef

²⁰⁴ Başbakan Günaltay, 1950 seçimleri yaklaştığı sırada yaptığı bir radyo konuşmasında, seçim hususunda tüm tedbirlerin alındığını vatandaşın "huzur-ı kalb" ile oyunu istedikleri partiye kullanabileceklerini belirterek eleştirilere son noktayı koymuştur: "...*Rey hakkı olan her vatandaşın behemehal sandık başına gitmesi, reyini atarken hissini değil aklının rehberliğine uyması, vicdanında memleket mukadderatındaki ağır mesuliyeti duyması mukaddes bir borçtur...*" Bkz. Ayın Tarihi, 1-31 Mayıs 1950.

²⁰⁵ Demir, ss.180-181.

²⁰⁶ Şeyhanlıoğlu, s. 188.

²⁰⁷ Özküçük, s.23.

tutulmuştur. Bunun sonucunda ise köylü, bu kanun ve kurumlar nedeniyle CHP'ye hınç duyar hale gelmişti.²⁰⁸

Köylüyle iktidarın arasını açan diğer bir konu da partinin dine bakışı ve dini konularda taviz vermez tutumu olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Türkçe ezan gibi inkılâplar, halk nazarında itibar görmemiştir. DP'nin seçim sathı mahalline girildiği dönemde iktidara gelir gelmez halka Arapça ezanı yeniden getireceğini söylemesi üzerine CHP bu konuda geri adım atarak, bu uygulamanın halka boş yere huzursuzluk verdiğini ifade etmeye başlamıştır.²⁰⁹

CHP'nin geçmişte halkı küçümser tavrının 1950 seçimlerine yaklaşırken aynı kaldığını iddia etmek partiye haksızlık olur. Zira başta dini konularda atılan adımlar olmak üzere seçimler öncesinde partinin tüm alanda liberalleşmeye başlamış, DP'nin kurulmasında etkili olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, muhalefete rağmen fakir köylüler için atılmış önemli bir reform hamlesi olarak görülmüştür.²¹⁰

Ayrıca CHP, özellikle 1946 sonrasında kamuoyunun görüşlerine dikkat etmiş ve seçmenlerin oyunu kazanmak için seçim çalışmaları kapsamında halkın ayağına gitmeyi ihmal etmemiştir. Ancak 1946 sonrasında CHP liderliğinde yaşanan liberalizasyon hareketi ile parti tabanında ve devlet kademelerinde devletin baskıcı yüzünü temsili yerine, halka hizmeti esas alan bir anlayış benimsenmeye başlamıştır. Artık ayrı vagonlarda seyahat eden, halka karşı somurtkan tavırlarla küçümseyen bakışlar atan CHP'li siyasetçiler ve yüksek dereceli memurlar, sıradan halkla aynı vagonları kullanıyor, daha önce tahammül edemediği halkın sorularına şimdi rahatlıkla cevap veriyorlardı.²¹¹

Bu kapsamda CHP 1950 seçimleri öncesinde iktidar partisi, “parti çalışmalarıyla halkın hoşnutluğunu celp edici hükümet tedbirlerini ahenkleştirmek ve planlamak amacıyla” bir komisyon kurarak partideki bu değişikliği ispat etmiştir.²¹²

Birçok yeri gezerek halkla iç içe olan ve halka propaganda yapan komisyon, 7 Ekim'de (1949) raporunu CHP Divanı'na teslim etmiştir. Buna göre partinin yapması

²⁰⁸ Karpat, 2010, s.194.

²⁰⁹ Nal, s.150.

²¹⁰ Yılmaz, Z., **Siyasi Açından I. Ve II. Menderes Hükümetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 8.

²¹¹ Karpat, 2010, ss. 417-419.

²¹² Özküçük, s.19.

gereken en önemli şeyin, partinin halka benimsetilmesi olduğu bunun için halkın seveceği belirli bir plan ve program hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.²¹³

Bunların uygulanması için her türlü vasıta kullanılarak partiyi halka sevdirecek propaganda yöntemlerinin geliştirilmesi ve propagandanın sadece seçim dönemlerinde değil; her zaman yapılması gerektiği yönünde öneride bulunulmuştur. Ayrıca raporda Anadolu'daki partili gazetelerin teşkilatlandırılması, bu gazetelere "resmi ilanlar" verilerek (Örneğin Ulus gazetesinin sadece halkevlerinde okunur hale geldiğinden ve tirajının artırılması gereğinden bahsediliyordu) basın desteğinin alınmasının sağlanması istenmiştir.²¹⁴

Özellikle 1946 sonrasında CHP'nin din konusundaki tutumunda büyük bir değişim yaşanmıştır. CHP içinde değişim yanlısı grubun dine bakışı, partinin 7. Kurultayında şöyle gündeme gelmiştir: "*Gelenekçilere göre laiklik yanlış anlaşılmiş ve yanlış uygulanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalıdır. Din tinsel bir gıdadır. Bunun için neslin dinsel bakımdan iyi yetiştirilmesi şarttır. Bunun için de okullarda din dersine yer verilmeli üniversitelerde bilimsel yöntemlere uygun din eğitimi verilmelidir.*"²¹⁵

Nitekim CHP içindeki dine bakış ve laiklik anlayışındaki değişim 1949 yılında birçok reforma imza atmasını sağlayacaktır. Örneğin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereği din adamlarının kültür düzeyini yükseltmek amacıyla 10 il merkezinde kurslar düzenlenmesi din alanındaki ilk değişim örneğidir. Amaç din eğitiminin kalitesini arttırmaktı. 7 Ocak 1949'da ise Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Yine gelenekçi/dinci kesimden gelen istekler üzerine, 1925 tarih ve 677 sayılı Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Kanun'un 1.maddesi 1 Mart 1950'de 5566 sayılı yasa ile değiştirilmiş ve Türk büyüklerine ait 19 türbenin açılmasına karar verilmiştir.²¹⁶

Ayrıca CHP'nin en önemli icraatlarından birisi ise 1949 yılında ilkokullarda din dersinin seçmeli ders olarak konulmasıdır. Howard A. Reed'e göre okullarda din dersinin konulmasıyla birlikte "ne jandarma dipçisi ne öğretmen nasihati" ile çocuğunu okula göndermeyen köylü, çocuğunu okula göndermiş ve okuma oranı

²¹³ Karpat, 2010, s. 297.

²¹⁴ Olgun, s. 3497.

²¹⁵ Nal, s. 140.

²¹⁶ Karpat, 2010, s. 295.

müthiş bir şekilde artmıştır.²¹⁷ Bu durum halkın din karşısındaki tutumunu göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

Görüldüğü üzere, çok partili yaşama geçişle birlikte CHP laiklik anlayışından da taviz vermeye başlamış ve 1950 seçimleri için yapılan çalışmalarda dini referans alan akımların daha görünür bir şekilde siyaset sahnesine çıkmasında CHP'deki bu liberal değişimin etkisi vardır.²¹⁸

1950 seçimlerinde CHP partideki değişimi gösteren ve demokrasi noktasında halkın taleplerine kulak veren bir "Seçim Beyannamesi" yayınladığından bahsetmek yerinde olacaktır. CHP Seçim beyannamesini 27 Nisan 1950'de yayınlamıştır. CHP beyannamesinin ilk maddesinde; "Demokrasi yolunda cesaretle mesafe alırken, bütün vatandaşları her türlü haklarından can, mal ve mülkünden emin olarak, birlik, düzenlik içinde yaşatmak baş kaygımızdır." Denilerek seçim güvenliğinin ve emniyetinin tam olacağı konusunda halka önemli bir mesaj verilerek, 1946 seçimlerinde yaşanan sıkıntıların tekrar etmeyeceği vurgulanmıştır.²¹⁹

Beyannamenin ikinci maddesinde ise, "Çok partili, serbest münakaşa hayatını ve milletin seçtiği vekillerle idare sistemini daha ziyade kuvvetlendireceğiz." Diyen CHP, " Bu maksatla Anayasamızı; sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre değiştirmek istiyoruz. Milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka İkinci bir meclis bunların vazifeleri, birbirleriyle münasebetleri, devlet reisinin vazife ve salahiyetleri ele alınacak başlıca konular olacaktır." Demokratik açılımların iktidara geldiklerinde devam edeceğini belirtmiştir.²²⁰

Öte yandan CHP içindeki Atatürk devrimlerinden kopmaya başladı eleştirilerine de kulak veren CHP seçim beyannamesinin dördüncü maddesinde ise şöyle denilmektedir:

Milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik umdeleri partimizin ana prensipleridir. Yurdumuzun yüksek gelişmesinin bu düsturlar yolundan gerçekleşebileceğine inanmaktayız. Tek parti hayatı devrinin icabı sayılarak Anayasaya sokulmuş bulunan bu umdeleri Anayasadan çıkaracağız. Bununla beraber Anayasaya laik Cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların konması lazım geldiği kanaatindeyiz." Şeklinde mesaj vermeyi ihmal etmemiştir²²¹.

²¹⁷ Nal, ss. 140-142.

²¹⁸ Eraslan, 2007, s.541.

²¹⁹ Özküçük, s.25.

²²⁰ Özküçük, s.26.

²²¹ Özküçük, s.29.

Bununla birlikte CHP, keskinleşen siyasal iktidar mücadelesinde, Demokrat Parti'nin muhalefeti karşısında, demokrasiye yeşil ışık yakmasına rağmen, sınırlı ve denetim altında olan bir demokrasi anlayışına sahip olduğu söylenebilir.²²²

Sonuç olarak 1950 yılındaki CHP seçim beyannamesi ele alındığında özellikle rejimle, demokrasiyle, adil seçimlerle ve dinle barışma konusunda bir hayli yol alındığı görülmektedir. Bununla birlikte 1946 sonrasında CHP liderliğinde yaşanan dini ve iktisadi liberalizasyon hareketi özellikle köylü halkı ikna edemediği 1950 seçimlerinde yaşadığı bozgunla çok net bir şekilde görülecektir.²²³

1.3.3. DP'nin II. Büyük Kongresi (20–25 Haziran 1949)

Kuruluşundan beri büyük yol kat eden DP, özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ile güvence kazanmış bir şekilde İkinci Büyük Kongresini, 20 Haziran 1949 tarihinde, 1700 delegenin katılımı ile Ankara Devlet Sergi Salon'unda toplamıştır.²²⁴

Bu noktaya gelene kadar çok sancılı dönemler atlatmış olan DP kendi içinde de sarsıntılar yaşamıştır. Örneğin Meclis Grubunun yarısını kaybetmiş ve ilk kongrenin seçtiği Genel İdare Kurulunun üçte birinden fazlasını partiden ihraç etmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden kongre, DP'nin kendi içinde yaşadığı çıkmazların çözülmesi ve partinin Celal Bayar'a güvenoyu vermesi olarak değerlendirilmiş ve kongrede parti içi disiplin sağlanmaya çalışılmıştır.²²⁵

Demokrat Parti'nin ikinci kongresi de birinci kongresi gibi olaylı geçmiştir. Celal Bayar'a olağanüstü tezahürat yapılması parti içi muhalefetin hiçbir şansa sahip olmadığını göstermiştir. Böylece, yöneticilerin karşısında bulunan iki hasımdan, parti içi muhalefet ile iktidardan, birincisi ilk hamlede bertaraf edilmiştir. Bunun sonucu olarak da husumet bütünüyle iktidara yöneltilenmiştir. Yine de, kongrede yöneticilere bazı eleştiriler yapılmıştır. Bunlar, özellikle 12 Temmuz Beyannamesi ve iktidarla ilişkilerle ilgili eleştiriler olmuşlardır. Bayar verdiği cevapta 12 Temmuz Beyannamesi ilan edildiği sırada, iki yoldan birini tercih etmek durumunda olduklarını belirtmiştir.²²⁶

²²² Nal, ss.143-145.

²²³ Karpat, 2010, ss. 417-419.

²²⁴ Albayrak, s. 137.

²²⁵ Eroğul, 2003, s.75.

²²⁶ Birand ve arkadaşları, s. 39.

Bunlardan biri isyan ve ihtilal, ikincisi ise sabır ve istikrardır. Demokratlar ikinci yolu tutmayı memleket için daha yararlı görmüşlerdir. Bayar konuşmasında, ayrıca, din hürriyeti ve komünizm tehlikesi üzerinde durmuştur. Din hürriyeti esas olmakla beraber gericiilik yolunda sömürülmesine imkân verilmeyecekti. Komünizm tehlikesi de önlenecekti, ancak bunun bir baskı vesilesi olmamasına dikkat edilecekti.

Böylece bu kongrede milletvekili adaylarının % 80 örgüt tarafından geri kalanın ise genel merkezce seçilmesi kabul edilmiş,. Ayrıca % 75 özel teşebbüs, milletvekili sayısının azaltılması, işçilere siyasal amaç gütmemek kaydıyla, sendika kurma ve grev hakkı tanınması hususları kabul edilmiştir. Celal Bayar, yine parti başkanlığına getirilmiştir. Yeni seçilen GİK'te yine kurucular ve taraftarları egemen hale gelmişlerdir.²²⁷

Ayrıca kongrede DP'liler, CHP'yi “özgürlük ve demokrasi hareketinin karşısına dikilmiş bir kuruluş” olarak nitelemiştir. CHP'nin 12 Temmuz'da seçimlerle ilgili düzenleme yapacağı sözünü tutmaması 1946'daki seçimlerindeki gibi baskıcı yönetim olacağı endişesi yaratmıştır. Bazı milletvekilleri, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 13. Maddesinin “zulme karşı isyan hakkı verdiğini” ifadeyle gerekirse kendilerinin de bu maddeye istinaden savaşacaklarını belirtmişlerdi. “Hürriyet yolunda akacak kardeşkanının sorumlusunun iktidar partisi CHP, olacağı” yönündeki söylemler, kamuoyunda infial uyandırmıştır.²²⁸

Nitekim DP'nin 1. Kongrede kabul edilen, Hürriyet Misakının özüne uygun olarak hazırlanan bu antla, seçimlerde DP haklarına tecavüz edilen tüm halkın meşru müdafaa halinde Anayasa ve Türk Ceza Kanunu müeyyidelerine dayanarak hareket edeceklerini belirtmiştir. Bunun bir ihtilal değil; direnme hakkı olduğu belirtilen beyannamede, engellemeye çalışanların “milletin husumetine” maruz kalmak gibi “ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır” denilmiştir. Bu sözler nedeniyle kongrede alınan kararlara muhalifler tarafından “Milli Husumet Andı” denmiştir.²²⁹

²²⁷ Özküçük, s.42.

²²⁸ Bakan, S. ve Özdemir, H., “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2013, s.379.

²²⁹ Turan, Ş., **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, 4.Kitap, Bölüm: I-II, Bilgi Yay. Ankara, 1999, ss. 266-268.

Millet Partisinin danışıklı muhalefet suçlamasının baskısı altında olan DP, bu kongrede “Millî Teminat Andı” diye bir bildirge ortaya atmıştır. 25 Haziran 1949 günü “dağ başını duman almış” marşıyla Kongre kapanırken, oy birliği ile kabul edilen ve son fıkrası hep birlikte okunan “Millî Teminat Andı” şöyle bitmiştir:

Bu itibarla, vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkü olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır.”²³⁰

Anda göre, oylara tecavüz edilirse (yani seçim hilesi yapılırsa), halk meşru savunma durumunda kalarak, savunma yasal yollardan yapılacaktır ama hile yapan yönetim de ulusun husumetiyle karşılaşacaktır. Ayrıca antta yer alan ‘husumet’ sözcüğünden hareketle CHP, bildirgeye “Millî Husumet Andı” adını takarak, bu anda cevaben hükümet, Şubat 1950’de TBMM’ye yeni bir seçim yasası tasarısı getirmiştir.

Bu seçim yasası bu yüzden DP’nin oyları da eklenerek kabul edilmiştir. Söz konusu seçim kanununun DP açısından tek sakıncası ise, nispî temsil yerine çoğunluk dizgesini kabul etmiş olmasıydı. Nitekim bu dizge 50’li yıllardan sonra yapılan 3 seçimde CHP aleyhinde işleyecek ve DP kendi getirdiği seçim kanunu sayesinde CHP’yi mağlup edecekti.²³¹

1.3.4. DP’nin Muhalefet Döneminde Parti İçi Demokrasinin Durumu

DP ile iktidar arasındaki 12 Temmuz Beyanname’sinin getirdiği geçici bahar havası, DP içindeki muhalefeti de arttırmıştır. Bunun en temel sebebi Bayar’ın İnönü ile anlaşması ve halktan destek almak yerine CHP’yle işbirliğine gitmesi olarak görülmekteydi.

DP içindeki Muhalifler, “muvazaa” iddiasını ortaya atarak DP’nin iktidar partisi ile anlaşmasını ve göstermelik bir muhalefet yaptığını iddia etmeye başlamıştır. Çünkü Demokratlar, hakkı yine haklı yollarla alacaklarını her fırsatta vurgulasalar da, Atatürk’e ve devrimlerine olan bağlılıklarını dillerinden düşürmüyorlardı. Bu nedenle parti içindeki muhalifler öncelikle, DP’nin ilk kongresinde ve Temmuz

²³⁰ Ataoğlu, s.73.

²³¹ Atayakul, s.149.

Beyanamesi'nde alınan kararların bir an önce uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²³²

Muhafifler, DP'nin ılımlı politikalarına daha fazla dayanamayarak Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde "Millet Partisi" adıyla yeni bir parti kurmuştur. CHP içindeki sertlik-uzlaşma yanlıları kavgası DP içinde de, hem de daha şiddetli olarak cereyan etmekteydi. Sertlik yanlıları DP Grubuna egemendiler ve parti yönetimini yumuşaklıkla suçluyorlardı. Aradaki gerginlik ileri bir noktaya varınca Mart 1948'de bir kısım milletvekilinin ve yandaşlarının parti üyeliğine son verildi.

Bunlar önce Mecliste Müstakil Demokratlar Grubunu oluşturdular, sonra da 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi (MP) kuruldu. Kurucuları arasında Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan vardı. Çakmak genel başkan oldu. MP, DP'yi danışıklı bir muhalefet gütmekle suçluyordu. Fakat DP'nin bu biçimde bölünmesi, 1950 seçimlerinin de göstereceği gibi, tabana fazla yansımada. Yine de 1950'ye değin DP'nin milletvekili sayısı yarıya inmişti.²³³

MP'nin kurulmasıyla birlikte DP'nin Mareşal'e bakışının değiştiği görülmektedir. Demokrat Parti, 1946'da Mareşal'in "en gözde insan" olarak göstererek onun karizmasından, şöhretinden yararlanmış, bağımsız aday olarak 46 seçimlerinde aday göstermiş ve desteklemiş, hatta onu İnönü karşısında Cumhurbaşkanı adayı göstermiştir. Şimdi ise onu karalama yoluna giderek, Millet Partisi'nin sanki bütün milleti içine alıyormuş gibi "Millet" sıfatını taşıması eleştirmeye başlamıştır.²³⁴

Diğer yandan MP, uç bir parti olduğu, kurucularının yaşlı, partinin tecrübesiz olduğu, muhafazakâr, dinci olduğu gibi iddialarla eleştirilmiştir. Partinin büyük eleştiri almasının nedeni muhalefeti bölmesiydi. Bu eleştirilerin CHP'nin DP'ye yaptığı eleştirilerden farksız olduğu görülmektedir.²³⁵

İşte 20 Haziran 1949 yılında yapılan DP İkinci Kongresinde Bayar ve menderes tüm MP tezlerini savunanları ve Parti içinde kendilerine muhalefet eden kesimleri aşırı olarak görerek temizlemiştir (Albayrak, 2004:148). Bu durum parti

²³² Bakan ve Özdemir, 2013, s.378.

²³³ Karpat, 2010, ss. 306-307.

²³⁴ Bakan ve Özdemir, 2013, s.379.

²³⁵ Karpat, 2010, s. 307.

içi demokrasiyi son derece zedeleyici bir durum olduğu gibi, partiyi şahıslar partisi haline getirmesi söz konusudur. Oysa Celal Bayar daha Demokrat Parti'nin kurulduğu ilk günlerdeki sözlerinden bir tanesi “Demokrat Parti'nin şahıslar partisi olmayacağı” idi.²³⁶

Öte yandan 9 Nisan 1950 günü seçimlere çok az zaman kala Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümü bütün yurttaki “teessürle” karşılanmıştır.²³⁷ Mareşalin cenaze törenine yaklaşık 300 bin kişi katılmıştır. Bu muazzam kalabalık sebebiyle cenazede izdiham ve asayişe aykırı olaylar meydana gelmiştir.²³⁸

İnönü, 9 Nisan'daki konuşmasında MP'yi kastederek Mareşal'in cenazesini bazı partililerin istismar ettiğini ve masum üniversite gençliğini kandırmaya çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca konuyla ilgili konunun ehemmiyetine göre gerekli emniyet tedbirlerinin alınacağını da belirtmiştir.²³⁹

Cenazede çıkan olaylar üzerine CHP ve DP birlikte hareket etme kararı almışlardı. Ancak MP iki partinin tekrar muvazaa yaptığını ileri sürmüştür. Ayrıca MP, mareşal için bir mevlit okutmayı planlamıştı.²⁴⁰ Bu mevlidin ölümün 40. gününde değil de seçimlere 3 gün kala yapılacak olması halk ayaklanması olacağı ve seçim emniyetini tehlikeye düşüreceği bahanesiyle gündemden düşmüştür.²⁴¹

Sonuç olarak DP'nin devrim yapmaya hazırlandığı 1950 seçimlerinden kısa süre önce Mareşal Fevzi Çakmağın ölümü, DP ile benzer dini hassasiyetleri olan MP'nin önemli bir kaybı olduğu gibi, DP kökenli muhaliflerin tutunduğu son kalenin de düşmesi anlamına geliyordu. Ayrıca bu partiye ve kendi partisi içindeki muhaliflere uyguladığı baskılara göre DP'nin muhalefet yıllarında bile lider diktasını benimsediğini söylemek mümkündür.

²³⁶ Bakan ve Özdemir, 2013, s.390.

²³⁷ **Ulus**, 11 Nisan 1950.

²³⁸ Örneğin Radyoevinin, Mareşal'in vefatından sonra müzik neşriyatına devam etmesi üzerine İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği öğrencileri olduğu iddia edilen 100 kişilik grup Radyo Gazetesi'ni basmıştı Blz.:Nal, s. 146.

²³⁹ Aydın, A., **Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri Ve TBMM (1950–1960)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.5.

²⁴⁰ “*Siyasi baskı iddiaları*”, **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1950, s. 1.

²⁴¹ Halk askeri tören yapılmasına izin verilmeyince, bu cenazeyi dini bir tören havasına sokmuştur. Bkz: Karpat, 2010, s.144.

1.3.5. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Seçim Faaliyetleri (8 Mayıs 1950)

Demokrat Parti meşruiyetini seçimle iktidara gelmesine yani millet iradesinin temsilcisi ve sözcüsü olma anlayışına dayandıran ve seçim stratejisini büyük ölçüde Tek Parti iktidarının devrilmesi esasında temellendirmiştir.

Bu bağlamda DP CHP'ye karşı olan farklı toplumsal kesimleri kendi bünyesinde toplayarak iktidarın yolunu kendisine açmaya çalışmıştır. Bu iktidar yolunda ise, demokrasi kavramının içeriği, DP'yi siyasal iktidarın yolunu açacak ideolojik araçlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Hür seçimler ve seçim sisteminin değiştirilmesi, basın özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, grev hakkı, milli iradenin egemenliği ve sürekli Tek Parti dönemi politikalarının gündemde tutulması bunlardan sadece birkaçıdır.²⁴²

DP halka özellikle demokrat olamayan koşullarda seçim gerçekleşirse seçimlere katılmayacaklarını göstermek istiyordu. Bu kapsamda DP 09.05.1950 tarihinde seçim beyannamesini basına verdi. Beyanname daha çok mevcut iktidarın yaptığı yanlış politikalarla ilgili idi. Bunlara ilaveten C.H.P.'nin demokrasi taraftarı olmasına rağmen neden bunca sene iktidarı elinden bırakmak istemediği de eleştiriler arasındaydı. Halk partisi bugüne kadar mali ve siyasi politikalarında bir değişiklik yapmadı, yapmadığı gibi muhalefeti de susturmaya çalıştığı yönünde de eleştiriler vardı.²⁴³

Beyannamenin ilk kısmında CHP idaresi eleştirilmiş, ikinci kısımda ise DP'nin sorunlara getirdiği çözümler ve vaatlere yer verilmiştir. DP özellikle CHP'nin seçim beyannamesi gerçekçi olmamakla ve ülke ihtiyaçlarına cevap verecek gerçeklikten uzak olmakla itham etmiştir. Ayrıca DP seçim beyannamesinde, CHP'nin bu zamana kadar devletçilik adı altında yaptıklarıyla, siyasi ve idari hayatı devlet eline geçirdiğini ve şimdi de ekonomik hayatı devlet eline geçirmek ve vatandaş iktisadi faaliyetlerinde de devlet iradesine tabi tutmaya çalışmakta olduğunu ileri sürmüştür.²⁴⁴

DP seçim beyannamesinde CHP'nin yaptığı faaliyetler küçümsemiş, demokrasi ve iktisat alanında yapılan açılımları ve CHP icraatlarını ise Amerikan yardımları sayesinde olduğunu ifade etmiştir. İşin ilginç tarafı DP iktidarında CHP

²⁴² Olgun, s. 3498.

²⁴³ Aydın, s.31.

²⁴⁴ Atayakul, ss. 202-204.

de aynı taktiği kullanacaktır. Bu sefer CHP yapılan icraatları küçümseyecek ve yapılanların kendi dönemlerinde olmayan yabancı sermayeye bağlı imkânlarla gerçekleştiğini ifadeyle “o imkânlar bizde olsa çok daha iyisini yapardık” manasına gelebilecek sözler söylemişlerdir.²⁴⁵

Beyannamede dikkat çeken önemli bir husus da 1950 seçimlerinde milli iradenin serbestçe tecelli edebilmesi için gerekli ortamın sağlanmasının partinin kendi çabaları neticesinde olduğunu belirtmesidir. “...dürüst, anlayışlı ve vakarlı politika” sayesinde milletin itibarının sağlandığı belirtilen beyannamede, “İktidarda tek başına hâkim olmak üzere kurulmuş ve iktidarı bu zihniyetle elde bulundurmuş olan bir partinin” seçim kanunu değiştirmesini memnuniyetle karşıladıklarını belirtilmiştir.²⁴⁶

Bu kapsamda DP seçim propaganda faaliyetlerini hürriyet, “demokrasi ve milli irade” gibi temel kavramlar üzerine kurarak, propagandasını 1946 seçimlerinde yapıldığını iddia ettiği hile ve usulsüzlüklerin üzerine bina etmiştir. Milli iradeye karşı en büyük engel olarak ise İnönü ve onun “şeflik sistemi” gösterilerek İnönü’ye “diktatör” yakıştırması yapılmıştır. Özellikle devlet tekelinde olan radyolarda CHP’nin propagandasının yapılması, İnönü’nün cumhurbaşkanı olarak tarafsız kalmayarak seçim nutukları söylemesi, jandarma ve polis baskısı gibi konular DP tarafından sürekli halka şikayet edilmiştir.²⁴⁷

Hatta Bayar, Samsun’daki konuşmasında konuyla ilgili Başbakan Şemsettin Günaltay’ın millete açık hitabelerinde defaten seçim emniyetinden bahsederek seçimlerin güvenli bir ortamda geçeceğini şeklindeki beyanatını olumlu bulduğunu; fakat fiiliyatta seçim emniyetinin nasıl cereyan edeceğini merak ettiğini belirtmiştir. Bayar, başbakanın teminatına rağmen bazı yerlerde “şekil değiştirmiş hareketler” olduğu ve bunlarla ilgili vesikalar topladığını belirterek iktidarı uyarmıştır.²⁴⁸

Görüldüğü üzere Demokrat Parti, 1946 seçimlerinin baskı ile yapıldığından ve seçimlere hile karıştığından bahisle bu seçimlerin adil olmadığını tüm seçim kampanyalarında propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Nitekim 1950 seçimleri

²⁴⁵ Olgun, s. 3499.

²⁴⁶ Açılcı, s.18.

²⁴⁷ Olgun, s. 3499.

²⁴⁸ “D.Parti Başkanı iktidarı şiddetle tenkit etti”, **Vatan**, 30 Mayıs 1950, s.1.

öncesi de bu tür propagandalar artınca CHP, seçim kanununda değişiklik yapmaya karar vermiş, Şubat 1950’de yeni seçim kanununun kabul edilmesiyle sona ereceği sanılmıştır.²⁴⁹

Oysa DP’nin 1946 seçimlerini halka unutturmaya hiç niyeti yoktu. Bu yüzden 1950 seçimlerinde seçim emniyeti tartışmaları, Demokrat Parti’nin 1946 hadiseleri cereyan ederse seçimlere katılmayacağını belirtmesi ve iktidara, milli hâkimiyet esasının çiğnenmesi halinde vatandaşın meşru müdafaa hakkının doğacağı şeklinde bir uyarı yapması üzerine tekrar şiddetlenmiştir.²⁵⁰

Ayrıca DP’liler CHP’lilerin artık eskiden olduğundan farklı bir baskı politikası uygulayarak, 1950 seçimlerinde “telkin ve tehdit” yöntemini benimsediklerinden bahsetmeye başlamışlardır. Bu tür iddialara göre eskiden jandarma ve polis copuyla korkutulan halk, artık DP’ye oy verdiği takdirde işinden olmak ve sürgün edilmek suretiyle tehdit ediliyordu. CHP’nin özellikle valiler ve muhtarlar aracılığıyla CHP lehine propaganda yaptırdıklarını, jandarma aracılığıyla da şiddete başvurduklarını iddia ediyorlardı. Muhtarların, DP’lileri CHP’ye kaydetmeye çalıştıklarını ve kaydolmak istemeyenlerin tohumluk, kredi gibi yardımlardan mahrum kalacakları şeklinde tehdit edildiği de bildiriliyordu.²⁵¹

Sonuç olarak DP tüm seçim stratejisini CHP karşıtlarını bünyesinde toplayacak nitelikte söylev ve demeçlere kaydıracak nitelikte bir seçim beyannamesi hazırlamış, tüm seçim çalışmalarını da bunun üzerine kurgulamıştır. Bu açıdan DP’nin 1950 seçim stratejisi, yoksulları, köylüleri, dindarları, liberalleri ve Atatürkçülerin oylarını almak üzere kurgulanmış bir anlayışın ürünü olarak başarılı olmuştur.²⁵²

²⁴⁹ “İnönü Dün Akşam İzmir’de İlk Seçim Nutkunu Söyledi”, **Milliyet**, 5 Mayıs 1950; “İnönü’nün Radyo Hakkında Beyanati”, **Milliyet**, 5 Mayıs 1950.

²⁵⁰ “Demokrasimizi Yalnız Bir Şekil Olmaktan Kurtaralım”.; “Seçimlere girmemek tehdidi” haberleri, **Ulus**, 6 Mart 1950 ve **Ulus**, 9 Mayıs 1954’den Akt: Yalçın, s.321.

²⁵¹ **Cumhuriyet**, 5 Şubat 1950.

²⁵² Güngör, S., “Seçim Kanunlarında Demokrat Parti’nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:29, s.247, s.99.

1.3.6. Seçim Meydanlarında DP'nin Söylev ve Demeçleri

Demokrat Parti tarih sayfasındaki yerini aldığı gündün beri artık seçimlerin başlıca konusu “demokrasi” olmuştur. Demokrasinin karşısındaki görüşler ise “diktatörlük” olarak değerlendirilmiştir.²⁵³

Bu kapsamda DP'nin isminde geçen “demokrat” kavramı rastgele seçilmiş bir kavram değildi ve DP'liler her zaman kendilerini demokrasi yolunda savaştan kahraman olarak görmüşlerdir. Nitekim Cumhuriyeti kuran ve bugünlere getiren CHP karşısında doğrudan doğruya iktidarı almak için politik mücadeleye girişen DP, hem 1946 seçimlerinde hem de 1950 seçim çalışmalarında seçim hileleri, devlet zulmü, hayat pahalılığı, antidemokratik devrim kanunlarını ve din düşmanlığı gibi lanse edilen laiklik uygulamalarını sürekli gündeme getirmiştir.²⁵⁴

Nitekim bu sayede DP ülkede yaşanan tüm toplumsal kesimleri bünyesinde toplamayı bilmiş, tek parti dönemine ilişkin uzun bir süreçte ortaya çıkan hoşnutsuzluk ve sıkıntıların sorumluluğunu CHP'ye yüklemeyi bilmiştir. Örneğin 21 Temmuz 1946 seçimlerinde oyların açık kullanılmasına rağmen sayımın gizli olması ve beklenenin aksine CHP'nin galibiyetinin açıklanması 1950'ye kadar polemik konusu olmuş ve 1950 yılı seçimlerinde DP bu konuyu propaganda aracı olarak sık sık gündeme getirmiştir.²⁵⁵

Demokrat partililer her zaman kendilerini demokrasi yolunda savaştan kahraman olarak görmüşlerdir. DP'den başlayarak merkez sağdaki neredeyse bütün partiler seçkinci idareye meydan okumanın yolunun ekonomik refahtan geçtiğini iddia etmiş ve liberal ekonomik politikaların arkasındaki destek, büyük ölçüde bu politikaların geniş kitlelerin refah seviyesini yükselteceğini ileri sürmüştür.²⁵⁶

Ayrıca DP'liler demokrasi mücadelesinde basın desteğini yanına çekmek için tüm seçim kampanyası süresince basını öven sözler sarf etmiştir.²⁵⁷ Menderes, 1949 yılındaki bir konuşmasında basınla ilgili şunları nakletmiştir: “*Vatandaş hak ve hürriyetlerinin en büyük teminatı olan matbuat hürriyetine artık hiçbir suretle dil uzatılmamalıdır. Vatanperver Türk matbuatı ve DP şimdiye kadar olan*

²⁵³ Turan, İ., **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, DER Yayınevi, İstanbul, 1986, s.50-51.

²⁵⁴ Karpat, 2010, s.145.

²⁵⁵ Birand, ve arkadaşları, s.36.

²⁵⁶ Mert, N., **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitapları, İstanbul, 2007, ss. 40-45.

²⁵⁷ Yıldız, A., **Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss.483-485.

*mücadeleleriyle iktidarı bir daha nikabını atmak mecburiyetinde bırakarak büyük bir vatani vazife yapmıştır”.*²⁵⁸

Basınla Demokrat Parti'nin birleştiği en önemli nokta, her ikisinin de toplumsal hoşnutsuzluğun kanalize edileceği bir alan olması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim bir süre sonra 1950 seçimlerinde bu daha net görülmüş, bu dönemde basının toplumda yeni güçlerle yaptığı ittifak, daha sonra bu güçleri bünyesinde topladığı için Basın-DP ittifakına dönüşmüştür. Ayrıca basın organlarının çok partili yaşam için gerekli hukuksal ve idari değişikliklerin yapılmasını çabuklaştırmayı hedeflemeleri iktidar için önemli bir baskı oluşturmuştur.

Ancak bu dönemde basının tıpkı DP gibi sürekli hükümeti eleştirmesi, demokrasinin öncelikle ikinci bir partinin yaşatılmasına bağlanması ve sınırlı çizgiler içinde kabul edilmesi, o dönemdeki gazeteciler arasındaki düşünce farklılığını ve çok sesliliği de azaltmıştır. Bu kişilerin tipik örneği Mümtaz Faik Fenik'tir. Fenik, Ulus gazetesinde başlayan yazarlığını daha sonra, DP yanlısı Vatan'da ve DP'nin yayın organı olan Zafer'de sürdürebilmiştir.²⁵⁹

Toplumu şekillendirmeye alışmış iktidar partisi CHP ile toplumun aktüel ihtiyaçlarına cevap veren DP karşısında, basının oynadığı rol doğal olarak aktüel gelişmeleri göz önünde alan bir tavırda olmuştur. Basının bu tutumu günümüzde yaşanmaya devam ettiğini de bu anlamda söylemek mümkündür.²⁶⁰

Öte yandan DP, demokrasi tarafında yer alırken isminin vermiş olduğu avantajı da kullanarak CHP'yi demokrasi karşıtı, “diktatör” bir parti olarak göstermeye çalışmıştır. DP'nin bu propaganda taktiğini sadece 1950 seçimlerinde kullandığını söylemek yanlış olur. DP'liler kendileri de bu partinin bir üyesi olduklarını göz ardı ederek CHP'ye, ateş püskürüyorlardı. Sadece Bayar ve Menderes değil tüm DP'liler CHP'yi istibdat düşkünü, diktatör olarak lanse etmeye çalışmıştır.²⁶¹

DP'nin CHP'yi eleştirdiği diğer bir konu da demokrasilerde olmaması gereken devlet başkanlığı ve parti başkanlığının aynı kişide toplanması meselesidir. CHP seçim beyannamesinde ve çeşitli yerlerde bu konunun halledileceğini söylemiş

²⁵⁸ Kaya, s. 172.

²⁵⁹ Güngör, s.39.

²⁶⁰ Özkan, N., **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.27.

²⁶¹ “Cumhuriyet Halk Partisinin Beyannamesi-III”, **Vatan**, 8 Mayıs 1950, s.1,5.

fakat mesele halledilmemişti. Üstelik DP, İnönü'nün “cumhurbaşkanı” olması sebebiyle “tarafsız” olması lazım geldiğini ve seçim propagandalarına katılmaması gerektiğini belirtmiştir. Ne ilginçtir ki, ileriki seçimlerde aynı şeyi CHP, Bayar'ın tarafsız olması ve propaganda yapmaması için talep edecektir.²⁶²

Aslında 1950 seçimleri öncesinde demokrasi ve diktatörlük tartışmaları sadece DP ve CHP arasında cereyan etmiyordu. Millet Partisi de CHP ve İnönü'nün “diktatör” olduğunu ve demokrasi talebinde bulunanlar üzerlerinde baskı uyguladıklarını iddia etmiştir.²⁶³

MP'liler seçim meydanlarında İnönü'yü “müstebit ve zalim” olarak nitelendirirken, CHP'yi de “menfaat partisi” olarak nitelemişlerdir. Dolayısıyla MP iktidara geldiğinde ülkede halen devam eden “şef sistemi” ile mücadele edeceklerini bildirmişlerdir.²⁶⁴

İnönü kendisi ve partisiyle ilgili diktatörlük yakıştırmalarına yeterli cevap verememiştir. Şüphesiz bunda en büyük etken 1946 seçimlerinin DP, tarafında çok iyi bir şekilde kullanılması ve halkın CHP'den bıkmış olmasının etkisi büyüktür. Oysa 1946 seçimleri ilk defa çok partili hayata geçişin bu denli başarılı olduğu demokrasinin ilk eşiğidir.²⁶⁵

Son olarak belirtmelidir ki, 1950 seçimleri öncesinde Türk halkı tarihinde ilk defa politika ve siyaseti o kadar benimsemişti ki Çanakkale gibi bazı bölgelerde kahveler ve camiler bile “demokrat” ve “halkçı” diye ayrılmıştı.²⁶⁶ Ayrıca sadece Elazığ'da milletvekili adaylığı için 600 adayın başvurması da halktaki siyasi bilinci göstermektedir.²⁶⁷

1.3.7. Muhalefetten İktidara Giden Yolda DP'nin 1950 Seçim Zaferi

Köylü seçmenin oy potansiyelinin farkına varan DP 1950 seçimlerinde özellikle propaganda merkezini köylere kaydırarak iktidar olmanın yolunu aramıştır. O dönem Türkiye'deki oyların % 75'ine sahip köylülere kucak açan DP seçim propagandasının ağırlığını köylere kaydırmıştır.²⁶⁸

²⁶² Özkan, s.28.

²⁶³ “Talihi Hükümet, İnönü'nün Biga'da dün söylediği nutuk.”, **Vatan**, 7 Mayıs 1950, s. 1-3.

²⁶⁴ “Sadık Akdoğan Tevkif Edildi”, **Hürriyet**, 6 Mayıs 1950, s. 1-4.

²⁶⁵ Karpat, 2010, s. 411-412.

²⁶⁶ Olgun, s.3505.

²⁶⁷ Eraslan, 2007, s. 547.

²⁶⁸ Karpat, 2010, s. 422.

DP iktidara geldiğinde köylüye verdiği sözü de tutacak CHP döneminde hor ve hakir görülen köylü sınıfını ihya etmeye çalışacaktır. Nitekim Karpat'a göre Demokrat Parti, iktisadi faaliyetleri sayesinde geniş köy hayatının yoksulluk ve cehalet kısır döngüsünü yıkmayı başarmış ilk siyasi örgütlenme, kalkınma hamlesini köylere kadar götürebilmiş ilk Türk hükümetidir.²⁶⁹

Bununla birlikte DP hiçbir köylüyü Milletvekili adayı göstermemiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 genel seçimleri için gösterdiği aday listesi 24 Nisan 1950 günü açıklanmıştır: Buna göre D.P. 88 avukat, 69 idareci ve memur, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 19 prof, doç, öğretmen, 18 gazeteci, 12 maliyeci-iktisatçı, 12 eski milletvekili, 5 eczacı, 4 sanayici, 3 işçi, 1 vaiz, 1 müftü, 1 kimyager, 1 veteriner ve 1 şair olmak üzere toplam 478 aday göstermiştir.²⁷⁰

Aday profillerine bakıldığında Demokrat Parti adaylarıyla Halk Partisi adayları arasında sosyal ve ekonomik statü ve eğitim bakımından pek fark olmadığı; diğer bir deyişle her iki partinin de adayları arasında halktan kimseye çok az yer verildiği belirtilmiştir.²⁷¹ Örneğin DP listesinde aday olan 56 çiftçinin tamamı, dönemin toprak ve köy ağası olarak nitelenen, köylüleri ırgatlar olarak karın tokluğuna sahip oldukları uçsuz bucaksız arazilerde çalıştıran kişilerdi. Bu adaylar Menderes'e bu yönüyle çok benziyorlardı.²⁷²

Ayrıca Hakkâri hariç bütün illerde seçime giren DP listelerinden bağımsız olarak 7 kişi seçime giriyordu Bunlar Halide Edip Adıvar, Nadir Nadi Abalıoğlu, Cihad Baban, Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Suat Hayri Ürgüplü'ydü.²⁷³

Nihayet 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP oyların %55'ini, CHP %41'ini almıştır. Bu sonuçlara göre CHP yenilmiş, ancak bozguna uğramamıştı. Ne var ki, CHP'nin 1950 yılında DP oylarıyla çıkarttığı seçim yarasının öngördüğü "çoğunluk dizgesine" göre, bu seçim yenilgisi ağır bir bozguna dönüşmüş, böylece

²⁶⁹ Karpat, 2010, s. 494.

²⁷⁰ Eraslan, 2007, s. 549.

²⁷¹ "Bayar, Kardeş kavgası asla olmayacaktır... Dedi!" ve "Dünkü Seçim Toplantıları" haberleri. **Hürriyet**, 9 Mayıs 1950, s.1-4.

²⁷² Turan, s. 69.

²⁷³ Turan, s. 72.

yurt genelinde DP milletvekillerinin %85'ini (408 sandalye), CHP ise %15'ini (69 sandalye) alabilmiştir.²⁷⁴

Böylece Türkiye'de 1946 yılında başlayan çok partili siyasi yaşamın ikinci genel seçiminde seçimde iktidar, kavgasız gürültüsüz muhalefet partisinin eline teslim ediliyordu. Demokrat Parti 22 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı resmen devralmıştı. Aynı gün Celal Bayar cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli'de Meclis Başkan Milletvekilliklerine seçilmişlerdi. Hemen ardından ise Adnan Menderes yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve kısa zamanda bu işi başarmıştı.²⁷⁵

Ayrıca Adnan Menderes sadece Başbakan olmakla kalmamış, Bayar'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla boşalttığı parti liderliğine de seçilmiştir. Böylece Menderes hem ülkede hem de DP'de bütün gücü eline almış ve bu güç merkezileşmesi hükümette görev alan parti üyeleriyle parti yönetimi arasındaki çatışmadan sakınmak için ilerleyen yıllarda çok işlevsel olarak kullanılmıştır.²⁷⁶

1950 seçim kampanyasına damgasını vuran “Yeter, Söz Milletindir!” sloganı böylece Türk siyasi tarihinin ilk ve en etkili sloganı haline gelmiş ve bu slogan aynı zamanda halkın tek parti iktidarına ve baskıcı uygulamalara duyduğu tepkinin de bir ifadesi olarak literatüre girmiştir.²⁷⁷

Günümüze gelene kadar, halkın iktidara ortak olma isteğini en etkili ve yalın bir şekilde ifade eden bu slogan daha sonraki yıllarda Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi Anavatan Partisi ve nihayet günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi gibi bazı partiler tarafından da kullanılmaya halen devam etmektedir.²⁷⁸

Sonuç olarak, Türk siyasi hayatında “beyaz ihtilal” olarak da adlandırılan 14 Mayıs 1950 seçimleri ile seçmen beklentilerine çözüm öneren denenmemiş muhalefeti seçmiştir.

Sonuç olarak demokratik bir seçim sonucunda, kavgasız ve kansız bir şekilde iktidarın el değiştirmesi birçok kesim tarafından demokratik ihtilal olarak değerlendirilmiştir. Demokratları bu başarı taşıyan birçok neden olsa da, iki neden tümünü özetlemeye yeterlidir: Birincisi DP kuruluşundan bu yana Cumhuriyetin

²⁷⁴ Tuncer, s.79.

²⁷⁵ Özkan, s.29.

²⁷⁶ Özkan, s.30.

²⁷⁷ Özkan, ss.32- 33.

²⁷⁸ Albayrak, s.180.

yasaklarına dokunmamış, ikincisi de, kamuoyuna muvazaa bir parti olmadıklarını ispatlamış ve iktidarın sorumluluğunu kaldıracaklarına halkı ikna etmişlerdir.²⁷⁹

²⁷⁹ Aydın, s.51.

İKİNCİ BÖLÜM

DP'NİN İKTİDAR DÖNEMLERİNDE

HÜKÜMET POLİTİKALARI ve SİYASİ FAALİYETLERİ (1950-1960)

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde mutlak çoğunluk elde eden DP, böylece barışçı ve demokratik yollarla iktidara gelmiş, bu gelişme o dönemin dünya koşullarında ve bilhassa gelişmekte olan ülkeler arasında demokrasinin büyük zaferi olarak geniş yankı uyandırmıştır.

Cumhuriyeti kuran ve onun yegâne sahibi olarak iktidarı tam 27 yıldır iktidarda tutan CHP ve Cumhurbaşkanı İnönü bu seçim mağlubiyetini hazmetmeyi bilecek kadar demokratik yönden olgunluk göstermekle birlikte, yarım asırlık iktidarın bir anda devrilmesi elit tabakayı pek de hoşnut etmemiştir. Özellikle askeri ve sivil bürokrasi ile akademik camia bu güç değişimini henüz içine sindirebilecek olgunlukta olmamasının yanı sıra, yıllar içinde kurumsallaşmış güç dengelerinin bir anda bozulması devleti oluşturan sistemlerde daha farklı algılanmıştır.

Seçimde DP'yi ölürcesine destekleyen geniş halk kitlelerinin beklentileri, seçim döneminde DP'lilerin bol keseden atılan seçim vaatleri, iktidar değişimini henüz hazmedemeyen bürokrasi ve ülkeyi düşmanlardan kurtararak CHP aracılığıyla istediği devrimci çizgide yöneten askeri vesayet seçimin galibi DP'yi ilerleyen yıllarda epey zorlayacaktır.

Özetlenen çerçevede tezin bu bölümünde 1950-1960 yılları arasında üç dönem seçimle iktidara gelen DP ve yöneticilerinin politika ve uygulamaları ile bu politikalarla şekillenen Türk siyasi hayatından kesitler anlatılarak, demokrasinin gelişim süreçlerinde DP'nin oynadığı fonksiyonlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1. İLK SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP İKTİDARI (1950-54)

Türkiye'de demokrasinin gelişiminde önemli bir yer tutan 14 Mayıs 1950 seçimleri hem Türk siyasetinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuş hem de sonuçları itibariyle 27 yıllık CHP iktidarını müzmin muhalefet partisi olarak kalmaya mahkûm etmiştir.

Aslında DP, 1950 seçimleri için yürüttüğü seçim kampanyası; tek parti idaresinin din üzerindeki baskısına ve ekonomi üzerinde devletin ezici nitelikli denetimine son verilmesi şeklinde sıralanabilen iki temel üzerine konuşlanmıştır.²⁸⁰ Din ve ekonomi alanında serbestlikle ve gelişme vaatleri bugün Türkiye’inde olduğu gibi o dönemde de DP’yi iktidarın kapısını güçlü bir şekilde açan iki anahtar kelime olmuştur.

Ayrıca 1950 seçimlerinde DP, Türk siyasi tarihine damgasını vuran, halkın tek parti iktidarına ve baskıcı uygulamalarına duyduğu tepkinin de ifadesi olan “Yeter! Söz Milletindir!” sloganı ile geniş köylü kesimlerin oylarını almayı bilmiştir ve bütün CHP mağdurlarını DP çatısında toplamayı başarmıştır.²⁸¹

Her ne kadar bu seçimler Türk siyasal hayatında ilk kez hâkim teminatı altında gizli oy, açık tasnif usulü ile yapılan ilk çok partili genel seçim olsa da, ülkede iktidarın değişmesi konusunda büyük beklentisi olan halkın önünde çok fazla tercih yapabilmemesinin olanağı olmadığı da açıktır.²⁸²

Sonuç olarak ise DP, muhalefet döneminde her türlü aşırılıktan uzak durarak, kanun dışına çıkmadan, din ve ekonomide serbestliğe vurgu yapan pragmatist bir siyaset izleyerek iktidara gelmiş, bu şekilde de 27 yıllık tek parti iktidarına kansız ve muvazaasız olarak son vermiştir.²⁸³ Nitekim seçimden sonra atılan DP yanlısı gazetelerin manşetlerinde ve köşe yazılarında 14 Mayıs seçimleri; “Beyaz İhtilâl”, “Ak Devrim”, “Heyelan” veya “Kansız İhtilâl” olarak nitelendirilmiştir.

Bu çerçevede aşağıdaki başlıklar altında DP’nin ilk iktidar dönemi olan 1950-1954 yılları arasındaki siyasetinin tezahürleri incelenerek, muhalefetten iktidara değişen demokrasi anlayışı arasındaki farklar olup olmadığına bakılacaktır.

2.1.1. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinin Siyasi Sonuçları

14 Mayıs 1954 milletvekili genel seçimleri 5545 sayılı milletvekilleri seçim kanunuyla seçimin yönetimi ve denetimi bağımsız yargıya yani Yüksek Seçim Kurulu’na bırakıldığı için yargı tarafından yönetilen ve denetlenen Türk siyasî tarihinin ilk demokratik seçimi olmuştur.²⁸⁴

²⁸⁰ Taşyürek, s. 45.

²⁸¹ Altaş, s. 55.

²⁸² Şeyhanlıoğlu, s. 191.

²⁸³ Şeyhanlıoğlu, s. 193.

²⁸⁴ Karpas, 2011, s.202.

Katılma oranı yüzde doksana²⁸⁵ varacak düzeyde yüksek olan ve ülke genelinde önemli bir olay olmadan yapılan 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini ezici bir şekilde Demokrat Parti kazanmıştır. Seçimleri sonuçlarına göre DP %52.7 oy alarak 408 mebusla parlamentoda yer almaya hak kazanmıştır. Böylece 27 yıldır iktidarda olan CHP ise %39.4 ile 69 milletvekilliği kazanmış, en az oy alan Millet Partisi ise 1 vekil çıkartırken, bağımsızlar 9 milletvekilliğine sahip olmuştur.²⁸⁶

Görüldüğü üzere seçim sonuçları DP için büyük bir zafer, CHP için de ağır bir yenilgi olmuştur. Bu kadar ağır bir yenilgiyi akıllarına bile getirmeyen CHP ilk günkü şoku atlayarak, 17 Mayıs 1950’de bir genelge yayınlarak seçimi kaybettiğini açıklamıştır. Bu genelgeyle 1954 seçim sonuçlarını kurumsal olarak değerlendiren CHP, özetle halkın 1950 seçimlerinde DP’ye teveccühünün “fasılasız 30 sene devam eden iktidarı dolayısıyla” CHP’den bıkmamasından ve değişim arzusundan kaynaklandığını ifade etmiştir.²⁸⁷

Seçimin galibi DP ise seçim sonuçlarının milletten kendilerine olan teveccühünün bir yansıması olduğunu ifade etmiş ve geçmiş iktidarla mücadele içine girmeyeceğini dolayısıyla hiç kimsenin huzursuzluk ve endişe içine girmemesi gerektiğini söylemiştir.²⁸⁸ Menderes, CHP’nin halkın iradesini engellemesine rağmen 14 Mayıs seçimleriyle bir tarihin değiştiğini, eğer baskı olmasa sonuçların bundan daha iyi olacağını ifade etmiştir.²⁸⁹

Ayrıca seçim sonuçları sadece CHP yönetimiyle üst düzey bürokrasiyi değil bizzat DP lideri Celal Bayar’ı bile şaşırtmıştır.²⁹⁰ Nitekim seçim sonunda Bayar gazeteci Kemal Bağlum’a verdiği demeçte, “*İlk defa sana açıklıyorum. Sandıklar açılmadan önce CHP bize 150 milletvekili teklif etmiş olsaydı, bunu düşünmeden kabul ederdik*” dediği aktarılmaktadır.²⁹¹

²⁸⁵ Şöyle ki, o dönemde Türkiye’de kayıtlı seçmen sayısı, 8.905.743 idi. Bu seçimde oy kullanan seçmen sayısı ise 7.953.055’dir. Dolayısıyla seçime katılma oranı % 89,3 gibi oldukça yüksek bir rakamdır. D.P. aldığı 4.241.393 oyla 487 milletvekilliğinin 408’ini kazandı. CHP 3.176.561 oyla sadece 69 milletvekilliği alabildi. M.P. 250.414 oyla 1, bağımsızlar ise 383.282 oyla 9 milletvekili çıkardı. MKP ise 9257 oy alarak milletvekili çıkaramadı. 36.964 oy da geçersiz sayıldı. Bkz.:Atayakul, ss. 140-141.

²⁸⁶ Ataoğlu, s.75.

²⁸⁷ Olgun, s. 3483, 3497.

²⁸⁸ **Milliyet**, 16 Mayıs 1950.

²⁸⁹ Sükan, F., **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları: TBMM 1950- 1960**, Kültür Yay., Ankara, 1991, ss.15-16.

²⁹⁰ Ortaylı, İlber, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitapları, İstanbul, 2010, s. 93.

²⁹¹ Aydın, ss.36-37.

Seçim sonuçları, yerli ve yabancı basında da büyük bir ilgi ile izlenmiştir. **Yerli basın** DP nin mutlak zaferini halk ihtilali kansız ihtilal beyaz devrim gibi nitelendirmelerle övmüştür. Örneğin Vatan: “Türk milleti büyük seçim imtihanını şerefle geçirdi”, “Zafer: “Dünkü seçimlerin ilk neticeleri alındı. Demokrat Parti zafer yolunda,” Cumhuriyet: “Seçim tam bir sükûn içinde geçti, iştirak nispeti bütün tahminleri aştı. Yurtta dün baskısız bir seçim yapıldı.”. CHP’nin yayın organı Ulus Gazetesi ise, “CHP İktidarı Devrediyor, CHP Meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkit partisi olarak vazifesine devam edecektir,” başlıklarını atmıştır.²⁹²

Farklı bir yorum da Akis dergisinden gelmiştir, dergiye göre CHP’nin seçimleri kaybetmesinin en mühim nedeni, 1946 seçimlerine hile karıştırması olmuştur. Halk, bu seçimlerde iradesine yönelik bu saldırıyı DP seçim propagandalarında canlı tutarak intikam saikiyle CHP’yi 1950 seçimlerinde sandığa gömmüştür.²⁹³

Yabancı basında en çok yankı uyandıran; Türkiye’de demokratik bir seçim sonrası, iktidarın el değiştirmesiydi. Fransa’nın önde gelen gazetelerinden Le Matin’de ki yazısında Henry Konob, “Eğer temiz Türk köylüsü, benliğini idrak etmişse, bu alicenap milletin dört senede dört asırlık hamle yaptığını kabul etmek lazımdır.”²⁹⁴ İsviçre gazetelerinden radikal-demokrat, National Zeitung, Türk Ulusu’nun ilk defa serbestçe oy verdiğini belirterek; “27 senedir önce diktatörce ve sonra totaliter bir rejime tabi tutulan Türkiye, 14 Mayıs seçimleri ile hür milletler camiasında yer almıştır.”²⁹⁵

Bu sonuçtan özellikle o dönemde ekonomik yardım alınan ABD memnun olmuş, ABD Dışişleri Bakanlığı’nın resmî çevreleri seçim sonucunu, demokrasinin Yakındoğu’da gelişmesinin bir işareti olarak değerlendirmiştir. Nitekim New York Times “Türkiye demokrasiye oy verdi” diyerek “Hasta Adam”ın küllerinden yeni cihana katılan bir devletin teşekkül ettiği” şeklinde ifadeler yer almıştır.²⁹⁶

Avrupa basın organlarının en çok üzerinde durduğu konular arasında; Türkiye’de de demokratik bir seçim sonucunda iktidarın el değiştirmesinin övgüye

²⁹² Çeviker, T., **Karikatürkiye: 1923-2008, Cilt I**, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, s.217.

²⁹³ **Akis**, 21 Eylül 1957, s.5.

²⁹⁴ Albayrak, s.175.

²⁹⁵ Albayrak, s.175.

²⁹⁶ **Ayın Tarihi**, 1-31 Mayıs 1950, ss. 111-112.

layık olduğu, Türkiye'nin batı ile olan ilişkilerinde her hangi bir politika değişikliğin beklenmediği, Türkiye'nin komünizme karşı mücadelesinin devam edeceği, Türkiye'nin Batılı demokratik devletler arasında yer almayı hak ettiği ve yeni iktidarın daha liberal bir politika izlenmesinin beklendiği gibi konular ön sırayı almıştır.²⁹⁷

Dönemin yerli ve yabancı basın organlarında görüldüğü üzere DP'nin bu seçim başarısı, Türk siyasi hayatında bir devrin kapanmasını sağlamakla kalmamış; aynı zamanda Cumhuriyet tarihinde ilk kez CHP karşısında başka bir partinin iktidara gelmesini de sağlamıştır. Genel ve yüzeysel bir değerlendirme ile bu seçim zaferinin mevcut iktidarın 27 senedir sürdürdüğü baskıcı rejimin halka verdiği bıkkınlık ve kırgınlığın ardından DP tarafından yapılan serbestleşme ve yenileşme vaatleri ile kazanıldığını söylemek mümkündür.

Özellikle Demokrat partinin seçim vaatlerinde geçen hürriyet, demokrasi, refah, huzur gibi kavramların da bu seçimlerde etkili olduğu, seçim kampanyası boyunca, seçmenle doğrudan iletişimi temel alan DP, bu tip propaganda usullerini CHP'nin aksine ustalıkla kullanmış, halkın özgürleşme, demokratikleşme ve değişim talep ve ihtiyacını doğru biçimde kavramıştır.²⁹⁸

Ayrıca modern propaganda yöntemlerinin etkinliğinin ölçülmesinde mühim rol oynayan anketlerin ilk defa bu seçimde DP tarafından sıkça kullanılmıştır. Ancak anketler, partilerin siyasi propagandalarının etkinliğinin ölçülmesinde kullanılması yerine, tıpkı günümüzde olduğu gibi DP'nin kendi kendisi propagandasına malzeme olarak kullanılmıştır.²⁹⁹

Sonuç olarak 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin 27 yıllık tek parti iktidarına sonrasında ortaya çıkan muhalefetin dört yıllık bir çalışma sonucunda demokratik yollardan iktidara gelmiş olması Türk siyasi yaşamı için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

²⁹⁷ Albayrak, s.176.

²⁹⁸ Atayakul, s. 142.

²⁹⁹ Olgun, s. 3489; Karpaz, 2011, s. 327.

2.1.2. Cumhurbaşkanı ve Başbakanın Seçilmesi

Dönemin ulusal basını 1950 genel seçimlerini ve sonrasındaki gelişmeleri değerlendirirken aynı zamanda hükümetin Adnan Menderes ya da Fuat Köprülü'nün kuracağını ifade etmeye başlamıştır.³⁰⁰

Örneğin 18 Mayıs 1950 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde ise Celal Bayar'ın DP Genel Başkanı kalmasının olası olduğunu, Cumhurbaşkanlığı adaylığı içinse üç isim üzerinde durulduğunu ve bunların; Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük ve Sadri Maksudi Arsal olduklarını yazılmıştı (Şeyhanlıoğlu, 2011: 195). Oysa Bayar Cumhurbaşkanı adayı olmayı, DP'nin başına da Adnan Menderes'i getirmeyi planlıyordu.

Nitekim Demokrat Parti Meclis Grubu, ilk toplantısını 20 Mayıs 1950 günü yapmış, toplantıda Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar'ın, Meclis Başkanlığına da Refik Koraltan'ın aday gösterilmesi kararlaştırılmıştır (Çeviker, 2010:217). Bu ilk iktidar partisi grup toplantısında Ali Fuat Cebesoy'un kendisinin ısrarla Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesini istemesine karşın, bu makam için oylamaya katılan 379 grup üyesi DP milletvekilinden 345'nin oyunu alan Celal Bayar, Cumhurbaşkanlığı için aday gösterilmiştir.³⁰¹

IX. Dönem TBMM 22 Mayıs 1950'de, en yaşlı üye Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplanarak ilk önce milletvekillerinin yemin töreni yapmıştır. Aynı gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, DP Genel Başkanı ve İzmir milletvekili Celal Bayar 453 milletvekilinin katıldığı oylamada 387 vekilin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³⁰²

Aynı seçimde İnönü'ye 64, Halil Özyörük' ise 1 oy verilmiş, 1 üye ise çekimser oy kullanmıştır. Böylelikle DP ülkenin ilk sivil cumhurbaşkanı olarak liderini Çankaya köşküne çıkartmıştır. Daha sonra yapılan TBMM Başkanlık oylamasında, oturuma katılan 387 üyeden 385'nin oyunu alan DP İçel milletvekili Refik Koraltan, Meclis Başkanlığına seçilmiştir.³⁰³

Başbakanlık ve DP Genel Başkanlığı makamını ise, Bayar'ın halka yakın gördüğü için desteklediği Adnan Menderes'e verilmiştir. Aslında 1950 seçimlerinden

³⁰⁰ Karpat, 2011, s.327.

³⁰¹ Ahmad, 2011, s.64.

³⁰² Karpat, 2011, s.541.

³⁰³ Şeyhanlıoğlu, s.196.

sonra, Cumhurbaşkanı Bayar'ın Menderes'i Başbakan olarak ataması parti içindeki yaygın beklentinin tersine görünüyordu. Fuat Köprülü gibi yaşları ve tecrübeleriyle siyasî nüfuzu güçlü kişiler yanında genç politikacı Menderes'in yeni hükümeti kuracak olması tahmin edilmiyordu. Hatta Bayar'ın anlattıklarına bakılırsa Menderes'in kendisi de başbakanlık beklememekteydi.³⁰⁴

Nitekim Menderes Başbakanlık için Bayar'a Fuat Köprülü'yü teklif etmiş, fakat Bayar 19.Hükümeti kurması için Menderes'i görevlendirmiştir (Bayar, 2010: 142-143). Adnan Menderes'in önerdiği Fuat Köprülü birçok kişi tarafından beklenen başbakan adayıydı. Fakat Celal Bayar, Köprülü'nün hem başbakanlığına, hem de parti başkanlığına karşıydı. Bu düşüncesinde de haklıydı. Çünkü Köprülü aşırıların içinde yer almıştı.³⁰⁵

Böylece Menderes sadece başbakanlığı değil, CHP zamanda hep cumhurbaşkanlığına ait olan parti genel başkanlığını bu defa Başbakan olarak üstlenmişti. Başbakanın sorumluluğunu daha da arttıran bu durum, öte yandan Başbakanın görevini sorumsuz kullanmaya itebilecek bir ihtimali de içine alıyordu. Halen bu gelenek ve uygulama anayasal olarak varlığını sürdürmektedir.³⁰⁶

Sonuç olarak DP Genel Başkanı olan Celal Bayar, kazanılan seçimin galibi olan partinin genel başkanlığından Cumhurbaşkanı sıfatıyla terfi ederek ayrılmış olsa da, bir daha DP içinde seçimlere girmeyecek ve ilerleyen yıllarda Menderes tarafından parti üzerindeki etkinliği yavaş yavaş izole edilecekti.

Bu nedenle Bayar'ın ilk seçim zaferinin hemen arifesinde Cumhurbaşkanlığı makamına çıkması, Menderes'in hem DP içinde hem de devlet idaresinde tek adam olma yolunda önemli bir fırsat sağlamıştır. Siyasi hayatı açısından önemli olan bu eşiği atlamış olarak Menderes'in, kafasındaki politikaları hayata geçirebileceği siyasi ortam yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.³⁰⁷

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve TBMM Başkanlıkları makamları tamamen DP grup toplantılarında belirlenen isimler olarak seçilmiş, DP iktidarını bir uzlaşma arayışı içinde CHP ile kesinlikle istişare etme gereği bile duymamıştır. Bunun en önemli sebebi gerçekte olmayan bir siyasi gücü DP'nin kazandığını

³⁰⁴ İnan, ss.431-433.

³⁰⁵ Sertkaya, s.86.

³⁰⁶ Karpat, s. 327.

³⁰⁷ Sükan, s. 18.

düşünmesiydi. Çünkü 1950 seçimlerinde nispi seçim sistemine geçmemekle hayatının hatasını yapan CHP oyların % 40'ını almalarına rağmen sadece 69 milletvekili çıkartmıştır.³⁰⁸

Oysa günümüzdeki gibi bir nispi seçim sistemi olsa idi, DP'nin 261, CHP'nin 195 milletvekili olacaktı (Albayrak, 2004:173). Ancak bu kadar çok milletvekili çıkartan DP muhalefet dönemindeyken eleştirdiği seçim sisteminden iktidara güçlü bir şekilde gelmesiyle birlikte çok memnun olduğu izlenimi vermeye daha ilk günden başlamıştır.³⁰⁹

Nitekim ilk Menderes hükümeti resmi olarak kurulduktan sonra muktedir olmak için %53 oy oranını işaret ettiği seçim sonuçlarına itibar etmek yerine, adil olmayan seçim sistemi sayesinde TBMM'de elde ettiği 408 sandalye gücüne göre hükümet etmeyi tercih edecekti.³¹⁰

2.1.3. Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri

Birinci Menderes Hükümeti programı, TBMM'de 31 Mayıs 1950 tarihinde görüşülmeye başlanmış ve güvenoyundan önce hükümet programının TBMM'de okunması beş gün sürmüştür.

Programı okuyan Başbakan Adnan Menderes, öncelikle kendilerinden önceki CHP iktidarı dönemiyle ilgili karamsar bir tablo çizmiş ve gelecek günlere dair programlarından bahsetmiştir.³¹¹

Güven oylamasına geçilmeden önce CHP Grup Başkan vekili Faik Ahmet Barutçunun söz isteğinin geri çevrilse de program okunurken elliden fazla milletvekili söz alarak konuşmuşlardı. Bunlardan bazıları programın eksik yanları üzerinde dururlarken, bir bölüm milletvekilleri de programda yer alan bazı görüşlere karşı çıkmışlardı.³¹²

Cumhuriyetin 19.Hükümetinin lideri olan Menderes, ilk defa millî iradenin "tam ve serbest tecellisinin" sonucu oluşmuş dediği TBMM'de oylamaya katılan 282 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu almıştır.³¹³

³⁰⁸ Olgun, s. 3484.

³⁰⁹ Olgun, s. 3485.

³¹⁰ Apuhan, s.91.

³¹¹ Ahmad, 2011, s.138.

³¹² TBMM, 9. Dönem, C.1, ss.143-147.

³¹³ Şeyhanlıoğlu, s. 197.

Başbakan, artık Türkiye için DP ile yeni bir sayfanın açıldığını ve bu dönemin “Türk Demokrasi’nin Zafer Günü” olduğunu ifade ederek, “*Türk siyasal yaşamında demokrasi anlayışı çerçevesinde 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası DP’nin iktidarı devraldığı görülmektedir. Eğer böyle bir demokrasi anlayışı olmasaydı Türkiye, halen tek partili bir hükümet veya bir grup ya da aile tarafından yönetiliyor olacaktı.*”. demiştir.³¹⁴

Menderes’in bu tür ağır ithamlarına maruz kalan CHP bu iddialara cevap vermek istemiş, ancak CHP’ye cevaplama hakkı verilmeyince CHP’li milletvekillerinin salonu terk etmiştir. İşte on yıl süren DP iktidarı boyunca iki parti arasında sürdürülen bu restleşme ilk defa bu olayla yaşanmıştır.³¹⁵

Öte yandan Cumhurbaşkanı Bayar, 23 Mayıs günü kabinenin ilk toplantısına başkanlık etti. Ancak D.P. tüzüğü’nün 18. maddesine göre parti genel başkanlığından çekilmiş sayılıyordu. Bu nedenle Bayar 9 Haziran 1950 tarihinde Menderes seçilinceye kadar iki görevi beraber yürütmüştür.³¹⁶

Menderes’in ilk kurduğu hükümet şu isimlerden oluşmaktaydı: *Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul), Adalet Bakanı: Halil Özyörük (İzmir), Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa), İçişleri Bakanı: Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne), Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü (İstanbul), Maliye Bakanı: Halil Ayan (Bursa), Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman (İzmir), Bayındır Bakanı: Fahri Belen (Bolcu), Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe (İzmir), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger (İstanbul), Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan (Muğla), Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz (Çanakkale), Ulaştırma Bakanı: Teyfik İleri (Samsun), Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir), İşletme Bakanı: Muhlis Ete (Ankara).*

³¹⁷

Görüldüğü gibi birinci kabine seçim çalışmalarında ve parti kurultaylarında sık sık ismi gündeme gelen, DP’nin önde gelen isimlerinden oluşmamaktaydı. Daha çok eski teknokrat ve bürokratlardan oluşan vekillerin ilk DP hükümetinde bakan

³¹⁴ Şeyhanlıoğlu, s. 198.

³¹⁵ İnan, S., **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi: Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)**, 2.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, s.118.

³¹⁶ Yücel, S., **Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2006)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 78.

³¹⁷ İnan, s. 118.

olması kurulan kabinenin basın tarafından “ılımlılar kabinesi” olarak nitelenmesine yol açmıştır.³¹⁸

Menderes’in bu hamlesiyle, halka seçimlerden önce verdiği “devlet aygıtını tarafsızlaştırma” sözünde durmak için teknokrat ağırlıklı kabine kurduğu söylenebilir de, gelinen noktada Menderes’in bu hamlesiyle DP ve Ülke üzerindeki hakimiyetini bir benzerini bakanlar kurulunda da kurmak istediği söylenebilir.³¹⁹ Çünkü bakan olarak atanan vekillerin siyaseten DP ve ülke üzerinde popülariteleri ile yerel destekleri yoktu. Bu nedenle bakan olarak atanarak terfi ettirilen her vekil kabine de kalmak ya da yeniden seçilmek istiyorsa Başbakanı mutlak itaat etmek zorunda kalacaktı.³²⁰

Öte yandan bazı kaynaklarda bunun aksine Başbakanlıkta henüz “çırak” olan Menderes’in, parti içindeki güç yapısını hesaba katmadan ilk kabinesini kurduğu iddia edilmektedir. Özellikle parti içi muhalefet, kabine dışı bırakılan önde gelen DP’liler tarafından pekişmeden önce, düzeltilmesi gereken bir hata olarak yorumlanmıştır.³²¹

Nitekim ilerleyen günlerde Menderes hoşnutsuzlukları zayıflatmak için kabine de değişikliklere gitmiş, Samet Ağaoğlu’nun devlet bakanlığı ve Başbakan yardımcılığına getirmiş, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun Marshall yardımlarından sorumlu devlet bakanlığına ve Köymen’i Bayındırlık bakanlığına getirmiştir.³²²

Bununla birlikte sonradan yapılan değişikliklerde aynı amaca hizmet ederek, nüfuzlu politik şahısları etkisizleştirmiş ve böylece Menderes’in parti içindeki konumunu daha da güçlü hale gelmiştir. Özellikle kişilikleri itibarıyla Menderes’e meydan okuyabilecek yapıda olan Karaosmanoğlu ve Samet Ağaoğlu kabineye alınarak yakın markaja alınırken, Kabineden uzaklaştırılan diğer kişiler (Başman, Belger ve Belen) Menderes açısından çok bağımsızdılar fakat hükümet dışında hiçbir tehlike oluşturmazlardı.³²³

Sonuç olarak İlk kabine kurulur kurulmaz bakanlık bekleyen parti teşkilatları hayal kırıklığına uğramış, bu nedenle DP parti içinde yaşanan çatışmalarla

³¹⁸ Ahmad, 2011, s.139.

³¹⁹ Albayrak, s.184.

³²⁰ İnan, s. 119.

³²¹ Şeyhanlıoğlu, s. 199.

³²² Ahmad, 2011, s.48.

³²³ Ahmad, 2011, s.139.

sarsılmıştır. Parti içindeki istifaların artmasından dolayı Birinci Menderes Kabinesi 8 Mart 1951’de istifa etmiştir.³²⁴

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Adnan Menderes’in çekilme kararından sonra, kabineyi kurma görevini yeniden Adnan Menderes’e vermesiyle 9 Mart 1951’de İkinci Menderes Hükümetinin kurulmasına başlandı. Program TBMM’de 30 Mart 1951 okundu. 2 Nisanda yapılan tartışmalardan sonra güvenoyu oylamasına gidildi ve oylamaya 396 milletvekili katıldı. 45 ret oyuna karşılık 346 olumlu oyla yeni hükümet güvenoyu aldı.

Böylece ilk kabinenin kurulmasından daha on ay bile geçmemişken Menderes’in yeni kabinesini açıklamıştır: “Başbakan Adnan Menderes; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, (Samet Ağaoğlu, Fethi Çelikbaş); Devlet Bakanları, (Refik Şevket, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu); Adalet Bakanı, (Rükneddin Nasuhioğlu, Osman Şevki Çiçekdağ); Milli Savunma Bakanı, (Hulusi Köymen, Seyfi Kurtbek, Kenan Yılmaz); İçişleri Bakanı, (Halil Özyörük, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ethem Menderes); Dışişleri Bakanı, (Mehmet Fuat Köprülü); Maliye Bakanı, (Hasan Polatkan); Milli Eğitim Bakanı, (Tevfik İleri, Rıfık Salim Burçak); Bayındırlık Bakanı, (Kemal Zeytinoğlu); Ekonomi ve Ticaret Bakanı, (Muhlis Efe, Enver Güreli, Fethi Çelikbaş); Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, (Ekrem Hayri Üstündağ); Gümrük ve Tekel Bakanı, (Rıfık Salim Burçak, Nuri Özsan, Sıtkı Yırçalı, Emin Kalafat); Tarım Bakanı, (Nedim Ökmen); Ulaştırma Bakanı, (Seyfi Kurtbek, Yümnü Üresin, Nuri Özsan, Samet Ağaoğlu, Hayrettin Erkmek); İşletmeler Bakanı, (Hakkı Gedik, Sıtkı Yırçalı)”.³²⁵

Yeni kabinede Menderes sadece üç bakanının yerine başkalarını getirirken, altı bakanın da yerlerini değiştirmiştir. Bu açıdan ilk kabineden önemli ölçüde ayrılan bir nitelik taşımayan bu yeni kabinede Menderes’in daha güçlü bir konuma yükseldiğini söylemek mümkündür.³²⁶

2.1.4. DP’nin Üçüncü Büyük Kongresi ve Sonuçları

Daha öncede belirtildiği üzere DP, kuruluşundan iktidara gelmesine kadar geçen dört yıllık muhalefet döneminde iki büyük kongre -ilki 1946’da, diğeri 1948’de

³²⁴ Şeyhanlıoğlu, ss. 201-203.

³²⁵ TBMM, 9. Dönem, C.1, ss. 28-29.

³²⁶ Albayrak, s.185.

olmak üzere- yapmıştır. On yıl süren iktidarı boyunca ise sadece iki büyük kurultay yapabirmiştir.

İkinci Menderes hükümeti, Başbakanın parti içindeki konumunu ve yerel örgütler üzerindeki denetimini güçlendirmesi için kongrenin desteğini almayı bu sayede yapmayı planladığı icraatlar için parti desteğini arkasına alarak daha güçlü konuma gelmeyi hesaplamıştır.³²⁷

Nitekim DP'nin üst yönetimi, geçen bir yıldan sonra açıkça beliren yerel örgütlerdeki yönetim mekanizmasından kaynaklanan sıkıntıları giderme konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Bu düşünce Parti tabanından destek almak adına kongreye gidilmesini gerekli kılmıştır.³²⁸

DP'nin iktidara geldikten sonra yapılan bu ilk kurultayı, 15 Ekim 1951'de Ankara'da Büyük Sinema' da gerçekleşmiş, kurultayın önemi 1950 zaferinden sonra yapılan ilk büyük kongre olmasıydı.³²⁹

Kongre başkanlığına Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu seçilmişti Kurultaya çağrılan 1375 delegeden 1160'ı katılmış ve kurultayı izlemeye Cumhuriyet Halk Partisi ileri gelenleri de katılmıştı.³³⁰

96 Kongre 6 gün sürdü. 20 Ekim 1951 akşamı son buldu. DP'de seçimler yapılmış, seçimler sonucunda 871 delegenin 827'si Adnan Menderesten yana oyunu kullanmıştı.³³¹

Genel olarak önemli kararların çıkmadığı bu kurultayda ülkenin esas davası "millî kalkınma" olarak belirlenirken, eski parti programı aynen kabul edilmiştir. Okullarda din derslerinin okutulması, mason derneklerinin kapatılması gibi konularda ileri sürülen istekler tespit edilmiş, milli kalkınma konusunda fikir birliği oluşturulmuştur. Ayrıca kurultayda DP parti tüzüğünde ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi milletvekillerinin parti örgütlerinde görev almasının yasaklanması olmuştur.³³²

Böylece Menderes ve parti yönetimi dışında kalan diğer vekillerin parti tabanında geniş yelpazeye ulaşmamasının önü bir anlamda kesilmiştir. Ayrıca daha

³²⁷ Anadol, C., **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Yeni Kuvveyi Milliye Yayınları, İstanbul, 2004, s.72.

³²⁸ Zürcher, s.322.

³²⁹ Ahmad, 2011, s.28.

³³⁰ Ahmad, 2011, s.28.

³³¹ Eroğul, 2003, ss.67-68.

³³² Anadol, s.73.

önceki iki kurultayda olduğu gibi, 3.Kurultayda da süre ve konu sınırlaması getirmeksizin delegelere söz hakkı tanınmamıştır.

Sonuç olarak bu kongreden sonra Menderes, 1954 genel seçimlerine kadar partisinin il örgütlerinde kendisine bağlı olan sandık adaylarını yerleştirerek, o dönemde iyiye giden ekonominin yardımıyla da parti içindeki muhalifleri karşısında durumunu nerdeyse sarsılmaz hale getirmeyi başarmıştır.

2.1.5. Ülkede Yaşanan Önemli Siyasal Olay ve Gelişmeler(1950-1954)

İktidara gelir gelmez kolları sıvayan DP büyük bir gayretle ülkede dini ve ekonomik liberalizasyona yönelik birçok yasal düzenlemeyi gerçekleştirmeye koyulmuş, bu anlamda tek parti döneminin izlerini silmek için birçok yeni düzenlemeler yapmıştır.

Bununla birlikte DP'nin CHP ile arasındaki 1946-1950 döneminde yaşanan siyasal özgürlüklerle ilgili çatışmalar, 1950-1954 dönemin görülmeye başlamış, hatta 1951 yılından itibaren iktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler giderek sertleşmiştir. Hatta birçok kamu yatırımının gerçekleştiği, ekonomik verilerin düzeldiği bu dönemin arkasındaki toplumsal desteğe güvenen DP, CHP'nin elindeki malları hazineye devrederek, CHP'nin arka bahçesi haline geldiğini ileri sürdüğü Halkevlerini, Köy Enstitülerini kapatmıştır.

Ayrıca söz konusu yıllarda yaptığı yasal düzenlemelerle CHP'ye yakın olan askeri, bürokrasi ve basını da cezalandırmış, böylece 1950 seçimlerinden önce halkın tüm kesimlerini kucaklayarak devri sabık yaşanmayacağına ilişkin verdiği demokratik güvencelerin gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anlatılan çerçevede DP iktidarının ilk seçim zaferi sonrasında Türkiye'de meydana gelen gelişmeler aşağıdaki başlıklar altında kısaca incelenerek, yukarıda yer alan ifadelerin ne kadar gerçeği yansıttığına bakılmıştır.

2.1.5.1. 1950 Yerel (Belediye, Muhtarlık ve Üye) Seçimleri

İlk dönemde yaşanan önemli bir siyasi gelişmede yerel yönetim seçimleridir. Bir anlamda DP iktidara geldikten sonra halk nezdindeki ilk önemli sınavı ve

başarısını, 13 Ağustos, 3 Eylül ve 15 Ekim 1950’de yapılan ve DP’nin iktidar partisi olarak girdiği ilk yerel seçimlerde vermiştir.³³³

Yapılan yerel seçimlerde de, oyların çoğunu alarak birinci parti gelmiştir. Şöyle ki, DP 13 Ağustos 1950 Muhtar Seçimlerinde 19.052 muhtarlık kazanırken, CHP ise 13.152 muhtarlık, MP ise 130 muhtarlık kazanmıştır. 3 Eylül 1950’de yapılan belediye seçimlerinde DP 600 belediyenin 560 kazanmıştır. 15 Ekim 1950’de yapılan il genel meclisi seçimlerinde de DP 51 ilde mutlak çoğunluk sağlamayı başarmıştır³³⁴.

Bu seçimle birlikte artık ülkedeki kurumlar, bürokrasi, yerel yönetimler ve devlet mekanizması bütünüyle DP’nin eline geçmişti. Kazanılan zaferin büyüklüğünü Adnan Menderes, Türk milletinin Halk Partisini 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye ettiğini, 3 Eylül’de de muhalefetten tasfiye ettiğini, söyleyerek dile getirmiştir.³³⁵

2.1.5.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması ve İslami Akımlarla ilişkiler

İktidara gelir gelmez muhalefet döneminde vaat ettiği konular üzerinde çalışmalar yapan DP bu dönemde, ilk olarak dinin toplumun en önemli sosyo-kültürel ögesi olduğunun bilinciyle hareket ederek **Arapça ezan** yasağını kaldırmıştır.

Bu yasağın kaldırılması DP iktidarı açısından sembolik anlamdan öte dindar geniş halk kesimlerinin oyunu almanın anahtarı olarak görülüyordu. Türkiye’de ezanın Arapça okunması ilk olarak 18 Temmuz 1932’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayımladığı bir bildiri ile yasaklanmış, 2 Haziran 1941 tarihinde de 4055 sayılı kanun ile Arapça Ezan yasağı kanun kapsamına alınmıştır.³³⁶ Arapça Ezan yasaklandıktan sonra ülke içinde bir takım karışıklıklar çıkmaya başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında yasağa rağmen Ezanı Arapça okuyanların hapse atılmaları

³³³ Yılmaz, s.39.

³³⁴ DP’li adaylar 51 ile bağlı 341 ilçede toplam 956 belediye meclisi üyeliği elde etmiş, CHP ise ancak 22 ilçede 286 üyelik kazanabilmiştir. Bu sonuçlara göre DP üyeliklerin %81’ini, ilçeler itibarı ile %70,6’sını ve oyların da %73,5’ini alırken, CHP iller itibarı ile %17,5, ilçelerde %25,3 oy alabilmiştir. Bkz.: Şeyhanlıoğlu, s.206.

³³⁵ Eroğul, 2003, s.59.

³³⁶ Yücel, s. 84.

devlet ile halk arasındaki ilişkiyi iyice bozmuştu. Bu durum devletin laikliğe aşırı müdahalesi olarak yorumlanmaktaydı.³³⁷

1950 seçimlerinden önce Adnan Menderes ve DP'li milletvekilleri "Arapça Ezan Yasağı" konusundaki şikâyetleri dinlemiş, DP'liler, halkın bu konudaki isteklerini olumlu karşılarsa seçimlerde oy kazanacaklarının bilinciyle seçim vaatlerinin başına bu yasağı kaldırmayı eklemişlerdi.³³⁸

Adnan Menderes iktidara gelir gelmez halka, bu konuda çalışma yapacağını işaretini veriyordu. Kayseri milletvekili İsmail Berkok ile Tokat milletvekili Ahmet Gürkan tarafından, 16 Haziran 1950 tarihinde, Türk Ceza Kanununun 4055 sayılı kanununun 526. Maddesinin ikinci fıkrasının değiştirilmesine dair kanun teklifleri ve adalet komisyonu raporları TBMM'ne sunulmuştur. Kanun aynı gün tüm Meclisin oyu ile çıktı ve yeniden Arapça Ezan usulüne dönülmüş oldu. Bu geçmişi tasfiye yolunda atılmış ilk adımdı.³³⁹

İkinci adım ise 14 Temmuz 1950'de kabul edilen genel af kanunudur. Çıkarılan genel af yasası ile devrim mahkemelerinin içeriye attığı pek çok tarikat lideri ve mensubu da dışarıya çıkmıştır. Böylece hem Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde işlenmiş bütün suçlar affedilmiş hem de dinin toplumsal ve ekonomik altyapıları belirleyeceğine inanan, DP halkın dini hassasiyetlerini politika malzemesi olarak kullanmaktan çekinen CHP'nin aksine dini duyguları ön plana çıkartmıştır.³⁴⁰

İlerleyen dönemlerde Radyoda dini program yasağı kaldırıldığı gibi, Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanlar hakkındaki 23 Eylül 1931 tarih ve 12073 Sayılı Kararnamedeki yasaklara da son verilmiştir. Ayrıca 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi gereği din dersleri ilkokul programına dâhil edilmiştir.³⁴¹

Öte yandan tüm bunları yapan DP'liler, dini siyasi amaçları için istismar etmekle suçladıkları Büyük Doğu, Sebilurreşad ve İslâmiyet gibi yayın organlarına

³³⁷ Lewis, B., **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, (Çev: Metin Kıratlı), TTK Yay., Ankara, 1998, ss.409-410.

³³⁸ Lewis, ss.409-410.

³³⁹ Yücel, s. 84.

³⁴⁰ Kahraman, ss. 28-29.

³⁴¹ Taşyürek, s. 60.

da soruşturmalar açtırmıştır.³⁴² Bu uygulamalar ilerleyen yıllarda devam etmiş, DP Samsun Milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu devrimleri eleştiren yazılar yazdığı için partiden ihraç edilmiştir. O dönemde İslami kesimin önemli şairi olan Necip Fazıl hapis cezasına çarptırılmış ve Nurculuk akımının lideri olan Said Nursi mahkemeye verilmişti. Son olarak ise 23 Temmuz 1953'te dinin siyasi amaçlarla istismarını önlemek için "Vicdan Özgürlüğünü Koruma Kanunu" çıkarılmıştır.³⁴³

Adnan Menderes 1 Mart 1953 tarihinde yaptığı konuşma ile durumu net bir şekilde ifade etmiştir:

*Dini inançlar baskı altında değildir. O halde siyasi partilerin bu meseleyi programlarına almalarına gerek yoktur. Böyle yapan herhangi bir grup veya parti varsa bunların amacı din aracılığıyla baskı kurmak ve kendilerine demagojik bir silah sağlamaktır. Partiler din ile siyaseti birbirine karıştırmayacaklarına açıkça söz vermedikleri sürece, bu silahın meşru olmayan kullanımı bu ülkenin çıkarlarının gerektirdiği yoldan sapmak demektir. Bizi komünizmi bertaraf etmeye zorlayan aynı nedenlerle, bu tehlikeli yola girenlerin serbest dolaşmasına izin veremeyeceğimiz bir gün gelebilir. Ülkede gerici bir canlanma tehlikesinin olmadığını söylemek, gericiyi yaratma çabalarının başıboş bırakmanın nedeni değildir.*³⁴⁴

Görüldüğü üzere başta Bayar ve Menderes olmak üzere DP yöneticilerin, yaşantısı, uygulamaları ve geçmişleri itibariyle laik kesimden gelmesine rağmen seçim vaatleri olarak halkın oyunu kazanmak adına yaptığı tüm dini içerikli vaatlerini, iktidara gelir gelmez hayata geçirmeye yönelmiştir. Bununla birlikte bir yandan siyaseten halkın oyunu almak üzere dindar parti kimliğini kazanmaya çalışırken diğer yandan laiklik konusunda ki hassasiyetlerini sürekli belirterek, Kemalist kesimleri rahatsız etmemeye özen gösteriyor ve bu sayede kendilerinden başka hiç kimsenin dini siyasette kullanmasına müsaade etmiyorlardı.³⁴⁵

Sonuç olarak DP siyasetinde din parti tekeline alınarak, sadece onun gösterdiği yöntem ve içerikte dini serbestliğin yeterli olacağı, bunun dışında hiçbir dini içerikli, siyasi akıma müsaade edilmeyeceğinin vurgusunu tüm iktidarı süresince vurgulamıştır.

³⁴² Ahmad, 2011, s. 64.

³⁴³ Ahmad, 2011, s. 468.

³⁴⁴ Göktepe, C., "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", **Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika İçinde**, (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.368.

³⁴⁵ Ahmad, 2011, s. 468.

2.1.5.3. CHP ile İlişkiler ve Halkevlerinin Kapatılması Olayı

DP'nin kuruluşun anlatıldığı bölümlerde de vurgulandığı üzere, ideolojik açıdan DP ve CHP'nin hemfikir oldukları çok fazla tarafları olmasına karşılık, DP hem iktidardayken hem de muhalefetteyken çok fazla anlaşmazlık yaşamışlardır.

2 Haziran 1950'de, yeni hükümet programının TBMM'de görüşülmesi sırasında, Başbakan Menderes'in son konuşmasını cevaplama hakkı muhalefete verilmeyince CHP'li milletvekillerinin salonu terk etmiştir.³⁴⁶

Özellikle DP'nin on yıl süren iktidarı boyunca iki parti arasındaki bu restleşme ve çekişmenin şiddeti sürekli artmaya devam etmiş, siyaset dışı aktörler de DP'nin iktidara gelmesiyle buna eklenmiştir. CHP'liler 27 yıllık iktidardan sonra yeni konumlarına bir türlü alışamıyor, sadece dört yıl muhalefette kalan DP'liler ise bir anda buldukları iktidar sarhoşluğuyla kendini, "millî irade"nin "yegâne" temsilcisi sayıyordu.³⁴⁷

Bu da DP liderlerine kendisine faydalı, DP'nin oyunu arttıracak ve ülkede iktidarın gücünü yükseltecek her şeyi yapmaya haklı olduklarını düşünmelerini sağlıyordu.³⁴⁸ Nitekim DP'nin kendi icraatlarının meşruluğunu, tüm bir ulusun ortak görüşü veya isteği olduğuna inanılan "millî irade"de bulma anlayışı, devlete ait tüm kurumların iktidarın emrinde olduğu sonucuna götürmüştür. O kadar ki, DP'nin iktidarı süresince fazlaca tekrarlanan bu anlayış, 1953 yılının son ayında ülke çapında geniş örgüt yapısına sahip CHP'nin mal varlıklarına el konulmasına kadar gitmiştir.³⁴⁹

CHP'nin ülkedeki güçlü konumunu ekonomik anlamda budamaya yönelik DP yönetimi, Tek parti döneminde büyük miktarda mal edindiği sık sık gündeme getirmiş ve CHP'nin mallarına el konulması için yasal çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Menderes, Partisinin grup toplantısında oybirliğiyle bir karar almış, bu karar doğrultusunda çıkartılan yasa ile CHP güdümünde olan halkevlerinin mallarının tamamın ve CHP'nin elinde bulunan malların bir bölümünü hazineye

³⁴⁶ Ahmad, 2011, s.57.

³⁴⁷ Erdoğan, M., "Muhafazakârlık: Ana Temalar", **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu İçinde**, AK Parti Yayınları, İstanbul, 2003, s.78.

³⁴⁸ Demirel, T., **Demokrat Parti, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.502, 510.

³⁴⁹ Eroğul, 2003, s.126.

devredilmesini sağlamıştır.³⁵⁰ Böylece DP iktidarı, toplam 478 halkevini ve 4332 Halkodasını devletleştirirken bütün o kültür yuvalarını bir eşya yığını halinde Hazineye intikal ettirerek, halkın aydınlanma sürecine büyük bir darbe indirmiştir.³⁵¹

Bununla yetinmeyen DP, CHP'nin malvarlığının ikinci kısmına da 9 Aralık 1953'de çıkarılan 6195 Sayılı CHP'nin "Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Kanunu" ile hazineye aktarmıştır. Böylece CHP'nin elindeki Genel Merkez Binası ve Ulus Gazetesi olmak üzere pek çok stratejik öneme ve değere sahip malvarlığına hazinece el konularak, sürekli CHP lehine tabanda çalışan Halkevleri de pasifize edilmiştir.

DP sadece CHP'ye değil diğer tüm muhalefete karşı aynı hoşgörüsüzlüğü ve tahammülsüzlüğü iktidara gelir gelmez göstermeye başlamıştır. Örneğin DP'nin muhalefet yıllarında kendi içinde yaşanan ayrılıklar sonrası kurulan Millet Partisi Menderes ve Bayar tarafından Atatürk inkılâplarına bir tehdit olarak değerlendirilerek, dini politikaya alet etmekle suçlanmış ve bunun üzerine kapatılmıştır.³⁵²

2.1.5.4. Kamu Bürokrasi ve Orduyla İlişkiler

DP muhalefetteyken demokratikleşme ve devlet idaresinde tarafsız yönetimi esas alan bir anlayışla herkese eşit davranacağı vaadinde bulunuyordu, ne var ki iktidara geldikten kısa süre sonra bu vaatlerini unutmaya ve CHP'den daha katı uygulamalar yapmaya başlamıştır.

Özellikle dini siyasete alet etme ve Atatürkçü kalma konusunda oldukça yol kat eden DP bir yandan CHP'nin muhalefet yapma yollarını oldukça tıkamış, diğer yandan da toplumun iktidar partisine olan sempatisini arttırmayı başarmıştır.³⁵³

Bununla birlikte aynı DP Menderes Hükümeti, irtica yanlısı bir parti olmadığını ve Atatürkçü çizgiden uzaklaşmadıklarını göstermek için, Atatürk heykellerine yönelik olarak Ticaniler tarikatı tarafından yapılan saldırılardan sonra

³⁵⁰ Şeyhanlıoğlu, s. 205.

³⁵¹ Eroğul, 2003, s.129.

³⁵² Eroğul, 2003, s.128.

³⁵³ Okutan, Ç., **Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)**, Der.:Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s. 139.

1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarmış ve böylece bu tarikat cezalandırılarak Atatürk'e yönelik saldırılar önlenmiştir.³⁵⁴

Bu dönemde Atatürk'ün na'sı Etnografya Müzesi'nden, Menderes ve Bayar'ın sürekli uyarı ve çalışmaları neticesinde yapımı tamamlanan Anıtkabir'e nakledilmiştir.³⁵⁵ Askeri vesayetle mücadele kapsamında yapılan atamalar ise adeta cadı avına dönmüştür. Daha seçimden birkaç gün sonra, kendisine bir albayın gelerek, 5 Haziran 1950'de ordunun ihtilal hazırlığında olduğunu söylediğini belirten Menderes, parti grup toplantısında CHP ve İnönü'nün orduyu kullanarak iktidara gelmeye amaçlandıklarını ima etmiştir.³⁵⁶

Ertesi gün yani 6 Haziran günü Türk ordusunda o güne kadar görülmemiş bir çapta ve sadece yüksek komuta kademesinde olmak üzere üst düzeyde büyük değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında Genelkurmay Başkanı Orgeneral, İkinci Başkanı ve tüm Ordu Komutanları ile Kuvvet Komutanları değiştirilmiştir. Ordudaki bu değişikliğin ardından iki hafta içinde, ilk önce valiler arasında geniş çaplı bir rotasyon gerçekleştirilmiş, ardından da ülkedeki kaymakamların tamamının yerlerini değiştiren kararname çıkarılmıştır.³⁵⁷

Böylece daha hükümetin ilk ayı içinde Genelkurmay Başkanı dâhil ordunun birçok komutanı emekliye sevk edilmesi, vali ve kaymakamların görevden büyük oranda alınması, DP üzerindeki askeri ve sivil vesayeti kısmen azaltılmıştır.³⁵⁸

2.1.5.5. Ekonomide ve Dış Politikada Yaşanan Gelişmeler

Öte yandan iktidara gelir gelmez DP bütün gücünü başta tarım ve sanayi alanında olmak üzere tamamen iktisadî kalkınmaya vermiştir.

Bu dönemde (1950'de) patlak veren Kore Savaşı dünyada bir takım ham maddelerin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarını yükseltmiş buna karşılık Türkiye'de sayıları gittikçe artan traktör³⁵⁹ ve diğer tarım âletleri sayesinde tarım üretiminde

³⁵⁴ Bayar, s. 169.

³⁵⁵ Taşyürek, s. 74.

³⁵⁶ Güngör, s. 99.

³⁵⁷ Altaş, 2006, ss.67-68.

³⁵⁸ Bingöl, Y. ve Akgün, Ş. "Demokratlıktan Muhafazakâr Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, 2005, s. 22.

³⁵⁹ Nitekim DP döneminde Traktör sayısındaki artışlara bakıldığında; 1924 yılında 220, 1930 yılında 2000, 1948 yılında 1756; 1950 yılında 9.905 ve 1956 yılında 43.727 olarak kaydedilmiştir. Ekilen

önemli artışlar elde edilmiştir. Savaştan sonra ise ABD'nin özendirmesiyle CHP iktidarı döneminde aslında başlayan (1948'de) geniş çaplı karayolu yapımı sürdürülerek, o güne değin piyasaya açılmamış olan birçok kırsal kesimlere ulaşan nitelikte yollar yapılmıştır.³⁶⁰

DP iktidarının ilk yıllarında başarı daha çok - iklim şartlarının da elverişli gittiği göz önünde bulundurulacak olursa- tarım alanında görülmüştür. Nitekim bu dönemde ekonomi alanında kaydedilen gelişmeler sayesinde, kırsal kesime para akarken, ülke içinde ve dışında tüketici mallarına talepte büyük bir artış gözlenmiştir.³⁶¹ Böylece başta tarım sektörü alanında olmak üzere yaşanan ekonomik büyüme, Anadolu sermayesinin birikmesine imkân tanımış, buradan sanayiye aktarılan sermaye birikimi yeni ve siyaseten DP'li olan işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁶²

Dış politikada yaşanan bu dönemin gelişmeleri de DP'ye duyulan güveni arttıracak nitelikte olmuştur. Özellikle Kore'ye 4500 kişilik bir tugayın gönderilmesi sağlanmış, Orduda oluşan Amerikan yanlısı ve DP hükümeti tarafından atanan üst rütbeli subayların da beklentileri doğrultusunda 1952'de NATO üyeliği ve Türkiye'nin öncülüğünde Balkan Paketi'nin kurulmuştur.³⁶³

DP'nin ilk iktidar döneminde (1952'de) Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesi, Truman Doktrinine, Marshall Planına ve Avrupa Konseyi üyeliğine dahil edilmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin bir ara yaşamış olduğu yalnızlığa bütünüyle son vermiştir.

2.1.5.6. Millet Partisinin Kapatılması

Millet Partisi 20 Temmuz 1948'de DP'den ihraç edilen Mareşal Fevzi Çakmak, Sadık Akdoğan, Hikmet Bayur, Enis Akaygen, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı ve Osman Nuri Köni isimli milletvekilleri tarafından kurulmuştur.³⁶⁴

topraklar bu sayede 1948'de 9.5 milyon hektardan, 1956'da 14.6 milyon hektara yükselmiştir ki, yaklaşık %50 bir artış demektir Bkz: Bayar, s.174.

³⁶⁰ Ayçiçek, E., **Merkez Sağ ve Türk Dış Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2013, s.16.

³⁶¹ Ahmad, 2011, s.141.

³⁶² Şeyhanlıoğlu, s. 267.

³⁶³ Demir, s. 206.

³⁶⁴ Yılmaz, s.63.

Mareşal Fevzi Çakmak Başkanlığında toplanan eski DP'li bu üyeler DP içindeki liberal kanatın temsilcisiydiler ve ihraç edilmeden önce üyesi oldukları DP'yi ve o dönemde iktidarda olan CHP'yi de şiddetle eleştirerek, bir anlamda muhalefet partisi gibi hareket ediyorlardı.³⁶⁵

1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen DP'nin özellikle iktisadi politikasını eleştiren Millet Partisi, Amerikan yardımından faydalanan DP'yi Amerikan Mandası haline geldiğini, alınan borç ve krediler nedeniyle ülkeyi çıkmaza sürüklediğini ve ileri gelen DP'lilerin kendi yandaşlarını bu kredilerle beslediğini ileri sürüyordu.³⁶⁶

Bu durum muhafazakâr ve milliyetçi olduğunu savunan DP'lilerin zoruna gidiyordu. Çünkü DP'nin ideolojisi halk için daha fazla hürriyet, muhafazakar siyaset anlayışı, liberal ekonomik politika, devlet sektörü yerine özel sektöre daha fazla destek ile dini konularda daha az sınırlama ile çerçevelenen bir demokrasi olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁷

Bu kulvarda siyaset yapma iddiası olan her türlü siyasi görüş ve parti DP için potansiyel oy kaybı demektir. Nitekim DP'liler çok az vekili olmasına rağmen o dönemde MP'ye karşı daha sert bir dil kullanmış, Millet Partisinin aşırı dinci tarikatların pençesine düşerek, dindar kesimlerin denetimine girdiğini ileri sürmüşlerdir.³⁶⁸

14 Nisan 1951'de İstanbul il kongresini Fatiha okutarak başlatan MP o dönemde bu davranışıyla başta DP'liler olmak üzere laik kesimden büyük tepki almıştır. Bunun üstüne Emekli General olan parti kurucusu Sadık Akdoğan, 5 Mayıs 1951'de "MP iktidara gelirse, Meclisten çıkmış dinle ilgili yasaklama getiren bütün kanunları kaldıracığını ifade ederek, parti hakkında yapılan "gerici" eleştirilerine bir anlamda destek vermiştir.³⁶⁹

Aslında gerek basının gerekse DP'nin yaptığı bu eleştiriler, parti içinde de karşılık buluyordu. Özellikle MP'nin 15 Mayıs 1951'de yapılan 4. Büyük kongresinde, bu tartışmalar alevlendi ve 22–28 Haziran 1953'te toplanan 5. büyük

³⁶⁵ Yücel, s97.

³⁶⁶ Albayrak, s.233.

³⁶⁷ Göktepe, s. 364.

³⁶⁸ Karpat, 2011, s.556.

³⁶⁹ Ahmad, 2011, s.117.

kongrede bu konu inkılâpçı kesimin delegeleriyle, gazeteciler arasındaki kavgalara sahne olmuştur.³⁷⁰

Tüm bu kavga ve tartışmalar içinde gerçekleşen MP 5.kongresinde parti üst yönetimi aşırı muhafazakâr grubun eline geçti ve aralarında Hikmet Bayur'un da bulunduğu 40 delege partiden ayrıldı. Ayrılan partililer DP'ye göz kırparak, MP'nin artık Atatürk'e ve devrimlerine karşı bir şer cephesi haline geldiğini, dolayısıyla bu partinin kuruluş amacından uzaklaştığını ifade etmişlerdir.³⁷¹

DP bu fırsatı tam zamanında değerlendirerek kendisi gibi liberal ve muhafazakar olan bir muhalif partiden kurtulmak üzere harekete geçti ve savcılığın devreye girmesi için gerekli adımları attı. Çünkü DP, 1954'e giden yolda zaten diğer küçük partilere karşı bir sindirme politikası güdüyordu. Üstelik MP, DP için aynı seçmen kitlelerine hitap etmeleri ile birlikte sağ kanatta oyları bölebilmeye potansiyeli olan bir parti kimliğini taşıyordu.

Özellikle parti kurucularından Osman Bölükbaşı'nın demokratlara karşı sert eleştirilerinden oldukça rahatsız olan Menderes, 5 Mart 1953'te yaptığı basın toplantısında MP'sini dini, siyasete alet etmekle suçlamıştır. Nitekim bu suçlamadan kısa bir süre sonra Meclisteki DP grubu, dini siyasi amaçlar için kullananlara karşı cezaları arttıran ve suçun sahasını genişleten yeni bir kanun çıkarmıştır.³⁷²

Bu kanun sayesinde soruşturma açan savcılık MP'nin 5. olağan kongresindeki beyanları ihbar saymış ve 7 Temmuz 1953 tarihinde parti ileri gelenlerinin ifadeleri alarak, parti yöneticilerinin ev, iş yerlerinde ve hatta üzerlerinde kolluk marifetiyle arama yaptırmıştır. 8 Temmuz 1953 gecesi ise başlatılan soruşturmanın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi gerekçesi ile mahkemeden çıkartılan ara kararlar MP geçici süre ile kapatılmıştır.

Savcılık soruşturması sonucunda, MP siyasi amaçlarla İslam'ı istismar etmekle suçlanarak, Atatürk devrimlerinin karşısında durması nedeniyle kapatılması ve yöneticilerinin tutuklanması talebiyle mahkemeye verildi. MP kapatılması kararına parti genel başkanlığı tarafından yapılan itiraz, Ankara 3. Sulh Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.

³⁷⁰ Albayrak, s.234.

³⁷¹ Karpat, 2011, s.557.

³⁷² Yılmaz, s.68.

Mahkeme 27 Ocak 1954'te MP'nin dini esasa dayanan ve gerçek gayesini saklayan bir parti olduğu hükmüne vararak partiyi seçimlere kısa bir süre kala resmen kapatmıştır. Ancak parti kurucuları arasında yer alan Osman Bölükbaşı, 10 Şubat 1954'te yargılamaya konu olan isimleri partiden uzaklaştırdıktan sonra MP adını "Cumhuriyetçi Millet Partisi" olarak değiştirerek yeniden bu partiyi açmıştır.³⁷³

CHP'den 1946 yılında ayrılan DP'liler, 1948 yılında partilerinden ayrılan MP'lilerin kendileriyle aynı siyaset dilini kullanarak, benzer dini ve ekonomik liberalizasyonları öngören politikalar üretmek siyaset yapmasını partinin tabanı açısından potansiyel tehdit olarak algılamış, bu yüzden tüm iktidar olanaklarını kullanarak MP'yi tarihin derin karanlıklarına gömmüştür.

2.1.5.6. DP'nin Basınla İlişkileri ve Sansür Uygulamaları

Yasalardaki anti-demokratik unsurların temizlenmesi, daha fazla özgürlük ve demokrasi ideali ile yola çıkan DP, bu yönde bazı çabalarda bulundu ise de aynı hoşgörüyü basına karşı gösterememiştir.³⁷⁴

Örneğin Muhalefette iken **radyonun** hükümet tarafından parti propagandası için kullanılmasını şiddetli bir şekilde eleştiren DP, ancak iktidara geldikten sonra bu söylemlerini unutmuş, devlet radyosunu ilk iş olarak kendi denetimi altına almıştır.³⁷⁵

Basın konusunda gerekli hoşgörüyü gösteremeyen DP, 1951 yılında resmi ilanlar kararnamesi çıkararak, gazeteleri hükümetin takdirine göre ödüllendirmek ya da cezalandırmak imkânına kavuşmuştur. Bunu takiben ikinci adım ise Temmuz 1953'te ceza kanununda yapılan bir değişiklikle atılmıştı.³⁷⁶

İslamcı gazetelerin yazılarından etkilenerek laik ve liberal fikirleriyle tanınan gazeteci Ahmet Emin Yalman'a suikast girişiminde bulunan Hüseyin Üzmez'in bu girişiminden sonra, birçok İslamcı yayın ve teşkilat yasaklamak üzere yasal düzenleme ve değişiklikler yapılmak istenilmiştir.³⁷⁷ Bu değişikliklerle, bakanlara

³⁷³ Ahmad, 2011, s.470.

³⁷⁴ Altaş, ss. 54-55.

³⁷⁵ Tunçay, M. **Siyasal Tarih (1959-1960)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.179.

³⁷⁶ Ahmad, 2011, s.59.

³⁷⁷ Taşyürek, ss. 60-62.

yapılan hakaretin takibi ile ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken, bundan böyle savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek, bakanın sadece onayını alması gerekecekti.³⁷⁸

Basın kanununun değiştirilmesi ile ilgili en ciddi darbe Şubat 1954'te seçimlerin hemen öncesinde Meclise sunulan bir tasarıyla gerçekleşti. Tasarı, hükümet resmi kadrolara karşı basın yoluyla iftiraya “ kamu düzenini bozan ya da devletin mali ve ya siyasi itibarını zedeleyecek yanlış haber, bilgi veya belgenin yayınlanmasına ağır cezalar getirmekteydi. Söz konusu kanun tasarısının genel kurulda görüşülmesi (7 Mart 1954) büyük tartışmalara yol açmış olmasına rağmen 9 Mart 1954'te de tasarı DP çoğunluğu sayesinde kanunlaşmıştır.³⁷⁹

Bu tasarının kanunlaştırılması, seçim öncesindeki en önemli hazırlıklardan biriydi. Böylece muhalif basın susturulmuş olunuyordu. Böylece hükümet basın karşısında hükümet ispat hakkı tanınmaksızın eleştirel yazı yazan kalemleri susturabilecek düzeyde güçlü bir konum elde ederek, kanun yoluyla eleştirilerin önüne geçmek istemiştir.³⁸⁰

Bu dönemde DP Komünizm Propagandası yapıldığı ve ders programlarının liyakatli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı ve köylerde CHP'nin tek parti rejimini övdüğü gerekçeleriyle 27 Ocak 1954'de çıkarılan 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitülerinin varlığına son vermiştir. Böylece DP, sandıkta CHP'yi sildiği gibi, tek parti döneminin hem ekonomik hem de toplumsal dönüştürme araçlarının başında gelen ve devrimlerin köylere inmesine ön ayak olan bu eğitim kurumlarını da ortadan kaldırmıştır.³⁸¹

Akademisyenlerin ilk yıllarda DP'ye olan desteği, zamanla CHP'ye doğru kayması üzerine, DP iktidarını sert bir şekilde eleştiren ve CHP'ye destek veren öğretim üyeleri daha baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda akademisyenleri daha kapsamlı denetlemek amacıyla 5 Temmuz 1954'te, öğretim üyelerini Milli Eğitim Bakanlığı emrine almaya yönelik olarak 6535 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla DP'ye muhalif olan bazı öğretim üyeleri Bakanlık emrine alınarak cezalandırılmıştır.³⁸²

³⁷⁸ Eroğul, 2003, ss.84-85.

³⁷⁹ Tunçay, s.180.

³⁸⁰ Tunçay, s. 179.

³⁸¹ Albayrak, s. 373; Karpat, 2010, s. 323.

³⁸² Demir, s. 501.

Sonuç olarak sıralanan tüm bu olaylar, her geçen gün DP muhaliflerinin sayısını artırmıştır. Özellikle hükümetin ekonomik alanda başarılı olduğu ve arkasında ciddi bir halk desteğinin olduğu bu dönemde Meclis'te ciddi bir muhalefet olmadığı gibi, DP dışında bir hükümetin kurulma ihtimali de bulunmamaktadır.³⁸³

2.2. İKİNCİ SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP İKTİDARI (1954-1957)

1954 seçimlerinden sonra DP, tek başına iktidar olmanın verdiği avantajlarla ülke genelinde sürdürdüğü faaliyetlerde hesap verme zorunluluğunun olmadığına dair bir kanaat edinmeye başlamıştır.³⁸⁴

Bu kanat ilerleyen tarihlerde kurumsallaşmaya başlamış, adeta bir güç zehirlenmesi yaşayan DP yöneticilerinin geneli, halka, muhalefete ve devlet bürokrasisindekilere daha sert ve otoriter davranarak her türlü aykırı düşünceye karşı tahammülsüz bir tavır takınmaya başlamışlardır.³⁸⁵ Nitekim bu gidişat beraberinde toplumsal yapıda ayrışma ve kutuplaşmayı beraberinde getirmiş, DP'li olmayan kamu görevlileri kıyım tabi tutulurken, basın yayın organları da bu bölünmeden nasibini almıştır.

Şüphesiz başta CHP olmak üzere diğer kesimlerin uzlaşmaz görünen siyasi tavırları da buna eklendiğinde, ülkede bu denli güçlü seçilmiş hükümet olmasına rağmen, demokrasinin gelişimi adeta durma noktasına gelmiş. Birkaç yıl sonra da demokratik kazanımlardan vazgeçmeye, eski tek parti uygulamalarına geri dönme ve antidemokratik politikalarla muhalefeti susturma girişimleri başlamıştır.

Anlatılan çerçevede tezin bu bölümünde kimine göre DP'li yılların altın çağı, kimilerine göre demokrasiden uzaklaşmanın en önemli dönemi olan 1954-1957 yılları arasında Türk siyasi alanında yaşanan gelişmeler demokrasinin gelişimi perspektifinden anlatılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. DP İktidarında İlk Genel Seçimleri (2 Mayıs 1954 Seçimi)

1953 yılının Kasım ayının sonlarından itibaren henüz resmî olarak seçimin hangi tarihte yapılacağı belli olmamasına rağmen özellikle DP'nin seçim yatırımı olarak çıkarttığı çeşitli yasa ve düzenlemelerle, seçim sathı mahalline girilmiştir.

³⁸³ Bingöl ve Akgün, s. 23.

³⁸⁴ Okutan, s. 141.

³⁸⁵ Demir, s. 227.

TBMM'nin genel seçimin tarihini 2 Mayıs olarak belirtmesinden ve kendini fes etmesinden sonra seçim mücadelesi biraz daha yoğunlaşmış, Basın, iktidar, muhalefet bu mücadeleyi yürütürken seçim mitinglerini başlatan da muhalefet partisi CHP olmuştur. Seçim mitingleri boyunca CHP'nin dile getirdiği konular, İsmet İnönü'nün şahsiyeti, Başbakan Menderes'in partizanlığı ve ekonomik konularda Amerika güdümüne girdiği şeklindeydi.³⁸⁶

Özellikle CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 9 Nisan 1954'te yaptığı ilk seçim konuşmasında, memleketi Malatya'da iktidarı eleştirirken; ülkeye demokratik rejimi kendilerinin getirdiklerini, dolayısıyla eksiklerini de kendilerinin tamamlayacağını vurgulamıştır. Ayrıca yeniden iktidara geldiklerinde ilk iş olarak Anayasa Mahkemesi'ni kuracaklarını ve DP'lilerin anayasayı ihlal etmelerine bir daha fırsat tanımayacaklarını söylemekteydi.

İnönü, 1954 seçimlerinde CHP'nin iktidarı kazanacağını ve bütün vatandaşlara eşit davranacağını belirterek, DP'liler tarafından çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu, Petrol Kanunu ve Basın Kanunu'nu bütün seçim mitinglerinde sert bir şekilde eleştirmiştir.³⁸⁷

Seçim çalışmaları kapsamında muhalefet seçim meydanlarında özellikle İktidarın TBMM'yi hiçe sayarak Kore'ye asker gönderdiğini, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının iç politika malzemesi olarak kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca hayat pahalılığının yükseldiğini ve basına getirilen sınırlamalar ile kendi vergileriyle faaliyet gösteren devlet radyosunun iktidar tarafından kendilerine kullanılmadığından duydukları rahatsızlığı halka şikâyet etmişlerdir.

Öte yandan iktidar partisi olarak DP girdiği ilk genel seçimdeki ilk seçim mitingini, 10 Nisan 1954'te Erzurum'da yaparak bir anlamda muhalefetin Malatya mitingine cevap vermiştir. Burada dikkat çeken bir husus-günümüzde de gündemde olması yönüyle- Cumhurbaşkanı olmasına rağmen Celâl Bayar'ın da seçim kampanyalarına katılması ve DP için halktan destek istemesiydi.³⁸⁸

Ettiği yemin ve anayasal konumu gereği tüm siyasi partilere eşit mesafede olması gereken ilk sivil Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, başta İnönü olmak üzere

³⁸⁶ Yücel, ss.107-108.

³⁸⁷ "Hayat pahalılığı rekor seviyeye yükseldi", **Yeni Ulus**, 14 Nisan 1954, s.1.

³⁸⁸ Burçak, R.S., **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 2011, ss.202-209.

muhalefetin seçim meydanlarında yaptığı tüm eleştirilere cevap verirken şöyle demektedir:

*“Eğer bu suçlamaların bir tanesinin bile gölgesini görmüş olsaydım, değil iktidarda benim kurduğum partinin bulunmasını, iktidarda öz oğlum olsaydı, onu millete ve parlamentoya şikâyet eder, yakasından tutup sandalyesinden indirirdim. Bizim Atatürk’ten aldığımız devlet terbiyesinin icabı budur.”*³⁸⁹

Bunlara ek olarak tüm seçim çalışmaları boyunca İktidar muhalefeti memlekette barış ve gelişmeyi engellemekle suçlamış, kendileri ne kadar güzel işler yaparsa yapsın ideolojik nedenlerle gözü, kalbi ve basireti bağlanmış olan CHP’nin her zaman iktidarı kötülemekten başka işinin kalmadığını belirtmişlerdir.

Ayrıca seçim süresince iktidar ve devlet olanaklarını sürekli kullanan DP seçim günü yaklaştıkça temel atma ve hizmete açma faaliyetlerine de hız vermiştir. Bu kapsamda Samsun Limanı’nın ve Mersin Limanı’nın temeli atılırken, İzmit’te üçüncü kâğıt fabrikası hizmete açılmıştır. Böylelikle Türk siyasî hayatına bir başka ilki daha getirerek temel atma, kurdele kesme geleneğini de bu dönemde başlatmıştır. Hatta iktidarın temel atma törenleri muhalefet tarafında eleştirilince; DP’liler biz CHP’liler gibi palavra atmamız, temel atarız,” şeklinde muhalefete cevap vermişlerdir.³⁹⁰

Bu arada DP yanlısı Vatan Gazetesi, 1950 seçimleri öncesi yaptığı gibi 1954 seçimleri öncesinde de seçimle ilgili bir anket yapmış ve sonuçlarını 24 Nisan tarihli sayısında açıklamıştır. Bu anketin sonuçlarına göre; ankete katılanları %97,2’si seçimlere katılacaklarını, %59,9’u DP’ye,%25’i CHP’ye % 14,5’ ise karışık aday listesine, % 0,4’ü CMP’ye ve TKP’ye oy vereceklerini belirtmişlerdir.³⁹¹

Gerek iktidarın gerekse muhalefetin seçim kampanya ve çalışmalarını birlikte değerlendirmek gerekirse, öncelikle seçim çalışmaları esnasında kazanan tarafın DP olacağı sonucuna varmak mümkündür. Çünkü DP seçime üç sıfır önde başladığı gibi CHP seçim propagandaları halkın günlük yaşantısında yeri olmayan konularla ilgiliydi. Özellikle 1950 sonrasında meydana gelen ekonomik gelişmelerin

³⁸⁹ Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Hazırlayan: İsmet BOZDAĞ), Truva Yayınları, İstanbul, 2011, ss.155-156.

³⁹⁰ Aydemir, Ş.S., **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 13. Baskı, Remzi Kitabevi, Ankara, 2008, ss.161-162.

³⁹¹ “Partilerin Şehrimizdeki Toplantıları”; “Kasım Gülekle mülakat ve dinlediğim şikayetler”, **Vatan**, **24 Nisan 1954’den Akt. Kayra, C., DP Kuşağı Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul, 2009, s.169.

zenginleştirdiği, günlük yaşantısı rahatlayan bolca kredi çeken geniş halk kitleleri DP'nin ekonomi politikalarından gayet memnundu.

Dolayısıyla CHP ana muhalefet partisi olarak seçim propagandalarında, sonuçları uzun vadede alınacak olan ve günlük hayatta halkın herhangi bir işine yaramayan bu tür ekonomik düzenlemeleri gündeme getirerek oy kazanması mümkün değildi. Nitekim iktidar partisi seçim kampanyası süresince yapılan miting ve toplantılarda, CHP gibi, soyut, günlük yaşantıda karşılığı olmayan konulardan çok, dört yıl içinde yaptıkları yollardan, köprülerden, barajlardan, köy içme sularından, karayoluna kavuşturulan şehirlerden vb. konulardan bahsederek oy toplamıştır.³⁹²

Bu seçimlerin propagandalarında göze çarpan hususlardan birisi de, dinsel temaların ön planda olmasıydı.³⁹³ Her iki parti de dini konularla ilgili verecekleri tavizleri kendi yöntemleriyle açıklamaya daha doğrusu kullanmaya çalışmıştır.³⁹⁴

Örneğin seçim meydanlarında CHP “türbeleri biz açtık” derken; DP adayları ise, Arapça Ezanın, din derslerinin ve radyo da Kur'an okunmasının kendi partilerinin eseri olduğunu hatırlatıyorlardı. Aslında CHP öncelikle DP seçim propagandaları kapsamında DP'lilerce fısıltı gazetesi aracılığıyla yayılan “Allahsız Parti” olarak itham edilmekten kurtulmak için bu yöntemi tercih etmiş ve ilerleyen seçim çalışmalarında laik kesimi rahatsız etmemek için bundan vazgeçilmiştir.³⁹⁵

2.2.2. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerinin Sonuçları

Demokrat Partinin ve Türk siyasi tarihinin en büyük seçim zaferi olan 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde DP, iktidar partisi olarak sandalye sayısını arttırarak adeta TBMM'deki muhalefetin sesini ve soluğunu kesmiştir.³⁹⁶

Bu dönemde kanunî bir zorunluluk olmamasına rağmen seçimlere % 88.63 gibi oldukça yüksek bir oranda katılımın olması halkın demokratik yaşama alışması ve onu sevmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Seçimlerde Türkiye genelinde oyların %58.42'sini alan DP, TBMM'de milletvekili sayısını 504'e çıkartırken, oyların %35.11'ini alan CHP ise sadece 31 milletvekili çıkartabilmiştir.

³⁹² Okutan, s. 145.

³⁹³ Eroğul, 2003, s.64.

³⁹⁴ Yılmaz, s.48.

³⁹⁵ Eroğul, 2003, s.79.

³⁹⁶ Tunçay, s. 172.

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ise oyların %5.28'ini alarak, sadece 2 milletvekili çıkarabilmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 213). Görüldüğü üzere CHP oylarını bir önceki seçime kıyasla yüzde 5 oranında düşürürken, mevcut milletvekili sayısının yarısını bile elinde tutamamıştır.³⁹⁷

Ayrıca oyların bölgesel dağılımına bakıldığında, CHP üç ilde (Malatya, Konya ve Sinop), CMP ise bir ilde (Kırşehir) çoğunluk sağlarken, geriye kalan diğer illerin hepsinde seçimi DP önde götürmüştür.

Seçim sonuçlarını başta Menderes olmak üzere tüm DP'li yöneticiler hükümetin başarısı olarak görmüş ve bu durum DP'nin muhalefete yönelik antidemokratik uygulamaları konusunda halkın DP'yi haklı olarak gördüğü şeklinde değerlendirilmiştir.³⁹⁸ Tabi bu yanlış algılama ve değerlendirme muazzam seçim zaferine farkında olunmadan gölge düşürmüş, ilerleyen yıllarda demokrasi açısından olumsuz yönde bir dönüşüme yol açmıştır.³⁹⁹

Nitekim seçimlerin üzerinden henüz 48 saat bile geçmeden çıkarılan 6418 sayılı yasayla, Malatya'ya bağlı olan Adıyaman'ı bu ilden ayrılarak, müstakil il haline getirilmiştir. Böylece CHP'nin güçlü olduğu Malatya cezalandırıldığı gibi, 1954 seçimlerinde DP'ye destek veren Adıyaman da ödüllendirilmiştir.⁴⁰⁰ Ayrıca Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir, DP'ye değil de CMP'ye destek verdiği için 30 Haziran'da çıkarılan başka bir yasayla ilçe düzeyine düşürülerek, Nevşehir'e bağlanmıştır.⁴⁰¹

Bu yasalara hem kamuoyunda hem de mecliste oldukça sert tepkiler yükselmiş; İktidar, kararını ekonomik ve coğrafi gerekçelerle izah etmeye çalışmışsa da aslında bu illerdeki seçmenlere gözdağı vermek istemiştir. Nitekim bu karara tepki gösteren Kırşehir'den milletvekili seçilen CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'na kınama, Osman Ali Şiroğlu'na ise meclis toplantılarına katılmama cezası verilmiştir. Meclis tarafından kınama cezasına çarptırılmıştır.

Seçimlerin ardından DP iktidarı, muhalefetin seçimin hemen arkasından ısrarla talep ettiği seçim sisteminin değiştirilmesine ve nispî temsil sistemine

³⁹⁷ DP, 1954'de oy oranını % 53.59'dan % 56,62'ye, milletvekili sayısını ise 408'den 508'e çıkarmıştı. CHP'nin oy oranı 1954'de % 39.98'dan %35'e indiği gibi milletvekili sayısı da 69'dan 31'e inmiştir. Bkz.:Okutan, s.147.

³⁹⁸ Ahmad; 2011, s.133.

³⁹⁹ Tunçay, s. 176.

⁴⁰⁰ Altaş, s. 98.

⁴⁰¹ Şeyhanlıoğlu, s. 284.

geçilmesine yönelik isteklerini hiç dikkate almamış; buna karşılık kendi istekleri doğrultusunda 5545 sayılı seçim kanununun, bazı maddelerini değiştiren ve bazı maddelerini de yürürlükten kaldıran kanunu, 30 Haziran 1954'te, 6428 sayılı kanunla kabul etmiştir.⁴⁰²

Muhalefete bir sonraki seçimde hiç yaşam hakkı vermeyen, 1954 seçimlerinin hemen akabinde yapılan bu tür yasal değişiklikler, muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirilse de, Meclise 504 milletvekili sokmayı başaran iktidar bu eleştirileri dikkate almadan yasayı oy çokluğuyla kabul etmiştir.⁴⁰³

Böylece DP meclisteki çoğunluğuna güvenerek, bir sonraki genel ve yerel seçimlerde seçim işbirliğini önlemek amacıyla muhalefet partilerinin bir araya gelip karma liste oluşturmalarını yasaklanmış, muhalefet partilerinin devlet radyolarından yararlanmalarını da engellemiştir.⁴⁰⁴

2.2.3. Üçüncü Menderes Hükümetinin Kurulması

Genel seçimlerinin sonuçları kesinleştikten sonra DP meclis grubu 12 Mayıs 1954'te toplanarak, DP'nin grup başkanlığı divanın kimden oluşacağı ile Partinin cumhurbaşkanı ve meclis başkanı adaylarının kimler olacağı belirlenmiştir.

Böylece X. Dönem TBMM çalışmalarına 14 Mayıs'ta başlamış, ayrıca bu tarih DP'nin iktidara gelişinin yıl dönümü olduğu için milletvekilliği yemin töreni de oldukça görkemli geçmiştir. Yeni oluşan TBMM Celâl Bayar'ı tekrar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan'ı da TBMM başkanlığına seçmiştir.⁴⁰⁵

Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes'e vermiş, Menderes yeni kabinesini 17 Mayıs 1954'de açıklamıştır. DP, hazırladığı yeni hükümet programını 23 Mayıs 1954 tarihindeki Parti Grup toplantısında okumuş, 24 Mayıs'ta ise TBMM'de okuyarak meclisin onayına sunmuştur.

⁴⁰² Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerden bazıları özetle şöyledir: Bir seçim bölgesinden, bir siyasî partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasî partinin listesine girmesi ya da başka bir yerden bağımsız aday olması imkânı ortadan kaldırılmıştır. Bir partiye başvuruda bulunup da o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan adayın, başka bir partiden aday olması ya da bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi mümkün değildir. Ayrıca devlet memurlarının aday olabilmeleri için, seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu bulunmaktadır. Bunların yanında siyasî partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri de yapılan değişikliklerle engellenmiştir. Radyodan muhalefetin yararlanmasını sağlayan 47. ve 48. maddeler seçim kanunundan çıkarılmıştır. Bkz.:Ahmad, 2011, ss.65-66.

⁴⁰³ Eroğul, 2003, s.87.

⁴⁰⁴ Tunçay, s.183.

⁴⁰⁵ Yücel, s.107.

Mecliste yapılan oylamada yeni hükümet programına 27 ret, 2 çekimser, 491 olumlu oy verilerek, Üçüncü Menderes Hükümetinin programı TBMM'den güvenoyu almıştır. Böylece 26 Mayıs 1954 tarihinde Menderes'in başkanlığında Türkiye Cumhuriyetinin 21.Hükümeti resmen kurulmuştur.⁴⁰⁶

2 Mayıs genel seçimlerinden sonra, Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'in değerlendirmelerinde iktidarlarının bu döneminde daha farklı olacaklarının mesajları verilmiştir. Bu farklılığın sadece muhalif siyasî partilere değil aynı zamanda, basına, üniversitelere, memurlara yönelik olacağını da açıkça ifade edilmiştir.⁴⁰⁷

2.2.4. DP'nin Dördüncü Büyük Kongresi ve Sonuçları

Genel seçimlerinden önce Menderes'e karşı olan milletvekillerinin bir kısmı partiden ayrılmış, seçim sürecinde ise yerel örgütlerden gelen çeşitli baskılar da etkisizleştirilmişti. Bundan sonra Menderes'in partisinde kişisel muhalefet dışında karşılaşılabilecek sorun yok gibiydi.

Fakat kısa sürede, gerek homojen olmayan muhaliflerin her istediklerini gerçekleştirmenin zor olması, gerekse 1954 seçimlerinden hemen bir yıl sonrasında kötüleşmeye başlayan ülke ekonomisinin etkisiyle DP içindeki muhalifler güçlenmeye başlamıştır. Asıl çatlak konusu, sıradan bir seçmen için pek sorun teşkil etmeyen, ancak gazetecilere iddialarını mahkemede "ispat hakkı" verecek düzenlemeyi içerecek basın kanunu değişikliği tartışmalarından çıkmıştır.⁴⁰⁸

Basına ispat hakkı tanımaktan yana olan ve başını F.Lütfi Karaosmanoğlu'nun çektiği dokuz kişilik muhalif grup 1955'in Ekim ayının başlarında parti genel kuruluna bu yönde bir değişiklik önerisi sunmuş, Başbakanın talimatına rağmen önerisini geri çekmeyen dokuz muhalif vekili, DP disiplin kurulu tarafından ihraç edilmiştir.

Hemen sonrasında onlara destek vermek isteyen on kişi de partiden istifa etmesiyle "On Dokuzlar" diye anılan bu grup ilerleyen dönemlerde Hürriyet partisi çatısı altında birleşeceklerdir. Bununla birlikte parti içinden atılan ve ayrılmaları, 15

⁴⁰⁶ Ahmad, 2011, s.106.

⁴⁰⁷ Albayrak, s.264.

⁴⁰⁸ Albayrak, ss.277-280.

Ekim'de toplanacak DP'nin Dördüncü Büyük Kurultayı öncesinde Menderes'in DP içindeki liderliğini pekiştirmiştir.

Aslında DP'nin tüzüğü gereği iki yılda bir kurultay toplanması gerekirdi. Bir önceki kurultay 1951'de gerçekleşmişken, aradan geçen dört yıla rağmen sonraki kurultay henüz yapılmamıştı. DP genel Başkanı olarak girdiği ilk seçimlerde iktidarda olmanın yıpratıcılığına rağmen büyük bir zafer kazanan Menderes, kongreye giderek, muhaliflerin Parti içinde kalan uzantılarına gözdağı vermek istiyordu.

Dördüncü Büyük Kurultayda, Başbakan ve Maliye Bakanı tarafından okunan ülkenin siyasî ve ekonomik gelişmelerine ilişkin raporlarından sonra, delegelerin genel politikadan bir şikâyeti yoktu. Delegelerin eleştirileri parti tüzüğünün uygulanmamasına dönüktü. Bunlar da daha çok yapılan yoklamalarda kazanan milletvekili adaylarının genel idare kurulu tarafından veto edilmesi ile her ilin çıkarttığı milletvekili sayısının üç katı kadar delegeyle kurultaya katılmasını öngören düzenlemenin tüzükte yer almaması noktalarında toplanmakta idi.

Bu eleştirilerden ilki, veto yetkisinin daha önce de (örneğin 1950 seçimlerinde) genel idare kurulunca kullanıldığına dikkat çekilerek, diğer eleştiri noktası olan delege sayısının sınırlandırılmasının ise zorunluluktan kaynakladığı yorumuyla cevaplandı.

Dört gün sürecek olan bu kongrede, daha öncekilerden farklı olarak kurultayın son günü değil, ikinci gününde genel başkan ve idare kurulu üyelerinin seçimi yapılmıştır. Kurultayın son iki günü temennilere ayrılrsa da, bu durum seçimler yapıldığı için söylenenleri çok anlamlı hale getirmiyordu. Fakat son gün itirazlar arasında ve ancak temenni mahiyetinde olmak üzere kabul edilen önergede, partiden ayrılanların milletvekili sıfatının da kaldırılmasını sağlamak üzere bir kanun çıkarılmasının istenmesi tartışmaya yol açmıştır.

Adnan Menderes'in de "partiden çıkanlar kuyruklarını bu partinin içindeki bırakmış ve kuyruk harekete gelmiş ise onu da kesip atacağız" diyerek destek verdiği bu öneri, başta genel başkan olmak üzere parti üst yönetiminin milletvekilleri üzerindeki baskısını artırması anlamına geliyordu.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ Burçak, R.S, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 2008, s.350.

2.2.5. Dördüncü Menderes Hükümetinin Kurulması

4.Kongre, yine de parti içi muhalefeti yok edememiş, DP içindeki sert muhalefet de hem kabinedeki önemli bakanları hem de Menderes'i dolayısıyla topyekun hükümeti zorlamaya başlamıştır.

1954 seçimlerinde yeniden iktidara gelen DP kabinesine karşı ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle 29 Kasım 1955'te grup ayaklanması oldu. Bu durum partideki çatırdamayı göstermekteydi. Özellikle Menderes'in Irak'ta olduğu Kasım ayında DP'nin Meclis gurubu, kendi partisinin hükümetini ve ekonomi politikalarını bir kez daha sert bir şekilde eleştirmiş, geriye kalan muhaliflerin de Menderes'in en çok güvendiği üç bakanın istifasını istemesi ise, Başbakanın gruptaki desteğini yitirdiğini göstermiştir.

Önce İç işleri Bakanı 10 Eylül 1955'de istifa etmiş, 29 Kasım 1955'te ise Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu istifa etmiştir. Bunun üzerine Menderes de istifa dilekçesini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a vermiş, böylece Üçüncü Menderes hükümeti düşmüştür. Cumhurbaşkanı'nın hükümet kurma görevini yeniden Menderes'e vermesi üzerine, Menderes Meclisteki parti grubuna ateşli bir konuşma yapmış ve ardından tam kadrodan güvenoyu alınarak Dördüncü Menderes hükümeti kurulmuştur.⁴¹⁰

Menderes, parti gurubunun karşısına çıktığında şunları söylemiştir: *“Arkadaşlarım beni diktatörlükle itham ettiler. Benim sizin karşınızda diktatör olmama ihtimal var mıdır? Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki, şu anda isteseyiz Anayasayı bile değiştirebilirsiniz. Ben sizin bu büyük kudretiniz karşısında nasıl diktatörlük yaparım. İşte misalini verdiniz. Bir anda Kabinayı istifa ettirdiniz. Fakat bana olan itimatınızı devam ettirmezseniz, muhalefeti sevindirmiş olursunuz...”*

Görüldüğü üzere muazzam seçim zaferinin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden önce Menderes'in parti içindeki konumu o kadar sarsılmıştır ki, kendi siyasi geleceğini belirleyecek kararı DP Meclis Gurubunda milletvekillerinin inisiyatifine bırakmak zorunda kalmıştır. Dönemin DP Meclis Gurubu bu teklif karşısında, parti içinde Menderes'e alternatif güçlü bir isimden yoksun olduğu düşüncesiyle, Menderes'e desteği sürdürme kararı almıştır.

⁴¹⁰ Şeyhanlıoğlu, s. 213.

Fakat Parti içindeki muhalifler istediklerinde Başbakanı bile istifaya götürecek düzeyde siyaseten güçlü olduklarını hissettirmiştir. Bundan sonra Menderes TBMM'deki parti grubunu ve parti içindeki demokratik teamüllere son vermeye ve parti içinde mutlak otorite haline gelemeye özen göstermeye başlamıştır. Bu durum parti içi demokrasinin sonu olmuş, DP içindeki gayri memnunlar ise, partiden ayrılarak yılın son ayında liberal demokrat çizgisiyle öne çıkan Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuşlardır.⁴¹¹

2.2.6. Ülkede Yaşanan Diğer Önemli Siyasal Olay ve Gelişmeler

İlk iktidara geldiğinde 1950 yılında olduğu gibi 1954 yılı seçiminden hemen sonra, iç politikada yumuşak ve millet odaklı siyaset anlayışını benimseyen DP hükümetinin bu tutumu değişmeye başlamıştır.

Özellikle 1954-1957 yılları arasındaki dönemde, başta yabancı sermaye akışının azalması ve yerli sanayinin ağır yatırımlara yetmemesi ve üç yıl boyunca süren kuraklık nedeniyle ekonomide daralmalar görülmeye başlamıştır.⁴¹² Bu daralmaları ve ekonomide yapılan hataların örtüleceği, düşüncesiyle basının ve muhalefetin susturulmasının gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır.

Ekonomik sıkıntıların başladığı bu dönemde, bir kapalı/baskıcı ekonomi politikası izlenmiş, bu bağlamda dış ticaret rejimi sıkı kayıtlar altına alınmış, ödemeler dengesi açığını kapatmak için ABD'den ek kredi talebinde bulunulmuştur.⁴¹³ Ekonomide yaşanan sıkıntıların yanı sıra, DP'nin otoriterleşmesi bu hükümet döneminde de hızlanarak devam etmiştir. 1956'da 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu fiyatları, mal ve hizmetleri denetlemek için tekrar yürürlüğe konmuştur.⁴¹⁴

1950 dönemiyle başlayan ekonomik ve sosyal gelişmeler bu dönemde daha çok partiler arası sert ilişkiler ve mücadelelere yerini bırakmıştır.⁴¹⁵ Genel seçimlerinden sonra meclis üstünlüğünü perçinleyen DP, umulanın tersine

⁴¹¹ Yılmaz, M., **CHP İlkelerinin 1937'de Anayasa'ya Girişi ve Liberalizmin Yasaklanması**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss.541-544.

⁴¹² Şeyhanlıoğlu, s. 267.

⁴¹³ Tunçay, s. 183.

⁴¹⁴ Lewis, Bernart, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev: Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2003, s.14.

⁴¹⁵ Şeyhanlıoğlu, s. 217.

muhalefete yönelik siyasî liberalleşmeyi kısıtlayan bir dizi tedbirler almıştır.⁴¹⁶ Örneğin seçim işbirliğini önlemek amacıyla muhalefet partilerinin karma liste oluşturmaları yasaklandı; ayrıca, muhalefet partilerinin devlet radyosundan yararlanmalarına izin verilmedi.⁴¹⁷ Baskıcı olarak nitelenebilecek bu tür uygulamalar, DP'nin sonuna kadar halka dayanma olarak gördüğü demokrasi anlayışıyla bağdaşmamaktadır

Hükümet bu önlemleri alırken, İnönü'nün CHP'si, Bölükbaşı'nın başkanlığını yaptığı CMP ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığındaki Hürriyet Partisi'nden oluşan muhalefet de birleşme hazırlıklarına girişmiştir.⁴¹⁸ Ancak DP Hükümeti, muhalefetin bu birleşme ve seçim ittifakı yapma çabalarını da seçim kampanyaları dışında yapılacak siyasal toplantılar yasaklayarak da engellemiştir.⁴¹⁹

Aynı yılın Haziran ayında, Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikle hükümetin basın ve yayın üzerindeki denetimi artırılmıştır. Örneğin 1955 yazında Karadeniz gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Sinop'ta tutuklanarak İstanbul'a getirildi ve bir gün hapiste kaldı. 1956 yazında ise Rize'de Kasım Gülek il gezisinde dükkân sahiplerinin elini sıkması, seçim dönemi olmamasına rağmen korsan yapılan gösteri yürüyüşü sayılarak 6 ay hapse mahkûm oldu.

Hükümetin muhalif **basını** kontrol altına almak çabalarına da 26 Kasım 1957'de yayınlanan bir kararname ile bir yenisi daha eklenmiştir. Bu kararname ile gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali getirilmiştir. Bu şekilde gazetelerin kâğıt temini ve kullanacakları kâğıt miktarı da denetim altına alınmıştır.⁴²⁰

Yine o günlerde, Cumhuriyetçi Millet Partisi yöneticilerinden emekli general Sadık Aldoğan, bir yazısından dolayı mahkum edilerek Millet gazetesi yazı işleri müdürü Hüsnü Zeki Söylemezoğlu'yla birlikte, cezaevine konulmuştur. Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerinde sorumlu müdürlük yapan Cemal Sağlam hakkında 69 dava açılmış ve 7 Nisan 1955'de İnönü'nün damadı Metin Toker, Akis dergisinde DP destekçisi Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle 9 ay 10 gün hapse mahkûm edilmiştir. Özellikle 1956 yasa hükümleri, hür basın hak ve hürriyetlerini daha da daraltmıştır.

⁴¹⁶ Tunçay, s.181.

⁴¹⁷ Ahmad, 2011, s.126.

⁴¹⁸ Tuncay, s.184.

⁴¹⁹ Bingöl ve Akgün, s. 22-23.

⁴²⁰ Demir, s. 527.

Bu tür uygulamalarla DP iktidarı daha baskıcı bir hale geldikçe muhalefetin elinde tek itiraz yolu olarak mahkemeler ve bağımsız hâkimler kalmıştı.⁴²¹ Hemen harekete geçen DP iktidarı, 5 Temmuz 1955'de profesörleri ve meslekte 25 yılını geçirmiş veya 60 yaşını doldurmuş yargıçları da kapsayan kamu görevlilerini geçici olarak görevden alma ve bir dönem sonra emekliye ayırma yetkisini hükümete veren yeni bir yasayı çıkarmıştır.⁴²²

Bu kanun ile Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ve profesörlerin emeklilik yaşı indirilerek 25 hizmet yılını tamamlayanların resen emekli edilebilmelerinin yolu açılmış, "görülen lüzum üzerine" Bakanlık emrine alınması ve emekliye sevk edilmesi uygulaması getirilerek, üniversiteliler ve yargıçlar üzerinde baskı kurulmuştur.⁴²³

Bu dönemde Türk dış politikasının ana konusu, Kıbrıs Sorunu olmuştur. İktidar partisi bu konuyu, etkili şoven söylemlerle kendi eksikliklerini kapatmak için kullanırken; muhalefet ise "millî mesele" olarak addettikleri bu konuyu iç politikanın konusu haline getirmemeye özen göstermekteydi. Ancak, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşme eğilimine bir tepki olarak 6 Eylül 1955 günü başlayıp 7 Eylül 1955 sabahına kadar süren olaylı gösteriler sırasında İstanbul'da bulunan Menderes ile öteki sorumlular, Vilayette toplanarak sıkıyönetim kararı almıştır.

İstanbul'da toplumsal olayları ve sokak gösterilerini engellemek için ilan edilen sıkıyönetim bir süre sonra basına sansür uygulamalarının hukuki gerekçesi halini almıştır. Nitekim 19 Eylül 1955'te Ulus gazetesi İsmet İnönü'nün "Çetin Bir İmtihan" başlıklı Meclis'i tekrar toplantıya çağıran makalesini yayımlayan Ulus gazetesinin basılması ve yayımlanması süresiz, Hürriyet, Hergün ve Tercüman Gazetelerinin ise bu makaleyi iktibas ettiği için basılmaları ve yayımlanmalarının 15 gün yasaklanmıştır.

Böylece 6-7 Eylül'de Rumları protesto etmek üzere İstanbul'da başlayan kitlesel olaylar, beklenmedik bir seyir izleyerek sıkıyönetim kararı aldırtan DP'nin iktidarını zedelemiştir.⁴²⁴

⁴²¹ Lewis, s.14.

⁴²² Taşyürek, s 75.

⁴²³ Aydemir, Ş.S. **İkinci Adam (1950-1964) Cilt III**. 9. Baskı, Remzi Kitapevi, Ankara, 2007, s.181-182.

⁴²⁴ Güven, D., **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s.215.

2.3. ÜÇÜNCÜ SEÇİM ZAFERİ SONRASINDA DP'İKTİDARI (1957-1960)

Bir önceki paragraflarda anlatıldığı üzere 1954-1957 arasındaki dönem ekonomik sıkıntılar baş gösterirken DP'nin uygulamaları da sertleşmeye başlamıştır. Meclis içinde büyük çoğunluğa ulaşan iktidarın elde ettiği bu güç adeta bir zaaf haline dönüşmüştür. Hiçbir eleştiriye tahammül edemez hale gelen DP iktidarı sırasında muhalif gazeteciler tutuklanırken parti içinde de hoşnutsuzluklar baş göstermiştir.

Muhalif milletvekillerinin ihraçları gündeme gelmiş, istifalar birbirini izlemiştir. Bu huzursuzlukların baş göstermesinde ekonomik sıkıntılar kadar dış politika da ortaya çıkan sorunlarda etkili olmuştur. Balkan Paktının istenilen sonucu vermemesi, 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi gibi meseleler DP iktidarını oldukça yıpratmıştır. Dış ticaret rejimi kayıt altına alınmış, ödemeler dengesi açığını kapatmak için ABD'den ek kredi istenmiş, Menderes ekonomik destek bulabilmek için birtakım dış geziler yapmıştır. DP'den ayrılan milletvekilleri ise Hürriyet Partisini oluşturmuşlardır.⁴²⁵

Sonuç olarak Parti içindeki anlaşmazlıkların alevlendiği bu dönemde DP'ye yöneltilen en önemli suçlama “demokrasiden uzaklaşmak” olmuştur. DP'nin kurucularından Fuat Köprülünün 1957 seçimleri öncesinde istifa ederek muhalefete destek vermesi ise parti için en büyük darbe olmuştur.

Bu çerçevede 27 Mayıs 1960 yılında yaşanan askeri darbeye kadar geçen süreçte DP politikaları ve bunların Türk demokrasisine yansımaları aşağıdaki başlıklar altında kısaca incelenmeye çalışılmıştır.

2.3.1. 1957 Genel Seçim Propaganda ve Çalışmaları

Muhalefetin giderek güç kazandığı 1957 seçimleri öncesinde iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmış, oldukça yıpranmış bir görüntü veren DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında ise muhalefete yönelik sert tutumu gelmekteydi.⁴²⁶

⁴²⁵ Ayçiçek, s.24.

⁴²⁶ Bulut, S., 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:19, 2009, s. 78.

Bir anlamda halktan destek alarak yeniden yoluna devam etmek isteyen hükümet, 1957 yılı Eylül başında erken seçim kararını açıklamıştı. Özellikle CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması bu dönemde büyük tepki almıştır.⁴²⁷

Menderes seçimlere giderken halkın dini duygularına hitap etmeyi ihmal etmemiştir. Genel seçimlerin öncesinde Menderes, yedi yıllık iktidarları esnasında on beş bin caminin yapıldığını, Süleymaniye başta olmak üzere 86 caminin de onarıldığını söyleyerek halktan oy istemiştir.⁴²⁸

Başbakan miting meydanlarında sık sık sanayileşmenin dört kat arttığını, kalkınma, büyüme ve inşaat alanındaki icraatlarının halkla birlikte gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir. Seçimlerde, kısa bir süre içinde birçok kuruluşun açılışı gerçekleştirilerek, bir yandan tek parti dönemindeki ekonomik çöküşün hesabını sorma eğilimine girilmiş, diğer yandan DP iktidarları dönemindeki kalkınma hamlesinin halk tarafından takdir edileceği bir seçime girme gayreti taşımışlardır.

DP enflasyona karşı tarım ürünlerine yüksek fiyatlar vermiş, çiftçilerin borçlarını ödemiş, böylece seçmen kitlesinin büyük bir bölümünü teşkil eden kırsal kesimdeki seçmenlere yatırım yapmıştır. Okul ve cami inşasına önemli oranda fon ayırması ve devlet radyosundan icraatlarını duyurabilmesi diğer partiler karşısında DP'yi ayrıcalıklı kılmıştı.⁴²⁹

2.3.2. 27 Ekim 1957 Genel Seçimlerinin Sonuçları

DP'nin katıldığı son seçim olan 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimlerde DP, ilk kez oy kaybına uğrayarak oy oranını %50'nin altına (%47.3) düşürmesine rağmen, uygulanan çoğunluk sisteminden dolayı 424 milletvekili ile yine tek parti olarak iktidara gelebilmeyi başarmıştır.⁴³⁰

Bununla birlikte oy kaybı DP iktidarını panikletmiş, DP'nin 1950'den beri sarıldığı millî irade anlayışını "zaafa" uğratmıştı (Eraslan, 2004:559). Seçimlerde CHP de %41.12 oy oranıyla 178 milletvekili, çıkartarak, oylarını bir önceki seçime

⁴²⁷ Albayrak, s. 294.

⁴²⁸ Taşyürek, s. 91.

⁴²⁹ Altaş, s.111.

⁴³⁰ Şeyhanlıoğlu, s. 217.

kıyasla yüzde 5 oranında artırmayı başarmış ve TBMM'deki milletvekili sayısını yaklaşık altı katına çıkarmıştı⁴³¹.

Seçime giren CMP ise %7.08 oy oranıyla 4 milletvekili, HP de %3.84 oy oranıyla 4 milletvekili çıkarmıştır.⁴³²

1957 seçiminin en önemli sonucu, CHP'nin yine muhalefette kalmasına rağmen önceki dönemlere nazaran Meclis içinde daha güçlü bir konuma gelmiş olması ve DP'nin kurulduğu günden bu yana girdiği seçimlerde ilk defa oylarının düşmesidir. Özellikle CHP'nin eski seçmen kitlesini meydana getiren ordu, bu dönemde CHP'nin arkasında daha kuvvetli durmuş, bu kitleye üniversiteler ve basın da eklenerek İktidar tarafından mağdur edilen CHP'ye ciddi destek olmuşlardır.

DP ise bu dönemde arkasındaki geniş halk kitlesine güvenerek, CHP'ye karşı daha sert bir tavır takınmıştır. Her iki partinin birbirlerine bakışlarının keskin bir çizgiye oturduğu bu dönemde DP, CHP'yi iktidarı seçim yoluyla teslim etmekten hoşlanmayan ve bu nedenle kargaşa çıkarmaya çalışan bir zihniyet olarak görürken, CHP'nin algılaması ise cahil halkın DP tarafından kandırıldığı yönündeydi. Bu bakış açısı her iki tarafın da birbirlerine karşı hoşgörüsüz tavırlar içine girmelerine neden olmuştur.⁴³³

2.3.3. Darbeye Giden Yolda Önemli Olay ve Siyasal Gelişmeler

27 Mayıs Askeri darbesine giden sürecin temelleri çok partili yaşama geçiş çabalarının öncesine kadar gitmekle birlikte ülkemizde demokrasinin gelişmesi açısından konuya bakıldığında 1957-1960 yılı içinde yaşanan olayların ve gelişmelerin çok kritik öneme sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Haddizatında 1950 seçimlerine İnönü ve CHP isteseydi o günün koşullarında gitmez, bir bahane uydurarak DP'yi kapatır ve sonrasında Bayar ve Menderes dâhil tüm DP liderlerini, Atatürk'ün İzmir suikast girişimi sonrasında yaptığı gibi idam sehпасına oturtur yâda hapse mahkûm ettirebilirdi. Hatta iktidar değişikliğini

⁴³¹ CHP'nin 1954 seçimlerinde aldığı oy oranı yüzde 35 (31 milletvekili) iken, bu oran 1957 seçimlerinde yüzde 40'a (178 milletvekili) yükselmişti. CHP oyların %41'ini almıştı (178 milletvekili). Cumhuriyetçi Millet Partisi (Osman Bölükbaşı'nın partisi), ve Hürriyet Partisi de 4'er milletvekili çıkarmışlardı Bkz.: Eroğul, 2003, s.126.

⁴³² Türkiye İstatistik Kurumu, "Türkiye'de Seçim İstatistikleri", <http://www.tuik.org.tr> Erişim Tarihi: 19.11.2014.

⁴³³ Altaş, s. 127.

hazmedemeyen Kemalist elitlerin desteğiyle hem 1950 sonrasında hem de 1954 seçimleri akabinde hükümeti çok rahatlıkla devirebilirdi.⁴³⁴

Bu tür olasılıklara yönelmeyen CHP seçim mağlubiyetleriyle örselenmiş, mallarını kaybetmiş, taraftarları işlerinden olmuş ve Türk halkının sevdiği mağdur parti konumuna terfi etmeye başlamıştır. Ancak DP devri sabık yaşatmayacağını vaat etmesine rağmen tabanın ve partililerin istekleri doğrultusunda başta CHP olmak üzere tüm muhalif gruplara uyguladığı baskıların dozajını günden güne yükseltmiş, bu kısır döngü ihtilal olana ve hatta Adnan Menderes ile üç bakanı idam edilene kadar devam etmiştir.

Bu nedenle 1957-1960 yılları arasında geçen sürede meydana gelen ve askeri darbeyi tetikleyen olaylar detaylı bir şekilde aşağıdaki başlıklar altında demokrasi perspektifinden incelenmeye çalışılmıştır.

2.3.3.1. Ekonomide Yaşanan Gelişmeler

DP seçim zaferlerini farklı perspektiflerden inceleyen tüm araştırmalar DP'nin bu başarısının altında ekonomik alanda elde ettiği olumlu gelişme ve kazanımların yattığı konusunda hemfikir olmuşlardır.

Oysa seçimi izleyen 1958 yılında, bir önceki dönemde baş gösteren ekonomik bunalım iyice yoğunlaşmıştır. Birçok mal bulunmaz olmuş, kuyruklar ve karaborsa doğmuştur. Başbakan ilkbaharda ticari ilişkileri geliştirmek için bir Uzak Doğu gezisine çıkmış, ancak elde edilen sonuçlar çekilen sıkıntıların üstesinden gelinmesini sağlayamamıştır.⁴³⁵

Bu yüzden Türk hükümeti IMF ve Dünya Bankasının dayatmasını kabul etmek zorunda kalmış, 4 Ağustos 1958'de hükümet ekonomide bir istikrar programı uygulamaya girişmiş ve dolar 2.80 TL'den 9 TL'ye çıkarılmıştır. Böylece Türk Lirası ABD Doları karşısında devalüe edilirken, Batılı devletlerden alınan krediler artmaya başlamıştır. Ancak bu çabalar ülke ekonomisinin temel sorunlarına kalıcı çözüm getiremediği gibi ve geniş halk kitlelerinin yaşadığı ekonomik sorunların çözülmesi noktasında hükümetin elini de rahatlatmayacaktı.⁴³⁶

⁴³⁴ Altaş, s. 119.

⁴³⁵ Tunçay, s. 185.

⁴³⁶ Makal, s.22.

Aslında daha önceki dönemlerde Hükümetin iktisadi büyümeyi sürdürmek amacıyla yabancı fonlar ödünç alma politikası, karşılığını yurtiçindeki enflasyoncu politikada bulmuştur. Hükümet, tarım sektöründeki yüksek gelirleri korumak için azalan dünya fiyatlarına rağmen çiftçinin ürününe yüksek fiyatlar vermeyi tercih etmiştir.

Üstelik 1950-1954 döneminden sonra, aşırı değerli bir para politikası benimsenmiş, fonların özel kesime dağıtılacağı yerde git gide devlet işletmelerine yönelerek yatırıma dönüşmemiştir. Bununla birlikte devlet desteğiyle çiftçiler yüksek düzeyde kâr ederken, tarımsal sübvansiyonlar için basılan paranın şişirdiği enflasyon, şehir sermayesinin su yüzüne çıkmaya başlayan hoşnutsuzluğu arttırmaya başlamıştır

DP'nin güçlü ve başarılı olduğu yön, iktisadî kalkınmada büyük bir canlılık ve heyecan yaratabilmesiydi. Kısaca özetlenen nedenlerle DP'nin ekonomi politikaları artık çıkmaz sokağa girmiş, ülkede yaşanan iktisadî bunalımın çözümsüzlüğü karşısında Millî Korunma Kanunu uygulamaları fiilen durdurularak enflasyonu dizginleyebilmek için kamu kuruluşlarının ürünlerine zam yapılması ise bardağı taşıran son damla olmuştur.

2.3.3.2. Dış Politika Yaşanan Gelişmeler

Ekonomide yaşanan olumsuzluklar yetmiyormuş gibi DP için uğursuz gelişmeler dış politikada yaşanmaya başlamış, birbiri ardına çıkan uluslararası krizler ve gelişmeler Hükümetin başarılı politikalarını ve kazanımlarını aksi yöne doğru geriletmiştir.

NATO üyesi tek Müslüman devlet olmakla övünen ve Soğuk Savaşta ABD desteğini arkasına alan DP hükümeti Arapların bir numaralı sorunu olan Filistin konusunda İsrail'in bir numaralı müttefiki ve destekçisi ABD ve Batı Avrupa ülkelerini küstürmek istemediği için yakınlık kuramamıştı. Ancak Türkiye ancak İngiltere, Pakistan, İran ve Irak'la, ABD'nin de dışarıdan desteğini alarak, "komünizme karşı" Bağdat Paktını kurabildi.⁴³⁷

Öncelikle Orta Doğu devletleriyle yakın ilişkilere girmek isteyen DP hükümeti, 14 Temmuz 1958'de yaşanan Irak Devrimi ile sarsılmıştır. Çünkü Pakt vesilesiyle Irak Krallık ailesi ve Başbakan Nuri Sait ile daha sık görüşmeye başlayan

⁴³⁷ Ayçiçek, s.16.

Menderes bu sayede iki ülke arasında çok yakın kişisel ilişkiler geliştirmişlerdi. Hatta Iraklı yöneticiler tatillerini Boğazda geçirmeye başlamış, birlikte sık sık aile pozları vermeye başlayarak birbirlerine “kardeşim” şeklinde hitap etmeye başlamışlardır.

Ancak 14 Temmuz 1958'de Irak ordusu darbe yaparak, Irak'ta iktidarı ele geçirince Faysal ve Nuri Sait öldürüldüler. DP'li yöneticiler bundan çok etkilenmiş, Türk Ordusu Irak ve Suriye sınırında alarma geçirilerek, Menderes'in Irak'a askerî müdahaleye niyetlendiği öne sürülmüştür. Devrim sonrasında ABD 5 Mart 1959'da Türkiye ile Türkiye'ye bir saldırı olursa ABD'nin yardıma geleceğini düzenleyen “Karşılıklı İşbirliği Paktı” yapmıştır.⁴³⁸

Oysa NATO ittifakı nedeniyle ABD zaten Türkiye'ye karşı böyle bir yükümlülüğe girmişti. Değişik olan, Paktın girişinde saldırı kavramı yanında "dolaylı saldırı" kavramına yer verilmesiydi. Bu nedenle söz konusu işbirliği antlaşması Türkiye'de bir ayaklanma, bir karışıklık olursa, ABD'den silahlı birlikler gönderilmesi yönünde Hükümetin isteği üzerine imzalandığı yorumları yapılmıştır.

Öte yandan Irak Devrimi DP iktidarında darbe ya da devrim korkularını başlatmış ya da artırmıştır. DP iktidarına göre Irak Devrimi dıştan desteklenen yıkıcı bir faaliyetken, Muhalefete göre istibdat ve baskıya karşı bir ayaklanmaydı. Muhalefet Irak Devrimini doğru bulduğuna göre, benzerini Türkiye'de yapabilir, bu yüzden darbe girişimlerine karşı daha uyanık olmalı ve sert tedbirler alınmalıydı.

DP'nin muhalefete karşı baskıları arttırmasına neden olabilecek nitelikte olan başka bir olayda Fransa'da olup bitenlerdi. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı direnmenin önderliğini yapmış olan De Gaulle, karışık bir siyasal ortamda 31 Mayıs 1958'de başbakanlığa getirilmiş, Meclisin ve seçmenin desteğini alarak gelenekselleşmiş parlamenter düzene son vererek yarı-başkanlık sistemini yürürlüğe sokmuştur.

De Gaulle, savaşta elde etmiş olduğu karizmatik önder durumundan yararlanarak, bir çeşit "demokratik diktatör" olmakla birlikte, Fransa'daki gelişmeleri örnek almak isteyen Menderes, De Gaulle ile benzer şekilde Türkiye'de Devlet Başkanlığı sistemi kurulması gerektiğini söylemeye başlamıştır. Böylece üç

⁴³⁸ Ayçiçek, s.32.

dönemdir süren Başbakanlığını Cumhurbaşkanlığına çıkararak pasifleştirmek yerine, her iki makamın gücünü elinde tutan devlet başkanı olması Menderes'in en büyük siyasi emeliydi. Oysa tarih onun için başka bir son hazırlamıştı.

Sonuç olarak yüzü Batıya dönük, Ankara Antlaşmasını imzalayarak Avrupa konseyine üye olan, NATO üyeliğiyle komünizme karşı ülkesini koruyan ve Truman-Marshall yardımlarıyla ekonomisinin belini doğrultan DP dış politikaları çıkmaz sokağa girerek, onurlu yalnızlık yönünde ilerlemeye başlamıştır.

2.2.3.2. DP'nin CHP ile İlişkileri

1957 seçimlerinde CHP yükselişe geçerek Meclise kalabalık bir milletvekili grubu sokmayı başaran CHP'de parti-içi demokrasinin ilginç bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Oysa 1950 ve 1954 seçimlerinden mağlup ayrılan eski CHP'nin üyeleri ve vekilleri muhalefet durumuna düşülünce, ortadan kaybolmuş ve adeta CHP parti örgüt dağılmıştı.

Nitekim Haziran 1950'de yapılan VIII. Kurultayda İnönü yeniden Genel Başkan seçilmişti ama onun gösterdiği aday (Nihat Erim) Genel Sekreter seçilememişti. Seçilen, cana yakın, gülümseyen, rastladığı herkesin elini sıkıan Kasım Gülek olmuştu. Bürokratik geleneklere bağlı olan İnönü ondan pek hoşlanmıyordu. Ama delegeler onu seçmişti ve o da partiyi canlandırmak için olağanüstü çabalar harcayacaktı. 1959'a kadar CHP'de Gülek Genel Sekreter kaldı ve 1959'da CHP'nin güçlendiği bir zamanda İnönü partinin dizginlerini yeniden ele geçirmesi sonrasında Gülek bir daha Genel Sekreter olamadı.

Bununla birlikte Kasım Gülek'le birlikte din konusunda CHP ödün vermeye başlamıştı Ona göre iktisadî durumun kötülüğü hesaba katılırsa, bundan sonraki seçimin CHP tarafından kazanılması, muhtemeldi. Oysa Menderes ve çevresi iktidardan ayrılma olasılığını hiç düşünmüyor, bunun yerine darbe çığırtkanlığı yapmakla suçladığı muhalefete ve bizzat İnönü ve Kasım Gülek'e karşı daha şiddetli bir baskı dönemi başlatmayı tercih ediyordu.

DP'liler esas kavgacının İnönü olduğunu söylerler. İnönü'nün kavgadan kaçmadığı kesindir ama iktidarda olmak bakımından daha yumuşak ilişkiler sürdürmenin sorumluluğu herhalde öncelikle DP önderlerine aitti.

Oysa Menderes ya da Bayar'ın ülkenin ulusal birliğini tehlikeye düşüren, mahallelerde, köylerde, kahvehanelerde ve cami ayırmaya kadar giden bu kutuplaşmaya engel olması bir iktidar sorumluluğunun gereği idi. Nitekim 1946-50 döneminde Cumhurbaşkanı olan İnönü CHP Hükümeti ile DP muhalefeti arasında oluşan gerilimi düşürmek ve havayı yumuşatmak için 12 Temmuz Beyannamesinde de somutlaşan çabalar göstermiştir.

Öte yandan DP tarafından gittikçe örselenen CHP 12 Ocak 1959'da toplanan 14. CHP Kurultayı'nda "İlk Hedefler Beyannamesi" kabul edilmiştir. İlerleyen yıllarda 1961 Anayasasının temelini oluşturacak Beynamedeki esaslar sosyal devlet, basın özgürlüğün, grev ve sendika kurma hakkı, ikinci meclis, anayasa mahkemesi, seçimde nispi temsil usulü, üniversite özerkliği, yüksek yargıçlar kurulu, devlet yayın araçlarının yansızlığı vb.⁴³⁹

Tam bu dönemde muhalefetle DP arasında yumuşamaya neden olan bir kaza gerçekleşmiştir. 17 Şubat 1959'da Menderes'in başkanlığında Londra'daki Kıbrıs görüşmelerine giden delegasyonu taşıyan uçak Londra yakınlarında aşırı sisten dolayı düşmüştü. 14 kişinin şehit olduğu bu uçak kazasında Menderes'in yara almadan kurtulması, iktidar ve muhalefet arasında bir yumuşamaya yol açmıştır. Ankara Garı'nda Menderes'i, Bayar ve İnönü'nün de bulunduğu devlet erkânı ve büyük bir kalabalık coşkuyla karşılamıştır. İnönü'nün Menderes'i tren garında karşılaması ve Kıbrıs meselesi ile ilgili hükümetin çabaları muhalefet ve iktidar arasındaki ilişkileri geçici bir süre de olsa yumuşatmıştır.⁴⁴⁰

Ancak 1959 yılında Türk Lirasının değerinin düşürülmesi ve enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açmış, muhalefetin güçlenmesi ile birlikte CHP'nin erken seçim isteklerini de gündeme getirmeye başlamıştır. 1960'a gelindiğinde ise iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik iyice artmış, muhalefet DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP iktidarı ise muhalefeti "ihtilal" çığırkanlığı yapmakla suçlamıştır.

Siyasi ortamın giderek gerginleştiği bu dönemde DP meclis grubunun "CHP'nin yasa dışı yöntemlerle siyaset yaptığı ve bazı basın organları tarafından da desteklendiği" iddiası ile on beş kişilik bir soruşturma kurulu oluşturulmasını

⁴³⁹ Tunçay, M., **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.185.

⁴⁴⁰ Altaş, s. 133.

kararlaştırmıştır. Tarihe tahkikat komisyonu olarak geçen bu hamle sonrasında muhalefet TBMM'den uzaklaşarak sokağa inmeye başlamıştır.

Sonuç olarak oğulculuğu, yani azınlığın, muhalefetin haklarını kabul etmeyen kısır bir demokrasi anlayışı, baskıcılık, çeşitli olaylarla somutlaşan hukuk dışı uygulamalar, Muhalefetle ilişkileri daima bir kavga havasında yurutmek ve Amerikalılarla yapılan çok sayıda ikili anlaşmalarla yabancı servislere ulke içinde çok geniş bir hareket alanı sağlamış olmak DP iktidarının sonunu hazırlamıştır.

2.2.3.3.Vatan Cephesinin ve Guc Birliği Hareketinin Oluşumu

1957 seçimlerinden once engellenen muhalefetin gu birliği, 1958 sonunda goruln partiler arası birleşmelerle gerçekleşebilmiş, aynı yılın Ekim ayında ise Turkiye Koylu Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, 24 Kasım 1958 tarihinde ise Hurriyet Partisi CHP'ye katılmıştır.

Boylece kurulan muhalefetteki gu birliğine DP'nin yanıtı ise, Vatan Cephesini kurarak olmuştur. Oncelikle Menderes 6 Eylul 1958'de Balıkesir'de muhalefeti Irak'taki Devrimin benzerini yapmak istemekle suçladı ve darağaçlarını hatırlatmıştır. 21 Eylul'de Izmir'de De Gaulle duzenini ornek almak istediğini gosteren sozler soylemiş ve devlet gorevlilerine baskı yapılırsa demokrasiye paydos deneceğini belirtmiştir. Halkı belirli kıvama getirdiğini duşunen Başbakan Menderes nihayet 12 Ekim 1958 gunu Manisa'da CHP'lilerin kurmakta olduğu "kin ve husumet cephesine" karşı "Vatan Cephesi"ni kurmalarını istemiştir.⁴⁴¹

Ondan sonra ulkenin her yanında Vatan Cephesi orgutleri kurulmaya başlandı. Uyeler aslında DP'ye uye oluyorlar, fakat katıldıkları orgute Vatan cephesi deniyordu. Vatan Cephesi'ne katılanların adları radyodan teker teker okunarak bu kişiler teşvik edilmiş ve hatta belli konumlarda yer alan bazı kişiler katılması yonunde zorlanmıştır.⁴⁴²

Ancak bu kampanya gerçekçi olmadığından sonucu başarısızlık olmuş, iktidara yaranmak isteyen, beklenti içinde olan kesimlerin tıpkı gunumuzde kefen giyerek sokağa dokulmesi gibi bir anlayışla ulkedeki siyasal gerilimin busbutun artmasından başka bir içe yaramamıştır.

⁴⁴¹ Uyar, H., **Turk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Ornek, Vatan Cephesi**, Buke Yay. İstanbul, 2001.

⁴⁴² Bingol ve Akgun, s. 23.

2.3.3.4. İnönü'nün Yurtiçi Gezileri ve Meydana Gelen Olaylar

Gerek iç tüzük değişiklikleri gerekse diğer baskıcı uygulamalarla TBMM içinde gerilim yükselmiş, özellikle uçak kazası sonrasında TBMM düzenli olarak toplanamadığı gibi, toplandığı zamanlarda da ya toplantılar kısa sürmüş, ya da iktidar-muhalefet arasındaki kavgaya varan gerginlikler yaşanmıştır. Bu durum muhalefetin faaliyetlerini daha çok Meclis dışına kaydırmasına yol açmıştır.

Aslında iktidara geldiğinden beri DP muhalefet önderlerinin yurtda dolaşmasına tahammül edememiştir. Daha 1952'de, muhalefet önderlerinin, başta İnönü ve Kasım Gülek, gezilerini önlemek için baskı yapmaya başlamışlardı. Bu baskı kolluk güçlerinin, yönetici, savcı ve mahkemelerin baskısı olabileceği gibi, DP'li partizanlara yaptırılan düşmanca davranışlar da olabiliyordu.

İnönü'nün Ekim 1952'de yaptığı Ege gezisi sırasında İzmir'de kişisel müdahaleler, Akhisar ve Manisa'da protesto gösterileri yapıldı. 8 Ekim 1952 günü İnönü, Balıkesir'e gelecekti. Vali kentin dışında onu karşıladı ve kente girerse olaylar çıkacağını, olanlardan sorumlu olmayacağını, İnönü'yü koruyamayacağını bildirdi. İnönü kente girmekten vazgeçti.

18 Nisan 1954'de İnönü'yü, Mersin'de açık hava toplantısı sırasında DP'lilerin saldırıları karşısında canını kurtarabilmesi için yüksek bir duvardan aşkırtmak gerekmiştir. Daha başka örnekler de verilebilir. Fakat görünen odur ki, sonraki olaylar daha ağırdır. Bunlar da İnönü'yü dövmek, yaralamak, hatta muhtemelen öldürmek düşüncelerinin yer aldığını söylemek mümkündür.

Bu dönemde iktidar muhalefeti ihtilal kışkırtıcılığıyla, muhalefetse iktidarı bir "istibdat idaresi kurmakla" suçlamıştır. Bu dönemde CHP'nin 15 Mart'ta Güney Kore Diktatörü Syngman Rhee'ye karşı ayaklanmaların başlamasını, basına örnek alınması gereken bir davranış gibi yansıtması iktidar-muhalefet arasındaki gerginliği iyice artırmıştır.

Hükümete göre CHP, komplocu yaklaşımlar sergilemekte idi. Böylece toplumu kamplaştıran Demokrat Parti yine bir Ege gezisinde, 30 Nisan 1959'da İnönü'nün Kurtuluş Savaşında karargâhı olan evi ziyaret etmesi, Vali tarafından ne pahasına olursa olsun önlenmek istenmiştir. Valinin bu buyruğunu yerine getirmeyen Emniyet Müdürü ve Jandarma Komutanı o gün görevden alınmışlardır.

O gece çevredeki bir takım fabrikalardan DP'li partizanlar getirildi. Ertesi gün bu kalabalık, istasyona gitmekte olan İnönü'nün otomobilini durdurdu. İnönü otomobilinden inip kalabalığın arasından geçerken başına isabet eden bir taşla yaralandı. Yolda olaylar devam etti. İzmir'de CHP'nin bütün etkinlikleri engellendi, DP'li partizanlar Demokrat İzmir gazetesini yıktılar. İstanbul'da İnönü hava alanından kente gelirken, taşlı, sopalı DP'liler Topkapı'ya yığıldılar (4 Mayıs).

1960 yılında da politik durumu normalleştirmek ve iktidarla muhalefet arasında olumlu bir ilişki kurmak oldukça zorlaşmıştır. Aynı yıl CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e karşı Çanakkale'de Geyikli' de olaylar düzenlendi. 1960 ilkbaharında Yeşilhisar olayı oldu. 1960'ın başında İnönü'yü Kayseri'ye götüren trenin yetkililerce durdurulup, İnönü'den Ankara'ya geri dönmesi istenmiştir. Ancak İnönü'nün bu teklifi kabul etmeyerek, üç saatlik bir gecikmeyle yoluna devam etmesi iktidarı zor durumda bırakmıştır.⁴⁴³

Bu olayların gazetelerde yazılması yasaklandı, basın beyaz sütunlarla çıktı. Topkapı olayında ise bir cana kastetme durumu olduğu söylenebilir (bu sırada İnönü 75 yaşındaydı). DP'nin önderleri olan Menderes ve Bayar'ın cezaî sorumluluğu kanıtlanamasa bile, siyasal sorumlulukları olduğu açıktır.

Sonuç olarak iktidar ve muhalefet arasında yaşanan tartışmalar, 18 Nisan 1960'ta CHP ve genel olarak muhalefet hakkında "Tahkikat Komisyonu" adı verilen komisyonla Meclis soruşturması açılmasıyla had safhalara ulaşmıştır.⁴⁴⁴

2.2.3.5. Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Basına Sansür

Daha öncede belirtildiği üzere 11 Nisan 1960 günü İnönü'yü Kayseri'ye götüren trenin yetkililerce durdurulup, İnönü'den Ankara'ya geri dönmesi istenmiştir. "Kayseri Olayı" diye bilinen bu olayın hemen ertesi gün, DP Meclis Gurubu muhalefeti Meclis Soruşturma komisyonu kurarak engellemek üzere karar aldı.⁴⁴⁵

Tamamen milletvekili dokunulmazlığı olan başta İnönü olmak üzere muhalif siyasileri susturmak üzere DP yasama organındaki gücünü kullanmak istemiştir. 12 Nisan 1960 günü DP Grubunun yayımladığı bildiri CHP'yi "silahlı ve tertipli

⁴⁴³ İnan, s. 121.

⁴⁴⁴ Kaya, s.169.

⁴⁴⁵ İnan, s. 121.

ayaklanmalar hazırlamakla", bir kısım basını da bunu yalan ve çarpıtılmış haberlerle desteklemekle suçluyor ve üç ayda işini bitirecek bir Tahkikat (Soruşturma) Komisyonunun kurulması yönündeki kararın alındığını açıklıyordu.⁴⁴⁶

Tahkikat Komisyonu'nun gerekçesi şu şekildedir; "*CHP'nin taraftarlarından bazılarını silahlandırdığı ve orduyu siyasete karıştırmak istediği, demokrasinin fikri ve manevi temellerini tahrif ettiği, müesseseleri baskı ve tehdit yolu ile işlemez hale getirdiği, bir kısım basının da hakikatleri tahrif ederek yalan neşriyatta bulunduğu, memleketin, siyasi içtimai, iktisadi, mali hayatını tehlikeye maruz bıraktığı*".⁴⁴⁷

Bu gerekçelerle 18 Nisan 1960'da kurulan Meclis Tahkikat Komisyonu, muhalefetin kanunî sınırları zorladığına ilişkin DP'nin iddiaları soruşturmak için oluşturulmuş gözükse de tamamen DP'lilerden oluşan bu komisyonun tarafsız olması çok zordu.⁴⁴⁸ Üstelik komisyona olağanüstü yetkiler verilmiş, gerektiğinde sadece TBMM çatısı altında değil her yerde yargısal güç kullanarak insanların tutuklanmasını, konuşmasını ve yazmasını engelleyebiliyordu.⁴⁴⁹ Nitekim kabul edilen tasarı ile Komisyonun önlem ve kararlarına "her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler" 1-3 yıla kadar ağır hapis cezasına, gizli olan soruşturma konusunda açıklama yapanlar 6 ay ile 1 yıl arasında hapis cezasına çarptırılacaklardı. Komisyonun çalışmaları ceza usulündeki ilk soruşturma niteliğinde olacaktı.

Daha sonra da 27 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nu ek yetkilerle donatan bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla Tahkikat Komisyonu, sivil ve askeri savcılarla yargıçların tüm yetkilerine sahip olmuş, istediği ev ve kuruluşu basarak, öngördüğü bilgi ve evraka el koyabilecek, gazeteleri toplatabilecek ve hatta matbaalarıyla birlikte kapatılmasına karar verebilecek yetkilere kavuşturulmuştur.⁴⁵⁰

İnönü o gün TBMM'de 2 konuşma yapmıştır. Konuşmasının ilkinde "Biz tedbiri aldık. Bu tedbiri yürüteceğiz diyorsunuz... Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle demiştir... Bu tedbire teşebbüs eden baskı tertipçileri zannediyorlar ki: Türk Milletinin Kore Milleti kadar haysiyeti yoktur.". Kore diktatörü Rhee, öğrenci ve halk gösterileri karşısında, 21 Nisan 1960'ta istifa etmek

⁴⁴⁶ İnan, s. 122.

⁴⁴⁷ Tansel, S., **27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960, s.11'den Akt. Kaya, s.168.

⁴⁴⁸ **Resmi Gazete**, 19 Nisan 1960, Sayı: 10484.

⁴⁴⁹ Yücel, s.144.

⁴⁵⁰ Tunçay, s. 186.

zorunda kalmıştı. İnönü'nün bu örneği vermesiyle birlikte meclis yeniden karışmış, DP'liler küplere binmişlerdir.⁴⁵¹

İnönü ikinci konuşmasının sonunda şu cümleleri sarf etmiştir : *"Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır."*⁴⁵²

Bu yasanın kabulünden sonra 12 CHP milletvekiline 3 ile 6, İnönü'ye de 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası verilmiştir. Ayrıca İnönü'nün 18 Nisan'daki konuşmasının Meclis tutanaklarından silinmesine karar verilmiştir. Üstelik oturlardan çıkarılma cezası alan milletvekillerinin direnmesi üzerine, söz konusu milletvekilleri Meclis Genel Kurulu Salonu'ndan polis zoruyla çıkarılmıştır.⁴⁵³

Öte yandan Meclis görüşmeleri ve önergelerin Resmi Gazete dışında hiçbir yayın organında yer almamasının da karara bağlandığı merci haline gelen Tahkikat Komisyonu yine DP çoğunluğu sayesinde Meclis'ten aldığı bir kararla Meclis'teki görüşmeleri yayınlayan gazetelere karşı tedbirler de almıştır.⁴⁵⁴

Hatta o günlerde Komisyona karşı çıkan nitelikteki yazılara yer veren dergi ve gazeteler bile birer birer kapatılmaya başlanmıştır. Tüm bu yasaklara rağmen Ulus ve Demokrat İzmir gazeteleri tahkikat komisyonu ile ilgili İnönü'nün konuşmalarını aynen basmış, ülkenin her yanına bu yazıların dağılması sağlamıştır.⁴⁵⁵

Sonuç olarak kurulan Tahkikat Komisyonu siyasi faaliyetlerle beraber kendi çalışmalarıyla ilgili haber ve değerlendirmelere de yasak getirmiş, 27 Nisan da ise bu kurulun yetkilerini genişleten yasanın çıkması ile birlikte İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olayları hükümetin tutumunu daha da sertleştirmiştir.

Görüldüğü üzere muhalefet gezilerini zorbalıkla, korkutarak, yıldırarak önleyemeyen DP iktidarı, bu kez muhalefetin her türlüünü tahkikat komisyonu aracılığıyla susturmaya çalışmış, bunun sonucunda tüm muhalif siyasi gösterilerin yasaklanmış olmasına rağmen İstanbul ve Ankara'da gençlik örgütleri eylemler yapmaya, DP'ye karşı ayaklanmaya başlamışlardır.

⁴⁵¹ Okutan, s. 146.

⁴⁵² Tansel, s.13'den Akt. Kaya, s.169.

⁴⁵³ Toroğlu, C., "DP ve Demokrasi Son, (8)! Yalanı", <http://blog.milliyet.com.tr/dp-ve-demokrasi-yalani--8---son/Blog/?BlogNo=66682>. Erişim Tarihi: 16.01.2015.

⁴⁵⁴ Bakan ve Özdemir, s.383.

⁴⁵⁵ Kongar, s. 154.

2.3.3.6. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

18 Nisan 1960'da Tahkikat komisyonu yetki yasasının çıkmasından sonra, ülkede büyük bir siyasal kaos yaşanmıştır. CHP'nin Ulus Gazetesi aracılığıyla gençliği göreve çağırması ise, siyasi tansiyonun yükselmesine yol açmıştır. Bundan sonra iktidarla muhalefet arasındaki kavga sokaklara taşmıştır.⁴⁵⁶

28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesinde öğrencilerle polis arasında çatışmalar çıkmaya başlamış ve Çıkan olaylarda Polis çaresiz kalırken, olaylarda bir öğrenci öldü ve 40 kişi yaralanmıştı. Hatta İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar polis tarafından gösterilerde tartaklanmıştı. Üniversite tatil edildi. Yayın yasağı getirildiği için olaylar kulaktan kulağa abartılarak aktarıldı. Ertesi gün Ankara'da Siyasal Bilgiler ve Hukuk öğrencileri gösterilere başlamış ve bunun üzerine 29 Nisan 1960'da İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁴⁵⁷

5 Mayıs 1960'da Muhalefet saat 5'te Kızılay Meydanında ses getiren bir protesto yürüyüşü düzenlemiş, böylece ülkede iktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin iyice arttığı, ihtilalin sıradan bir olaymış gibi konuşulduğu bir atmosfer oluşmuştur.⁴⁵⁸

Bu olaylardan oldukça fazla olumsuz etkilenen Menderes, iç siyasetteki tıkanmaları gidermek, dolaşan dedikoduları yalanlamak ve moral toplamak amacıyla Ege gezisine çıkmaya karar vermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise, Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in 30 Nisan 1960'da yaptığı hükümetin istifa etmesi tavsiyesine "Hayır, tenkit zamanı geçti. Şimdi tenkil (örnek ceza, ortadan kaldırma) zamanıdır," şeklinde cevap vererek, "cumhurun başkanı" olmasına rağmen Başbakan Menderes ile aynı sert ve uzlaşmaz dili kullanmayı tercih etmekteydi.⁴⁵⁹

Öte yandan DP Genel İdare Kurulunun ve DP Meclis Grubunun Menderes'i tuttuğu yoldan geri çevirmek için yaptıkları girişimler de onu etkilemedi. Oysa ordudan darbe hazırlığı yapılacağına ve yapılabileceğine ilişkin önemli işaretler geliyordu. Örneğin Emekli olmak üzere izne ayrılan Kara Kuvvetleri Kumandanı

⁴⁵⁶ Ahmad, 2011, s.204.

⁴⁵⁷ Okutan, s. 146.

⁴⁵⁸ Demir, s. 375.

⁴⁵⁹ Demir, s. 373.

Cemal Gürsel, Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı mektupta Cumhurbaşkanı ve hükümetin değişmesi gerektiğini söylüyordu.⁴⁶⁰

20 Mayıs 1960'ta Tahkikat Komisyonunun incelemeleri orduya yöneldiğinde ise, ordu içindeki ihtilalci örgütler harekete geçme kararını vermişti. Ertesi gün Harp Okulu öğrencileri Atatürk Bulvarında sessiz bir yürüyüş yaptılar. Bu yürüyüş muhtemel bir soruşturmada kendi kimliklerini ortaya çıkarabilecek darbeci subayların daha hızlı hareket etmelerinin önemli bir göstergesiydi.⁴⁶¹

Ancak söz konusu tertip karşısında hükümetin aldığı ilk tedbir Harp Okulunun en kısa zamanda tatile göndermek olmuştur. Sonuç olarak artık ordu hükümetten duyduğu rahatsızlığı dışa vurmaya başlamış ve hükümete müdahale için de gerekli koşulların olgunlaştığını düşünmeye başlamıştı.⁴⁶² Diğer bir ifadeyle ülkede iyice gerilmiş olan siyasi ortamda, basın ve öğrencilerden gelen planlı tepkileri, darbe ortamını hazırlamış ve askerinin darbe yapması için gereken rıza sağlanmıştır.

27 Mayıs 1960 sabahı, Menderes'in erken seçim kararını da açıklamayı düşündüğü gezisinin Eskişehir'den sonraki durağı Kütahya'ya giderken, ihtilalce subay Kurmay Albay Alparslan Türkeş DP hükümetini devirdiklerini açıklayan bildiriye Ankara radyosundan okumuştur.⁴⁶³ Böylece başkanlığını Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Cemal Gürsel'in yaptığı Millî Birlik Komitesi adındaki, çoğu genç subaylardan oluşan bir cunta tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi yapılarak, DP'nin siyasal yaşamına son verilmiştir.⁴⁶⁴

Cumhuriyet'in ilk günlerinde temel bir ilke olarak kabul edilen silahlı kuvvetlerin tarafsızlığı ilkesini sona erdiren 27 Mayıs Darbesi, Osmanlı geleneğinin aksine yöneticileri değiştirmek yerine, yönetime askerinin bizzat kendisinin gelmesi şeklinde değişen bir yöntemle yapılmıştı. Bu durum söz konusu darbenin uzun vadeli etkilere neden olmasını bir yandan sağlarken diğer yandan da ülkemizde askeri darbe anlayışının yerleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Buran, s. 108.

⁴⁶¹ Ahmad, 2011, s.206.

⁴⁶² Okutan, s. 147.

⁴⁶³ Ahmad, 2011, s.206.

⁴⁶⁴ Buran, s.108.

⁴⁶⁵ Karpat, 2009, s.111.

Demokrat Parti iktidarının on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken yöneticileri tutuklanmış,14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar geçen süreçte Yassıda mahkemelerinde 592 kişi sanık olarak yargılanmıştır. DP'nin ileri gelenlerinden 228 kişi hakkında ölüm cezası istenmiş ve nihayetinde yalnızca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkında verilen idam cezaları uygulanmıştır. Yassıda mahkemelerinde verilen bu kararlar kamuoyunda günümüze kadar sürecektir tartışmaların da başlangıcı olmuştur. Parlamenter sisteme geçildikten sonra bile özellikle 1960-1970 yılları arasında bazı siyasi partilerle ordu arasındaki gerginliğin temel meselesini bu idamlar oluşturmuştur.

Sonuç olarak 27 Mayıs Askeri darbesi kimilerine göre demokrasi dışı uygulamaları kontrol edilemeyen seçilmiş bir hükümete karşı demokratikleşmeyi sağlayan meşru bir müdahale idi. Diğer görüşe göre ise, 27 Mayıs, seçimle işbaşına gelmiş bir iktidarı deviren ve kendisinden sonraki darbelere de yol açarak demokrasinin kökleşmesini önleyen bir darbeydi.⁴⁶⁶

Kuşkusuz DP'nin politikalarını pek çok yönden eleştirmek mümkündür. Özellikle DP iktidarı 1954'ten sonra yönetimin sertleşmesi, özgürlüklerin kısıtlanması vb. birçok konuda hatalı kararlar almıştır. Ancak bütün hoşnutsuzluklara rağmen halkoyu ile üç kez iktidara gelmiş bir siyasi partinin yöneticilerinin böyle trajik bir sonu hak etmediğini söylemek mümkündür.

⁴⁶⁶ Bakan ve Özdemir, s.21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASİ POLİTİKALARININ

TÜRK DEMOKRASİSİNE YANSIMALARI

DP'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de çok partili yaşama geçilmiş, henüz çok partili hayatın acemisi olan iktidar ve muhalefet partileri hem kendileri hem de Türk milleti açısından tüm siyasi ve toplumsal alanlarda acı tecrübeler yaşayarak gerçek demokrasiyi tanımaya başlamışlardır.

Yaklaşık otuz yıl süren tek parti kadroları tarafından bir anlamda istila edilen devletin tüm erkleri, eskiden kendileri gibi CHP'li olan ancak 1946 yılında değiştirdikleri gömlekle artık "demokrat" sayılan Bayar ve Menderes liderliğindeki yeni bir Türkiye ile tanışmışlardır. 1950 yılında gerçekleşen bu tanışmanın ilk şokunu atlatmak hemen hemen beş yıl sürmüştür, nihayet 1955 yılından itibaren tüm devleti oluşturan kamu kurumları DP güdümündeki "Yeni Türkiye'de" yaşamaya tam anlamıyla alışmışlardır.

Ancak 1957'den itibaren ülkede başlayan ekonomik daralma, her gün artan enflasyon oranı ve hükümet tarafından mecbur kalındığı için yapılan zamlar karşısında gittikçe bunalan Türk halkı DP hükümetinin bu dönemde daha fazla arttırdığı dini söylemleriyle karnın doymayacağını anlamaya başlamıştır. Ayrıca 1958 yılından sonra basından, ordudan, aydınlardan, üniversitelerden ve kamu bürokrasisindeki eski kadrolarından gelen destekle kendine güveni gelen CHP'nin yeniden iktidara gelme ihtimali arttıkça Menderes ve ekibi ülkeyi daha sert ve antidemokratik uygulamalarla yönetmeye başlamıştır.

Böylece ülke kısır bir döngünün içine girmiş, DP'nin ilk iktidar yıllarında halkımıza sunduğu demokratik kazanımlar birer birer geri alınmaya başlanmış, bununla yetinmeyen Menderes ve ekibi gittikçe daha sert tedbirlere müracaat ederek,

antidemokratik nitelikteki baskıcı uygulamalarla tüm ülkede derin acılar ve korkular yaşanmasına neden olmuşlardı.

Şüphesiz yaşanan olaylarda demokratik bir siyasal sistemde nasıl muhalefet yapılması gerektiği konusunda oldukça acemi olan başta CHP olmak üzere tüm muhalif kesimlerin büyük etkisi ve hatası olmuştur. Bu anlamda CHP ile işbirliğine giden üniversiteler, basın ve yayın kuruluşları ile tüm ordu mensupları büyük bir akıl tutulması yaşayarak, gerçek demokrasilerin “seçimle gelen iktidarlar, yalnızca seçimle giderler” kuralını unutmışlardı.

Sonuç olarak 1946 yılında DP'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de yeşeren çok partili hayatın ilk demokrasi tomurcuklarının üstüne 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte çığ düşmüş, bir balyoz gibi DP'nin tepesine inen Cumhuriyet döneminin ilk askeri darbesi ile Türkiye'nin demokrasi tarihinde kara bir leke sürülmüştü.

Araştırmanın son bölümünde muhalefet ve iktidar dönemlerinde DP'nin gösterdiği siyasi tavırlar ve ürettiği politikalar karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek, yukarıda anlatılan çerçevede DP politikalarının Türk demokrasisine yansımaları incelenmeye çalışılacaktır.

3.1. DP İKTİDARINDA SİYASİ FAALİYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Halkın büyük umutlarla 1950 yılında iktidara taşıdığı DP ilk iktidar döneminde daha çok halkçı, uzlaşmacı ve muhalif seslere de tahammül gösteren bir anlayışla siyaset ve politika yapacağını beyan etmiştir.

Bu dönemde muhalefetin değişime direnç göstermesi, iktidarı kaybetmenin şokunu üzerinden atması ve bürokrasideki tasfiyelerle sarsılması demokrasinin bir gereği olarak hazmedilmeye başlanmıştır. Ancak DP'nin demokrasinin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek uygulamalara yer vermeye başlamasıyla birlikte muhalefet adeta siyaset yapamaz bir hale düşmüştür. Böylece DP'nin ilk iktidar döneminde bir yandan CHP'nin muhalefet yapma yollarını tıkanırken diğer yandan ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerin desteğiyle milletin özellikle köylü

kesimlerinin iktidar partisine olan sempatisi canlı tutulmuş ve bu sayede 1954 seçimlerinde yeni bir seçim zaferi kazanılmıştır.⁴⁶⁷

Özellikle ABD ve Avrupa ile iyi giden ekonomik ilişkiler gelen yardımlar ile ekonomide önemli kazanımlarla süslenen DP'nin politikaları 1954 yılında yapılan seçimlerde oylarını arttırarak yeniden iktidara gelmesine yola açacaktır. İşte bu ikinci seçim zaferi iktidar partisi kadrolarının tamamının güç zehirlenmesine neden olmuş; muhalefet ülkede hiç yokmuş gibi DP'nin uygulamalara başlamasına ve demokrasiyi önceleyen değil DP'lileri önceleyen siyaset yapmaya başlamasına neden olmuştur.

Artan oyla beraber gelen gücü taşıma konusunda yeterince güçlü bir siyaset ve demokrasi olgunluğuna sahip olmayan Türk siyasetinde güç zehirlenmesine ilişkin görüşleri doğrulayan olaylar devleti oluşturan yasama, yürütme ve yargı erkinde yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca bu olayla 27 Mayıs 1960 darbesini yapan askerlerin darbeye gerekçe olarak gösterdiği DP politika ve uygulamalarıdır.

Bu çerçevede Türkiye'de 1946-1960 yılları arasında DP tarafından yasama, yürütme ve yargı ayağında sürdürülen DP politikalarının Türkiye demokrasisine katkılarını aşağıdaki başlıklar altında incelemek ve değerlendirmek mümkündür.

3.1.1. DP Döneminde Yasama Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi

Muhalefet döneminde mecliste sürekli olarak hükümeti ve Cumhurbaşkanı İnönü'yü eleştiren DP'liler 1950 seçimlerinden sonra iktidara geldiklerinde Türkiye'deki siyaset anlayışında önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle yasama sürecindeki değişimler Meclis içtüzüğünde, meclis oturumlarında ve tüm yasama faaliyetlerinde kendini göstermiştir.⁴⁶⁸

Bu değişimler bazen demokrasinin ülkemizde olgunlaşmasına bazen ise geriye giderek ilkel kalmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Hatta egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu anlayışının mücessemleştiği TBMM'de DP döneminde hayata geçirilen pek çok düzenleme ve uygulama günümüzde bazen iktidarın bazen de muhalefetin siyaset biçiminde etkili olmaya devam etmektedir.

Özellikle 27 yıllık tek parti iktidarı boyunca TBMM yönetimi tamamen CHP'lilerin elindeyken, şimdi ise DP'nin eline geçmişti. Bu duruma hem tüm CHP'lilerin hem de tüm Meclis çalışanların alışması yâda hazmetmesi gereken bir gerçektir. Hazımsızlık gösterme durumunda ise ülkemizde demokrasi gelişmeyecektir.

⁴⁶⁷ Okutan, s. 139.

⁴⁶⁸ Şeyhanlıoğlu, s. 197.

Oysa 1950 seçiminden sonra büyük bir bozgun yaşayan ancak devlet kurumlarının tamamı parti üyelerinden oluşan CHP seçim sonuçlarına saygı göstererek iktidarı tüm devlet kurumlarıyla birlikte DP'ye teslim etmiştir. DP tarafından teslim alınan en önemli emanet ise parlamentodaki milletvekillerine ait sandalyeler ve bu sandalyelerde oy kullanan vekillerdir.

Bu çerçevede DP'nin iktidar olduğu dönemlerde bazı parlamento faaliyetlerinin demokrasi açısından değerlendirmek mümkündür. Bunun için ilk olarak Birinci Menderes Hükümetinin 9.Dönem TBMM güven oylaması sürecine bakmak yerinde olacaktır. Parlamento ilk olarak Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı Refik Koraltay'ı ise Meclis Başkanı olarak seçti. Böylece devletin zirvesi DP'lilerden oluşmuş, Bayar'da hükümeti kurmak üzere yeni DP genel Başkanı Menderes'i görevlendirmiştir.

Birinci Menderes hükümetinin güven oylaması öncesinde 50'den fazla milletvekilinin söz alarak konuşmuştur. Tüm konuşmaların ortak noktası ise Türkiye'de demokrasinin gelişmesinin gerektiği aziz Türk milletinin bunu hak ettiği yönüyledir. Nitekim Menderes 14 Mayıs 1950 günü yaptığı güvenoyu teşekkür konuşmasında bugünün sadece DP açısından değil aynı zamanda Türk demokrasisinin de zafer günü olarak hatırlanacağını beyan etmiştir.⁴⁶⁹ Gerçekten tarihte 1950'de başlayan ve 27 Mayıs 1960 hükümet darbesine kadar sürecek olan bu "Menderes Dönemi" Türk demokrasi tarihinin başlangıcı açısından önemli bir dönüm noktasıdır.⁴⁷⁰

İlginçtir ki, 1954 seçimlerinde büyük bir zafer elde eden ve ikinci defa iktidara gelen İkinci Menderes Hükümetinin güven oylamasında 61 DP milletvekili güvensizlik oyu vermiştir. Güvensizlik oyu veren vekiller 1950 yılında yaşanan ilk seçimden zaferle çıkan DP'nin kurucu üyelerinden oluşmaktaydı. Menderes onları hayal kırıklığına uğratmaya başlamıştı. Hatta bu dönemde yapılan bazı grup toplantılarında DP'li milletvekilleri hiçte yumuşak olmamış ve DP'nin tartışmasız lideri olan Menderes'i ağır bir dille eleştirmişlerdir. Fakat Menderes bu eleştirilere hiç kulak asmayacak ve bildiği yoldan giderek muhalif sesleri susturmaya yönelik uygulamalara girişecektir.

⁴⁶⁹ Ahmad, 2011, s.55.

⁴⁷⁰ Göktepe, s. 363.

Menderes bu anlamda ilk olarak seçim listelerinin oluşumunda tüm yetkiyi kendinde toplayarak milletvekillerinin kendi belirleyeceği kişilerden oluşmasını sağlayarak atmıştır. Nitekim DP'lilerin oluşturduğu ilk meclisteki milletvekili profillerine bakıldığında milletvekillerinin %80'i teşkilat tarafından belirlenmiş isimlerden oluşmaktaydı. Bu isimler demokrasiye yürekten inanan, yeri geldiğinde DP liderini bile eleştirmeye cüret eden illerde halka yakınlığıyla tanınmış genellikle tüccar ve çiftlik ağalarından oluşan köylüyle sürekli teması olan profillerden oluşmaktaydı.

Ayrıca 1950'de seçilen milletvekillerinin %50'si Menderes tarafından 1954'te yeniden aday gösterilmemiş ve hem 1954 hem de 1957 seçimlerinde DP kontenjanından parlamentoya giren milletvekilleri Menderes'in eski devlet memurlarından oluşan kadrolardan oluşmuştur.⁴⁷¹ 1950 seçimlerinde milletvekillerinin 1954 seçimlerinde teşkilatlar yine etkili olmakla beraber adaylar, Genel Merkez'in sıkı bir süzgecinden geçtikten sonra Genel Başkan tarafından onaylandıktan sonra milletvekili olabilmişlerdir.

Böylece DP'nin son döneminde zincirleme akıp giden hadiseler karşısında özellikle Menderes kendini aldatmaya devam etmiş, Demokratlar arasında telaşa düşenler patiden ayrılarak birer birer hain ilan edilmeye başlamıştır. Bu durumun en somut örneği Menderes ve ekibinin 1957 seçimleri öncesinde Meclisten çıkartmaya çalıştıkları "İskat Kanunu" görüşmelerinde kendini göstermektedir. DP içinde bir kısım milletvekili bu kanunun çıkarılması durumunda seçimlerde partinin iyi not almayacağını belirtirken, bir kısım milletvekilleri ise bu kanunu savunuyordu.

Parti değiştiren milletvekillerinin, milletvekilliğini de düşürmeyi düzenleyen bu yasa tasarısı yalnız DP içinde tepkiyle karşılanmamış, muhalefet partilerinin de sert eleştirilerine maruz kalmıştı. Sonuç olarak ıskat kanunu tasarısı DP Grubun da büyük çoğunluğunun ret oyu vermesi üzerine kanun haline getirilememiştir. Bu kanun Menderes ve ekibinin yoğun çabalarına rağmen ret edilmesi Türkiye demokrasisi açısından olumlu bir gelişmedir. Şimdilerde aynı mevzu gündeme gelmekle birlikte siyasi parti liderlerinin milletvekilleri ve yasama üzerindeki otoritesi açısından böyle bir kanun var olması kabul edilemez bir durumdur.

⁴⁷¹ Ahmad, 2011, s.118.

Öte yandan tüm DP iktidar döneminde gerek DP'nin gerekse CHP'nin Meclisteki Grup toplantıları kimi zaman şiddetli, kimi zaman sakin geçmiştir. Özellikle Grup Toplantılarının tansiyonlarını bugün olduğu gibi o günlerde de ülkedeki mevcut koşullar ve yaşanan toplumsal gelişmeler belirlemektedir.

TBMM'de 1950-1960 yılları arasında geçen DP tarafından şekillenen meclis idaresinde önemli değişimler iç tüzük değişiklikleriyle hayata geçirilmiştir. Çok partili yaşamın koşullarına göre yaşanan ilk tecrübelerden hareketle meclis iç tüzüğü sürekli değişikliğe uğramış, bu değişimler demokratik teamüllerin yasama organı içinde gelişimi açısından önemli düzenlemelerin TBMM'de yerleşik uygulamalar haline gelmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte meclis iç tüzüğünde yapılan bazı önemli değişiklikler demokrasinin gelişimi yasma faaliyetlerinde milletin temsili açısından çeşitli yanlış uygulamalara yâda tahakkümlere neden olmuş. Özellikle 1957 yılındaki seçimlerde oyları azalan DP ekibi meclis iç tüzüğünde yaptığı değişikliklerle yasama üzerinde etkisini ve otoritesini sarsılmaz bir hale getirmeyi denemiş bir anlamda bunu başarmışlardır.

Nitekim 1957 seçimlerinin ardından kurulan Beşinci Menderes Hükümeti ilk iş olarak hem DP parti içtüzüğünde hem de TBMM içtüzüğünde milletvekillerinin iktidarı denetleme olanaklarını azaltacak antidemokratik nitelikte önemli değişiklikler yapmıştır. DP muhalefeti daha sıkı denetim altına almayı amaçlayan TBMM iç tüzüğünün değiştirilmesine yönelik kanun tasarısı 26 Aralık 1957'de mecliste görüşüldüğünde buna muhalefetin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Muhalefete göre Meclis iç tüzüğünde yapılmak istenilen bu değişikliklerle anayasanın şartsız bir şekilde halka devrettiği hâkimiyet hakkı hükümetin eline geçmiş oluyordu.⁴⁷²

Muhalefetin göstermiş olduğu sert tepkilere rağmen meclis iç tüzüğündeki değişiklik 27 Aralık 1957'de DP'lilerin oylarıyla kabul edilmiştir. TBMM içtüzüğün çeşitli maddelerinin değiştirilmesi sonucu getirilen en önemli yeniliklerin en önemlileri arasında sayılan bundan sonra TBMM'de toplam milletvekili sayısının %1 oranında milletvekiline sahip olmayan partiler grup kuramayacaklar ve buna göre DP'yi sürekli eleştiren CMP ve HP grupları ortadan kalkacaktı.

⁴⁷² Cumhuriyet, 26 Aralık 1957.

Yine yapılan iç tüzük değişikliğiyle hangi partiden olursa olsun komisyon toplantılarında, sükûneti bozan milletvekilleri önce ihtar edilecek, sonra oturumu terk etmeleri istenecek; meclisteki görüşmelerde parti grupları adına yalnız grup başkanı veya sözcülerinden biri, bir defa konuşabilecekti. Mecliste görüşmelere başlanabilmesi içinse çoğunluk bulunması şartı aranacak, ancak görüşmeler sırasında çoğunluk olmasa bile konuşmalar sürecekti.⁴⁷³

Ayrıca Meclis oturumlarında milletvekillerinden gelen ve yalnızca Cuma günleri cevaplandırılacak sözlü sorularda bakanlar, genel çıkarılara aykırı gördükleri konularda açıklama yapmaktan kaçınabileceklerdi. Suç oluşturan veya yargı makamlarınca yayınlanması yasak edilen konuların, meclis kürsüsünden söylenmesi durumunda, bunlar tutanaklarda yer almış olsalar dahi gazetelerde yayınlanması yasaklanıyordu.⁴⁷⁴

Daha da önemlisi ise Meclis hazırlık encümeninin yapacağı soruşturma sonucunda, bir milletvekiline yöneltilen suçlamanın takibi gereğine karar alması halinde dokunulmazlığın kaldırılmasına karar verilebilecekti. İlginçtir ki, kabine üyelerinden bir veya bir kaçını “tahkir veya tehdit” etmenin cezası meclisten geçici olarak çıkarılma ile cezalandırılabilirken, geçici çıkarma cezası 3–12 oturum olarak sınırlandırılmış, ancak milletvekilinin ısrarı halinde cezanın bir kat arttırılabileceği kabul edilmiştir.⁴⁷⁵

Görüldüğü üzere yapılan tüzük değişiklikleri ile hem muhalefetin hem parti içi demokrasinin önü kesilmiş ve ülkede siyasetin en temel güvence altında yapıldığı yer olması gereken Meclis’teki yasama faaliyetleri Menderes ve ekibi tarafından kısıtlanmıştır. Sonuç olarak Meclis iç tüzüğünde 1957 yılında yapılan bu değişiklikler iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri iyice gerginleşmiş ve böylece muhalefet parlamentoda siyaset yapamaz, DP içinde muhalif sesler çıkamaz hale gelmiştir.⁴⁷⁶

Nitekim CHP Meclis Grubu 28 Aralık 1957’de bir bildiri yayınlayarak iç tüzük değişikliğini eleştirdi, meclis başkanının tarafsız davranmadığını yapılan değişikliklerin neredeyse hepsinin muhalefetin sesini kısmak için alınan önlemler

⁴⁷³ Ataoğlu, s.122.

⁴⁷⁴ Artvinli, s.91.

⁴⁷⁵ Artvinli, s.90.

⁴⁷⁶ Ahmad, 2011, s.72.

olduğunu kamuoyuna duyurmuştur.⁴⁷⁷ CHP bu eleştirilerinde haklıydı. Demokratik açıdan kendilerine iktidara yöneltile eleştirilere en fazla tahammül gösterilmesi gereken mecliste yapılan iç tüzük değişikliğiyle yasama faaliyetleri dar bir kadronun direktiflerine göre sürdürülmeye başlanmıştır.

O dönemde yaşanan diğer bir talihsizlik ise Menderes'in Londra'da 17 Şubat 1959'da yaşadığı uçak kazasıdır. Bu kaza sonrasında uzun bir süre ülkeyi konuttan idare eden ve parlamentoya gelemeyen Menderes'in direktifleri doğrultusunda TBMM düzenli olarak toplanamamış; toplandığı zamanlarda da ya toplantılar kısa sürmüş, ya da iktidar-muhalefet arasındaki kavgaya varan gerginlikler yaşanmıştır.

İşte içtüzükteki antidemokratik düzenlemelere bir de bu durum eklenince zaten DP çoğunluğu karşısında Meclis yasama faaliyetlerinde çaresiz kalan muhalefet, bu tarihten sonra faaliyetlerini daha çok Meclis dışına kaydırmaya başlamıştır.⁴⁷⁸ Bunun sonucunda İnönü yurt gezilerine çıkmış, muhalefet sineyi millete sığınmış ve yurt genelinde bir süre sonra öğrenci olayları ve sokak çatışmalarının böylece fitili ateşlenmiştir.

3.1.2. DP Döneminde Seçim Sistemlerinin Demokratik Açıdan Değerlendirilmesi

Demokrasilerde halkın iradesinin sandığa tam olarak yansıtılması açısından oldukça önemli olan seçim sistemleri ve bu seçim sistemlerini ortaya koyan seçim kanunları demokratik teamüllerle ilkelere uygun olması oldukça önemlidir.

Özellikle halkın oylarıyla orantılı bir şekilde parlamentodaki milletvekillerinin belirlenmesi, seçimlerin yargı güvencesi altında şeffaf, özgür ve tarafsız bir şekilde yapılmasının sağlanması gibi esaslar demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu anlamda ülkemizde halen seçim sisteminde ve siyasi partilerin seçim faaliyetlerinde bir takım sorunlar bulunmakta olduğu bir gerçektir.

Bu sorunların çok partili dönemde yaşanıp yaşanmadığını anlamak amacıyla DP'li yıllarda ülkemizdeki seçim sistemleri mercek altına alınarak aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

⁴⁷⁷ Kahraman, s.122.

⁴⁷⁸ Eroğul, 2003, s.84.

3.1.2.1. DP'nin Muhalefet Döneminde Seçim Sisteminde Yaşanan Değişiklikler

Türkiye'de 1908'den 1946 yılına kadar yapılan seçimler günümüzdeki seçimler anlamında genel, serbest, tek dereceli, gizli ve demokratik bir nitelik taşııyordu. Özellikle 14 Aralık 1942 tarihinde 4320 sayılı yasa ile kabul edilen Cumhuriyet tarihinin ilk seçim kanununu ile seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi benimsenmiştir.

Bu kanun 5 Haziran 1946 tarihinde 4918 sayılı seçim kanunu ile bazı değişikliklere uğramıştır. Ancak yapılan değişikliklerle ortaya konulan seçim sistemi CHP lehine ve antidemokratik çeşitli düzenlemelerle dolu olduğu için önceki kanunla oluşan seçim sisteminde önemli değişime neden olmamıştır. Nitekim Demokrat Parti antidemokratik kanunların kaldırılmadığı ve iktidarın gerçek bir demokratik seçimin yaşanmasını engellediği gerekçesi ile bu değişikliğin hemen akabinde yapılan Belediye seçimlerine katılmadı. Böylece ara seçime sadece CHP katılınca Seçim kanunu meselesi doğru dürüst bir sonuca bağlanmadıkça çok partili rejimin bir türlü yerleşemeyeceği gerçeği bir kez daha anlaşıldı.

Tıpkı belediye seçimlerinde olduğu gibi 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerini de Demokrat Parti'nin üst yöneticileri boykot etmek niyetindeydiler. Nitekim bu seçimlere katılıp katılmama konusunda DP büyük tartışmalar başlatarak seçim sisteminin içerdiği adaletsizlikleri kamuoyunun gündemine yoğun bir şekilde taşımıştır. Fakat taşra örgütlerinin isteklerine uyarak, seçim sisteminde ki antidemokratik uygulamalara rağmen bu seçime girme kararı almıştır.⁴⁷⁹

DP'nin mağlubiyetiyle sonuçlanan bu seçimlerde DP'liler yaşadıkları haksızlıkları uzun yıllarca seçmene şikayet edecektir. Aslında bu seçimlerin hangi şartlar altında yapıldığını görmek için, seçimin dayandığı 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na bakmak yeterlidir. Bu kanun tek dereceli bir seçimi öngörüyor ama oyların açık verileceği, oy sayımının ise gizli yapılacağı hükmünü taşıyordu. Sayım yapıldıktan sonra da seçim pusulaları yakılacaktı. Ayrıca seçimler belediye meclisi üyelerinden oluşan seçim kurullarının denetiminde yapılacaktı.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Karpat, 2008, s.264.

⁴⁸⁰ Apuhan, s.75.

DP kurulur kurulmaz iktidara gelememesinin en temel sebebinin bu kanundan kaynaklandığını böylece CHP'lilerin seçim sonuçlarıyla oynadığını ve seçim sonuçlarına göre aslında seçimi kendilerinin kazandığını yıllarca söylemeye devam edecektir.

Nitekim DP'nin bu suçlamaları basın ve kamuoyunda makes bulmuş, CHP oy hırsızlığıyla suçlanmaya ve haksız şekilde iktidara geldiği eleştirileriyle karşılaşmaya başlamıştır. Bunun üzerine harekete geçen Şemsettin Günaltay kabinesi tarihsel olarak çok önemli bir rol oynayarak seçim kanununda değişiklik yapılması çalışmalarını başlatmıştır. Türk demokrasisi açısından bu değişikliklerle ilk defa gizli oy, açık sayım ve adli teminat ilkesi Türk demokrasisine hediye edilmiş ve bu değişiklikleri içeren yasa muhalefetin desteğiyle Meclis'ten oy birliği ile geçmiştir.⁴⁸¹

Aslında CHP iktidarının son olarak düzenlediği ve 1950 seçimlerinde uygulanan ve DP'yi iktidara taşıyan bu seçim sistemi oldukça etkili, samimi ve katılımcı bir çalışmayla ortaya çıkmıştır. Bu seçim kanunu kapsamında CHP hükümeti ilk olarak seçim konusunu incelemek üzere politikanın dışında Yargıtay ve Danıştay'dan, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültelerinden, üç büyük şehrin baro üyelerinden 11 kişilik bir ilim heyeti oluşturmuştur.

Günaltay hükümeti ilim heyetinin çalışmalarını kolaylaştırmak için bazı hazırlıklar da yaptı. Bunun için Belçika, İtalya, Yunanistan, Romanya, Fransa, Rusya, İsviçre, İngiltere, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya, Çekoslovakya, Cenevre Kantonu gibi pek çok ülkenin seçim mevzuatı Türkçeye çevrildi. Hatta ülkemizde 1877 yılından beri uygulanan seçim mevzuatı bir araya getirildi. İngiliz, Belçikalı ve Fransız uzmanların, 1946'da çıkarılan milletvekili seçim kanunu ve bu kanunda 1948 yılında yapılan değişiklikler üzerindeki görüşleri ve eleştirileri de eklenerek "Pembe Kitap" adı verilen kitap bastırıldı.

Bunların yanında Başbakanlık, Adalet ve İçişleri Bakanlığı yetkili memurlarından oluşan bir teknik heyete, ilim heyetinin incelemelerine esas olacak bir ön tasarı hazırlama görevi verildi. Teknik heyet tarafından hazırlanan ön tasarı diğer belgelerle birlikte ilim heyetine sunuldu. İlim heyeti ilk toplantısına ve çalışmalarına 14 Eylül 1949'da, başladı ve Eylül ayının sonlarına doğru seçim

⁴⁸¹ Tanör, s.343.

kanunu ile ilgili siyasî partilerin de görüşlerini istedi. Onlara bir mektup göndererek tasarı hakkındaki fikirlerini 10 Ekim 1949'a kadar bildirmelerini istedi.

Demokrat Parti ise ilim heyetine cevabını, 10 Ekim 1949'da yeni bir seçim kanun tasarısı hazırlayarak vermiştir. Dönemin DP Genel Başkanı Celâl Bayar'ın imzasını taşıyan ve 151 maddeden oluşan bu tasarıda DP seçim sisteminde bulunması gerektiğine inandığı şartları sıralamış, özellikle seçim güvenliği üzerinde ısrarla durmuştur. DP sürekli bir seçmen sicil memurluğunun kurulmasını, seçime katılımın kolaylaştırılmasını, seçim işlerinde hile ve baskıya fırsat verilmemesini, oy gizliliği dışında seçim işlemlerinin her aşamasında açıklık sağlanmasını talep etmiştir.

Ayrıca il ve ilçe seçim işlerinin yargıçlar tarafından denetlenmesini, seçim kurullarında siyasî parti temsilcilerinin yer almasını, bu temsilcilerin seçimle ilgili görüşmelere katılmasını ve kararların yargıçlar tarafından alınmasını istemişlerdir. Yine DP'liler 40.000 yerine 50.000 kişi için bir milletvekili seçilmesini teklif etmiş, böylece milletvekili sayısının azaltılmasını önermiştir.

DP'lilerin bir başka isteği ise seçimin ilânının ve denetiminin Yargıtay üyelerinden oluşan bir kurul tarafından yapılması, kurula bütün siyasî partilerin birer temsilci göndermeleri, bu temsilcilerin görüşmelere katılması fakat oylamalara katılmaması da verdikleri cevabî yazıda yer almıştır. DP'liler, kamu yönetiminin seçimle hiçbir ilgi ve bağlantılarının olmamasını da istiyorlardı.⁴⁸²

Bu önerileri inceleyen CHP Meclis Grubu, 6 Aralık 1949'da yaptığı toplantısında, DP'lilerin önerileri doğrultusunda seçim kanunda değişiklikler yapılarak seçimlerin bundan sonra yargı güvencesinde yapılmasını prensip olarak kabul etmiştir. Böylece 5545 sayılı milletvekilleri seçim kanunu 16 Şubat 1950 yılında TBMM'den geçmiş 21 Şubat'ta da Resmi Gazete de yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.⁴⁸³

Yeni kabul edilen 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanununu temel ilkeleri bakımından demokrattı. Kanun bazı önemli maddeleri milletvekili seçiminin, eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olacağı, seçimin çoğunluk sistemine göre yapılacağı, her ilin bir seçim çevresi sayılacağı ve her 40.000 kişi için bir milletvekili seçileceği, seçmen yaşının 22 buna karşılık

⁴⁸² Eroğul, 2003, s.51.

⁴⁸³ Eroğul, 2003, s.81.

milletvekili seçilme yaşının ise 30 olarak uygulanmasını düzenlemiştir. Ayrıca yeni seçim kanunu Daimi seçmen kütüklerinin oluşturulmasını, mensup olduğu siyasî partinin aday listesine girmiş bulunan kimse, yazılı muvafakati olmadıkça diğer bir parti tarafından başka bir seçim çevresi için aday gösterilemeyeceği düzenlenmiştir.

Sandık başı işlemlerini incelemek üzere siyasî partiler ve bağımsız adaylar birer gözlemci gönderebilecektir. Gerek adaylar gerekse gözlemciler sandık başı işlemlerini izleyebilecek ve bütün işlemlerde hazır bulunabilecektir. En az 5 seçim çevresinde aday göstermiş olan siyasî partiler, günde 10 dakikayı aşmamak üzere devlet radyosundan propaganda yapabilecek; yirmiden fazla seçim çevresinde aday göstermiş olan partiler ise bu yetkiyi günde iki kez kullanabilecektir.

Tüm seçim işleri seçim kurullarınca yürütülecektir. Bu amaçla Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması; ayrıca her seçim çevresinde bir il seçim kurulu, her ilçede bir ilçe seçim kurulu ve her sandık başında bir sandık kurulu kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kurullarının bütün işlemlerinde yargıç gözetim ve denetimine tâbi olduğu belirtilmiştir. Böylece seçimlerde yargı güvencesi hayata geçirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin demokratikleşmesi için önemli bir aşama olarak tarihe geçmiş ve o günden bugüne kadar seçimlerin yargı güvencesi altında yapılması uygulaması devam etmiştir.

Ayrıca 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile siyasî partilerin seçime katılabilmeleri için ilk genel kurullarını yapmış ve en az 20 ilde örgütlenmiş olmak zorunluluğu getirilmiştir. Ancak geçici ikinci madde ile bu hükmün, kanunun yürürlüğe girdiği tarihte TBMM'de temsil edilmekte olan partiler hakkında uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bunun da Millet Partisinin seçime girmesini sağlamak için kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Demokratların yıllardır istedikleri yargı güvencesi sağlanmıştı Milletvekili Seçim Kanununu iktidardaki CHP ve ana muhalefetteki DP'nin ortak oylarıyla kabul edilerek böylece çok partili siyasî hayata geçildikten sonra üzerinde iktidar ve muhalefetin uzlaşma sağladığı bir kanun ilk defa kabul edilmiştir.

Böylece 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimleri yargı tarafından yönetilen ve denetlenen Türk siyasî tarihinin ilk seçimi olmuştur. Bu nedenle 14 Mayıs seçimlerine Türkiye'de gerçekleşen ilk demokratik seçimler de demek mümkündür. Bütün bunların yanında 14 Mayıs genel seçimleri, Türk halkının güven duyduğu

artlarda nasıl bilinçli oy kullanacağını ispatlayan ilk büyük seçim olarak tarihe geçmiştir.

3.1.2.2. DP'nin İktidar Döneminde Seçim Sisteminde Yaşanan Değişimler

14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen DP 1954 seçimlerine kadar CHP tarafından her türlü bilimsel çalışmayla oluşturulan ve TBMM oylamasında kendisinin de destek vererek kabul ettiği 5545 sayılı seçim kanunu değiştirmeye yeltenmemiştir.

Ancak 1953 yılında yerel yönetim için seçimler yaklaşınca DP kolları sıvadı ve 5545 Sayılı Seçim Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapmaya karar verdi. DP'lilere göre seçimlerin daha düzenli ve sıkıntısız yapılabilmesi için bazı düzenlemeler yapılması gerekiyordu. Bu gerekçeyle 6272 Sayılı Kanun olarak kabul edilerek 13 Mart 1953'te yürürlüğe girdi. Ancak DP'nin esas anti demokratik bulunan seçim kanunu değişiklikleri yine 3. Menderes Hükümeti döneminde 30 Haziran 1954'te gerçekleşmiştir. Bu değişikliklere göre bundan sonra muhalefet partileri seçim çalışmalarında radyodan halka seslenemeyeceklerdir. Muhalif siyasal partilere devlet radyosunun kapatılırken iktidarda olan DP devlet radyosunu hükümet adına istediği gibi kullanacak ve böylece muhalefet döneminde CHP tarafından kendisine sağlanan bu imkânı muhalefetten esirgeyecektir.

Nitekim seçim kanunda yapılan bu değişiklikler sonrasında girilen belediye seçimlerine (25-30 Eylül 1954) söz konusu değişikliklere kızan CHP ve CMP katılmadı ve böylece tek parti olarak girdiği seçimleri yurt genelinde DP kazandı. Aslında Belediye seçimlerine muhalefetin girmemesinden iktidar bir hayli rahatsız oldu ve DP liderleri bunu konuşmalarında sık sık dile getirdi. Ancak bu seçimler süresince DP liderleri CHP'ye ağır suçlamalar da bulunarak, sahip olduğu çoğunluğa rağmen hırçınlaşmaya ve sürekli anti-demokratik kanunlar çıkarmaya devam etti.

1950 seçim kampanyasında iletişim (Gazete, Televizyon, Radyo) araçlarının kısıtlı olmasına karşın DP ülkenin her köşesine ulaşmaya çalışmış ve halkın sorunlarını dinlemişti. 1954 seçimlerinde bu sorunlara cevap niteliği taşıyan politikasıyla, yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır, propagandasıyla hareket etmiştir. 1954 seçim kampanyasının bir diğer özelliği, DP hükümetinin, iktidar olmanın kazandırdığı gücü kullanmasıydı.

Örneğin 1954 seçimleri süresince hükümete muhalif gazeteler sürekli olarak sonrasında “Devlet vasıtaları DP propagandası emrinde” manşetiyle çıkmıştır. DP teşkilatının seçimlerde kullandığı ciplerin plakasız ve faturasız olduğunu, çünkü bunların resmi müesseselerin hizmet arabaları olduğunu iddia ediliyordu. Ayrıca dönemin gazeteleri seçim süresince devlete ait cip ve otomobillerin seçim kampanyası sırasında; Celal Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan tarafından kullanılarak ülkeyi dolaştıklarını da iddia ediyorlardı.⁴⁸⁴

Öte yandan 1954 seçimlerinde, CHP üç ilde (Malatya, Konya ve Sinop), CMP ise bir ilde (Kırşehir) çoğunluk sağlarken, geriye kalan diğer illerde seçimi DP kazanmıştır.⁴⁸⁵ Ancak seçimlerin üzerinden henüz 48 saat geçmeden Kırşehir’den milletvekili seçilen CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Meclis tarafından kınama cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca Bölükbaşı’nın memleketi olan Kırşehir, CMP’ye destek verdiği için 30 Haziran’da çıkarılan 5429 sayılı yasayla ilçe düzeyine düşürüldükten sonra Nevşehir’e bağlanarak cezalandırılmıştır.⁴⁸⁶

Yine seçimlerin ardından 14 Haziran 1954’de çıkarılan 6418 sayılı yasayla DP, Malatya’ya bağlı olan Adıyaman’ı bu ilden ayırarak il haline getirmiştir. Böylece CHP’nin güçlü olduğu Malatya cezalandırıldığı gibi, 1954 seçimlerinde DP’ye destek veren Adıyaman da ödüllendirilmiştir.⁴⁸⁷

İşte Türkiye siyasi tarihinde seçim sonuçlarına göre seçim çevrelerinde seçim çevresi sınırlarını iktidarın lehine, muhalefetin aleyhine belirleme uygulaması ilk olarak bu şekilde yaşanmaya başlamıştır. Günümüzde halen özellikle yerel seçimlerde sonuca çok önemli etkisi olan bu tür uygulamalar milli iradenin sandığa yansımaları açısından önemli bir sorundur. İlçeleri beldeleri parti oylarının yoğunluğuna göre birbirinden ayırmak yada bağlamak ucuz bir seçim hilesidir.

Ancak bu ucuz hileden halen vazgeçilmemektedir. Nitekim DP’liler 1950 ve 1954 seçimlerindeki oy dağılımları incelenerek birbirine komşu seçim çevrelerinin sınırlarıyla oynanarak bazı partilerin, özellikle iktidar partisinin lehine düzenlemelere gidilebilir. Bu Nevşehir’in il haline getirilmesi ve 1957 yılında Kırşehir’in, bazı

⁴⁸⁴ Cumhuriyet, 23 Nisan 1954; Yeni Ulus, 25 Nisan 1954.

⁴⁸⁵ Tunçay, s.172.

⁴⁸⁶ Şeyhanlıoğlu, s. 284.

⁴⁸⁷ Altaş, s. 98.

ilçeleri Nevşehir’de kalmak üzere⁴⁸⁸ yeniden il haline getirilmesi tipik bir örneğidir.⁴⁸⁹

Demokrat Parti, 9 Eylül 1956’da 5545 sayılı seçim kanununa, 7037 sayılı geçici bir madde ekleyerek, DP kendi iktidarına karşı muhalefet saflarında oluşabilecek birleşmeleri engelleme arzusuyla, muhalefet partilerinin karma liste oluşturarak seçimlere girmeleri engelleyecek kanun değişikliklerini gerçekleştirmiştir.

11 Eylül 1956’da ise 7053 sayılı başka bir kanunla yapılan bu değişikliğe göre; seçim, zamanında yapıldığı takdirde, seçim zamanından en az altı ay önce mensup oldukları siyasî partilerden ayrılmayanlar başka bir partiden aday olamayacaktı. Hatta seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde karar tarihinden iki ay önce mensup oldukları partilerden ayrılanlar için de aynı hüküm geçerli olacaktı. Bunların yanında siyasî partiye mensup bir kişi, diğer bir siyasî parti tarafından onay almış olsa da aday gösterilemeyecekti.

Böylelikle muhalefete büyük bir darbe indirilmeye çalışılmış ve bu düzenlemelerle, Millî Muhalefet Cephesi’nin, seçimlere ortak liste ile girmeleri engellenmiştir. Gerçi D.P. iktidarının bu engellemelerine karşılık muhalefet partileri, 13 Eylül’de toplanarak son durumu görüşerek birleşeceklerini tekrarlasalar da, İnönü, 21 Eylül’de yaptığı açıklamada son çıkan kanunlar doğrultusunda CHP, HP ve CMP işbirliğinin artık mümkün olmadığını açıkladı.

Ayrıca bu açıklamasında İnönü, CHP’nin iktidara gelmesi halinde demokratik rejimin kurtarılacağını ve muhalif partilerin isteklerini yerine getireceğini dile getirdi. İnönü’nün bu açıklaması, CMP ve HP tarafından İnönü “tek başına iktidar olmak” istediği şeklinde yorumlanarak bunun bir seçim taktiği olarak nitelendirilmiştir. İnönü ise böyle bir taktik uygulayarak öncelikle seçimlerde sadece iktidara karşı mücadele edecek ve diğer muhalefet partileriyle seçimden sonra olası bir galibiyet durumunda uğraşmak zorunda kalmayacaktı.

⁴⁸⁸ 1950 ve 1954 seçimlerinde MP’ye ve CMP’ye oy veren Kırşehir önce ilçe yapılarak cezalandırılmış; 1957 seçimleri yaklaşırken ise politik amaçlarla tekrar il yapılmıştır. Ancak bu kez eskiden Kırşehir ilinin ilçeleri olan Kaman, Çiçekdağ, Hacibektaş, Mucur ve Kozaklı yerine sadece Mucur, Kaman ve Çiçekdağ Kırşehir’e bağlanmıştır. DP iktidarı, CMP’ye oy veren Hacibektaş ve Kozaklı’yı Nevşehir’de bırakıp, daha ziyade DP’yi destekleyen Kaman ve Çiçekdağ’ı Kırşehir’e bağlayarak, CMP’nin Kırşehir’de seçimleri kazanma ihtimalini azaltmayı hedeflemiştir. Ayrıca Kırşehir’in ilçe yapılmasından birkaç gün önce (1950 ve 1954 seçimlerinde CHP’yi desteklemiş olan) Malatya’dan Adıyaman ve Kocaeli’den Sakarya illeri oluşturulmuştur. Bkz.: Göktepe, s. 362.

⁴⁸⁹ Göktepe, s. 362.

Zaten CMP ve HP parti kongrelerinde seçimlerde CHP ile iş birliği kararını aldıkları için seçim kampanyalarında CHP aleyhinde konuşma şanslarını da kaybetmiş ve bu kararlarından dolayı bir de CHP'yi desteklemek zorunda kalmışlardı. CHP'nin bir başka kazancı da, CMP ve HP'de, DP'ye hücum edecekler ve iktidarın daha fazla zayıflamasına sebep olacaklardı. Diğer taraftan işbirliği çalışmaları aylardır devam ettiği için seçmenler işbirliği yapıldığına inanmışlardı. Seçime az kala bu algının değişmesi de pek mümkün gözükmemektedir.

Bu değişikliklerden sonra vakit kaybetmek istemeyen DP hızla harekete geçmiş ve yürürlükte bulunan 1924 anayasasına göre 1958'de yapılması gereken seçimler Mecliste alınan bir erken seçim kararıyla bir yıl öne çekilmiş ve 27 Ekim 1957'de yapılmıştır. Böylece Türkiye'de ilk defa erken seçim uygulaması başlamıştır. Ancak erken seçim uygulaması Türk halkının çok hoşuna gitmemiş ve bunun sonucunda seçimlere katılım oranı önceki seçimlerde %90'lara yakinken bu seçimde % 78 olmuştur.

3.1.2.3. Çoğunlukçu Seçim Sistemin Demokratik Açıdan Değerlendirilmesi

Muhalefet ve iktidar döneminde DP'nin Türk demokrasisine katkılarını seçim kanunda ve seçim sisteminde yapılan değişikliklere göre incelendiğinde ise üç dört konuda önemli tespitler yapmak mümkündür.

Bunlardan ilki ve en önemlisi muhalefetteyken DP ülkedeki seçim sistemlerinin millî iradeyi bir çeşit vesayet altına aldığını ve halkın iradesini sandığa yansımaktan oldukça uzak kaldığını savunurken, iktidarda kaldığı sürece muhalefetteyken çokça eleştirdiği "çoğunluk sistemi" olarak adlandırılan seçim sisteminden vazgeçmemiş olmasıdır.

CHP hükümeti tarafından çıkartılan ve seçim değişikliklerinin hiçbirinde dokunulmayan çoğunluk sistemi ise ilerleyen yıllarda CHP'nin başına bela olacaktır. Çünkü bu seçim sistemine göre yurt genelinde yapılan seçimlerde bir il seçim bölgesinde en çok oyu alan partinin, o ilin tüm milletvekillerinin hepsini kazanması anlamına gelmekteydi.⁴⁹⁰

Kısaca "çoğunluk sistemi" olarak adlandırılan bu sistem günümüzdeki nispi temsil sistemine göre anti demokratik olmakla birlikte DP iktidarı devam ettiği

⁴⁹⁰ Atayakul, s.298.

sürece yapılan tüm geçerliliğini korumuştur. Aslında CHP tarafından ülkeye getirilen ancak en başından itibaren kendi aleyhine sonuçlara neden olan bu sistem yerine CHP özellikle 1954 seçiminden sonra ısrarla “nispi temsil sisteminin” uygulanmasını talep etmeye başlamıştır. Fakat artık Demokrat Partililer, çoğunluk sistemi sayesinde mutlak iktidarın tadını fazlasıyla almış ve bu yüzden mevcut seçim sisteminin bu özelliğine hiç dokunmamışlardır.⁴⁹¹

Nitekim DP'nin 10 yıl süren iktidarındaki seçim performanslarına bakıldığında bu sistemden nasıl yararlandığı daha net anlaşılacaktır. İlk olarak Türk siyasal hayatında ilk kez sıradan bir demokrat ülke standartlarında, hâkim teminatı altında gizli oy, açık tasnif usulü ile yapılan 1950 çok partili genel seçimine bakmak yerinde olacaktır.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP % 53 oy oranıyla TBMM'de % 83'lük bir temsil oranı ile 408 milletvekili elde etmiştir. Bu seçimde CHP % 39.7 oy oranıyla % 14.4'lük bir temsil gücüne ve 69 sandalye erişmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'de ilk defa birden çok partinin ve bağımsız adayların katıldığı 1950 seçimlerinde çoğunluk sisteminden dolayı adaletsiz oranlarda temsil gerçekleşmiştir.⁴⁹²

Ancak buna rağmen 14 Mayıs 1950 seçimleriyle DP'nin barışçı yollarla ve müdahaleye yol açmadan iktidara gelmesi, dönemin şartlarında gelişmekte olan Doğu ülkeleri için o dönemin koşullarında benzersiz bir deneyim olmuştur.⁴⁹³

Aynı seçim sisteminin söz konusu olduğu 2 Mayıs 1954 seçimlerinde ise DP'nin oy oranı % 56.6 temsil oranı ise % 92.98 ve meclisteki milletvekili sayısı 503' yükselirken; aynı seçimde ise CHP'nin oy oranı %34.7 temsil oranı % 5.52 ve 31 sandalye şeklindedir (Göktepe, 2009: 371).

DP'nin son olarak girebildiği 1957 seçimlerinde ise ilk kez oy kaybına uğrayarak oy oranını %47.3 düşmüş, ancak bu seferde seçimlerde geçerli olan çoğunluk sisteminden dolayı 424 milletvekili çıkarabilmiştir.⁴⁹⁴ Bu seçimlerde CHP %41.12 oy oranıyla 178 milletvekili çıkarmıştır. Bu durum 1957 genel seçimlerinde 1954'e oranla %5.71 oranında bir yükseliş gerçekleştiren CHP böylece meclisteki

⁴⁹¹ Tanör, s. 342.

⁴⁹² Buran, s.107.

⁴⁹³ İnan, s.117.

⁴⁹⁴ Şeyhanlıoğlu, s 217)

milletvekili sayısını yaklaşık altı kat arttırmıştır. CMP ise %7.08 oy oranıyla 4 milletvekili, HP de %3.84 oy oranıyla 4 milletvekili çıkarmıştır.⁴⁹⁵

Ayrıca Ankara'nın batısında kazandıkları tek il Uşak oldu. CHP'nin Ankara'da elde ettiği başarı bürokrasinin de DP'den uzaklaştığının ve artık aydınların da desteğini tekrar almayı başardığının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Yine bu seçimler sonucunda dikkati çeken bir başka nokta da CHP'nin ilk defa Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan oy almasıdır. Ancak CHP Trakya, Marmara, Karadeniz ve Ege bölgelerinde ise DP'nin kalelerine girmeyi başaramamıştır.⁴⁹⁶

Sonuç olarak çok partili yaşantıya geçerken biraz acemilik biraz kurnazlıkla "çoğunluk sistemini" ülkeye armağan eden CHP bu uygulamayla 1950 seçimlerinde DP'nin yükselişe geçmesini önlemek isterken, kendi getirdiği sistemin kurbanı olmuş. Bununla birlikte söz konusu seçim sisteminin adaletsiz olduğunu, halkın iradesinin adil bir şekilde meclise yansımadığını fark eden DP iktidardaki sağlam konumunu kaybetmemek üzere nispi temsil sistemini getirme konusunda hiç girişimde bulunmamıştır.

Ayrıca DP'nin güç elindeyken son derece adaletsiz sonuçlar doğuran bu seçim sisteminden vazgeçmek istemesi iktidardayken seçim kanunda gerçekleştirdiği değişikliklerle uyumluyken, muhalefet döneminde CHP iktidarından talep ettiği değişikliklerle uyumlu değildir.

3.1.3. DP Döneminde Cumhurbaşkanlarının Rollerinin Değerlendirilmesi

DP'li ilk Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar koltuğu İsmet İnönü'den devir almış, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen 10 yıl süresince bu koltukta Türkiye Cumhuriyetinin üçüncü ve ilk DP'li Cumhurbaşkanı olarak oturmuştur.

Aslında İstiklal savaşının kahramanları olan DP'nin kurucu ilk genel Başkanı Bayar ile CHP tarafından milli şef ilan edilen İnönü arasında Atatürk'ün son dönemlerinde önemli bir kırılma yaşanmıştır. Bu kırılma ilk olarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, ölümüne az bir zaman kala İsmet İnönü'yü Başbakanlıktan istifa ettirerek onun yerine Celal Bayar'ı Başbakan olarak atamasında yaşanmıştır.

⁴⁹⁵ 1957 Yılı Genel Seçim Sonuçları için, Bkz: Buran, s.109.

⁴⁹⁶ Şeyhanlıoğlu, s.191.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümü üzerine dönemin TBMM başkanı İsmet İnönü çok erken davranmış ve 11 Kasım 1938 tarihinde cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.⁴⁹⁷

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 25 Ocak 1939'da Celal Bayar başbakanlıktan çekilmiş bunun üzerine Refik Saydam ölene kadar İnönü'nün başbakanı olmuştur.⁴⁹⁸ Bu nedenle DP bir muhalefet partisi olarak kurulduğu 1946 yılında aynı zamanda CHP'nin iç tüzüğünde yaptığı değişiklikle "Milli Şef" ilan edilen bir partili Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü oturmaktaydı.⁴⁹⁹

Başlangıçta İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduktan sonra, yeni bir partinin kurulması için çaba göstermemiş; fakat bağımsız milletvekillerinin ortadan kalkmasını da istemeyerek kontrollü ve güdümlü muhalefet yaratma çabalarını desteklemiştir.⁵⁰⁰ Bu kapsamda İnönü Mayıs 1939 da bağımsız milletvekillerinden meydana gelen ve adına müstakil grup denilmesi uygun görülen bir muhalefetin Mecliste kurulması için parti tüzüğünde değişiklik yapılmasını sağlamıştır.⁵⁰¹

Ancak Cumhurbaşkanı İnönü'ye bağlı olarak çalışacak müstakil grup hükümete fazla eleştiri yönelmemiş ve böylelikle Türk siyasi hayatında gerçek anlamda muhalefete olan ihtiyaç daha da şiddetlenmiştir. Bu nedenle Türk siyasi hayatında, Celal Bayar ve arkadaşlarının muhalefet çıkışına kadar gerçek anlamda siyasi bir muhalefet yapılamamıştır.⁵⁰²

Bununla birlikte eğer İnönü tek partili rejimde ısrar etseydi Türkiye'de çok partili hayata geçilebilmesinin uzun yıllar süreceğini söylemek mümkündür. Nitekim Celal Bayar 1 Aralık 1945'te basına verdiği demeçte, arkadaşlarıyla yeni bir parti kurma girişiminde bulduklarını resmen açıklamıştı. Bu açıklamayı izleyen günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya köşküne çağırarak birlikte yemek yemişler ve bu yemekte yeni kurulacak partiyle ilgili görüşmüşlerdir.⁵⁰³

Kimlerine göre İsmet İnönü, Türkiye açısından çok önemli sonuçlar vermesi beklenen çok partili demokratik yaşantıya kontrollü bir muhalefetle girmeyi

⁴⁹⁷ Albayrak, s.17.

⁴⁹⁸ Ertuğrul, s.64.

⁴⁹⁹ Karpat, 2008, s.172.

⁵⁰⁰ Apuhan, s.54.

⁵⁰¹ Albayrak, s.18.

⁵⁰² Albayrak, s.19.

⁵⁰³ Çavdar, s. 395.

planladığı için böylesine olgun davranmış olduğu belirtilse de, bu görüşmenin ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kurulması mümkün olmuştur.⁵⁰⁴

Nitekim ilerleyen dönemde Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli söylevinde ise, "Siyaset ve fikir hayatında, demokrasi ilkelerinin daha geniş ölçüde egemen olmasının gerektiği..." sözleri çok partili hayata geçileceğinin bir teminatı olarak algılanmıştır.⁵⁰⁵ Sonuç olarak DP'nin CHP'den ihraç edilen yada istifa eden Bayar ve ekibi tarafından kurulabilmesi, siyaset yapma olanağı kazanması ve kısıtlı olarak da olsa seçim çalışmaları yürütebilecek özgürlük ortamı yakalamasının da CHP'li Cumhurbaşkanı olarak İnönü'nün desteği olduğunu göz ardı etmek mümkün değildir.

Yine muhalefet döneminde DP iktidardaki CHP ile seçim sistemi düzenlemeleri ile parlamento çalışmalarında sürekli ters düşerek örselendiği dönemde iki parti arasında gerginleşen ilişkileri yumuşatmak İnönü'ye düşmüştür. Özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 7 Haziran 1949'dan itibaren muhalefet lideri Bayar ve Başbakan Peker ile görüşmelere başlamış, bu görüşmeler sonucunda 12 Temmuz Beyannamesi ortaya çıkmıştır.⁵⁰⁶

12 Temmuz Beyannamesi ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, her iki partiye karşı aynı mesafede durma ve yansız kalma sözü vermekle kalmamış, DP lehine CHP aleyhine yorumlanabilecek ancak ülkede demokrasinin önündeki önemli engelleri kaldırabilecek nitelikte önemli kararlar almıştır. Bu kararların başında ise artık Cumhurbaşkanlarının siyasi parti üyesi olmayacağı ve siyasi faaliyetlerin içinde yer alamayacağı şeklinde vaatler bile bulunmaktaydı.⁵⁰⁷

İnönü'nün bu tavrı Halk partililer tarafından çok eleştirilmiş; kendi partilerinin kurucusu, parti tüzüğüne göre Milli Şefleri ve CHP'li vekillerin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilen İnönü'nün partiden kovularak DP'yi kuran Celal Bayar ve ekibiyle görüşmelerde bulunduktan sonra yayınladığı 12 Temmuz beyannamesi kabul edilemez bulunmuştur.⁵⁰⁸

Devran değişip 1950 seçimlerden sonra, Celal Bayar DP Genel Başkanlığından istifa ederek TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte

⁵⁰⁴ Şeyhanlıoğlu, s.195.

⁵⁰⁵ Dodanlı, s.42.

⁵⁰⁶ Ateş, s.146.

⁵⁰⁷ Karpat, 2008, s.301.

⁵⁰⁸ Mert, s. 51.

ilk defa DP'li bir siyasi yapılan demokratik seçimler sonucuna göre oluşan meclis tarafından 22 Mayıs 1950'de cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.⁵⁰⁹

TBMM tarafından cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, yemin için TBMM genel kuruluna girdiğinde; Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet İnönü için ayağa kalkmayan DP'liler, kendi seçtikleri kurucu genel başkanları olan Bayar'ı da oturdukları yerden alkışlarken; CHP'liler ise Bayar'ı meclis genel kurulunda alkışlamadan ancak ayağa kalkarak karşılamışlardır.⁵¹⁰

Aslında demokratik açıdan seçilme usulü itibarıyla daha demokratik olması gereken Celal Bayar ise bu görevde kaldığı 10 yıl süresince tarafsızlığını koruyamamıştır. Oysa muhalefet yıllarında başta Celal Bayar ve Menderes olmak üzere tüm DP'liler özellikle cumhurbaşkanının tarafsız olması gerekliliği üzerinde fazlasıyla durmuştur.⁵¹¹

Hatta 1954 seçimlerinden sonra Menderes daha fazla sertleşerek demokrasiden uzaklaştıkça Bayar hep Menderes ve DP'nin arkaasında durmuş, gerek mecliste kabul edilen antidemokratik nitelikteki yasaları derhal onaylayarak, gerekse seçim kampanyalarında Anadolu karış karış gezerek verdiği demeçlerle hep DP'den yana tavır koymuştur.

Örneğin 1957 seçimleri öncesinde, DP kan kaybetmeye başlaması üzerine Bayar hemen harekete geçmiş ve DP'yi desteklemek için yurt gezilerine çıkmıştır. Nitekim Kayseri'de verdiği seçim öncesi nutukta, hükümeti devralırken memleketin nerelerde olduğunu şimdi nerelere geldiğini ve yarın iktidarda kalırlarsa nerelere ulaşacağını altını çizen Bayar, 1950 seçimlerinden bu yana demokrasi bayrağını Türkiye'de yalnızca DP'nin taşıdığını vurgulamıştır.

Buna karşılık seçimden sonra Menderes hükümetinin muhalefete, basına ve öğrenci olaylarına karşı "Tahkikat Komisyonu" gibi antidemokratik nitelikteki tedbirler alırken iktidar partisinin bu uygulamaları karşısında cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafsız kalamamış ve partiler üstü bir tavır sergileyememiştir.

Sonuç olarak Celal Bayar Demokrat Parti iktidarının ikinci (1954-1957) ve üçüncü döneminde (1957-1960) İsmet İnönü'nün CHP'li bir Cumhurbaşkanı olarak 1945'li yılların şartlarında gösterdiği demokratik tavırları pek göstermemiş bu açıdan

⁵⁰⁹ Özdemir, ss.138-139.

⁵¹⁰ Barutçu, s.433.

⁵¹¹ Ortaylı, s. 97.

partiler üstü bir konumda kalmamıştır. Bu durumun demokrasi açısından en önemli olumsuzluğu ise o dönemde muhalefetin mecliste ve basında zaten gittikçe kısılan sesinin artık sokaklar dışında hiçbir alanda duyulmamasına neden olmasıdır.

Oysa İnönü muhalefet partisi olan DP ile kendi kurucusu olduğu iktidar partisi olan CHP arasında uzlaşmayı sağlamayı başarmış bunun sonucunda çok partili yaşama geçilerek ülkede demokrasinin gelişimi başlamıştır. Bayar'ın bu tutumu ise askeri darbeye giden yolda önemli bir gerekçenin olgunlaşmasını ve bunun sonucunda ülkemizde demokrasinin gelişiminin askeri darbeye durmasının yolunu açmıştır.

3.1.4. DP İktidarında Parti İçi Demokrasinin Değerlendirilmesi

Günümüzde çoğulcu demokrasilerin olmazsa olmaz şartı olan siyasi partilerin görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmeleri parti içi demokrasi ile mümkün olmaktadır. Çünkü çağdaş siyasi partiler çoğulcu demokratik rejimlerin kurumlarıdır ve kendi iç işleyişinde demokrasiyi hâkim kılmak zorundadır.

Parti içi demokrasi partinin bütün görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarı kademelere doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde ulaşabilmesini gerektirir. Ayrıca parti içi demokrasi kavramı bir siyasi partideki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması sürecini tanımlanmaktadır.⁵¹²

Bu açıdan konuya bakıldığında aslında parti içi demokrasi sadece partilerin bir iç meselesinden ibaret olmayıp, bunun yanı sıra, demokrasinin çağdaş, eşitçi muhtevasını gerçekleştirme şart olarak görülmekte; aynı zamanda partilerin, rejiminin tahripkâr unsurları haline gelerek, kitlelerin iradesini bertaraf etmelerini önleyecek bir ön tedbir olarak nitelendirilmektedir.⁵¹³

Literatürde bir siyasi partide demokratik gelişimi incelenirken, *“Liderlerin rolü ve seçilme yöntemi, Örgütte merkezîyetçilik derecesi, Liderlerin örgüt hiyerarşisindeki güç, disiplin yetkilerinin genişliği, karar alma ve politika*

⁵¹² Tuncay, s.51.

⁵¹³ Tanilli, s.11.

belirlemeye katılma derecesi, Parti bürokrasisinin denetimi, Parti parlamento kanadı ilişkileri ve Üyeliğin temeli ve yaygınlık derecesi gibi faktörlere dikkat edilmesi gerektiği önemle belirtilmektedir.

Bu maddelerin her biri teker teker sağlıklı olarak işlenirken parti içi demokraside önemli ilerlemeler elde edilirken tam ters yöndeki antidemokratik uygulamalar parti içi demokrasinin sonunu getirerek parti içinde oligarşik eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Böylece parti içi demokrasinin gelişmediği siyasi partilerde siyasal iradenin oluşumunun tekeli lidere ve dar bir yönetici azınlığın eline geçebilecektir. Özellikle Türkiye gibi demokratik kurumsallaşmanın çok fazla sağlamadığı ülkelerde aynı kurumsallaşmayı parti içinde de sağlayamamaktadır.

Türk siyasi tarihinde bunun en güzel örneği ise DP iktidarı süresince yaşanmıştır. Muhalefet dönemindeyken demokratik uygulamalara en fazla yer vermeye özen gösteren bu siyasi parti, iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren yavaş yavaş lider sultasına başlamış ve DP içinde yaşanan antidemokratik uygulamalar 27 Mayıs 1960 darbesine yol açan siyasal konjonktürde büyük rol oynamıştır. Nitekim 1946-1960 yılları arasında geçen yaklaşık 14 yıllık siyasi hayatı boyunca toplam dört büyük kongre yapan DP yönetimi parti içinde çok ciddi bölünmelere yol açan çatışmalar yaşamasına rağmen 1955 yılından sonra 1960 yılına kadar hiç büyük kongre yapamamıştır.

Demokrat Parti'de parti içi demokrasiyi incelerken ilk olarak DP'nin parti genel kongrelerini incelemek yerinde olacaktır. Bu çerçevede DP'nin ilk büyük kongresi muhalefet dönemindeyken yapılmış; bu dönemde CHP baskıları nedeniyle toplanacak salon bulmada pek çok zorluk yaşayan DP'nin İlk Büyük Kongresinde adeta bir izdiham yaşanmıştır.

Partide pek çok delegenin kendini ifade etme fırsatı bulduğu bu kongrede iktidar yıllarına göre daha küçük bir örgüt yapısı olan DP'nin tüm alt kademelerinin istekleri özenle dinlenilerek dikkate alınmıştır. Demokrat Parti ilk büyük bunalımını Mayıs 1947'de yapılacak olan kısmi seçimlere girilip girilmeme konusunda yaşamış; seçimlere girip girmeme konusundaki karar DP Genel Merkezi tarafından verilmiş ve karar Genel Merkez'in istediği gibi olmuştu. Fakat bu durumun sonucu olarak, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Demokrat Parti'de ılımlılar ve aşırılar olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştır.

Bu hafif derecedeki çatlakta Demokrat Parti'nin dört kurucusu ılımlılar tarafında kalmayı tercih ederken parti içinde söz sahibi olan bazı milletvekilleri ise Milli Şef İnönü'ye karşı daha sert bir muhalefet yapılmasını istemişlerdir. Yine muhalefet döneminde DP içinde bir çatışmada 1948 yılında İstanbul İl başkanı Kenan Öner'in hizbi ile yaşanmış, ancak bu tür küçük bunalımlardan gerek parti liderleri, gerekse Demokrat Parti daha güçlenerek çıkmıştır.

DP içindeki demokratik ortam en büyük darbesini iktidara gelir gelmez almaya başlamıştır. Bu anlamda ilk olarak 1950 yılından sonra başarılı icraatlarına rağmen DP parti içinde yaşanan çatışmalara sahne olunmuş; özellikle ezanın Arapça okunması, CHP mallarına el konulması ve kamu bürokrasisinde meydana gelen tasfiyeler bu dönemde parti içinde çatışmalara neden olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Bakanlar kurulunda birkaç istifa yaşanmış bakanlarla birlikte parti içindeki istifaların artmasından dolayı I. Menderes Kabinesi 8 Mart 1951'de istifa etmiştir. Buna karşılık 8 Mart 1951'de istifa eden Menderes, Bayar'ın tekrar görevlendirmesi üzerine 29 Mart 1951'de kendisinin üçüncü hükümetini kurmuştur.⁵¹⁴

Bayar'ın yeniden Menderes'i görevlendirmesiyle DP'yi içerisinde demokratik gelişim umutlarını kaybeden bir grup milletvekili DP'den ayrılarak 25 Aralık 1952'de Hürriyet Partisi'nin kurmuştur. Hürriyet Partisi'nin ortaya çıkması siyasal hayata ciddi bir hareketlenme getirmişti.⁵¹⁵ Ancak bu ayrılmanın dolaylı sonucu Menderes'in parti üzerindeki kontrolünü daha rahat hale getirmiştir. Özellikle parti içindeki liberal kanadın neredeyse tamamının bu oluşuma geçmesi DP'nin siyasal çizgisini daha da sertleştirmiş ve böylece parti iktidara geldikten sonra iktidarın nimetlerinden yararlanmak için adeta amansız bir mücadele başlamıştır.⁵¹⁶

Aslında DP İktidar olduktan sonra gerek taşra teşkilatları, gerekse Meclisteki sayısı çok artmaya başlamış ve bunun sonucunda Demokrat Parti içinde disiplin ve adaleti sağlamakta zorlaşmıştı. Bu kapsamda DP iktidardayken parti içi demokrasinin yaşadığı en büyük bunalım iktidara geldikten tam beş sene sonra yaşanmıştır. Ekonomik sıkıntıların arttığı ülkenin bu gergin döneminde Parti içindeki sert muhalefet gittikçe güçlenmeye başladığı 1954 yılındaki seçimlerden sonra hem Menderes'in hem de DP'nin işi iyicene zorlaşmıştır.

⁵¹⁴ Şeyhanlıoğlu, ss. 201-203.

⁵¹⁵ Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, 3. Basım, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s.82.

⁵¹⁶ Toker, s.27.

Özellikle Parti Kongrelerinin özellikle son yıllarda yapılamaması Demokrat Parti'nin ikinci kez iktidara gelmesinden sonra hizipleşmeler ve Genel Merkez'le çıkan sorunlar nedeniyle çok fazla yaşanmış, DP'nin Büyük Kongresi bile en son dördüncü kez ancak 16 Ekim 1955 tarihinde toplanmıştır.

DP içinde böylesine sert rüzgârlar eserken, ilk ciddi bunalım parti içi muhalefette yer alan on dokuz milletvekilinin hazırladıkları kanun önerisiyle yaşanmıştır. Bu öneriyle muhalifler bir milletvekili hakkında yapılan soruşturma yâda ihraçlar karşısında ispat haklarının olması gerektiğini ispat edilemeyen iftiralarla mağdur edilen vekillerin yeniden partilerine dönerek tazminat almalarını düzenliyordu. Ancak muhaliflerin ispat hakkı istekleri DP çoğunluğu tarafından parlamentoda kabul edilmediği gibi öneriyi meclise sunan tüm DP'li vekiller partiden ihraç edilmişlerdir.

Menderes ve ekibinin 19 milletvekilini birden partiden ihraç etmekle yetinmemiş aynı zamanda milletvekilliklerinin de düşürülmesi için düğmeye basmıştır. İşte 1955 yılındaki Dördüncü Büyük Kongre'nin son gününe denk gelen bu girişimler kongreye gelen delegeler üzerinde adeta bir bomba tesiri yapmıştı. Kongrede yapılan oylamada ise tavrın leh ve aleyhteki oylar sayılmadan DP'den çıkarılanların milletvekilliğinden de ıskatı teklifinin kabul edilmesi ve teklifi yapan İstanbul delegeleri ile Aydın delegelerinin başkanlık divanı önünde bir baraj kurarak söz isteyenleri konuşurmamaları parti içi demokrasinin tamamen öldüğünü göstermiştir.⁵¹⁷

Hatta bu öneriye itiraz edenlerden birisine Menderes çıkışarak “ukala” demiş ve kongrenin yapıldığı salon adeta savaş alanına dönmüştü. İtiraz eden delegeler söz alamadığı için daha fazla hiddetleniyordu; Başbakanın yakın milletvekilleri ise onları zorla yerlerine oturtuyorlardı. Başbakan dedi ki; “Tavir kabul edilmiştir. Zecri tedbirler alınacaktır. Çıkarılanların kuyrukları içerde kalmış, onlar da atılmalıdır.” Herkes ne olduğunu anlamadan Kongre Başkanı Tevfik İleri kongrenin sona erdiğini açıklamıştır.⁵¹⁸

Bu tarihten sonra Menderes'in kişiliği daha ön plana çıkmış ve partide daha otoriter bir yapıya bürünmüştü. Bundan sonra verilen istifanemelerin çoğunda yazan ortak metinde bu durum yazılacak ve parti tüzüklerine uygun davranılmadığı ileri

⁵¹⁷ Toker, s.27.

⁵¹⁸ **Zafer**, 16 Kasım 1955.

sürülmekle birlikte parti içindeki çalışma ortamının demokratik şartlar altında gerçekleştirilemediği iddia edilecekti.

Tarihler 10 Ocak 1956 tarihini gösterdiğinde ise çok ilginç bir gelişme yaşanmış, Meclis Grubu toplantısında DP Grubu Başbakan için Meclis tahkikatı istemişti. Başbakan Menderes ise 6-7 Eylül hadiselerinden dolayı zaten örfi idare makamlarınca tahkikatın yapılmakta olduğunu, bu bakımdan kendisi ve eski İçişleri Bakanı Namık Gedik hakkında Meclis tahkikatı açılması için D.P. milletvekillerinin verdiği takrire lüzum olmadığını belirtmiştir.⁵¹⁹

Ancak yapılan Meclis görüşmelerinde DP Grubunun lehte oy vermesi üzerine üç milletvekili hakkında tahkikat açılmasına karar verilmişti. Tahkikat açılan milletvekillerinden biri olan Hasan Polatkan bir diğer isim olan Fatin Rüştü Zorlu idi (Cumhuriyet, 13.1.1956). İşte parti içi muhalefetten Menderes'in kendisine ve özel ekibi içerisinde yer alan bu vekillere yönelik bu girişimlere sinirlenen Adnan Menderes bundan sonra muhalif milletvekillerini her halükarda partiden uzaklaştırmanın yollarını aramaya başlamıştır.

Bunun için ilk olarak parti kongrelerinin yapılması önlenmiş ve taşra teşkilatında Menderes'e yakın isimlerle parti kadroları doldurulmaya başlanmıştır. Ancak illerde ve merkezde kongreler yapılamadıkça yerel örgütler, dilek ve şikâyetlerini Genel Merkeze bildiremez hale gelmiştir. Şüphesiz bu durum her şeyden önce DP içinde demokrasinin ve hoşgörünün azalmasına sebebiyet vermeye başlamıştır.⁵²⁰

Nitekim 1957 yılında yapılması gereken Büyük Kongre'nin neden yapılamadığı Yassıada davalarında yargılanan DP Genel İdare Kurulu üyelerince şöyle açıklanır; *"Taşra teşkilatlarında yapılması gereken kongrelerinin çoğunun yapılmadı ve bu nedenle örgütlenmenin gerçekleşmediği, ayrıca parti içi hizipleşmelerin 1957'den sonra çok artması bu kongrelerin yapılamamasına neden olmuştur."*⁵²¹

Menderes ve ekibinin parti içi muhalefete yönelik ikinci önemli hamlesi ise TBMM ve Parti içtüzüğünde yapılan değişikliklerle hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak genel İdare Kurulu'nu toplayarak parti tüzüğünde bir takım

⁵¹⁹ Cumhuriyet, 11 Ocak 1956.

⁵²⁰ Burçak, s 329.

⁵²¹ Özbay, ss. 30-35.

değişiklikler yapılmıştır. Böylece parti içinde hizipleşmenin ve istifaların artmasını önlenerek parti içi disiplin güçlendirilmiştir. Tabii bu antidemokratik uygulamalar DP kadrolarında her geçen gün yeni istifalara neden olmaya başlamış ve böylece parti içi iletişim ve demokrasi gittikçe zayıflatmıştır.⁵²²

Parti içi demokrasi gittikçe zayıfladıkça muhalif milletvekilleri ya partiden ihraç edilmiş yâda kendi istekleriyle ayrılmışlardır. Örneğin hakkında mecliste soruşturma açılan ve Menderes'e yakın bakanları en çok sıkıştıran Hüseyin Balık ve Selahattin Toker isimli DP milletvekilleri hemen DP'den atılmıştır.⁵²³ Yine aynı günlerde Haysiyet Divanına verilen Hamit Şevket İnce partiden çıkarılmadan önce kendi istifasını vermiştir.⁵²⁴ O günlerde DP'li milletvekillerinin istifalarının ardı arkası kesilmiyordu. Zonguldak'ta üç DP milletvekili Mustafa Saraç, Avni Yurdaborak ve Necati Dikmen de partiden ayrılmışlardı.

Aynı zamanlarda Kastamonu DP milletvekili Ziya Termen verilen bir takrir aleyhinde konuşmak isterken sert bir beyanda bulunmuştu. Milletvekili, "Parti disiplini dışına çıkmayı beni zorlamayın" deyince gergin olan ortam daha da gerilmişti.⁵²⁵ Ayrıca sonrasında disipline verilen Termen, Menderes'e şiddetli ithamlarda bulunarak şöyle demiştir; "*Sizce parti disiplini sizin gibi düşünmüş olmaktır. Gayri bir fikir ihanettir, sabotajdır. Fakat buna imkân var mıdır? Dört yüz küsur kişilik D.P. Grubunun mehabeti sizce bu imkânı ilelebed sağlayacak mıdır?*". İki gün sonra ise Ziya Termen Haysiyet Divanı kararı ile DP'den çıkarılmıştır.⁵²⁶

Yine bu olayın başka bir benzeri Edirne milletvekili Cemal Köprülü'nün DP Grubunda verdiği takririn Menderes ve ekibince hoş karşılanmaması üzerine Haysiyet Divanına verilmesiyle yaşanmıştır. Aslında Köprülü'nün verdiği takirde şöyle diyordu:

Pahalılığın şiddetini arttırdığı, seçim kanununun geri alındığı, ispat hakkının adalet komisyonunca hükümetin arzusuna uyularak reddedildiği, üniversite muhitinin ilgisi ile profesör ve bilginlerin neşriyatı ile hükümeti aydınlatmaları zarureti karşısında hazırlanma devresinin uzun sürmesi tabii bulunmasına rağmen anayasa etrafındaki münakaşaların lüzumsuz olduğunu Adalet milletvekili tarafından hükümet namına Grubumuzda ve Mecliste ısrar beyan edildiği memleket ve milletin huzur ve refahına mahzur olan işlerin

⁵²² Cumhuriyet, 11 Ocak 1956.

⁵²³ Cumhuriyet, 13 Ocak 1956.

⁵²⁴ Cumhuriyet, 14 Ocak 1956.

⁵²⁵ Cumhuriyet, 16 Ocak 1956.

⁵²⁶ Cumhuriyet, 10 Mart 1956.

*açılış törenine hükümet reisinin muhalif partilere şiddetle hücum ettiği ve buna benzer sebeplerden siyasi partilerin aralarının açılması vesile ve imkân verildiği, programını yerine getirmeyen hükümetin parti Meclis Grubumuz karşısındaki durumunu tayin etmesinin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır.*⁵²⁷

Görüldüğü üzere 1956 yılı DP açısından yaprak dökümü olarak yaşanan ve parti içi demokrasinin ayaklar altına alındığı bir yıl olmuştur. Bu durum 1957 yılında da devam etmiş özellikle aynı yılın yazında Demokrat Parti'deki en dikkat çekici istifası Orhan Köprülü'den gelmiştir. Vekil olmadan önce DP İstanbul il başkanı olan Köprülü Adnan Menderes'e yazdığı mektupta; *"İşlerin düzeleceği hakkında esasen çok zayıflamış bulunan kanaatim külliyen yok oldu."* demektedir.

Tarihler 6 Eylül 1957'yi gösterdiğinde ise DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü partiden istifa etti ve muhalefete geçti. Verdiği demeçte, *"Programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum."* demiştir.⁵²⁸

Görüldüğü üzere 1957 yılında Türkiye'de erken seçim yaşanması aslında bir tesadüf değildir. Seçimle muhalefete gözdağı vermek isteyen Menderes parti içinde yaşanan bu kadar kavga ve istifadan sonra bir anlamda yeniden seçmenden güvenoyu almak istemiştir. Bunun sonucunda yapılan 1957 erken genel seçimlerinde ise DP ilk defa oy kaybetmeye başlamış, ancak uygulanan çoğunlukçu seçim sistemi nedeniyle yine iktidarda kalmayı başarmıştır.

Ancak parti içi demokraside yaşanan bu çatlaklar aynı zamanda seçimlerde DP oylarını düşmesine de neden olmuştur. Menderes ve ekibi yaşanan oy kaybını DP'ye ihanet edenlere bağlarken, şimdi muhalefet içinde yer alan eski DP'liler ise Menderes ve ekibinin diktatörlüğe varan çizgide kendilerine yapılan haksızlıklara bağlıyordu. Bu kavgalar sürdükçe parti tabanında huzursuzluklar devam ederken Nitekim 1958 yılında artan gerek parti içi ihtilaf, gerek taşra teşkilatlarındaki huzursuzluk, gerekse bu huzursuzluk ve hizipçilik nedeniyle il kongreleri bile yapılamaz hale gelmiştir. Ayrıca taşra teşkilatlarında ve Mecliste istifaların ardı arkası kesilmiyor, anlaşmazlıklar hat safhada bulunuyor ve pek çok il, ilçe, ocak ve bucak teşkilatında toplu çözümler meydana geliyordu.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1956.

⁵²⁸ Eroğul, 2003, s.198.

Menderes bu istifaların, hiziplerin ve parti içindeki dağılmaların önüne geçebilmek için DP Genel İdare Kurulu'nu toplayarak iki mühim toplantı yapmış ve DP teşkilatında görülen huzurlulara bir son verilmesi konusunda girişimlerde bulunmaya karar vermiştir. Bu kapsamda DP Genel İdare Kurulu teşkilatta değişiklikler yapmak üzere 1.9.1959 tarihinde toplanmış; 30 ilden gelen hizipçilik raporları incelenerek parti içinde derin yaralar açan hizipleşmelerin kaldırılması ve geçici idare kurulları yerine kongrelerde seçilmiş idare kurullarının teşkilatın başına getirilmesi kararlaştırılmıştır.⁵²⁹

Bu sebeple bütün yurttan DP il kongrelerinin yapılmasına karar verilerek 23 Ağustos 1959 tarihinde DP, teşkilatlara birer tamim gönderilmiştir. Bu tamim kuruluş yıllarından bugüne kadar partiden gelen hizipleşmeler neticesinde ve gerekse çeşitli sebeplerden ihraç edilen veya kendi isteğiyle partiden ayrılanlar geri dönmek üzere DP'ye davet edilmiştir. Nitekim bu davete icap eden herkes olmasa da istifa eden veya çıkarılan eski üyeler hakkındaki kararlar kaldırılarak yeniden DP'ye kazandırılmış; fakat özellikle partinin onurunu kırıcı suçlar nedeniyle DP'den atılanların partiye ne şekilde alınacağı parti içinde huzursuzluk yaratması üzerine kabul görmemiştir.⁵³⁰

Şüphesiz bu uygulama başta Menderes ve ekibi olmak üzere DP'de halen demokrasiye olan inancın yok olmadığını göstermektedir. Zira DP'nin demokrasi gemisinin artık batmaya başladığını Menderes'in de görerek yeniden parti içinde böylesine bir affedicilikle büyük birliği sağlamaya çalışması oldukça takdire değer bir durumdur. Bununla birlikte iş işten çoktan geçmiş, kırılan kalpler, dağılan parti örgütleri ve yeni filizlenen ülkedeki demokrasiden geriye kalanları bir araya getirmeye çalışmak artık mümkün olmayacaktı.

Oysa Menderes özellikle 1954 yılından sonra partisinin başındayken hem parti içi hem de parti dışındaki muhalefete görevini yapabilecek fırsatlar verseydi, şuan sahip olduğu itibardan ve saygıdan çok daha fazlasına sahip olacaktı. Bu nedenle Menderes'in ülkemizde demokrasiyi, kurmak için gösterdiği itinayı en başta kendi partisi içinde yerleştirirken gösteremediğini belirtmek mümkündür.

Görüldüğü üzere Demokrat Parti'de özellikle 1954 seçimlerinden sonra Menderes'in kişiliği ön plana çıkmış ve parti hiyerarşisi bu yönde sağlanmıştır. DP

⁵²⁹ **Zafer**, 1 Eylül 1959.

⁵³⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1959.

Parti Grubu ile genel idare kurulu arasında çatışmalar ilk senelerde kuvvetli bir şekilde yaşanmış fakat büyük bir tasfiye hareketlerinin ardından Menderes ve ekibini eleştirenler ile liderle arası açık olanlar partiden çıkarılmıştır.

Sonuç olarak Parti içi demokrasi açısından oldukça olumsuz bu gelişmeler arttıkça seçmen tarafından DP 1957 seçimlerinde kısmen cezalandırılırken, başta CHP olmak üzere muhalefet partileri siyasal anlamda bazı kazanımlar sağlamıştır. Ancak parti içi demokraside yaşanan sıkıntıların en ağır faturası yine Menderes ve ekibine 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra çıkartılmıştır.

3.2. DP İKTİDARINDA MUHALEFETLE İLİŞKİLER

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1950 seçim sonucuna ilk tepkisi büyük bir şaşkınlık olmuş, böylece 27 yıl süren iktidarından sonra 10 yıl sürecek DP iktidar dönemi boyunca ana muhalefet partisi olduğu gerçeğiyle yüzleşmiştir.

Bununla birlikte Türkiye'deki çok partili yaşamın ilk ana muhalefeti görevini üstlenen CHP DP iktidarı karşısında demokratik bir olgunlukta muhalefet görevi yürütmüştür. Özellikle ilk muhalefet yıllarında yüce Türk milletinin kendisine verdiği muhalefet görevini kabul ederek "irtica" ve "komünizme" karşı olmada hükümetle birlikte hareket etmeye hazır olduğunu beyan eden CHP ilerleyen yıllarda demokratik temelde ciddi bir muhalefet partisine dönüşebilme sorunu yaşamaya başlamıştır.

Aslında Türk siyasal hayatının çok partili hayatla ve muhalefet olgusuyla tanıştığı 1946-1950 döneminde, iktidar olan CHP ile DP arasında oldukça sert ve ciddi bir muhalefet yaşanmış olup, bu dönemde DP, demokrasinin kurallarını sürekli vurgulamış ve bu yönde davranmıştır. CHP de bu dönemde DP ile rekabet edebilmek için Parti içinde önemli revizyonlara gitmiş, ülkedeki birçok anti-demokratik yasa ve uygulamalara son vermiş, daha demokratik ve eşitlikçi bir siyasi ortamı şekillendirmek durumunda kalmıştır.

Ancak 1950'den sonra üç kez tek başına iktidara gelen DP, muhalefetteyken iktidardan istediği hakları kendisi iktidara geldiğinde başta CHP olmak üzere muhalefetteki partilere e tanımamıştır. Bunun en temel nedeni ise her iki partinin de demokrasi kavramının içeriğini pragmatist bir bakış açısıyla doldurmuş olması yatmakta olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim her iki partinin iktidarda oldukları dönemlerde muhalefete karşı olan tutumu da birbirinden farksız olmuş, özellikle kendisine yönelik antidemokratik uygulamaları sürekli şikâyet ederek mağdur edebiyatıyla oy toplayan DP, halktan aldığı siyasi güce dayanarak iktidardayken Meclis çoğunluğundan dolayı elde ettiği gücünü kanunları zorlayarak kullanmaktan hiç çekinmemiştir. Ancak CHP de alternatif politika üretmek yerine sert eleştirilere dayanan, Meclis dışındaki güçlerini devreye sokarak siyasi gerilimleri tırmandıran bir politika izlemiştir. Özellikle 1950-1954 dönemindeki iktidar muhalefet ilişkilerinde partilerin rollerinde belirgin değişiklikler gözlenmiş, Tıpkı 1946-1950 döneminde olduğu gibi, siyasal özgürlüklerle ilgili çatışmalar belirginleşmeye başlamıştır.⁵³¹

Dolayısıyla Türk siyasi yaşamında DP kurulduktan sonra bir anlamda başlayan çok partili yaşam süresince Muhalefet ve iktidar arasında izlenen yanlış politikalar ülkedeki son derece zayıf ve yeni kurulan siyasi dengeleri zayıflatmış ve böylece ülkemizde filizlenen demokrasiyi rafa kaldıracak 27 Mayıs Darbesine giden yolu açmıştır.

Bu tespitler ışığında DP ile muhalefet arasındaki ilişkilere ve yaşanan olaylara DP iktidar dönemlerini üçe ayırarak bakmak ve bu şekilde yaşanan olayların bazılarını demokratik açıdan değerlendirmek mümkündür.

3.2.1. 1950-1954 Arası Dönemde DP İle Muhalefet İlişkileri

DP iktidara gelir gelmez ilk olarak CHP ile hesaplaşmak istemiştir. Bu alanda atılan adımlardan ilki CHP'nin elindeki tek parti döneminde edinilen büyük miktardaki malları parlamento çoğunluğunu kullanarak adeta gasp etmekle başlamıştır.

Geniş mal varlığının siyasi mücadelede CHP'ye avantaj sağladığını ileri süren DP iktidarı CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallar ile paraların, hazineye devredilmesi için yasal düzenleme yapmaya girişmiştir. Bu kapsamda DP grubunda oybirliğiyle alınan bir kararla, halkevlerinin mallarının tamamı ve CHP'nin elinde bulunan malların bir bölümü (57.629.491 lira), 8 Ağustos 1951'de kabul edilen bir yasa tasarısıyla hazineye devredilmiştir.⁵³²

⁵³¹ Tunçay, s. 179.

⁵³² Şeyhanlıoğlu, s. 205.

CHP'nin malvarlığının ikinci kısmına da 9 Aralık 1953'de çıkarılan 6195 Sayılı CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Kanunuyla el konulmuştur. Bu yasayla CHP'nin elindeki Genel Merkez Binası ve Ulus Gazetesi olmak üzere birçok malvarlığına hazinece el konulmuş ve böylece CHP'nin arka bahçesi haline dönüşen Halkevlerinin de sonu getirilmiştir.

O dönemde CHP'nin devlete ödemesi gereken daha 150 milyon vergi borcu bulunmaktaydı. Bu para CHP'nin parçalanmaması için o sırada istenmemiş ama 1954 seçimlerine girerken gündeme getirilerek ekonomik anlamda ana muhalefet partisi baskı altına alınmıştır.

Görüldüğü üzere bütün bu el koymalar, okul kapatmalar ve diğer kısıtlamalar normal/mevcut hukuk kuralları içinde çözümlenemediğinden DP parlamentodaki çoğunluğunu kullanarak yeni kanunî düzenlemeler yapılmak suretiyle hayata geçirilmiştir. Nitekim CHP genel başkanı İsmet İnönü'ye göre bu kanunlar hukuk prensiplerine, insan haklarına ve cumhuriyetin itibarına kastetmek hareketleriydi.⁵³³

Ayrıca bu el konulma yasaları toplum nezdinde özellikle CHP tabanında büyük infial yaratmış ilk defa hazırlanan tasarının kanunlaşmasından sonra üniversite hocaları ve öğrenciler ile Ankara Barosu'na bağlı avukatlar bu kanunu protesto etmiştir. Yapılan protestolara rağmen kanun Celal Bayar tarafından ertesi gün bekletilmeksizin imzalanan bu kanun yürürlüğe girmesi ile CHP Merkez binası hazine malı olmuş ve Atatürk müzesi haline getirileceği açıklanmıştır.

Bu hamleler CHP ile DP arasındaki ilişkiyi bir daha düzelmek üzere koparmıştır. 1950 yılı seçim kanunuyla CHP'nin DP ve diğer muhalefet partilerine tanıdığı devlet radyosunun seçimlerde parti propagandası için kullanılması çıkartılan yasayla ortadan kaldırılmıştır. Böylece DP muhalefetteyken en çok eleştirdiği noktalardan biri olan ve CHP iktidardayken muhalefetin kullanımına açtığı radyo, DP iktidara geçtikten sonra buna sadece iki yıl katlanmış ve yaptığı yasal değişiklikle devlet radyosunu kendi tekeline almıştır.⁵³⁴

⁵³³ 1960 darbesinden sonra İsmet Paşa başkanlığındaki CHP, partinin kurucusu Atatürk tarafından vasiyet edilen malvarlıklarının ve milletvekillerinin maaşlarından yaptıkları bağışların, aidatların, partinin özel hukuk tüzel kişisi olarak elde ettikleri gelirlerin elinden alınmasına anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla 6195 sayılı Kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne dava açar ve 11.10.1963 gün ve 963/124 sayılı Anayasa Mahkemesi kararıyla 6195 sayılı kanun iptal edilir. Mahkeme kararı için bkz. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1963/K1963-243.htm>. Erişim, 12.12.2014.

⁵³⁴ Tunçay, s.179.

Ayrıca bu dönemde DP Komünizm Propagandası yapıldığı ve ders programlarının liyakatli öğretmen yetiştirmeye elverişli olmadığı ve köylerde CHP'nin eli kulağı olarak tek parti rejimini yerleştirdiği gerekçesiyle işi köy enstitülerini kapatmaya kadar götürmüştür. Nitekim DP'nin 27 Ocak 1954'de çıkardığı 6234 sayılı yasa ile Köy Öğretmen Okulları adı altında, diğer öğretmen okulları ile birleştirilerek Köy Enstitülerinin varlığına son vermiştir.⁵³⁵

Böylece DP, sandıkta CHP'yi sildiği gibi, tek parti döneminde Atatürk devrimlerinin köylere inmesine ön ayak olan ve halkın desteğiyle kurulan eğitim kurumları kapatarak CHP ile girdiği siyasi rekabeti toplumsal kesimlerin en ücra köşelerine ve eğitim alanlarına kadar taşımıştır.⁵³⁶

3.2.2. 1954-1957 Arası Dönemde DP ve Muhalefet İlişkileri

Özellikle 1953 yılının sonlarında baş göstermeye başlayan iktisadi krizin giderek şiddetlenmesi ve ülkede yaşanan muhtelif olaylar, Demokrat Parti'nin demokrasi eksenindeki siyasal söyleminde gerçekleşen değişim ve dönüşüme ivme kazandırmıştır.

Ayrıca ülkede iktisadi krizin yanı sıra siyasal bunalım da baş göstermiş Demokrat Parti'nin hegemonyası sarsılmaya başlamıştır. Söz konusu iktisadi ve siyasal bunalımın kısılcığı altında Demokrat Parti, giderek artan oranda baskıya dayanmaya başlamıştır. Bu nedenle 1954 sonrası dönem, Demokrat Parti'nin her türlü muhalefet odağına karşı otoriter bir yönetim kurmaya başladığı ve aynı zamanda demokrasinin de tırpanlandığı yıllar olmuştur.

1950-1954 döneminde CHP'yi büyük ölçüde mağlup ettiğini düşünen DP iktidarı 1954-1957 iktidar döneminde diğer muhalif kesimlere ve partilere yönelmiştir. Bu anlamda ilk olarak DP İslami tabanına karşı en büyük rakip olarak gördüğü Millet Partisini, dini siyasete alet ettiği gerekçesiyle kapattırarak siyasi ve yargısal süreçleri başlatmıştır.

Gerçi Menderes, Millet Partisi'nin tedbiri ihtiyati olmak üzere muvakkat kaydıyla kapatıldığı vurgulayarak, bu partinin Demokrat Parti tarafından değil, adalet makamları tarafından (Cemiyetler Kanunu'na dayanarak) kapatıldığı ileri sürmektedir. Ancak MP'nin DP ile aynı tabana hitap etmesi, parlamentoda tıpkı DP

⁵³⁵ Albayrak, s.373.

⁵³⁶ Karpat, 2010, s.323.

gibi dini konularda politika üretmesi ve DP iktidarına sert eleştiriler yönetilmesiyle birlikte değerlendirildiğinde bu partinin kapatılmasında DP çevrelerin etkisi olmadığını söylemek mümkün değildir.

Bu parti dağıldıktan sonra ise Menderes'in eski Millet Partisi genel başkanı Osman Bölükbaşı'na yönelik sindirme ve yok etme girişimleri devam etmiştir. Osman Bölükbaşı'nın Kırşehirli olması nedeniyle 1954 seçimlerinde yeni kurduğu Cumhuriyetçi Millet Partisini (CMP) Kırşehir halkının desteklemesi ve buradan aldığı oylarla parlamentoya girmesi Menderes ve ekibini son derece kızdırmıştır. Bu yüzden Demokrat Parti, 1954 seçiminden hemen sonra Kırşehir'i vilayet olmaktan çıkarıp Nevşehir'i il yaparak Kırşehir'i de Nevşehir'e bağlı bir ilçe haline getirmiştir.

Menderes'in muhaliflere karşı bu tutumu parti içinde muhalefete de neden olmuştur. Çünkü DP Hükümeti, muhalefetin tüm çabalarını antidemokratik uygulamalarla engelleyerek yoluna devam etmeyi tercih etmeye başlamış ve vekillerin sözü eleştirileri hiç dinlenmez olmuştur. İlerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere DP içinde bu dönemde demokrasi anlayışı neredeyse bitme noktasına gelmiş, bunun sonucunda siyasete DP'den ayrılarak devam eden eski DP'liler tarafından kurulan Hürriyet Partisi eklenmiştir.

İşte bu ve benzeri süreçlerle DP iktidarı anlamsız bir şekilde muhalefetin üzerine gitmeye devam etmiş, böylece seçmenin artan sevgisi ve büyük halk desteğiyle iktidara gelen DP tek parti dönemini aratmayan antidemokratik uygulamalarla muhalefetin meşru zeminde siyaset yapma olanaklarını çok ciddi bir şekilde kısıtlamışlardır.

Ancak DP antidemokratik uygulamalarla muhalefeti köşeye sıkıştırırken özellikle 1955 yılından itibaren muhalefet de birleşme hazırlıklarına girişmiş ve ülkede o dönemde tabanda desteği olan CHP, Hürriyet Partisi (HP) ve CMP gibi muhalefet partileri tek çatı altında DP'ye karşı mücadele etme kararı almışlardır.⁵³⁷

Bu nedenle 1955-1956 yılları Menderes'in siyasi hayatında son derece yoğun ve yıpratıcı yıllar olmuştur. Menderes bu yıllarda bir yandan muhalefetle, diğer yandan Parti içi muhalefetle uğraşmış, bu iki güce karşı mücadele ederken, hem Menderes hem de DP demokratik açıdan iyice yıpranmıştır. Nitekim Menderes

⁵³⁷ Bingöl ve Akgün, ss. 22-23.

sağlıklı ve huzurlu bir siyaset ortamından umudunu yitirdiği bu günlerde, seçimlerden bahsetmeye başlamıştır.⁵³⁸

Sonuç olarak Menderes 1954-1957 yılında ekonomik başarısızlıkları halktan gizlemek üzere bu şekilde suni gündemler yaratmayı tercih etmesiyle açıklamanın bile mümkün olamayacağı bir anlamsızlık içinde demokratik yönden en fazla gelişim sağlanması mümkün olan altın çağında antidemokratik uygulamalarla bu dönemde siyaset yapmaya başlamıştır.

3.2.3. 1957-1960 Yılları Arasında DP ile Muhalefet İlişkileri

Daha önce de belirtildiği üzere DP hazırladığı kanun tasarısı ile 1958 Mayısında yapılması gereken seçimleri 27 Ekim 1957'ye almıştır. 1957 seçimlerine yaklaşılan dönemde ülkemizde muhalefet; İnönü'nün CHP'si, Bölükbaşı'nın başkanlığını yaptığı CMP ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığındaki Hürriyet Partisinden oluşmaktadır.⁵³⁹

Muhalefetin giderek güç kazanmaya başladığı 1957 seçimleri öncesinde, iktidara karşı yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Oldukça yıpranmış bir görüntü ile seçimlere giren DP'nin en çok eleştirilen uygulamalarının başında, DP'nin muhalefete yönelik sert tutumu gelmektedir. CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın tutuklanması, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in gözaltına alınması bu dönemde büyük tepki almıştır.⁵⁴⁰

1957 seçimlerinin ardından CHP muhalefette kalmasına rağmen önceki dönemlere nazaran Meclis içinde daha güçlü bir konuma gelmişti. Özellikle CHP'nin eski seçmen kitlesini meydana getiren ordu, bu dönemde CHP'nin arkasında daha kuvvetli durmuş, bu kitleye üniversiteler ve basın da eklenerek CHP'yi bu dönemde silik görüntüsünden uzaklaştıracaklarının sinyallerini vermeye başlamışlardır. Böylece 1957 seçimleri ile önemli bir güce kavuşan muhalefet iktidara karşı daha sert eleştirilerde bulunmaya başlamış ve muhalefetin ağır eleştirilerine iktidar da daha sert karşılık verince ülkedeki siyasî ortam iyice gerginleşmiştir.⁵⁴¹

⁵³⁸ Demir, ss. 234-335.

⁵³⁹ Şeyhanlıoğlu, s. 217.

⁵⁴⁰ Albayrak, s. 294.

⁵⁴¹ Albayrak, ss.514- 515.

Nitekim DP bu dönemde arkasındaki geniş halk kitlesine güvenerek, CHP'ye karşı daha sert bir tavır takınmıştır. Her iki partinin birbirlerine bakışlarının keskin bir çizgiye oturduğu bu dönemde DP, CHP'yi iktidarı seçim yoluyla teslim etmekten hoşlanmayan ve bu nedenle kargaşa çıkarmaya çalışan bir zihniyet olarak görürken, CHP'nin algılaması ise cahil halkın DP tarafından kandırıldığı yönündeydi. Bu bakış açısı her iki tarafın da birbirlerine karşı hoşgörüsüz tavırlar içine girmelerine neden olmuştur.⁵⁴²

Seçimi izleyen 1958 yılında Ticaret sermayesi ile çiftçiler yüksek düzeyde kâr ederken, burjuvazinin bir bölümü sanayi kesiminin daha da büyümesine olanaklı bir ortamı yaratmakta DP'nin başarısızlığa uğradığını düşünmeye başlamıştır. Böylece düş kırıklığına uğramış aydınlarla İstanbullu işadamları Hürriyet Partisi bayrağı altında birleşmişlerdir.

1957 seçimlerinden önce engellenen muhalefetin güç birliği, 1958 sonunda görülen partiler arası birleşmelerle gerçekleşebilmiştir. Ekim ayında Türkiye Köylü Partisi Cumhuriyetçi Millet Partisine, Kasım ayında da Hürriyet Partisi CHP'ye katılmıştır. 12 Ocak 1959'da toplanan 14. CHP Kurultayında "İlk Hedefler Beyannamesi" kabul edilmiştir.

Bu beyannameyle iktidardan, "partizanlığın kaldırılması, ikinci meclisin kurulması, seçim güvenliği, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hakimler Kurulu, memurların mahkemeye başvurma haklarının tanınması, basın özgürlüğünün Anayasa güvencesine bağlanması, üniversite özerkliği, Yüksek İktisat Şurası kurulması, sosyal adalet kavramının Anayasaya girmesi" taleplerinde bulunulmuştur.⁵⁴³

CHP'nin açıkladığı İlk Hedefler Beyannamesi dönemin genel eğilimini yansıtıyordu. Hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışına vurgu yapan bu bildiri, CHP'nin aynı zamanda iktidara gelir gelmez seçim ve devlet yönetim sistemini yenileyebileceği sözünü içeriyordu. Ayrıca bu beyanname aynı zamanda CHP çevrelerinde, yapılacak bir genel seçimde partinin iktidar olacağı umudunun çoğaldığını da göstermektedir.

Oysa sıralanan bu taleplere ve muhalefetteki güç birliğine DP'nin yanıtı ise, Vatan Cephesini kurmak olmuştur. Vatan Cephesine katılanların adları radyodan

⁵⁴² Altaş, s.127.

⁵⁴³ Tunçay, s. 185.

teker teker okunarak bu kişiler teşvik edilmiş ve hatta belli konumlarda yer alan bazı kişiler katılması yönünde zorlanmıştır.⁵⁴⁴

İktidar partisi ile muhalefet arasında ilişkileri sıkıntıya sokan bir başka konu da muhalefetin artan sayısı ile birlikte Meclis oturumlarında DP'liler aleyhine çok sayıda soru önergesi vermesi olmuştur. Ayrıca muhalefetin yayın organı niteliğinde olan Ulus Gazetesine, 19 Mayıs 1958'de savcılığın soruşturma açması, iktidara daha fazla yüklenmeye başlamalarında etkili olmuştur. İlginçtir ki, DP bu dönemde muhalefetin memlekette bir isyan havası yaratılmasına katkı sunduğunu ve bu yüzden bu yönde yayın yapan tüm basın yayın kuruluşlarının kapatılması gerektiğini her zeminde söylemekteydi.

Yine DP iktidarı ile muhalefet arasında ilişkilerin oldukça gergin olduğu bu dönemde Irak'ta meydana gelen ihtilâl, muhalefet ve basın tarafından ele alınmış ve CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Irak'taki ihtilali Ulus Gazetesi'nde değerlendirirken; "Irak'taki son hâdiseler neticesinde ölenler bizimkilerin akıl hocası idi. Onlar Irak'ta yaptıklarını bizimkilere tavsiye ederlerdi. Partilerden mi şikâyetiniz var? Kapatın gitsin! Basından mı şikâyetiniz var? Susturun gazeteleri! Derlerdi... Onların büyük akıbeti DP'lilere ders olmalıdır..." şeklinde demeç vermiştir.

Bu dönemde basının büyük çoğunluğunu, üniversiteleri, orduyu, memurların büyük bir kısmının desteğini arkasına alan muhalefet, rüzgârın yönünün iktidara doğru esmesini istemediğinden faaliyete başladı. Önce Ankara merkezli kampanyalar yürütüldü ve daha sonra da muhalefeti halk hareketi haline dönüştürmek için başta CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Genel Sekreter Kasım Gülek ile diğer CHP'liler yurt gezileri düzenlemeye karar verdiler. İlk Ege ve Trakya Bölgesi'ne yönelik geziler yapmayı planladılar. Muhalefet buraları özellikle seçmişti. Çünkü Ege Bölgesi, iktidarın kalesi niteliğindedeydi. İnönü, bu gezilere 46'sı partili milletvekili olan 200 kişilik kalabalık bir grupla çıktı.

İnönü'nün, yurt gezisine Büyük Taarruz' da, Yunan Başkomutanı General Trikopis'i esir aldığı Uşak'tan başlaması ilgi çekti. Basın da bu gezilere, "Büyük Ege Taarruzu" adını verdi. Bu da iktidar ile muhalefet arasındaki mevcut gerginliği iyice tırmandırdı. Böylece 1960 yılında da politik durumu normalleştirmek ve iktidarla muhalefet arasında olumlu bir ilişki kurmak oldukça zorlaşmıştır.

⁵⁴⁴ Bingöl ve Akgün, s. 23.

Yine daha sonraki yurt gezilerinde İnönü'yü Kayseri'ye götüren trenin yetkililerce durdurulup, İnönü'den Ankara'ya geri dönmesi istenilmiştir. Ancak İnönü'nün bu teklifi kabul etmeyerek, yoluna devam etmiş ve iktidar Milli Şefin bu cesur direnişi karşısında ne yapacağını bilememiştir.⁵⁴⁵

Sonuç olarak bu dönemde iktidar muhalefeti ihtilal kışkırtıcılığıyla; muhalefetse iktidarı bir istibdat idaresi kurmakla suçlamıştır. Bu dönemde CHP'nin 15 Mart'ta Güney Kore Diktatörü Syngman Rhee'ye karşı ayaklanmaların başlamasını, basına örnek alınması gereken bir davranış gibi yansıtması iktidar-muhalefet arasındaki gerginliği iyice artırmıştır.

Ayrıca İnönü'nün, yurt gezilerine devam etmesi, ordu mensupları ve üniversite rektörleriyle yaptığı toplantılar, basının ağırlıklı olarak muhalefeti desteklemesi DP'lileri bir hayli rahatsız etti. Bütün bunların üzerine DP Meclis Grubu, 7 Nisan 1960'da toplanarak ülkenin iç politikasını gözden geçirdi.

Ülke genelinde meydana gelen olayların derinliğine inmek ve muhalefetin durumunu tespit etmek amacıyla Anayasa ve iç tüzüğün 177. maddesine dayanarak, meclis üyelerinin içinde yer alacağı bir Tahkikat Komisyonunun kurulması konusunun ele alındı. Bu kapsamda ilk olarak DP Meclis Grubu bir tebliğ yayınladı. Bu Tebliğde DP Meclis Grubu'nun 11 Ağustos 1958'de yayınladığı beyanname hatırlatılmış ve CHP'lilerin o günlerden daha da ileri gittikleri belirtilmiştir. Tebliğde şöyle denilmektedir:

*Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatinin nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasî faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini, adil ve idarî mevzuat bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis tahkikatı açılmasına grubumuz ittifakla karar vermiştir.*⁵⁴⁶

Görüldüğü üzere DP muhalefete karşı yeni bir hazırlık içerisinde olduklarını belirterek bir tahkikat komisyonu kurulacağını ilk sinyali vermiştir. Nitekim bu ay

⁵⁴⁵ İnan, s. 121.

⁵⁴⁶ İnan, s. 124.

sonunda çıkartılan yetki kanunu ile yasama organında yürütme ve yargı organının tüm yetkilerini üzerinde taşıyan tahkikat komisyonu kurulması ise Türkiye'deki demokratik gelişimin tamamen ortadan kalmasına zemin hazırlayan gelişmelere neden olmuştur.

Sonuç olarak teorik düzlemde on yıl süren DP iktidarı boyunca iki parti arasında sürdürülen ilişkinin biçimi, hem partilerin hem de tabandaki vatandaşların arasındaki çekişmenin şiddetini artırmıştır. Bu durum o yıllardan itibaren Türk siyasal kültüründe aktif yapıcı muhalefetin yerine yıpratıcı muhalefet; iktidar açısından ise uzlaşmacı politikalar yerine oldu-bitti mantığına dayalı sorumsuz siyaset anlayışı gelişmesine neden olmuştur.⁵⁴⁷

3.2.4. İhtilal Öncesi İktidar ile Muhalefetin Son Durumu

DP Meclis Grubu 18 Nisan 1960'da, CHP'nin yasadışı yöntemlerle siyasal mücadele yaptığını, bir kısım basın organlarının da onu bu yolda desteklediğini ileri sürerek bir bu olayları incelemek amacıyla bir tahkikat komisyonu kurmak üzere yetki almıştır.

Bu yetki sayesinde ülkede ortaya çıkan siyasi soruşturmalar bitene kadar bütün siyasi toplantılar yasaklanmış; Meclis görüşmeleri ve önergelerin Resmi Gazete dışında hiçbir yayın organında yer almamasına karar verilmiştir. Aslında 18 Nisan'da Yetki Yasasının çıkmasından sonra, ülkede büyük bir siyasal kaos yaşanmaya başlamış ve CHP Ulus Gazetesi aracılığıyla gençliği sokağa dökülerek göreve çağırması ile birlikte ülkede siyasi tansiyon iyicene yükselmiştir. Böylece iktidarla muhalefet arasındaki kavga artık sokaklara taşınmaya başlamıştır.

27 Nisan 1960'da ise Tahkikat Komisyonuna ek yetkilerle donatan bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla Tahkikat Komisyonu, sivil ve askeri savcılarla yargıçların tüm yetkilerine sahip olmuş, istediği ev ve kuruluşu basarak, öngördüğü bilgi ve evraka el koyabilecek, gazeteleri toplatabilecek ve hatta matbaalarıyla birlikte kapatılmasına karar verebilecek yetkilere kavuşturulmuştur.

Komisyonun kararlarına karşı gelmenin veya kararlarının savsaklanmasının ise üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılması öngörülmüştü. Bu yasanın kabulünden sonra 12 CHP milletvekiline 3 ile 6, İnönü'ye de 12 oturum Meclis'ten çıkarılma cezası verilmiştir. Ayrıca oturumlardan çıkarılma cezası alan

⁵⁴⁷ İnan, s. 118.

milletvekillerinin direnmesi üzerine, söz konusu milletvekilleri Meclis Genel Kurulu Salonundan polis zoruyla çıkarılmıştır.⁵⁴⁸

Bu ek yetkilerle tahkikat komisyonu başta Ulus Gazetesi yöneticileri olmak üzere bazı basın mensuplarını gözaltına alarak sorgulamaya başlamış; Meclisteki görüşmeleri yayınlayan gazetelere karşı tedbirler almış ve Komisyona karşı çıkan nitelikteki yazılara yer veren dergi ve gazeteleri bir bir kapatmaya başlamıştır.

Bütün bu gelişmeler bir yandan uzun süredir var olan iktidar ile muhalefet arasındaki gergin ilişkileri zirveye taşıırken diğer yandan daha önce de iktidara karşı tepkileriyle bilinen Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde yeniden kıpırdanmalara sebep olmuştur. Bazı öğretim üyelerinin basındaki yazılarında Tahkikat Komisyonunun görev ve yetkilerini düzenleyen kanunları eleştirmeleri, iktidarı tedirgin ettiği için Millî Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne 28 Nisan 1960'da bir yazı yazarak bu öğretim elemanlarının bakanlık emrine alınmasına yönelik üniversite senatosundan görüş sormuştur.

Bunun üzerine İstanbul Üniversitesi Senatosunun toplantı yapacağı 28 Nisan günü, Hukuk Fakültesi'nde olaylar çıkmış ve bu olaylar sırasında çıkan çatışmada iki öğrenci hayatını kaybederken 16 kişi de yaralanmıştır. Olaylar sırasında üniversite rektörü de polis tarafından tartaklanırken 150 öğrenci gözaltına alınmıştır. Aynı gün İstanbul Teknik Üniversitesinde de öğrenciler dersleri boykot ederek gösteri yapmışlar, kısa sürede öğrenci olayları İstanbul Tıp Fakültesine de sıçramıştır.

İstanbul ve Ankara'da 28–29 Nisan'da meydana gelen öğrenci olayları iktidarın şiddetli tepkisine yol açmıştır. Ayrıca Menderes'in talimatıyla öğrencilere güvenlik güçleri çok sert müdahale edildiği, hatta “Yaşasın Hürriyet! Menderes istifa! Diktatörlük Kahrolsun! Kahrolsun Menderes,” sloganlarını söyleyen öğrencilere bulunduğu binaya polis ve asker tarafından ateş açıldığı kulaktan kulağa dolaşmaya başlamıştır. Ankara'da yaşanan bir başka öğrenci olayı da Gazi Eğitim Enstitüsünde meydana gelmiş, eylemci öğrenciler olay yerine gelen Başbakan Menderes aleyhine slogan atmaları üzerine Menderes olay yerini terk etmek zorunda kalmıştır.

Genel olarak bakıldığında ülkenin büyük şehirlerindeki öğrenciler iktidar aleyhine harekete geçmiş durumda olduklarını ve siyasetin bu dönemde sokağa

⁵⁴⁸ Toroğlu, s.3.

çıkmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu olaylar üzerine DP iktidarı 28 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilân ederek, üniversiteler bir ay tatil etmiş ve tüm öğrenci yurtlarını boşalttırmıştır. DP Meclis Grubu 29 Nisan'da olağanüstü toplanarak meydana gelen gelişmeleri değerlendirdi ve bütün bunların CHP'nin tahrikleriyle ortaya çıktığını belirterek, Başbakan Menderes'in bir radyo konuşması yaparak halkı sükunete çağırması istenilmiştir.

Ayrıca bu olaylar üzerine Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve bakanların da bulunduğu bir toplantı yapılmış, Toplantıda Tahkikat Komisyonu'nun hukukî durumu ve öğrenci olayları görüşülmüştür. Başbakan Menderes'in hukuk danışmanı Prof. Ali Fuat Başgil iktidarın bazı uygulamalarını eleştirerek Menderes'in istifa etmesinin daha doğru olacağını belirtti. Cumhurbaşkanı Bayar ise başbakanın istifasının zayıflık olarak niteleneceğini belirterek buna karşı çıktı.

Böylece DP iktidarı muhalif kesimle uzlaşma yolu yerine yeni sert tedbirlere başvurmayı daha uygun buldu. Ayrıca devletin zirvesi 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay Meydanında iktidarı destekleyen bir gösteri yapılmasını kabul etti. DP iktidarının yapacağı bu mitinge karşı, iktidara muhalif kesimler de 555-K (5 Mayıs'ta, saat 5'te, Kızılay Meydanında) parolasıyla bilinen gösteriyi düzenlemeye karar verdiler.

555-K parolasına uyarak Kızılay Meydanında büyük bir kalabalık toplandı. Kalabalık sürekli olarak "Menderes İstifa!..." sloganını tekrar etti. Dikkati çeken bir nokta da bu kalabalığın içinde küçümsenemeyecek sayıda subayın bulunmasıdır. Bu gösteriler akşam saat 20.00'ye kadar devam etti. Bu olayların haber ve fotoğraflarını yayınlayan iktidarın yayın organı niteliğindeki Zafer Gazetesi ise 6 Mayıs'tan 14 Mayıs'a kadar kapatıldı. Böylece oldukça kritik bir zamanda iktidar partisi yayın organından mahrum kaldı. Daha sonra yine iktidara karşı 14 Mayıs'ta Ankara'da akşamüzeri öğrenci subay ve halkın katıldığı büyük bir gösteri yapılmış, iktidar aleyhine sloganlar atılarak bildiriler dağıtılmıştır.

Başbakan Menderes meydana gelen son olayların CHP tarafından düzenlendiğini ve halkın kendisini desteklediğini göstermek amacıyla yurt gezileri yapmaya karar verdi. Ve 5 Mayıs'ta İzmir'e gitti. İzmir'de 200.000 kişilik büyük bir

kalabalık tarafından karşılanan Menderes, CHP'lileri ve basını ağır bir dille eleştirerek kendilerine karşı yöneltilen bütün suçlamaları reddetti.

Başbakan Menderes'in İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada şu cümleler oldukça dikkat çekicidir: “Kimi istemiyorsunuz? Bugünkü iktidarı mı? Menderes”i mi? Beni mi? İktidarı iş başına getiren siz değilsiniz ki, Menderes’i başvekil yapan siz değilsiniz ki! Gelin de görün İzmir’deki şu manzarayı... Yüz binlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla “isteriz” diye haykırıyorlar. Bizi bağırklarına basıyorlar. Bu memleketin siyasî kaderi sokaklardaki ayak patırtıları ile mi kararlaşacak? Bu nümayişçiler bilmelidir ki bu memlekette seçim rejimi hâkimdir..”

Başbakan Menderes'in İzmir konuşmasına İsmet İnönü,16 Mayıs'ta cevap vererek her zaman olduğu gibi yine iktidarı eleştirerek ser bir üslupla vermiştir: “18 gündən beri Türkiye ”de yapılmakta olan şerefli ve çetin mücadele milletin şükranını kazanmıştır. Bu mücadele halkın ruhuna işlemiştir. Demokrat Parti başkanı idare etmek mesuliyetinde bulunduğu memleketi bu teşhiste görmezse, gelecek günlerde halkın başına ve aynı zamanda kendi başına getireceklerinin daha da hüznün verici olmasından endişe edilir”.

Öte yandan askeri darbenin yapılacağı haftaya girildiğinde, DP ile muhalefet arasındaki ilişkilerin siyasî mücadele sınırını fazlasıyla aşmış olduğunu gören bazı DP'li milletvekilleri 22 Mayıs 1960'ta siyasî ortamı yumuşatmak amacıyla D.P. Meclis Grubu'na sunulmak üzere bir önerge hazırladılar.

Önergede iktidarın sert tutumu eleştirilmiş, D.P. grubu toplantıya davet edilmiş, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu ile Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması teklif edilmiştir. Bunun üzerine DP idare Kurulu 24 Mayıs'ta toplanmıştır. Menderes muhalefete karşı politikalarında herhangi bir değişiklik yapılmayacağını ve bunu talep edenleri ağır bir şekilde eleştirdikten sonra toplantıyı terk etmiştir. Daha sonra D.P. Meclis Grubu 25 Mayıs'ta toplanmış burada da bir fikir birliğine varılamamıştır. Zaten bu toplantı da DP Grubu'nun son toplantısı ve Menderes'in de grupta son konuşması olmuştur.

Son olarak Başbakan Menderes 25 Mayıs'ta Eskişehir'e gitmeye karar verdi. Menderes, yanında Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve 20'den fazla milletvekili ile birlikte Eskişehir'e gitti. Eskişehir'de kalabalık bir halk tarafından karşılanan

Menderes'in konuşması sırasında hoparlörlerin telleri kesilse de Başbakan konuşmasını sürdürmeye çalışmış ve Tahkikat Komisyonunun görevini belirlenen süreden önce tamamladığını ve iktidara gelmenin tek yolunun seçim olduğunu söylemiştir.

Ancak artık çok geçti. Bu konuşma Menderes'in başbakan olarak halka hitap ettiği son konuşması olmuş ve 27 Mayıs'ta Türk Silahlı Kuvvetleri radyodan bir bildiri yayınlayarak yönetime el koymuştur. Böylece 10 yıl, 13 gün iktidarda kalan DP dönemi kapanırken iktidar ve muhalefet arasında bir daha kapanmayacak şekilde husumetin yerleşeceği bir döneme girilmiştir.

3.3. DP'NİN TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE YÖNELİK POLİTİKALARI

14 Mayıs 1950 seçimleri ile birlikte iktidarı devralan DP'nin ilk iktidar döneminde hem demokrasi hem de temel hak ve özgürlükler alanında adına daha rahat bir tutum sergilediği öne sürülebilirken, 1954'ten itibaren iktidarını daha baskıcı yöntemlere dayanmaya başladığı görülmektedir.

Ayrıca 1954 seçimlerinde elde edilen büyük başarı Demokrat Parti iktidarının çoğunluğu temsil ettiği kanısında hareket ederek kendi demokrasi tasavvuruna göre gerekli gördüğü her şeyi yapmak için mutlak yetkisinin olduğu düşüncesine kapılmasına neden olmuştur.⁵⁴⁹

Özellikle bu dönemde "çoğunluk benim, bu yüzden de benim dediğim olur" düşüncesiyle hareket eden DP, 1924 Anayasasının kendisine sağladığı gücü iktidarını pekiştirmek için temel hak ve hürriyetlerle halkın özgürlüklerini kısıtlayan çizgide kullanmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede demokratik siyasetin vazgeçilmezi olan ana muhalefet partisinin adeta 1954 seçimlerinde adeta sandığa gömülmesi, henüz ülkede kurulması yeni tartışılan ve darbeden sonra 1961'de kurulacak Anayasa Mahkemesi gibi veto güçlerinin bulunmaması, DP'nin iktidarını keyfi bir biçimde böylesi tutumlar sergilemesinin temelini oluşturmuştur.

Böylece sandıktan çıkan çoğunluk oylarına göre DP'nin iradesi tüm toplumun dolayısıyla milli iradenin somutlaşmış yüzü sayılmış, bu anlayış doğrultusunda hem

⁵⁴⁹ Kongar, s. 89.

parti içinde hem de ülkede siyasal özgürlükler şekillendirilerek giderek daraltılmaya başlanmıştır.

Anlatılan çerçevede Türk demokrasisine DP'nin katkılarını ve politikalarının siyasal sisteme yansımalarını basın ve ifade özgürlüğü, sivil toplum örgütlerine gösterilen tavır ile dini-siyaset ilişkisi bağlamında incelemek ve tartışmak mümkündür.

3.3.1. DP İktidarında Basın ve İfade Özgürlüğü

Aslında 1940'lı yılların tek parti dönemi Türkiye'sinde basın hürriyetinden söz etmek pek çok açıdan mümkün değildir. Bu dönemde, Türkiye'de resmî manada sansür yasaları bulunmasa da, bir telefonla gazete kapattırmak yada gazeteciyi işten attırmak mümkündür.⁵⁵⁰

CHP dönemindeki mevcut Matbuat Kanununun 50. maddesine göre İcra Vekilleri Heyetince yayın organlarını süresiz olarak kapatabiliyordu. Bu kapatma işlemleri kimi zaman Örfî İdare Komutanlığınca da yapılmaktaydı. Yine bu dönemde iktidar, basına günlük çıkacak olan haberlerle ilgili talimatlar vererek onu yönlendiriyordu. Basında bu talimatlara, tek partili otoriter yönetim anlayışının sonucu olarak uymak zorunda kalıyordu.⁵⁵¹

Cumhuriyet gazetesi kurucusu ve yazarı olan Nadir Nadi anılarında bu konu ile ilgili olarak: “Düşünceler ve inançlar, ancak üstü kapalı cümlelerle, bir dereceye kadar açıklanabiliyordu. Hükümetçe önemli sayılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın Yayın Müdürlüğünden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakan'ın basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ve temsilcilerini emir verircesine uyardığı oluyordu. Böyle toplantıların birinde Refik Saydam, dış politika ile ilgili bir konuya dair ertesi günü ne yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra, gözüne kestirmiş olacak ki bana bakarak biraz alaylı bir biçimde Anladın mı? Diye sormuştu. Meslektaşlar içerisinde, acemi bir emir tekrar ettirmeye benzeyen bu soruya çok fena içerlemiş ve Başbakana ters bir cevap vermiştim...” demektedir.⁵⁵²

Muhalefet döneminde liberal ve demokratik esaslara göre siyaset üreten DP'nin basın özgürlüğün savunusu, bu dönemde ülkedeki yazar ve aydınlar ile

⁵⁵⁰ Ekinci, s.706.

⁵⁵¹ Akdoğan, s.23.

⁵⁵² Pektaş, s.22.

CHP'ye karşı beliren muhalif basının kazanarak kendi lehine kamuoyunun oluşturulmasını sağlamak üzere kurgulanmıştır.

DP'nin kurulduğu 1946 yıllarından sonra Türk basını o dönemdeki büyük çoğunluğu –hatta CHP'yi tutan gazetelerde çalışanlar bile- DP'li liderler tarafından vaat edilen özgürlükçü yaklaşımı çok beğenmiş ve bu nedenle kurulduğu ilk günden itibaren DP'nin yanında yer almışlardır.⁵⁵³

Bu ilişkiler çerçevesinde 1950 seçimlerinde basını arkasına alan DP seçimle iktidara gelmesinde önemli katkısı olan basına yönelik iktidarının daha ikinci ayında bazı iyileştirici düzenlemelere gitmiştir. Bu kapsamda yapılan düzenlemeyle 21 Temmuz 1950'de kabul edilen yeni basın kanunu ile gazete/dergi çıkartmak için hükümetten izin almaya gerek kalmamış ve bu iş için bir bildiri vermek yetecekti. Ayrıca suç sayılan yazıdan dolayı gazete sahibi cezaî sorumluluk taşımayacaktı.⁵⁵⁴

Ancak basın konusunda DP içerisinde farklı düşünceler bulunmaktaydı. Özellikle DP'yi destekleyen basın ile kendilerini sürekli eleştiren basın ve yayın kurumlarının aynı şekilde desteklenmesinin adil olmadığı savunulmaya başlanmıştır. Bu anlamda DP ilk olarak Şubat 1951'de o dönemde ekonomik açıdan yazılı basını ayakta tutan resmî basın ilanlarını sadece kendilerini destekleyen gazetelere verilmesi yönünde bir adım atmıştır.⁵⁵⁵ Böylece yandaş medya düzenini kurma yolunda ilk adım atılarak DP iktidarının sonuna kadar devletin resmî ilanları, hükümetin elinde basını bir çeşit ödüllendirme ve cezalandırma yöntemi olarak kullanılmaya devam edecektir.

Yine DP'nin ilk iktidar döneminde Türk düşüncesinde sol karşıtlığı önde giden bir özellik olmuştur. “İşçiler Birleşiniz” başlıklı bir yazıyı yayımlayan Haftanın Sesi dergisinin Yazı İşleri Müdürü Yusuf Ahıskalı tutuklanmıştır.⁵⁵⁶

Öte yandan konuya DP hükümetlerinin programları açısından bakıldığında önemli ipuçları yakalamak mümkündür. Bu çerçevede 1950-1954 arasında kurulan ilk iki Menderes hükümetlerinde basın ve düşünce özgürlüklerine çok geniş yer verilirken 3. Menderes Hükümeti (17 Mayıs 1954-9 Aralık 1955) ve 4. Menderes

⁵⁵³ Topuz, s.105.

⁵⁵⁴ Tanör, s. 354.

⁵⁵⁵ Albayrak, s.391.

⁵⁵⁶ **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1951.

Hükümeti (9 Aralık 1955-25 Kasım 1957) programlarında basın ve düşünce özgürlüğüne ilişkin hiçbir açıklamaya yer verilmemiştir.

Nitekim ilerleyen süreçte DP basından gelen eleştirilere karşı daha hassas hale gelmiş ve basına karşı demokratik hoşgörüyü gösteremeyerek yazar ve aydınlardan gelen eleştirilere kulaklarını tıkamaya başlamıştır.⁵⁵⁷

Bu kapsamda ilk olarak 1953 Temmuzunda Ceza Kanunu'nda değişiklik yaparak, bakanların basında küçük düşürülmesine karşı uygulanan yaptırımlar adeta otomatik hale dönüştürülmüştür. Ayrıca bu düzenleme DP'nin basından kendisine yönelik eleştirilere karşı gösterdiği tahammül ve hoşgörüde artık keskin bir sınır çizdiğini göstermektedir. Nitekim bir yıl sonra Basın Kanunu da yapılan değişikliklerle hükümet basın karşısında çok güçlü bir konuma erişmiştir.⁵⁵⁸

Daha sonra ülkedeki basına ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamalarda yavaş yavaş endişe verici gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca yasal değişikliklerle hükümetin basın karşısındaki konumu daha da güçlendi. Özellikle yapılan yasal değişiklik sonrasında ceza kanununun kapsamına giren basın suçları için hükümetin bunları özel bir kanunda toplayarak verilecek cezaları ağırlaştırması, o dönemde ülkede yeni yeni gelişen basın özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlamıştır.⁵⁵⁹

Böylesi bir ortamda, 1954'ün son ayında, "mesleğin piri sayılan" seksen yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'ın gazetede yazdığı bir yazıdan dolayı milletvekili dokunulmazlığı kaldırılarak hapse atılmıştır. Bu olay DP hükümeti tarafından basına istenildiğinde kendilerini eleştirmenin ve yermenin nereye kadar vardırılabileceğini göstermesi açısından muhalif basına bir "gözdağı" olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶⁰

Yine aynı dönemde, 1954 seçiminden önce seçim kanununa değişiklik getiren dört maddenin birisi radyonun siyasal partilere kapatılmasıyla ilgiliydi. Bu maddeye dayanarak iktidar radyoyu hükümet adına istediği gibi kullanacaktır. Oysa iktidar partisi radyodan yararlanmaya devam edecekti ki bu sorun DP'lilerin muhalefet yıllarında CHP'ye yönelttikleri en temel eleştirilerden bir tanesiydi.⁵⁶¹

Yukarıda sayılan tüm baskı ve kısıtlamalar içerik olarak tam anlamda sansür kapsamında değildi. Esas sansür uygulamaları 1955 yılında başlamıştır. Örneğin 6

⁵⁵⁷ Oran, ss.399-400.

⁵⁵⁸ Tunçay, s. 179.

⁵⁵⁹ Çetinkaya, s.328.

⁵⁶⁰ Eroğul, 2003, s.123.

⁵⁶¹ Ahmad, 2007, s. 80.

Eylül 1955 günü başlayıp 7 Eylül 1955 sabahına kadar süren azınlıklara yönelik olaylı gösteriler nedeniyle alınan sıkıyönetim kararı ile 7 Eylül tarihli tüm gazeteler toplatılarak sansür uygulamasına başlanmıştır. Hatta basımı tamamlanan gazetelerin sansür edilen bölümleri bile ezilerek okunamaz duruma getirilmiştir.

19 Eylül 1955'te Ulus gazetesi İsmet İnönü'nün "Çetin Bir İmtihan" başlıklı Meclis'i tekrar toplantıya çağıran makalesini yayımlayan Ulus gazetesinin basılması ve yayımlanması süresiz, Hürriyet ve Tercüman makaleyi iktibas ettiği için basılmaları ve yayımlanmaları 15 gün, Hergün Gazetesi 15 gün basılması ve yayımlanması yasaklandı.

Hükümetin muhalif basını kontrol altına almak çabalarına da 26 Kasım 1957'de yayınlanan bir kararname ile bir yenisi daha eklenmiştir. Bu kararname ile gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali uygulaması getirilmiştir. Bu şekilde gazetelerin kâğıt temini ve kullanacakları kâğıt miktarı da denetim altına alınmış ve hükümet gazetelerin basılmasında tek belirleyici güç hale gelmiştir.⁵⁶²

Yazılı basının yanı sıra o dönemin en etkili iletişim aracı olan radyo yayınlarında da hükümet çok ciddi bir tekel kurmuştur. Hükümete göre, radyo devletin ortak malıydı ve hükümet bu yayını ülke çıkarma kullandığı için Demokrat Partinin bir basın yayın kurumu gibi kullanmalıydı. Bu nedenle muhalefet ve muhalif fikirlere sahip aydınlar radyoya çıkma imkânı neredeyse hiç bulamazken, DP radyoyu Vatan Cephesi yayınları gibi tüm partizanca yayın ve propaganda faaliyetlerinde kullanmaktaydı.

Yine bu dönemde ilginç bir olay daha yaşanmış. Basına uygulanan baskı ve sansürle ilgili 1958 yılı ortalarında Başbakan Menderes'le görüşmeye gelen Amerikalı gazeteci Eugene Pulliam'a randevu verilmesine rağmen görüşülmemiş, bunun üzerine ülkesine döner dönmez bu gazeteci hükümeti eleştiren bir yazı yazmıştır. Pulliam'ın bu yazısı Türkiye'deki bir çok gazetenin çevirerek yayımlaması, hükümetin o gazeteler aleyhine 1959-1960 yıllarında bile devam eden ve "Pulliam Davaları" diye anılan davlara neden olmuştur.⁵⁶³

Son olarak 1960 Nisan'ında özel kanunla kurulan Meclis Tahkikat Komisyonuna, gazete ve dergilerin basımı ve dağıtımının önlenmesi, hatta lüzumlu hallerde yayınevini kapatılması yetkisi daha verilmiştir. Bu komisyonla basına

⁵⁶² Demir, s. 527.

⁵⁶³ Yalman, ss.1665-1666.

yönelik kısıtlama ve antidemokratik uygulamalarda artık zirveye çıkmış ve böylece geniş halk kitleleriyle birlikte basın yayın kuruluşları da DP iktidarından bir şekilde kurtulma hesapları yapmaya başlamıştır.

3.3.2. DP İktidarında Sivil Toplum Faaliyetleri

Günümüz demokrasilerinin en önemli unsuru şüphesiz özgür, bağımsız ve toplumsal hayatın içinden gelen sivil toplum kuruluşlarıdır. Ancak o günün şartlarındaki Türkiye'ye bakıldığında henüz demokratik anlamda örgütlü sivil toplum hareketlerinden bahsetmek neredeyse imkânsızdır.

Entelektüel açıdan biraz sesini fazla çıkartan aydın ve düşünürlerin toplandıkları tüm fikir kulüpleri yada cemiyetler ise ya komünizm propagandası yapmak gerekçesiyle yada irtica yanlısı oldukları savunuyla derhal kapatılıyor ve faaliyetlerine son veriliyordu. Bu noktada DP lideri Menderes'in özgürlük ve hürriyetlerle ilgili görüşlerine göre şekillenen bir baskı rejimi ve uygulamalarından bahsetmek mümkündür.

Menderes insanların hürriyetlerinin hiçbir yerde hudutsuz olmadığını ve bütün memleketteki anlayışa uygun olarak, hürriyetlerin tecavüzden korunması için sınırlandırılması gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Menderes'e göre, yargı organlarının milli iradenin önüne geçmesinin, onu kontrol etmesi yâda sınırlandırması da mümkün değildir fikrini savunurken bakın şunları söylemektedir:

Devleti oluşturan tüm erkleri ve kuvvetleri Parlamento temsil eder. Yürütme yetkisini nasıl hükümete veriyor ve onu murakabe ediyorsa, kaza yetkisini de adliyeye veriyor ve onu murakabe ediyor. Adalet cihazına bir nevi muhtariyet demek olan dokunulmazlık tanımak, kaza hakkını milletten koparıp almak demektir. Bu burjuvazinin proletaryaya verdiği bir tavizdir. Oysa Türk toplumunda sınıf ayrımı yoktur ve bu yüzden sınıfsız bir toplumun böyle bir tavize ihtiyacı yoktur.⁵⁶⁴

Menderes'in demokrasi anlayışında görüldüğü üzere ne kuvvetler ayrılığı ilkesine ne de yargı ve yürütme erklerinin yasama erki dışında kurumsal özerklik içinde faaliyet göstermesi söz konusu değildir. Dolayısıyla yargı ve tüm devlet kurumlarının bile siyasi iradeden bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesine tahammül edemeyen bir anlayışın toplumda sivil örgütlenmelere yada bu tip örgütlerin devlet yönetimine katılmasından bahsetmek mümkün değildir.

⁵⁶⁴ Demirel, ss. 504-505.

Ayrıca o dönemin koşullarında sivil toplum örgütleri olarak kabul edilecek nitelikte faaliyet gösteren sayıca çok az grup, dernek yâda cemiyet bulunmaktaydı. Bunların faaliyetleri de genellikle ya sol tandanslı ya da İslami referanslıydı. Ancak Tüm sivil örgütlenmeler tıpkı basına, muhalefete ve aydınlara yönelik baskı ve kısıtlamalardan fazlasıyla bu dönemde nasibini almıştır. Aslında bu tür uygulamaların başlangıcı tek parti dönemine, hatta Atatürk dönemine kadar uzanmaktaydı.

Nitekim tek parti döneminden çok partili döneme geçilirken 1946 yılında cemiyetler kanununda yapılan değişiklikle sınıf esasına göre dernek ve siyasal parti kurma yasağı kaldırılmıştır.⁵⁶⁵ Ancak çok partili yaşama geçilmesini mümkün kılan bu yasa kurulacak derneklerin tüm faaliyetleri üzerinde idari makamlara çok geniş denetim yetkisi vermekte olup, kolluğa doğrudan derneklerin merkez ve müesseselerine girme yetkisi vermekteydi. Bu şekilde pek çok dernek ve parti kapatılarak 1950’li yıllara gelinmiştir.

1950’li yıllarda ise DP iktidarı ile birlikte komünist grupların yaptıkları propagandalarda devleti ele geçirmek için demokrasi kelimesinin arkasına sığınmakla suçlanmıştır. Bu yüzden DP’nin iktidara geçtiği yıllarda var olan, derneklerle ilişkilere önem veren ve sol eğilimli bazı siyasi partilerin yararlandıkları özgürlük ve hoşgörü ortamı çok kısa ömürlü olmuştur.

Aslında sadece DP’liler değil CHP dâhil olmak üzere ilgili o dönemdeki bütün partilerin komünistlerle ilgili görüşleri hemen hemen aynıdır. Komünizmin Rusya’nın ülkeyi bölmek için uyguladığı bir strateji olarak görülmesi özgürlükler konusunda hak arayan herkesin aynı kefeye konarak “komünist” damgası yemesine sebep olmuştur. Bu sebeple işçilere grev hakkı, sendikal haklar, basın özgürlüğü ve dernekleşme hakları iktidar partisi olan DP açısından hep bir endişe kaynağı olarak görülmüştür.⁵⁶⁶

Bu kapsamda DP kendisine yöneltilen eleştirilerden çok rahatsız olduğu dönemlerde istediği derneğe yada cemiyete komünist yaftasını takarak baskı uygulayabildiği gibi istediği kişiyi de çok rahatlıkla tutuklayabilmiştir. Nitekim o

⁵⁶⁵ Makal, s. 216.

⁵⁶⁶ Yıldız, s. 486.

dönemki gazetelere baktığımızda hemen her gün bir komünistin tutuklandığından ya da öldürüldüğünden bahsedildiği görülür.⁵⁶⁷

Dönemin komünistlere yaşam hakkı tanımadığına bir örnek olarak MP'nin yayın organı Kudret'in 25 Mayıs 1950 tarihli manşetini verebiliriz. Meclisin yeni bir af kanunu çıkaracağını haber veren Kudret, üniversite öğrencilerinin, Nazım Hikmet ve diğer komünistlerin bu kapsama alınmaması için 20 bin imza topladığını manşetten vermiş ve bunun üzerine kapatılmış ve yazarları tutuklanmıştır.⁵⁶⁸

Yine başka bir örnek olayda, Kore Savaşı'na Türk askeri gönderilmesine sol görüşlü Türk Barışseverler Cemiyeti karşı çıkmasıyla yaşanmıştır. Bu cemiyet DP hükümetinin meclisten onay çıkartma lüzumu bile görülmeden alınan bu karara itiraz etmiş ve bu kararın iptali için meclise başvurmuştur. Sonrasında ise derneğin hazırlatarak halka dağıttığı broşürler bile polisçe toplatılmış ve cemiyet başkanı Behice Boran ile Genel Sekreteri hakkında soruşturma açılmıştır. İlerleyen günlerde dernek yöneticileri hakkında mahkûmiyet cezaları verilmiştir. Hatta dernek başkanı Behice Boran hakkında 3 ay hapis ve 5 ay emniyet gözetimi cezası verilmiş ve üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmıştır.⁵⁶⁹

Komünist ve mürtecilerin yanında 1954 yılından sonra muhalif partilere yakın olan altı gazete ve dergi ile birlikte, 'mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktiflerle hareket eden kimseler tarafından kurulan dernekler de kapatılmaya başlanmıştır. Bunun en güzel örneği ise Malatya olayları sonrasında Türk Milliyetçiler Derneği hakkında dava açıldıktan sonra bu derneğin de kapatılmasıdır. Bu davanın konusu dernek mensuplarının derneğin tüzüğüne aykırı olarak siyasî faaliyette bulunmalarıdır. Dernek hakkında açılan dava sonrasında Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılmış ancak bundan sonra Milliyetçiler Derneği adı altında yeni bir dernek kurulmuştur.

Milliyetçiler Derneği de aralıksız yedi Fetih toplantısı düzenlemiş, çeşitli konferanslar ile adını duyurmuş ve bunun üzerine DP tarafından görevlendirilen polisler milliyetçiler derneğinin de faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bir süre sonra DP ile aynı ideolojik zeminde faaliyet gösteren bu dernek te kapatılmıştır.

⁵⁶⁷ **Zaman**, 4 Mayıs 1950; **Akşam Postası**, 4 Mayıs 1950.

⁵⁶⁸ **Kudret**, 25 Mayıs 1950.

⁵⁶⁹ **Milliyet**, 31 Aralık 1950.

Ali Fuat Başgil'e göre Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılması ile DP, üniversite gençliğini CHP propagandasına karşı desteklemek üzere etkileyecek önemli bir sivil gruptan mahrum kalmıştır. Çünkü milliyetçi gençlik hem solcu düşünceye hem de CHP propagandasına karşı güçlü bir kale hükmünde DP tabanına hitap ediyordu.

Sonuç olarak DP iktidarı ilk başlardan sivil toplumu ayağa kaldırma ve yönetime katılımcılık yönündeki sivil toplum uygulamalarını yalnızca kendisiyle aynı paralel evrende yaşayan derneklere, vakıflara ve gazetelere göstermiştir. 1955 yılından sonraki dönemde ise kendisiyle aynı düzlemde faaliyet gösteren oluşumların bile eleştirilerine tahammül gösteremeyerek ülkedeki tüm sivil örgütlenmeleri polis aracılığıyla yakın takibe almış, yargı aracılığıyla kapatmış ve önde gelen dernek yöneticilerini ya irticacı yada komünist olarak tutuklatmaktan hiç çekinmemiştir.

3.3.3. DP İktidarında Laiklik, Din ve Siyaset İlişkisi

Aslında İktidara ilk geldiği günden itibaren özellikle CHP tarafından “irtica” ve “dini siyasete alet etmekle” itham edilen DP liderleri laiklik ve Atatürkçülük konusunda muhalefetten pek farklı düşünmüyordu.

Ancak tüm iktidarı süresince DP laiklik, din ve siyaset alanlarında daha liberal politikalar sürdürmüş ve bu politikası tek parti yönetiminin laiklik ilkesi gereğince din ve vicdan hürriyetlerini baskıcı bir şekilde gerçekleştiren uygulamalarıyla devlete düşman kesilen kesimlerin yeniden siyasete katılmasının yolunu açmıştır.⁵⁷⁰

Özellikle 1950 seçimlerine gelene kadar muhalefet dönemindeki tüm siyasi propagandalarını DP liderleri bir şekilde dini alanlardaki liberal uygulamalara ayırmıştır. İşte DP'nin bu şekilde laiklik konusunda daha liberal uygulamalarda bulunması, iktidara geldiklerinde din ve vicdan özgürlüğüne saygı duyacaklarını belirtmeleri geniş halk kesimlerinin oyunu almasında önemli bir etken olmuştur.

Aslında Demokrat Parti, sağ görüşlü bir parti olarak kurulmamış, hatta kuruluş safhasında bir gazetecinin Adnan Menderes'e yönelttiği, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin solunda mı? Yoksa sağında mı yer alıyorsunuz?” şeklindeki sorusu üzerine “Cumhuriyet Halk Partisi'nin iki parmak solunda yer alıyoruz” şeklinde cevap vermiştir. Görüldüğü üzere 1946'da başlayan rekabete dayalı çok partili süreç

⁵⁷⁰ Altaş, s. 110.

kaçınılmaz olarak halkın din konusundaki baskılarla sınırlandırılan özgürlük isteklerini günlük siyasetin en önemli konusu haline getirecekti.⁵⁷¹

Gerçekten de DP'nin kurulmasıyla birlikte dine karşı tutumlarını ilk gözden geçiren parti, bu yılların hükümet partisi olan CHP olmuş ve bu yılların şartlarına göre laiklikten taviz olarak nitelenecek bazı önemli kararlar alarak din alanındaki halktan gelen taleplere yavaş yavaş cevap vermeye başlamışlardır. Doğal olarak DP'liler kendilerinden önce başlamış olan dine yönelik politikaları devam ettirmekle kalmamış, yavaş yavaş daha üst boyutlara taşımayı tercih etmiştir. Diğer bir ifadeyle DP CHP'nin yaptığı gibi dinin özelliğini bastırmaktan ziyade bunu açığa çıkarmanın siyaset alanında kendisi açısından yararlı olacağını düşünmüştür.⁵⁷²

Nitekim dini serbestleşme ve laikliği daha liberal yorumlamaya dayalı DP uygulamaların kronolojik sırlamaya göre bakıldığında bu evrimleşme daha net anlaşılacaktır. Bu kapsamda ilk olarak iktidarının daha ikinci ayında ezanın Türkçe dışında herhangi bir dilde okunmasını yasaklayan ceza kanunun ilgili maddesini değiştirmesiyle yaşanmış ve böylece Türkiye'de Arapça ezan okunmasına 19 yıllık aradan sonra yeniden başlanmıştır.⁵⁷³

Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni dersane açanlar hakkındaki 23 Eylül 1931 tarih ve 12073 Sayılı Kararname ile düzenlenen cezalara ve yasaklara son verilerek Kuran okumayı öğrenme imkânı halka tanınmıştır. Kur'an Kurslarının serbest bırakılması ile bir anlamda İmam Hatip Okullarının açılmasına yönelik yeşil ışık yakılmış ve halkın bu yöndeki istekleri yüksek sesle mecliste tartışılmaya ve konuşulmaya başlanmıştır.⁵⁷⁴

Demokrat Partili milletvekilleri bu konuları sık sık mecliste gündeme getirmeye başlamış ve mecliste yaptıkları konuşmalarda “Din adamı ve din eğitimi ihtiyacı, vatandaşlar tarafından devamlı dile getirilmektedir. Bu talepler yalnız demokrat vatandaşlar tarafından dile getirilmektedir. Bu konuyu yüce Meclis'in en kısa zamanda halletmemiz gerekir” şeklinde konuşmalara yaşanmaya başlamıştır.⁵⁷⁵

Aynı zamanda Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri; “Türk milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu etmekteyiz.” sözleriyle İmam

⁵⁷¹ Ahmad, 2007, s.112.

⁵⁷² Kahraman, 2007: 28-29)

⁵⁷³ Altaş, 2006: 111)

⁵⁷⁴ Ahmad, 2007:114)

⁵⁷⁵ **Tutanak Dergisi**, TBMM Dönem: IX, C. 1, 1950, s.524.

Hatip okullarının yeniden açılacağını ifade etmiştir. Bu şekilde uygun zemin hazırlandıktan sonra hükümet harekete geçmiş, böylece ilk defa İnönü tarafından açılan ancak kısa bir süre sonra kapatılan İmam Hatip Okulları, 17 Ekim 1951 tarihinde Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere toplam yedi ilde öğretime başlamıştır.⁵⁷⁶

Günümüze benzer bir gelişme ise o dönemde demokrasinin sancağının yegane taşıyıcısı olduğunu iddia eden DP hükümetinin demokrasinin vatanı olan Avrupa ve Batı dünyasının din ile temel özgürlükler alanındaki düzenlemelerini ülkeye getirme iddiasıyla yaşanmış olmasıdır. Nitekim DP hükümeti 4 Kasım 1950'de Roma'da imzaladığı "İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi" çerçevesinde ilk icraatı ülkedeki din dersleri ilköğretim programına dâhil etmek olmuştur.⁵⁷⁷

Böylece CHP döneminde seçmeli olan din dersi ilköğretilerde mecburi⁵⁷⁸ hale gelmiştir. Ayrıca bu tebliğe göre ilköğretilerde verilecek din eğitiminin sorumlusu sınıf öğretmenleri olacaktır. Sınıf öğretmenlerinin din eğitimi verebilmesi için din eğitimi alma zorunluluğu ortaya çıkmış, bu sebeple öğretmen okullarının 9.ve 10. sınıflarında 1953 yılından itibaren haftada birer saat zorunlu din dersi verilemeye başlanmıştır.⁵⁷⁹

1950 yılının son ayına gelindiğinde DP hükümeti, Ramazan ayında sabah ve akşam, her biri on dakika olacak şekilde günde iki defa, diğer aylarda ise haftada bir gün Cuma günleri olmak üzere radyodan dini yayınların yapılmasına izin verme kararı almıştır. Hükümet, Radyoda Kuran'ın okunmasına izin vermesinin ardından 10 Aralık 1950 tarihinde Kore savaşı şehitleri için Süleymaniye Camiinde okuttuğu mevlidi radyodan da yayımlatarak bir ilke imza atmıştır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ 1958 yılında Balıkesir ve Burdur'da İmam Hatip okullarının açılmasıyla toplam İmam Hatip okul sayısı 19 olmuştur. 1961 yılına kadar Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı kalan İmam Hatip okullarının sayısı aynı kalmıştır. Bu sürecin son noktası da 1959 yılında orta dereceli okullar ile İmam Hatip okullarına din dersi öğretmeni yetiştirmek ve dini araştırmalar yapmak maksadıyla Yüksek İslam Enstitüleri İstanbul'da açılarak konacaktır. Bkz.:Ayhan, s.152; Altaş, s.112.

⁵⁷⁷ Taşyürek, s. 60.

⁵⁷⁸ Burada çok enteresan bir uygulama dikkat çekmektedir. İlköğretilerde din dersini seçmeliden mecburi hale getirmek için yayımlanan genelgeye göre önceden çocuğuna din dersi aldirmek isteyen veliler dilekçe verirken bu genelgeyle çocuğuna din eğitimi aldirmek istemeyen veliler dilekçe vermek durumunda kalmıştır. Bkz.: 22061 Sayılı Tebliğler Dergisi, 20 Kasım 1950. 2014 yılı itibariyle Türkiye'de Kuran, Hadis vb. gibi derslerde aynı yöntemle seçmeli derslerden mecburi derse fiilen dönüştürülmüştür.

⁵⁷⁹ Ayhan, s.153.

⁵⁸⁰ Sitembölükbaşı, s. 60.

Bu tür icraatları yurt gezilerinde sürekli halka köpürterek anlatan Menderes Partisinin İzmir İl Kongresinde şöyle demektedir: “*Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılâp softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Türkiye bir Müslüman devlettir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir.*”⁵⁸¹

DP genel başkanı ve laik Türkiye'nin Başbakanı olarak Menderes ile DP'nin önde gelen bazı milletvekillerinin bu tarz konuşmalar yapması, bazı il ve ilçe kongrelerinde bir takım gerici istemlerin oluşmasına da neden olmuştur: Hafta tatilinin yeniden Cuma gününe alınması, kadınların açık-saçık gezmelerinin yasaklanması, Anayasaya devletin dininin İslam olduğunu belirten ifadenin konulması, Latin harflerinin yerine Arap alfabesine dönülmesi vb.⁵⁸²

Başta ezan, radyodan dini yayın, Kuran okutulması gibi uygulamalara ve yapılan yasal düzenlemelere başlangıçta CHP itiraz etmedi. Hatta CHP'li milletvekilleri Arapça ezan okuma tercihi veren değişiklik lehine oy kullandı. Ancak Yaratılan ortam her türlü dini istismarın gerçekleştirilmesi için çok uygundu. Bu yüzden CHP Hükümetin Meclis'ten çıkarttığı bu kararları ve başkaca tasarrufları ile DP tabanında tartışılan devrim karşıtı taleplere karşısında giderek daha fazla tavır almaya başlamıştır.⁵⁸³

Öte yandan DP'nin karşısında yer alan ve bir kuşak boyunca iktidar olmuş CHP'yle özdeşleşen politikalara karşı muhalif duyguların açığa çıkmasına ortam hazırladı. 1951 başlarında özellikle Atatürk'ün büst ve heykellerinin parçalanması ve başkaca gelişmeler, DP için sınırlı bir tepki; CHP içinse mevcut düzene tehdit olarak algılandı. Bu dönemde CHP'liler, Atatürk'ün kurduğu parti olarak son gelişmeleri kaygıyla karşılayıp, hükümetin Atatürk inkılâplarını korumak hususunda gerekli önlemleri almadığını ve hatta irticaî gelişmeleri teşvik ettiğini ileri sürmeye başladı.⁵⁸⁴

Bunun üzerine kendilerini herkesten daha çok Atatürkçü gören DP yöneticileri, irticai unsurları denetim altına almak konusunda ciddiyetini karşı tedbirler alarak gösterdi. Bunlar arasında en önemlisi, Atatürk heykellerine yönelik

⁵⁸¹ **Büyük Doğu**, 9 Şubat 1951, s.16.

⁵⁸² **Vatan**, 13 Mart 1951; **Zafer**, 14 Mart 1951; **Vatan**, 26 Nisan 1951.

⁵⁸³ Aybars, s.138.

⁵⁸⁴ Aybars, s.139.

olarak Ticaniler tarikatı tarafından yapılan saldırılardan sonra 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılarak, bu tarikat cezalandırılmış, Atatürk'e yönelik saldırılar önlenmiştir.⁵⁸⁵

Ayrıca 1953'de İslamcı gazetelerin yazılarından etkilenerek laik ve liberal fikirleriyle tanınan gazeteci Ahmet Emin Yalman'a suikast girişiminde bulunan Hüseyin Üzmez' in bu girişiminden sonra, birçok İslamcı yayın ve teşkilat yasaklanmıştır. Yine bu dönemde irticayla mücadele bağlamında gerekli olan yasal düzenlemeler yapılarak, irtica ile mücadele adı altında DP oldukça sertleşmiş ve siyasal anlamda kendisine rakip gördüğü tüm partileri bile laikliğe aykırı faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla kapattırılmıştır.⁵⁸⁶

Aynı şekilde dini nedenle 1953 yılında Malatya cinayeti sonrasında yaşananları bahane eden DP yönetimi bu olay sonrasında ülkedeki DP'li olmayan ve DP'ye siyasal anlamda destek vermeyen bütün dini ve milli dernekler kapattırılmış, böylece ülke çapında korkunç bir devlet terörü fırtınası estirilmiştir.⁵⁸⁷

Bu tür uygulamaları günümüzde eleştiren İslamcı yazar Mehmet Şevki Eygi ise şöyle demektedir: “ Gerçekten 10 senelik iktidarı esnasında Menderes ölümcül hatalar yaptı: 1953 Malatya cinayetini bahane ederek Müslümanların ve milliyetçilerin bellerini kırdı. Hatta Menderes Yeşilköy Havaalanı'nda bir basın toplantısı yaptı ve “Kara basının (Müslüman-Milliyetçi basını kastediyor) sayısı 33'tü; bunların 22'sini kapattık, diğerlerini de kapatacağız” demiştir.”⁵⁸⁸

Kısa zaman dilimi içinde birbirine zıt yöndeki bu uygulamalara bakıldığında Menderes, hem kendisine yeni bir taban yaratmaya çalışmış, hem de siyasi ekseninde dine ağırlık vermeye çalıştığını söylemek mümkündür. Ancak irtica ile mücadele bağlamında muhalif basın organlarına getirilen denetimlerin daha da sıklaştırılmasının bu dönemde başlaması şüphesiz tesadüf değildir. Böylece Menderes dini siyasete kontrollü bir şekilde malzeme yaptığını, gerektiğinde muhalefeti susturmak için en az komünizm kadar irtica tehdidinin de kendisine önemli bir fırsat sağladığını düşünmekte ve demokrasi söylemini bu çerçevede ayakta tutmayı tercih etmektedir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Taşyürek, s. 60.

⁵⁸⁶ Taşyürek, s. 62.

⁵⁸⁷ Burçak, s.140.

⁵⁸⁸ Eygi, s.17.

⁵⁸⁹ Kaçmazoğlu, s.75.

Nitekim 1954 genel seçim çalışmalarında Menderes ve ekibi tüm seçim mitinglerinde istismara kadar giden boyutlarda dini, halka yönelik gerçekleştirdiği konuşmalarda malzeme yapmaktan hiç çekinmemiştir. Özellikle 1955'ten itibaren DP liderleri gerek parti içindeki muhalefet, gerekse giderek ülkede ağırlaşan ekonomik koşullar sebebiyle halk desteğini kaybetmeye başlayınca dini daha açık bir şekilde siyasete alet etmeye başlamıştır.⁵⁹⁰

Ancak 1956 sonrası hissedilen enflasyonlu yıllarda yaşanan sıkıntıları hafifletmek için hükümetin verdiği tavizler ülkede İslâmî motifli irticacı eğilimleri daha da güçlendirdi. Nitekim 1957'de seçimlere giderken Menderes halkın dini duygularına hitap etmeyi ihmal etmemiştir. Yine Menderes bir seçim mitinginde halka şöyle sesleniyordu; "İstanbul'u ikinci bir Mekke; Eyüp Sultan Camii'ni ise ikinci Kabe yapacağız!".⁵⁹¹ Ayrıca bu seçimlerin öncesinde Menderes, yedi yıllık iktidarları esnasında on beş bin caminin yapıldığını, Süleymaniye başta olmak üzere 86 caminin de onarıldığını, bu yıl içinde Süleymaniye'nin 500'üncü yıl dönümünü kutlamak için tüm dünya Müslümanlarının İstanbul'a davet edileceğini söyleyerek halktan oy istemiştir.⁵⁹²

1958 yılına gelindiğinde dinî gericiliği kışkırtmama konusundaki duyarlılığına karşın DP, İslâmî canlanış ile adeta özdeşleşmişti. Çünkü bu dönemde ülkenin yaşadığı ekonomik kriz ve CHP'nin ciddi muhalefeti karşısında Demokrat Parti, ekonomik krizi ve etkilerini unutturmak ve CHP'ye karşı gücünü korumak için toplumun dini duygularını kullanmaktan çekinmiyordu.⁵⁹³

Ayrıca bu durum 1959'un ikinci ayında Londra'da yaşanan Gatvick uçak kazasında Başbakan Menderes'in sağ kurtulmasını "mucize, ilahi takdir" gibi dinî anlayışlarla karşılanmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Böylece DP yandaşı siyasal İslamcılar bu durumdan yararlanarak özellikle Vatan Cephesi kampanyasında, cepheye katılmayı "dinî" bir görev gibi sunmayı başarmış ve hükümetin muhalefetle girdiği siyasi mücadelede bu sayede dini duygularla halkın desteğini almak mümkün olmuştur.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Kaçmazoğlu, s.77.

⁵⁹¹ **İleri Gazetesi**, 13 Nisan 1957.

⁵⁹² Taşyürek, s. 91; Arcayürek, ss. 249-250.

⁵⁹³ Tanıl, s.497.

⁵⁹⁴ Sitembölükbaşı, s.102.

Sonuç olarak DP'nin on yıllık iktidarı süresince ortaya koyduğu din politikaları, dinî serbestleşmeye devlet kontrolünde ve kendi lehinde siyasi destek göstermek kaydı ile karşı çıkmadan, irticai beklentilere ve devrimlerden geri dönüş anlamına gelecek uygulamalardan kaçınmak şeklinde sürmüştür.⁵⁹⁵

3.3.4. DP İktidarında Kamu Bürokrasindeki Tasfiyeler

Günümüz demokrasileri açısından seçimle iktidara gelen partilerin kamu bürokrasisinde hâkimiyet kurmaları, devlet kurumlarının yönetimini seçim dönemlerinde halka önerdiği politikalara göre yönetmeleri ve bu şekilde parti programlarını hayata geçirmeleri beklenmektedir.

Seçimle başa gelen Siyasi partilerin muktedir olabilmeleri ise ancak kamu yönetiminde ve bürokrasisinde kendilerine koşulsuz bir şekilde değil yasaların belirlediği çerçevede hukuka ve kamu çıkarlarına uygun bir şekilde itaat eden devlet bürokrasisinin varlığıyla mümkündür. Bununla birlikte kamu yönetiminde ve bürokrasisinde liyakat, verimlilik ve insan odaklılık anlayışlarının tohumlarının ekildiği bu dönemlerde bile kamu görevlilerinin partizanca değil profesyonelce yönetilmesi ve atanması esas olmalıydı.

Oysa DP ilk iktidara geldiği andan itibaren tam anlamıyla demokrasinin gelişmesi adına muktedir olmayı başarmak söylemiyle kamudaki CHP kadrolarını tasfiye etmeyi tercih etmiştir. Her ne kadar başta Bayar olmak üzere DP'liler iktidara gelince devri sabık yaratmayacağı diye güvence verseler de devlet kadrolarında tasfiyeler ilk günden itibaren başlamıştır.⁵⁹⁶

O dönemde devlet kurumları yıllardır CHP'nin yerleştirdiği kadrolardan oluşmaktaydı ve bu durum DP'nin halkın çoğunluğunu arkasına almasına rağmen devleti kontrol etmek pek de kolaylıkla sağlanamıyordu. Özellikle orduda İsmet Paşa'nın "hatırı sayılır bir saygınlığı" olduğu düşünüldüğünde, DP'nin güvensizliği kabul edilebilir gözükmekteydi. Bu nedenle DP, ilk iş olarak çok sayıda subayı emekliye ayırmış ve orduda önemli bir "tasfiye harekâtına" girişmiştir.

İktidar, aldığı bu karar doğrultusundaki politikasına "Tasfiye Kanunu" olarak nitelendirilen kanun tasarısı ile başlamıştır. Buna göre 25 yıl görev yapmış ve 60 yaşını doldurmuş Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleri dahil tüm yargıç ve

⁵⁹⁵ Demirci, s.148.

⁵⁹⁶ Taşyürek, s. 45.

profesörlerin emekliye sevki isteniyordu. Ayrıca memurlar ile hakim ve savcılar hakkında bazı tedbirlerin alınacağına dair söylentiler seçimden hemen sonra konuşlmaya başladığında, mecliste hükümet programı henüz okunmamış olması o günlerdeki siyasi havayı yansıtmaktadır.

Aslında 1950-1954 döneminde devlet bürokrasisinde yaşanan tasfiyelerin en önemli nedeni DP seçmenin büyük bir kısmının isteğinin bu yönde olmasıydı. Çünkü 1950 seçimleri öncesindeki CHP, Atatürk tarafından kurulan, Cumhuriyeti ilan eden, bürokrasi ve ordu tarafından desteklenen, laiklik ve modernleşmenin öncülüğünü yapan bir parti olarak tüm kamu bürokrasindeki kadroların siyasi görüşünü yansıtmaktaydı.⁵⁹⁷

Oysa 1950 seçimlerinden büyük bir başarıya ulaşan DP adayları çok katmanlı bir toplumsal yapıdan oluşmaktaydı. Büyük burjuvazi, küçük üretici, köylülük, demokrasi arayışı içinde olan entelektüel çevreler de bu oluşuma destek vermekle birlikte en büyük desteğin taşradan gelmekteydi.⁵⁹⁸ Devrimlerin uygulanması aşamasında büyük mağduriyetler yaşamış geniş toplumsal kesimler, DP'lilerin dini söylem, icraat ve vaatleriyle kendilerine yıllarca zulüm etmiş tüm bürokratlardan intikam almak istiyorlardı.

Zaten iktidara geldikten sonra DP'li siyasilerin bürokrasinin gücüne ve prestijine indirdikleri darbeler taşrada daha da sevimlerine yol açmıştır.⁵⁹⁹ Böylece bir yandan halka önceden baskı yapan idare amirler ile baskı yapmayı reddederek zor duruma düşürülen idare amirleri arasında görev değişiklikleri yaparak devlet yönetimindeki iktidarını güçlendirmiş, böylece seçmen ve parti tabanın taleplerini bir ölçüde karşılamaya başlamıştır.

Ancak 1954-1957 döneminde ise kamu bürokrasisindeki tasfiyeler daha ilginç bir hal almıştır. Örneğin 1954 seçimlerinin ardından kurulan III. Menderes Hükümeti de, I. Menderes hükümeti gibi kurulduktan sonra CHP'ye yakınlık duyan bürokratları cezalandırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Nitekim 5 Temmuz 1954'de profesörleri ve meslekte 25 yılını geçirmiş veya 60 yaşını doldurmuş yargıçları da

⁵⁹⁷ Ahmad, 2009, s.128.

⁵⁹⁸ Kahraman, s.174

⁵⁹⁹ Mardin, s. 70.

kapsayan kamu görevlilerini geçici olarak görevden alma ve bir dönem sonra emekliye ayırma yetkisini hükümete veren yeni bir yasayı çıkarmıştır.⁶⁰⁰

Böylece seçimden galip çıkan DP binlerce bürokratu ve akademisyeni sırf CHP'li oldukları yâda kendileri gibi düşünmedikleri için o yıllarda bu kanunla emekliye sevk etmiştir. Bu yönüyle iktidarda bir anlamda çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemlerinden geçtiği söylenebilen DP liderlerinin kamu bürokrasisinde gerçekleştirdikleri tasfiyelerin de buna göre evrimleşerek dozajı ve sayısı artmış; kamu bürokrasisindeki tasfiyeler iktidar süresi uzadıkça antidemokratik niteliğe dönüşmeye başlamıştır.

Beşinci Adnan Menderes Hükümeti kurulmadan önce 14 Kasım 1957'de yaptığı toplantıda yeni kararlar aldı. Bu kararlardan biri; üniversitelerin siyasetten uzak tutulmasıdır. Ayrıca memurların da siyasetle uğraşmaları halinde mevcut kanunların devreye sokulmasına kanunlar yeterli olmazsa yeni kanunlar çıkarılmasına karar verildi. DP Meclis grubunda alınan bu kararlar oy çokluğu ile kabul edildi. Bu kararlar, 1957–1960 yılları arasındaki DP iktidarının her türlü baskıcı ve anti demokratik uygulamalarında etkili oldu.

Aslında bu durum DP'nin en kuvvetli olduğu zamanda en büyük hataları işlemeye başladığının da en önemli göstergesidir. Çünkü DP muhalefette iken her türlü baskıya boyun eğmeyeceklerini ve kamu yönetiminde her türlü farklı fikri savunacaklarını vaat etmişlerdi Bu söylemlerle iktidara gelen DP böyle davranmayarak, iktidarının sağlamlaştırmasının yolunun kamu bürokrasisindeki tasfiyelerinden geçtiğine inanmaya başlamıştır.

Ayrıca DP lideri bu dönemde devlet yönetiminde herkesin kendisine ve partisine mutlak itaat etmesinin yanında kamu çalışanlarının tamamının kendileri gibi düşündüğü takdirde kamuda görev yapmaya devam edebileceğini yapılan tasfiyelerle herkese göstermiştir. Nitekim kamu bürokrasisinde siyasi amaçlarla yapılan bu tasfiyeler 27 Mayıs askeri darbesini yapan askerlerin en önemli gerekçeleri ve Yassıada duruşmalarında DP'lilere yöneltilen en önemli suç soruşturması konuları olmuştur.

Sonuç olarak DP iktidarı süresince hem muktedir olabilmek için tedbir adı altında alınan baskı içerikli kararlar hem de kamu bürokrasisinde liyakate,

⁶⁰⁰ Taşyürek, s.75.

performansa ve objektif ölçütlere dayanmadan siyasi amaçlı yapılan tasfiyeler DP'yi yavaş yavaş geri dönülmez bir yola sokmaya başlamıştır.

3.3.5. DP İktidarının Akademisyenlere Yönelik Uygulamaları

DP'nin, muhalefet dönemindeyken vaat ettiği reformları gerçekleştirmediği gibi 1950 ve 1954 seçimlerinde kazandığı başarıya dayanarak antidemokratik yönde uygulamalarını arttırmaya başlaması her geçen akademik dünyada ve entelektüel çevrede DP muhalif aydın sayısını artırmıştır.

DP'nin bu tür uygulamaları özellikle akademik çevrelerde büyük bir hoşnutsuzluk uyandırmış, böylece ilk yıllarda DP'ye destek olan pek çok akademisyen ve aydın yavaş yavaş eleştirilerini arttırmaya ve siyaseten CHP'ye doğru kaymaya başlamıştır. Bu noktada entelektüel kesimleri kazanamayacağını ve hoşnut edemeyeceğini düşünen Menderes akademik çevreleri sindirmek, CHP ile alakalarını kesmek ve onları baskı altına almak amacıyla Meclisteki çoğunluğuna güvenerek çeşitli yasal düzenlemelere gitmeyi tercih etmiştir. Bu anlamda ilk olarak Menderes üniversiteler kanun da değişiklik yapmayı tercih etmiştir.

Üniversiteler Kanunu'nda da değişiklik yapılması gerektiğini belirten Menderes, bunların üniversite özerkliğini yanlış anladıklarını vurgulayarak, üniversitenin siyasetle uğraşmasını men edici hükümlerin konması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰¹ Bu tarz açıklamalarla hedeflerini açıklayan Menderes Üniversiteler Kanunu'nun 46 maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesiyle, profesörlük unvanının alınmasının senatoya bırakılmasını içeren yasa değişikliğini Meclis gündemine getirtmiştir.

Bu yasal değişiklikle DP tarafından 25 yılını dolduran Yargıtay, Danıştay ve üniversite profesörlerinin re'sen emekliye sevk edilmelerinin koşulları hazırlanmış ve hükümete tüm memurlar için genel azil yetkisi verilmiştir. Bu yetkinin içeriğine göre, hükümet görevi ne olursa olsun, istediği memuru, altı aylık bir bekletme döneminden sonra işten atabilecektir. Üstelik bu işlemlere karşı, ne yargı ne de başka itiraz yolu tanınmamıştır.⁶⁰²

⁶⁰¹ Kılçık, s.143.

⁶⁰² Kılçık, s.59.

Menderes ve ekibi üniversite hocalarına, yüksek yargı mensuplarına ve üniversite idarecilerine yönelik düzenlemeler yaptıkça bu kesimlerden daha fazla eleştiri almaya başlamış, eleştirileri susturmak amacıyla uygulamalar ve düzenlemeler daha sertleştirilmiştir. Bu kapsamda DP iktidarı kendisine sert bir şekilde eleştirilerde bulunan ve CHP'ye destek veren öğretim üyelerini daha iyi denetlemek amacıyla 5 Temmuz 1954'te, öğretim üyelerini Milli Eğitim Bakanlığı emrine almaya yönelik olan 6535 sayılı yasaı çıkarmıştır.⁶⁰³ Ayrıca üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları ve siyasi beyanda bulunmaları yasaklanmıştır.

Bu yasalar sayesinde 1957 yılında yapılan ve muhalefetin yasama faaliyetlerini kısıtlayan Meclis iç tüzüğü değişikliklerini eleştiren birkaç önemli anayasa profesörü Millî Eğitim Bakanlığı emrine alınarak susturulmak istenilmiştir.⁶⁰⁴ Bu dönemde iktidarın hoşuna gitmeyen demeçler vererek bakanlık emrine alınan Prof.Dr. Bülent Nuri Esen DP iktidarı için “demokrasi değil kakokrasi” benzetmesi yapmıştır.

Bu süreçteki çarpıcı bir örnek de İslami çevrelerin Mehmet Akif Ersoy kadar itibar ettiği ve beğendiği Necip Fazıl Kısakürek'e yönelik baskıyla görülmüştür. 1950 seçimleriyle iktidara geldiklerinde kendilerine methiyeler sunan Necip Fazıl Kısakürek'in gittikçe Demokrat Parti'yi eleştiren yazılar yazması neticesinde, DP sayesinde hapse atılmaya çalışılmış ve hükümet tarafından başyazarı olduğu Büyük Doğu gazetesinin kapatılmıştır.⁶⁰⁵

Öte yandan ülkede ekonomik koşulların gittikçe zorlaştığı, DP içinde önemli çatlakların yaşandığı ve muhalefetin başta CHP olmak üzere giderek güçlendiği bir dönemde erken seçim kararı alan DP'nin bu tarz antidemokratik uygulamaları, 1957 seçimlerinde CHP'nin, ordu, basın ve üniversitelerin desteğini arkasına almasını sağlamıştır.

Kendi eliyle tuzağa düşen ancak bunu CHP'nin sinsi planlarına bağlayan DP yönetimi bu seçimden sonra iyicene kendisine muhalif akademisyen ve aydınları susturmaya yönelmiştir. Diğer bir ifadeyle 1957 genel seçimlerinde oy kaybetmiş olmasına rağmen hâlâ önemli ölçüde halk desteğini elinde bulunduran DP'nin

⁶⁰³ Demir, s. 501.

⁶⁰⁴ Ahmad, 2007, ss.80-81.

⁶⁰⁵ Kılçık, s. 93.

ülkenin yetişmiş ve aydın kesimlerinin eleştirilerine kulak vermek yerine bu seslerden rahatsızlık duyması onun daha baskıcı politika ve tedbirlere yönelmesine neden olmuştur.

Son olarak 27-28 Nisan 1960 yılında İstanbul ve Ankara’da başlayan öğrenci olaylarına akademisyenlerin de katılması, rektörlerin bile polis şiddetinden nasibini alması, çok sayıda öğrencinin yaralanması ve ölmesi sonunda her iki şehirde sıkıyönetim ilan edilmesi Menderes’e göre akademik camianın kendisine ve partisine kurduğu kumpastan başka bir şey değildi.

Nitekim 1960 yılının 26 Mayıs’ını 27 Mayıs’a bağlayan gecede Başbakan Menderes İstanbul ve Ankara’da üniversite profesörlerinin slogan atmadan gerçekleştirildikleri sessiz yürüyüşü haber verildiğinde “kara cüppeliler” dediği üniversite profesörlerini şu sözlerle eleştirmiştir:

“Memlekette hürriyet olmadığından bahsediyorlar. Bizim hürriyeti yok ettiğimizi söylüyorlar. Hâlbuki bütün hürriyetler o derece suiistimal ediliyor ki, sokaklarda kabadayılar en açık tahrikâtı yapmakta, kendileri için en küçük bir tehlike dahi görmemektedirler. Bu kahraman profesörler, 1950’’den evvel neredeydiler? Bir zümre tarafından kiralanmış bir takım kara cüppe giymiş kuklaların, aldatılmış, iğfal edilmiş masum vatandaşların milletin iradesine rağmen harekete geçmeye teşebbüs etmelerinin akıbeti, elbette ki Türk Milleti tarafından tayin edilecektir.”

Ne hazin sondur ki, Menderes’in başbakan olarak son konuşması bu olmuştur. Eskişehir’de gözaltına alınmadan önce yaptığı bu konuşma bile o dönemde Menderes’in içine düştüğü yanılığın ne kadar derin ve samimi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu konuşma göstermektedir ki, eğer askeri darbe gerçekleşmeseydi, Menderes üniversitelerde o dönemde görev yapan tüm muhalif sesleri susturmak için antidemokratik uygulamalara devam etmeyi planlıyordu.

3.3.6. DP İktidarında Askerî Otorite ile İlişkiler

Muhalefet dönemindeyken DP için orduyu yanma çekmek devlete eklemlenme açısından sembolik önemi olan bir konuydu. Bunun içinse Mareşal Fevzi Çakmak ile kendilerine sıcak bakan bir kaç üst düzey emekli paşayı kendi taraflarına çekmekle yetinmişlerdir.

Muhalefet döneminde DP'liler, silahlı kuvvetlerin siyasette etkin rolüne imkân veren II. Dünya Savaşının başında ilan edilmiş sıkıyönetimi, muhalefetin gelişmesine engel oluşturduğu fikriyle sürekli eleştirmiş, muhalefetin bu isteğine karşı çıkmayan CHP 1947'de kaldırarak DP'ye bir anlamda jest yapmıştır.⁶⁰⁶

Muhalefet döneminde orduyla arasına mesafe koyan DP genel Başkanı Celal Bayar ordu içinde mevcut sempatisi olanların dışında ekstradan taraftar toplamaya odaklanmamıştır. Ancak DP 1950'deki seçimleri kazandığında, kimi DP'liler CHP'ye hâlâ sadık olarak gördükleri ordunun tepkisinden kaygı duymuş ve CHP'nin arkasını orduya yaslamak suretiyle iktidarı teslim etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁰⁷

Bu görüşü ileri süren DP'lilere göre tek parti döneminde CHP'nin tabanının büyük bir bölümü bürokrat ve asker çoğunluğuna dayanmaktaydı. CHP içinde bu kesimin etkinliği 27 yıl süresince devam etmiş ve çok partili düzene geçildikten sonra da bu kimseler, parti ve ülkenin yönetiminde eski geleneği önemli ölçüde koruyarak parti–devlet ayrılığını bir türlü kabullenememişlerdi. Üstelik CHP genel başkanlığını üstlenen Atatürk ve İnönü'nün de asker kökenli olması bu geleneğin doğal bir hale dönüştürmüştü. Bu nedenle milletvekilliği genel seçimlerinin D.P. tarafından kazanılmasından rahatsız oldular.

Her ne kadar eski bir Kurtuluş Savaşı paşası ve kahramanı olan Celal Bayar bu görüşlere itibar etmese de, Bayar cumhurbaşkanı ve Menderes Başbakan olduktan iki hafta sonra, 6 Hazirana 1950'de gerçekliği şüpheli bir ihbar üzerine hükümet kararıyla silahlı kuvvetlerin yüksek komutasında tasfiyelere girişilmiştir.⁶⁰⁸ Böylece Genelkurmay Başkanı dâhil ordunun birçok komutanı emekliye sevk edilip, ordu komutanları atanmıştır. arak, DP üzerindeki baskı unsurlarından biri yok edilmiştir.

Bu kapsamda o dönemde görevli olan Genelkurmay başkanı ve diğer yüksek rütbeli subayları görevden alıp yerlerine siyasete bulaşmamış yada siyasî olarak DP'ye daha yakın oldukları düşünülen generaller göreve getirilmiştir. Bu hareket, yeni kabineye bağlılıkları şüpheli görülen yüksek komutadan gelebilecek tehlikeyi ortadan kaldırmak amacı taşısa da pek çok DP'liye göre, muhalefet lideri İsmet İnönü'nün ordu üzerindeki etkisi halen devam etmekteydi.⁶⁰⁹ Aslında DP'nin daha

⁶⁰⁶ Bingöl ve Akgün, s. 22.

⁶⁰⁷ Birgit, s. 85.

⁶⁰⁸ Özdağ, ss.23-27.

⁶⁰⁹ Ahmad, 2007, s.48.

iktidara gelir gelmez aldığı bu tasfiye kararı ülkemizde demokrasinin yerleşebilmesi için stratejik olarak etkili ancak bir o kadar da zamanlama ve taktik olarak hatalı bir uygulama olarak değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan ilk iktidar döneminde Menderes hükümetinin kısa sürede gündemine, ordunun yeni demokratik hayata uygun bir şekilde yeniden yapılandırılması girmişti. Teknolojik donanımda orduyu modernleştirmeyi de kapsayacak bu reform hareketleri, NATO üyeliğiyle birlikte ABD yörüngesinde hız kazanmıştır. Böylece DP'nin ilk iktidar döneminden itibaren ordu içinde, yüzyıl başında benimsenen Prusya modelinin yerini ABD ordu modeli almış ve bu kapsamda çok sayıda genç subay NATO eğitiminden geçmek üzere ABD'ye gönderilmiştir.⁶¹⁰

İlerleyen yıllarda ise DP hükümeti, yüksek kademedeki komutanlarla işbirliğine daha çok önem vermiş, bu anlamda TSK üst düzeydeki komuta kademesinde sürekli olarak ekonomik yönde güçlü iyileştirmeler yaparken, bu desteklerden alt ve orta rütbeli subaylar aynı ölçüde yararlandırılmamıştır. Oysa 1956'da başlayan enflasyonlu yıllarda alt ve orta rütbeli subayların maddi refahlarındaki gerileme onların genel hoşnutsuzluğunu giderek arttırmıştır. Özellikle 1958'de %40'a varan enflasyon oranı, bürokrasinin daha belirgin olarak da askerlerin, gerçek gelirlerinde keskin bir düşüşten zarar görmelerine yol açmış ve bu durum en fazla genç subayları mağdur etmiştir.

Ekonomik koşulların ağırlaştığı, ABD'de eğitim alan genç subayların ülkeye dönerek orduda görev yapmaya başladığı 17 Ocak 1958'de hükümete karşı komplo kurmak ve orduyu isyana teşvik suçlamasıyla dokuz subay İstanbul'da tutuklanmıştır.⁶¹¹ İşkence de dahil uzun süren bir soruşturmaya karşın, yetkililer herhangi bir şey açığa çıkaramaması, hapis cezasına mahkûm edilen ihbarcı subay hariç dokuz subayın serbest bırakıldıktan sonra geniş bir soruşturmada vazgeçilip, bunun sınırlı tutulması karşısında ordu içinde komplo faaliyetleri daha büyük gizlilikle ve ihtiyatla devam etmesine neden olmuştur.⁶¹²

Bu olaydan sonra 14 Temmuz 1958'de bir askerî darbe ile Irak'ta krallığın devrilmesi o sıralarda darbe iddiaları ortada dolaşırken Türk siyaset yaşamını

⁶¹⁰ Birand ve diğerleri, s.99.

⁶¹¹ Ahmad, 2007, s.175.

⁶¹² Hale, s.97.

karıştırmaya yetmiş ve bu olay askeri müdahaleyi kendi iktidarlarına potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan DP yöneticilerini derinden etkilemiştir.⁶¹³ Ancak Menderes askerin darbe yaparak kendisini ve hükümetini devirmeye yelteneceğine bir türlü inanmıyor ve her fırsatta böyle bir darbenin mümkün olmayacağını söylüyordu.

Hatta 1958’de Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Cemal Gürsel’in kendisine yazdığı muhtıra niteliğindeki mektuptan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’a, İçişleri Bakanı Namık Gedik’e ve Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’a bahsetmemiştir. Aslında bu mektup açık bir şekilde 1960 yılında yapılacak darbenin bir anlamda ihbarı niteliği taşımaktaydı.⁶¹⁴ Çünkü Kayseri Yeşilhisar olayları sırasında İnönü’yü koruduğu ileri sürülen ve olaylardan sonra istifa eden üç subayın tutuklanmasına karşı çıkan Orgeneral Gürsel ordudaki DP muhaliflerinden en çok bilineniydi.

Darbeci cuntanın lideri konumunda olan Gürsel paşa emeklilik süresinin bitim tarihi olan 15 Temmuz 1960’a kadar izin almak için Millî Savunma Bakanlığına başvuruda bulunmuş ve izne ayrılmadan önce Menderes’e hitaben bir mektup yazmıştır. İhtilâl Komitesi üyelerinden olan Alpaslan Türkeş tarafından üç nüsha olarak hazırlanan mektupta Orgeneral Gürsel; Cumhurbaşkanlığına Başbakan Menderes’in getirilmesini, hükümette değişiklik yapılmasını, gazeteciler için bir af kanununun çıkarılmasını, Tahkikat Komisyonunun kaldırılmasını, daha önceki olaylarda tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılmasını, üniversitelerin yeniden açılmasını ve antidemokratik kanunların kaldırılması istiyordu.⁶¹⁵

Ayrıca Orgeneral Gürsel, din istismarcılığına son verilmesini, özel günler dışında hükümet ileri gelenlerinin memleket gezilerinde büyük kalabalıklar tarafından karşılanma yöntemine son verilmesini isteyerek yurttan son dönemde meydana gelen öğrenci olaylarından (dolayısıyla yaşanan tüm ölümlerden) hükümeti bu mektupta suçlamıştır.⁶¹⁶ İzne ayrılan bir kuvvet komutanının hükümete yönelik eleştirisinden çok, hükümete darbe hazırlığındaki bir cuntanın ihtilâl bildirisi

⁶¹³ Ahmad, 2007, s.91.

⁶¹⁴ Başgil, s.138.

⁶¹⁵ Albayrak, s.546.

⁶¹⁶ Birand ve arkadaşları, ss.118-119.

niteliğinde olan bu mektubu Başbakan Menderes çok fazla dikkate almamış ve ordunun kendisine karşı bir müdahaleye girişeceğine asla inanmamıştır.

Nitekim Menderes'e göre Başbakan olarak ordu her zaman arakasında ona destek olmak için durmaktadır: "Silahlı Kuvvetler benimle beraberdir. Karşıma Bayar çıkarsa onu, İnönü çıkarsa İnönü'yü, kendi parti grubum aleyhime geçerse partiyi susturmaya azimlidir. Maksat bana verimli ve başarılı surette çalışma imkânını vermektir." Ayrıca ordu içinde herhangi bir darbe teşebbüsünü inanmayan Menderes, "Türk ordusuna ben böyle bir iftirada bulunmam..." demiştir.⁶¹⁷

Oysa Tahkikat Komisyonu'nu anayasaya aykırı buldukları için eleştiren bazı profesörlere siyasete karıştıkları gerekçesiyle disiplin cezası verilmesine tepki olarak İstanbul ve Ankara'da baş gösteren öğrenci olayları ordu içindeki ihtilalci örgütlere önemli bir fırsat vermiştir. Bu kapsamda ilk sesler 21 Mayıs 1960'ta sıkıyönetim kararına rağmen saat 14:00'de Kızılay'da çok sayıda Harp Okulu Öğrencisi Zafer Anıtına kadar sessiz bir yürüyüş yapmasıyla duyulmuştur. Burada İstiklal ve Harbiye Marşını söyleyerek dağılan Harbiyelilerin yürüyüşü artık ordunun hükümete karşı açıkça baş kaldırdığını göstermekteydi.⁶¹⁸

Aynı zamanda bir alarm niteliği de taşıyan bu çıkış "genç subaylar rahatsız" deyişinin Türk siyasetine yerleşmesine neden olduğu gibi aynı zamanda artık ordunun da hükümetten duyduğu rahatsızlığı dışa vurmaya başladığını göstermekteydi. Üstelik ülkede her açıdan bir askeri müdahale için gerekli koşullar da o günlerde olgunlaşmıştı.⁶¹⁹

Askeri darbenin sıradan bir olaymış gibi konuşulduğu bu siyasi atmosferden bunalan Menderes, iç siyasetteki tıkanmaları gidermek, dolaşan darbe dedikodularını yalanlamak ve moral toplamak amacıyla Ege gezisine çıkmaya karar vermiştir. Başbakan Eskişehir'de hiç beklemediği ve önceden tertiplendiği anlaşılan bir protesto ile karşılaşmıştır. Havaalanında Başbakan Menderes'e saygı duruşu için görevlendirilen subaylar bile o yanlarına geldiğinde aldıkları "geriye dön" emriyle başbakanı protesto etmişlerdir.

Nihayet 27 Mayıs 1960'da Saat 04:30'da Ankara'da yapılan bir anonsla ordunun yönetime el koyduğu halka duyurulmuş ve böylece Menderes daha ilk

⁶¹⁷ Dursun, s.82.

⁶¹⁸ Demir, s. 375.

⁶¹⁹ Okutan, s. 147.

durağı olan Eskişehir'deyken Türk Silahlı Kuvvetleri darbe yaparak yönetime el koymuştur.

Başbakan Menderes Eskişehir'den dönerken Kütahya'da; Bayar ise Çankaya'da gözaltına alınmıştır. İlginçtir ki eski bir subay olan Celal Bayar iktidarda kalmak için sürdürdüğü görevini ve İnönü ile arasındaki yaşananları bir savaş olarak gördüğü için bu mücadelesinin son anına kadar direnmiş ve ihtilal sonrası Çankaya'dan zorla çıkarılmıştır.

Oysa son ana kadar ordunun ihtilal yapacağına inanmayan Menderes ise kendisini tutuklamaya gelen subayların emirlerini direk kabullenmiştir. Şüphesiz bu tavır diktatör olmak isteyen bir başbakandan çok “Türk ordusuna böyle bir iftirada bulunamam! Türk ordusu kapıkulu askeri değildir!” şeklinde sözlerin sahibi olan bir siyasi lidere yakışmaktadır.⁶²⁰

Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs 1960 darbesi, ülkemizde yaşanan askeri darbe yöntemleri açısından gelenekten ciddi bir kopuşu simgelemiştir. Çünkü bu darbe Osmanlı geleneğinden gelen yönetici grup içerisinde değişiklik yapmak şeklinde değil doğrudan iktidara el koymak şeklinde gerçekleşmiştir.

Ayrıca 27 Mayıs Darbesiyle ordunun siyasete bu şekilde müdahalede bulunması, Cumhuriyet'in ilk günlerinde temel bir ilke olarak kabul edilen silahlı kuvvetlerin tarafsızlığı ilkesini sona erdirmiştir.⁶²¹ Nitekim Türk siyasi hayatı ilerleyen yıllarda çok sayıda darbe girişimine tanıklık etmiş ve Böylece Türk demokrasisi “askeri vesayet” şeklinde adlandırılan bir güç odağının gölgesinde kalmaya mecbur edilmiştir.⁶²²

⁶²⁰ Armağan, s.131.

⁶²¹ Karpat, 2009, s. 111.

⁶²² Buran, s.108.

SONUÇ

Türk siyasî tarihinde, katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesinde, çağdaş ve sivil bir toplum yapısının oluşturulmasında Demokrat Partinin kurulduğu 1946 yılı önemli bir dönüm noktasıdır.

İşte bu dönüm noktasında doğan, Türkiye’de demokrasiye geçişin sembolü olarak görülen ve sağ siyasetle özdeşleştirilen “46 ruhu” aslında dönemin iç ve dış şartlarından doğmuştur. Bununla birlikte Menderes ve ekibi demokrasi söylemini çok etkili bir şekilde kullanarak ülkenin ücra köşesine kadar bu anlayışı tanıtmış ve bu sayede geniş bir kitleyi baskıcı ve devrimci politikalarla halkı oldukça bunaltan tek parti iktidarına karşı birleştirmeyi başarmıştır. Böylece Türkiye’de bir dönem kapanarak yeni bir dönem başlamıştır.

Muhalefet döneminde DP, yaptığı ciddi muhalefetle CHP yönetiminin ve ülkemizin daha demokratik bir görünüme kavuşmasına birçok katkıda bulunmuştur. Bu katkıların en önemlisi gerçek bir demokrasinin vazgeçilmezi olan şeffaf, yargı güvencesinde ve adil bir seçim sisteminin ülkeye kazandırılması ile görülmüştür.

Nitekim kurulduğu ilk günden itibaren sembolik bir muhalefet partisi olmak yerine gerçek bir muhalefet partisi olmayı tercih eden DP’nin güçlenmesine fırsat vermemek ve seçmenleri kendi safına çekmek isteyen CHP bunun için 1946 yılında derhal genel seçimlere gitmiştir. CHP iktidarının yönetiminde gidilen ve çok partili yaşamın ilk genel seçimi olan 1946 seçimleri açık oy-gizli sayım, çoğunluk sistemi ve sayım sonrası oy pusulalarının yakılması ilkelerine göre yapıldığı için bu seçimde DP haksız bir yenilgiye uğramıştır. Böylece 1946 seçimlerinden sonra DP halka sürekli CHP’nin seçim sistemini şikâyet etmiş ve bu konuda CHP iktidarını bir anlamda köşeye sıkıştırarak, parlamentoda azınlık olmasına rağmen kısmen istediği koşullarda bir seçim sisteminin yasalaşmasını sağlamıştır.

DP’nin muhalefet döneminde gerçekleşen kongrelerinde alınan kararlar, 1946-1950 yılları arasında CHP yönetiminin birçok dini liberalizasyona gitmesine, kamu yönetiminde daha fazla halk önceliğine önem vermesine, Parti Program ve Tüzüğünü daha demokratik yönde değiştirmesine yol açmıştır. Yine DP’nin muhalefet yıllarında iktidardaki CHP yönetimi, DP ile rekabet edebilmek için

ülkedeki birçok anti-demokratik nitelikteki yasaları ve uygulamaları kaldırmıştır. Ayrıca bu dönemde DP tarafından yapılan etkili muhalefetten dolayı, daha demokratik nitelikli seçim yasaları çıkarılmasıyla birlikte başta DP olmak üzere diğer siyasi partilerin de seçim propagandaları için radyodan yararlanmasının yolu açılmıştır.

DP liderlerinin Türk siyasi hayatına damgasını vuran “Yeter! Söz Milletindir!” sloganını kullandığı 1950 seçimlerinde 420 milletvekiliyle tek başına iktidar olması ise başlı başına DP muhalefet döneminde çok başarılı bir şekilde siyaset yaptığının en önemli kanıtı niteliğindedir. Ayrıca DP'nin bu başarısının ve siyaset anlayışının ilerleyen yıllarda kendinden sonraki siyasî hareketler üzerinde derin etkileri olmuş, bu anlamda Türk siyasetine armağan ettiği en önemli ideoloji ise milliyetçi ve muhafazakâr ideolojiye dayalı bir demokrasi söylemi olmuştur.

Gerçekten muhalefet yıllarından itibaren demokrasi kavramını Türkiye'deki siyasal dilin merkez kavramı haline getiren Menderes ve ekibi bu şekilde dini içerikli popülist söylemelere sıcak bakan toplumun yoksul, köylü ve proletarya kesiminde yaşayan vatandaşları yoğun bir şekilde siyasete dahil etmeyi başarmıştır. Böylece büyük halk kitlelerinin kendini tanımladığı "milliyetçi-muhafazakâr" çizgi ilerleyen yıllardan günümüze kadar Türk siyasetinde merkez sağ partilerin temel politikalarını şekillendirmeye devam ede gelmiştir.

Sonuç olarak başarılı bir muhalefet fonksiyonu icra eden DP'nin 1950 seçimlerinden zaferle çıkması ülkemiz demokrasisi açısından beyaz bir devrim olmuş, böylece halkın siyasete olan ilgisi artarak milletin devlet yönetime katılımı sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde yapılan seçimler bir anlamda Türkiye'de demokratik siyaset sisteminin gerçek anlamda işletilmeye başlandığını da göstermiştir.

Büyük umut ve vaatlerle demokratik yöntemle iktidara gelen Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde oylarını aldığı halk kitlesinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmış basını, özel girişimleri, işçileri, dindarları ve alt tabakadaki insanları memnun edecek kanunlar çıkarılmaya başlanmıştır. Özellikle yıllardır ihmal edilmiş köylünün kalkındırılmasına özen gösterilmiş, ABD'nin ekonomik yardımlarıyla milli gelirin arttırılması için çalışarak ülkede ekonomik yönden önemli bir sıçrama yaşanması sağlanmıştır.

Ayrıca 1950-1954 döneminde, dini ve ekonomik liberalizasyona yönelik birçok yasal düzenlemeyi gerçekleştiren DP lideri Menderes ve ekibi İnönü'nün Atatürk'ün izlerini silmek için yaptığı birçok düzenlemeye de artık son vermiştir. Böylece DP iktidarının altın çağı yaşanmaya başlanmış, Türk siyasî hayatına yeni bir dinamizm gelmiş, hızlı büyüme ile birlikte uluslararası ilişkilerde aktif bir dış politika uygulanmıştır.

Bununla birlikte hükümetin ekonomik alanda başarılı olduğu ve arkasında ciddi bir halk desteğinin olduğu bu dönemde bazı baskıcı uygulamaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Siyaseti tek parti yıllarının CHP'sinde öğrenen DP'liler benzer baskıcı politikalara yeltenmeye başladığı ilk iktidar günlerinde görülmeye başlamıştır. Nitekim DP'nin büyük bir hızla yaptığı yasal düzenlemelerle öncelikle CHP'ye yakın olan askeri, bürokrasi ve basını cezalandırmış, bunların tasfiyesiyle boşalan devlet kurumlarına ise kendi ideolojisine ve partisine yakın görülen bürokratları atanarak devlet yönetiminde partizanca yaklaşımlar sergilenmeye başlamıştır.

DP'nin muhalefet partisi olduğu dönemdeki gibi başta DP ile CHP arasında olmak üzere çeşitli toplumsal kesimler arasında düşük volümden yüksek volüme doğru gelişen çizgide siyasal ve demokratik özgürlüklerle ilgili çatışmalar görülmeye başlanmıştır. Ayrıca ağırlıklı olarak 1954'den önce gerçekleşen bu olaylar tesadüfi değildir. Çünkü bu dönem yukarıda da değinildiği gibi ekonomik kazanım ve dini liberalizasyonla halk desteğinin güçlü bir şekilde DP'nin arkasında dimdik durduğu yıllardır. Üstelik bu dönemde Meclis'te DP'yi eleştirecek nitelikte ciddi bir muhalefet yoktur ve Meclis aritmetiği de DP'nin dışında bir hükümetin kurulma ihtimali de bulunmamaktadır.

DP'nin ilk iktidar döneminde elde ettiği bu başarılar 1954 Genel Seçimleri'nde Menderes ve ekibinin 1950 Genel Seçimleri 'ne oranla daha büyük bir başarıyla ikinci kez iktidara gelmesine imkân vermiştir. Gerçi 1954 Genel Seçimleri 1950 yılında çıkarılan 5545 sayılı Seçim Kanunu'nda iktidar lehine muhalefet aleyhine bazı değişikliklerle yapılarak, yine tek turlu çoğunluk seçim sistemi şeklinde uygulanmıştır.

Çoğunlukçu seçim sistemi esasıyla yapılan 1954 seçimleri sonrasında CHP DP'nin seçim başarısını ve zaferini seçim sistemine bağlayarak nispî temsil sistemine

geçilmesini savunmaya başlamıştır. Aslında Demokrat Parti muhalefetteyken dönem dönem nispi temsil sisteminin olumsuzluklarından bahsetmiş, iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi bunu dikkate almamıştı. Bu defa da iktidarda bulunan Demokrat Parti, muhalefetin bu söylemine itibar etmemiş iktidarda kaldığı süresince gerçekleşen tüm seçimlerde çoğunlukçu seçim sistemiyle parlamentoda çoğunluğu sürekli elinde tutmayı tercih etmiştir.

Öte yandan Demokrat Parti'nin iktidardaki ikinci dönemi ilk iktidar dönemine göre oldukça şanssız geçmiş, bu yıllarda ekonomide ve dış politikada esen sert rüzgârlar DP'nin sıkıntılı günler yaşamasına neden olmuştur. Bu durum özellikle ekonomideki olumsuz gelişmeler DP'lilerin siyasal olarak daha da hırçınlaşmasına ve kendisini iktidara getiren toplumsal mutabakatı ciddi anlamda zedelemeye başlamasına neden olmuştur.

Yine bu dönemde DP içindeki kaynamalar sonrasında parti içi demokrasinin gelişimi durmuş, iktidar partisinin kendi içinde ki siyasal ve yönetsel krizler artmaya başlamıştır. Özellikle DP'li aydınlardan oluşan bir grup partilerinden ayrılıp Hürriyet Partisi'ni bu dönemde kurarak Demokrat Parti'ye karşı CHP ile aynı safta muhalefet yapmaya başlamıştır. Hatta CHP'den daha fazla milletvekiline sahip olan Hürriyet Partisi mecliste ana muhalefet partisi konumuna gelmiştir.

Ayrıca bu dönemde DP tek başına iktidar olmanın verdiği güçle siyaseten ve hukuken hesap verme zorunluluğunun olmadığına dair bir kanaat edinmeye başlamıştır. Böylece 1954 seçimleriyle en büyük siyasi zaferini elde eden DP'lilerin daha sorumsuz, sert ve otoriter davranarak her türlü aykırı düşünceye ve muhalefete karşı tahammülsüz bir tavır benimsemeye başladıkları araştırma sonucunda görülmüştür.

Öte yandan DP'nin ikinci iktidar dönemi boyunca başta CHP olmak üzere tüm muhalefet partilerinin ülkede yaşanan ekonomik sıkıntı ve özgürlük meseleleri üzerinde söylemler üretirken, halkın önüne somut çözümler içeren alternatifler koymadıklarını söylemek mümkündür. Bu nedenle bir türlü geniş halk desteğini arkasına almayı başaramayan muhalefet, 1955 yılından itibaren siyaseti ince ince işleyerek iktidarı sürekli hırçınlaştırmayı ve öfkelenmeye yönelmiştir.

Oysa antidemokratik nitelikteki uygulamalarla büyük hatalar yapmak yerine sahip olduğu siyasi gücün farkına vararak en azından demokrasinin muhalif ve

azınlık kesimlerine bir hak olarak tanıdığı asgari prensipleri hayata geçirmiş olsalardı 1954 yılından sonra Türkiye demokrasisi çok daha fazla gelişeceği değerlendirilmektedir.

DP'nin üçüncü ve son seçim zaferi Türkiye'de ilk defa yapılan 1957 seçimlerinden sonra yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu erken seçimle üçüncü kez tek başına iktidara gelen DP ile önceki dönemlere nazaran Meclis içinde güçlenen CHP, 1957-1960 döneminde birbirine karşı oldukça hoşgörüsüz bir tavır içine girmişlerdir. Bu nedenle denilebilir ki, DP'nin ilk iktidara geldiği yıllarda politik olarak nispeten özgürlük alanının genişletildiği ancak ilerleyen iktidar dönemlerinde çeşitli nedenlerle bunun sürdürülemediği ve 1957 yılından sonraki iktidar yıllarında bazı antidemokratik uygulamalarla demokratik sistem sakatlanmaya başlamıştır.

Nitekim oyları düşmesine rağmen bu seçimde de uygulanan çoğunluk seçim sistemine sayesinde bir kez daha iktidara tek başına gelen DP, çoğunluğa karşı mücadelede daha sert bir tavır takınmış ve kimi durumlarda muhalefete konuşma kimi zamanlarda ise yurt içinde gezme yetkisi daha vermemeye başlamıştır. Bu dönemde DP, basını susturmak amacıyla yargı erkini harekete geçirmiş, polis takibini arttırmış ve pek çok muhalif gazeteciyi kendisini eleştirdi diye tutuklama yoluna gitmiştir.

Yine bu dönemde muhalefet partileri arasında görülen birleşmelere karşı Vatan Cephesi kurularak siyasi kutuplaşmalar devam etmiş; basına karşı ciddi yaptırımları uygulayan, başta İnönü olmak üzere birçok CHP'li milletvekilini cezalandıran ve siyasi faaliyet yasağı getiren Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Böylece İktidarla muhalefet arasındaki ilişkiler giderek sertleşmiş ve muhalefet birçok engellemeyle karşılaşmıştır. Bu tür engelleme ve gerginlikler dolayısıyla meclis çalışamaz hale getirmiş ve Meclis çalışmayınca da kavga sokağa taşındı ve bu da halkın siyasî olarak kutuplaşmasına sebep olmuştur.

Ayrıca bu uygulamalara tepki gösteren CHP'nin ve CHP'ye yakın basın organlarının aracılığıyla ülkedeki siyasi tansiyon yükselmiş, İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları çıkmış ve bu illerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu olaylar bir anlamda 27 Mayıs Darbesi için bir anlamda meşru zemin oluşturmuştur.

Kimileri 27 Mayıs 1960 darbesi DP iktidarının girmiş olduğu tek partili rejim eğilimine karşı yapılmış bir "karşı darbe" ve "devrim" olarak nitelendirmiştir. Oysa

Türkiye Cumhuriyetin bu ilk askeri darbesi Türkiye'deki çok partili rejimi akamete uğratmak ve demokratik siyasetin alanını daraltmaktan başka bir şey değildir. Çünkü 1950 yılındaki seçimlerde tüm devlet imkânları CHP'nin elindeyken henüz dört yıllık bir parti olan DP nasıl ki seçimlerde kazandığı oylarla CHP iktidarına son veriyse, aynı şekilde DP iktidarına da seçimle son verilmeliydi.

Öte yandan 27 Mayıs Darbesi'ni yapan subaylar ve darbeye sıcak bakan bilim adamları DP'yi; seçim sistemini bozmak, diğer siyasi partilere haksızlık yapmak, yargıçlara ve memurlara baskı uygulamak, muhalefetin varlığına ve denetimine tahammülsüzlük göstermek, parti ile devletin işlevlerini birleştirmek, devlet hizmetine girecekleri parti süzgecinden geçirmek ve parti içi demokrasiyi ortadan kaldırmakla suçlanmışlardı.

Oysa özetlenen tüm olaylar ayrıntılı bir şekilde ve tarafsız bir gözle tez araştırması kapsamında incelendikten sonra denilebilir ki, sıralanan bu sebepler iddia edildiği gibi halkın seçtiği bir iktidarın askeri darbeye yıkılmasını meşru kılacak nitelikte değildir.

Hele darbeden sonra yaşanan olaylar Türk demokrasisine, Cumhuriyet kazanımlarına ve siyaset yaşamına çok ağır darbe vurmuştur. Özellikle darbenin ardından Menderes ve arkadaşlarının tutuklanarak Yassıada'da darbeciler tarafından adaletsiz bir şekilde yargılanması, bu yargılama sonucunda Cumhurbaşkanı Bayar yaş haddinden idamdan kurtulurken, Başbakan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesi telafisi mümkün olmayan hatalar olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir.

Sonuç olarak geniş halk desteğini arkasına alarak art arda üç kez iktidara gelen DP'nin darbe yoluyla iktidardan indirilmesi Türk siyasal hayatında yeni bir dönemi başlatmıştır. Özellikle darbeden sonra DP yöneticilerinin trajik sonları Türk halkının hafızasından hiç silinmemiş, idam edilen Menderes siyasi bir sembole dönüşmüş ve bugüne kadar merkez sağdaki her politikacı Menderes ve ekibinin bu hazin sonunu siyasi çıkarlarına göre kullanmaktan hiç çekinmemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Açııcı, E. (2009). *1950-1960 Dönemi Türk Siyasi Hayatında Yaşanan Değişim Süreci Ve Demokrasi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara : Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmad, F. (2007). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. 3. Basım, İstanbul: Hil Yayınları..
- Ahmad, F. (2009). *Demokrasi Sürecinde Türkiye*. 4. Basım İstanbul: Kaynak Yay.
- Ahmad, F. (2011). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler*. R. Kasaba içinde, Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye (Z. Bilgin, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Akandere, O. (2010). 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar-2. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26(76):100-107.
- Akçakaya, İ.B. (2010). *Kemalizm Ve Demokrat Parti Yüksek Lisans Tezi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, P. (2013). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Radyo Ve İktidar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akis. (21 Eylül 1957). "C.M.P. Fevkalade Kongresi". Sene 4, Cilt 11, Sayı 176, 5-7.
- Akşin, S. (2004). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Beşinci Baskı, Ankara: Kırılmaç Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Altaş, S. (2006). *Çarıklı Demokrasi*. İstanbul. İkinci Adam Yayınları.
- Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*. İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları.
- Apuhan, R.Ş. (2007). *Menderes*. İstanbul: Timaş Yayınlar.
- Atağöglü, E. (2008). *Adnan Menderes*. İstanbul:Nokta Kitap Yayıncılık.
- Atayakul, F.A. (2007). Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950, 1954 ve 1957). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

- Ateş, A.E. (2008). *Demokrat Partinin Muhalefetleşmesinde Recep Peker Başkanlığının Önemi:Türkiye’de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınevi.
- Ateş, T. (2007). *Demokrasi*. İstanbul: Nesa Yayıncılık.
- Ayçiçek, E. (2013). *Merkez Sağ ve Türk Dış Politikası*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, Ş.S. (2007). *İkinci Adam (1950-1964) Cilt III*. 9. Baskı, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş.S. (2008). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*. 13. Baskı, Ankara:Remzi Kitabevi.
- Aydın, A. (2010). *Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri Ve TBMM (1950–1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykan, C. (2007). *Demokratik Süreç ve Anılar*. Ankara: Grafiker Yayıncı.
- Bağcı, H. (2007). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*. Üçüncü Baskı, Ankara:ODTÜ Yayıncılık.
- Bakan, S. ve Özdemir, H. (2012). Sosyal Politika Açısından CHP ile AKP’nin Karşılaştırılması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 3. (1-3). 1- 22.
- Bakan, S. ve Özdemir, H. (2013). Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 373 - 393.
- Bayar, C. (2011). *Başvekilim Adnan Menderes*. (Hazırlayan: İsmet BOZDAĞ). İstanbul: Truva Yayınları.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40(10), 545-567.
- Bezci, B. ve Miş, N. (2012). İslamcılığın Dönüşümünü Tartışmak: İslamcılığın Dört Hali ve Muhafazakârlaşmak. *Sakarya Üniversitesi Bilgi Dergisi*, Cilt 24. 1-17.
- Bingöl, Y. ve Akgün, Ş. (2005). Demokratlıktan Muhafazakâr Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9: 1-33.
- Birand, M.A., Dündar, C. ve Çaplı, B. (2007). *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu*. 14.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Boratav, K. (2006). *DP Döneminde Ekonomi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Bölükbaşı, M. (2012). Milli Görüş'ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1. (2). 166-188.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim
- Bulut, S. (2009). 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(19): 73-90.
- Burçak, R.S. (2008). *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara:Nurol Matbaacılık.
- Burçak, R.S. (2011). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*. Ankara:Nurol Matbaacılık.
- Cumhuriyet, (5 Şubat 1950). "Siyasi baskı iddiaları",s. 1.
- Çavdar, T. (2008). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi. 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çaylak, A. ve Nişancı, Ş. (2009). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu? *Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika* İçinde. (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu). Ankara:Savaş Yayınevi.
- Çelik, A. (2010). Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No:42. 1-33.
- Çeviker, T. (2010). *Karikatürkiye: 1923-2008*. Cilt I. İstanbul: NTV Yayınları.
- Çolak, Y. (2009). 1923-1929 Dönemi Türkiye'de İç Politika. *Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika* İçinde. (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu). Ankara:Savaş Yayınevi.
- Delipınar, M. (2011). *Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Ve Demokrat Parti Döneminde İstanbul*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demir, Ş. (2009). *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demir, V. (2010). *Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi*. İstanbul:Beta Basım.
- Demirel, T. (2005). *Demokrat Parti, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dodanlı, B. (2007). *Demokrasiyi Nasıl Astık*. Ankara:Grafiker Yayınlar.

- Doğanay, Ü. (2009). AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış. Ankara Üniversitesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 1-62.
- Eraslan, C. (2007). Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 519-632.
- Erdoğan, M. (2003). Muhafazakârlık: Ana Temalar. Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu İçinde, İstanbul: AK Parti Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi. Ankara: İmge Kitapevi.
- Eroğul, C. (2008). *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971, Geçiş Sürecinde Türkiye*. Der: İrvin C. Schick, E. Ahmet Tonak, İstanbul:Belge Yayınları.
- Ertuğrul, N. İ. (2008). *Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Ertunç, A. (2004). *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul:Beta Basım.
- Eşli, F. (2010). *Türk Demokrasisinin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gaytancıoğlu, S. (2011). *Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktepe, C. (2009). Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960). *Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika İçinde*. (Ed.: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Güngör, S. (2005). Seçim Kanunlarında Demokrat Parti'nin Yaptığı Değişiklikler ve Siyasal Anlamı. *Mülkiye Dergisi*, 29(247), 99-108.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Horasan, C. (2010). *Türk Basınına Göre Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Hürriyet, (6 Mayıs 1950). "Sadık Akdoğan Tevkif Edildi", s. 1-4.
- Hürriyet, (9 Mayıs 1950). "Bayar, Kardeş kavgası asla olmayacaktır." Dedi" ve "Dünkü Seçim Toplantıları" haberleri. s.1-4.
- İnan, S. (2007). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi: Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*. 2.Baskı, Ankara:Anı Yayıncılık.

- Kahraman, H.B. (2007). *AKP ve Türk Sağı*. İstanbul:Agora Kitaplığı.
- Kalaycıoğlu, E. (2005). *Turkish Dynamics: Bridge Across Troubled Lands*, VA, USA: Palgrave Macmillan, Gordonsville.
- Karpat, H. K. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Karpat, H. K. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (Çev: Güneş Ayaş), 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yay.
- Karpat, H.K. (2010), Osmanlı'dan Günümüze Orta Sınıflar, Siyaset ve Demokrasi. *Zaman Gazetesi*, 13-17 Mart 2010 Yazı Dizisi. 23-24.
- Kaya, Ö.P. (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 65(3), 163-187.
- Kazgan, G. (2005). *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kılçık, H. (1992). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri (Ocak 1946 – Aralık 1958)*. Ankara:Gazi Yayınları.
- Kırkpınar, L. (2002). Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1, 85-98.
- Kongar, E. (2006). *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük:Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Küçükyılmaz, M. (2009). Türkiye'de Siyasal Katılım: Tek Parti'den Ak Parti'ye Siyasal İslam ve Demokrasi Tartışmaları, İstanbul:Birey Yayınları.
- Lewis, B. (1998). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. (Çev: Metin Kıratlı), Ankara: TTK Yay.
- Lewis, B. (2003). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev: Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Makal, A. (2008). Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963. *Osmanlı Bankası Araşivi*, 18 Ekim 2008, http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0809.html, (12.11.2014).
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitapları.
- Milliyet, (5 Mayıs 1950). "İnönü Dün Akşam İzmir'de İlk Seçim Nutkunu Söyledi" ve "İnönü'nün Radyo Hakkında Beyanatı" haberleri. s.1-2.

- Nal, S. (2005). Demokrat Parti'nin 1950–1954 Dönemi Din Siyaseti. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(3), 137-169.
- Okutan, Ç. (2011). *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*. Der.:Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Ankara:Orion Kitabevi, 134-147.
- Olgun, K. (2008). *Çanakkale'de 14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimleri*. Ed. M. DEMİR. Çanakkale Savaşları Tarihi içinde. İstanbul: Değişim Yayınları, 3497- 3483.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*. Cilt: 1 (1919-1980). 14.Baskı, İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2010). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Özkan, N. (2004). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özküçük, A. (2012). *Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Safi, İ. (2005). *Türkiye'de Muhafazakârlığın Düşünsel - Siyasal Temelleri ve 'Muhafazakâr Demokrat' Kimlik Arayışları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertkaya, İ. (2007). *Demokrasi Şehidi*. İstanbul:Yağmur Yayınları.
- Sükan, F. (1991). *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları*. TBMM 1950- 1960. Ankara: Kültür Yay.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Tanör, B. (1999). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY.
- Tansel, S. (1960). 27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*. İstanbul:Anonim Yayıncılık.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: IX, c. 1, 1950, s.143-147.
- Teksoy, B.Y. (2010). *Demokrat Parti'de Parti İçi Demokrasi (1946-1960)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timur, T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye: 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Tokmak, M. (2007). *Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Toroğlu, C. (2007). DP ve Demokrasi Yalanı (8)! Son, <http://blog.milliyet.com.tr/dp-ve-demokrasi-yalani--8---son/Blog/?BlogNo=66682>. Erişim Tarihi: 16.01.2015.
- TUİK, (2014). Türkiye’de Seçim İstatistikleri. <http://www.tuik.org.tr>) Erişim Tarihi: 19.11.2014.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Tunçay, M. (2000). *Siyasal Tarih (1959-1960)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tunçay, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: DER Yayınevi.
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*. 4.Kitap, Bölüm: I-II. Ankara: Bilgi Yay.
- Uyar, H. (2001). *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek, Vatan Cephesi*. İstanbul: Buke Yay.
- Vatan, (24 Nisan 1954)’den Akt. Kayra, C. (2009). DP Kuşağı Anılar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. “Partilerin Şehrimizdeki Toplantıları”. Ve “Kasım Gülekle mülakat ve dinlediğim şikayetler”. Haberleri, 1-6.
- Vatan, (30 Mayıs 1950). “D.Parti Başkanı iktidarı şiddetle tenkit etti”. s.1.
- Vatan, (7 Mayıs 1950). “Talihli Hükümet, İnönü’nün Biga’da dün söylediği nutuk.”, s. 1-3.
- Vatan, (8 Mayıs 1950). “Cumhuriyet Halk Partisinin Beyannamesi-III., s.1,5.
- Yalçın, H.C. (Ulus, 6 Mart 1950) ve (Ulus, 9 Mayıs 1954)’den Akt: “Demokrasimizi Yalnız Bir şekil Olmaktan Kurtaralım”. “Seçimlere girmemek tehdidi” haberleri. s.1-3. Yayınları.
- Yeni Ulus, (14 Nisan 1954). “Hayat pahalılığı rekor seviyeye yükseldi”. s.1.
- Yetkin, Ç. (2007). *Karşı Devrim: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, İstanbul.
- Yıldız, N. (1997). Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 51(1), 481-505.

- Yıldız, A. (2007). Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M. (2005). *CHP İlkelerinin 1937'de Anayasa'ya Girişi ve Liberalizmin Yasaklanması*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2007). Siyasi Açıdan I. Ve II. Menderes Hükümetleri. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Ankara.
- Yurtsever Ateş, N. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yücel, S. (2001). Menderes Dönemi (1950-1960). *Türkler Ansiklopedisi İçinde*, Cilt.16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 835-854.
- Yücel, S. (2007). Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2006). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, 2011: 324 Zürcher, E. J. (2010). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev: Saner, E.) 26. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.